ZAMONAVIY ILMIY YONDASHUVLAR VA TEXNOLOGIK TARAQQIYOTNING USTUVOR YO‘NALISHLARI

RESPUBLIKA ILMIY-AMALIY MASOFAVIY KONFERENSIYASI

innopublication.com

“ZAMONAVIY ILMIY YONDASHUVLAR VA TEXNOLOGIK TARAQQIYOTNING USTUVOR YO‘NALISHLARI” nomli Respublika ilmiy-amaliy masofaviy konferensiyasi
VOLUME-1, ISSUE-3, 2026

Ushbu to’plamda “ZAMONAVIY ILMIY YONDASHUVLAR VA TEXNOLOGIK TARAQQIYOTNING USTUVOR YO‘NALISHLARI” nomli respublika ilmiy-amaliy masofaviy konferensiyasining 2026-yil 3-soniga qabul qilingan maqolalar nashr etilgan.

“Zamonaviy ilmiy yondashuvlar va texnologik taraqqiyotning ustuvor yo‘nalishlari” nomli respublika ilmiy-amaliy masofaviy konferensiyasi ilm-fan va texnologiyalar sohasida ilg‘or yondashuvlar, innovatsion ishlanmalar hamda ustuvor rivojlanish yo‘nalishlari bo‘yicha ilmiy tadqiqotlarni qo‘llab-quvvatlashga qaratilgan. Konferensiya materiallari tegishli soha mutaxassislari tomonidan ko‘rib chiqilgan original ilmiy maqolalar va tezislardan iborat bo‘lib, unda professor-o‘qituvchilar, doktorantlar, magistrantlar, iqtidorli talabalar, turli soha mutaxassislari hamda mustaqil tadqiqotchilar ishtirok etishlari mumkin.

Konferensiya har oyda bir marotaba tashkil etilib, barcha ishtirokchilarga **sertifikat, maqola pdfi, DOI raqami** hamda **konferensiya to‘plami** taqdim etiladi.

“INNOVATIVE PUBLICATION”- ILMIY TADQIQOTLARNI QO’LLAB-QUVVATLASH MARKAZI

ILMIY-ONLAYN KONFERENSIYA TO’PLAMI
СБОРНИК НАУЧНЫХ-ОНЛАЙН КОНФЕРЕНЦИЙ
SCIENTIFIC-ONLINE CONFERENCE COLLECTION

http://innopublication.com

METHOD OF USING THE MULTI-ALTERNATIVE LOGIT (MNL) MODEL TO PREDICT TRANSPORT TYPE CHOICE IN SCHOOL STUDENT TRANSPORT LOGISTICS

Negmatov Navruz Norboy o‘g‘li
Assistant Department of Transport Intelligent Systems Engineering, Tashkent State Transport University

Abstract: This article provides a comprehensive methodological framework for predicting transport mode choice in school education clusters. To mitigate the economic risks of empty mileage and optimize logistics capacity, a Multinomial Logit (MNL) model based on Utility Theory was developed. The study integrates mathematical formulations of utility functions for private vehicles, public transport, and school buses, incorporating specific parameters such as travel time, financial costs, and transport security. The resulting mathematical apparatus serves as a fundamental decision-making tool for municipal transport planning.

Keywords: school bus, Multinomial Logit model, transport choice, utility theory, education cluster, transport logistics.

MAKTAB O‘QUVCHILARINI TASHISH LOGISTIKASIDA TRANSPORT TURI TANLOVINI BASHORAT QILISHNING KO‘P MUQOBILLI LOGIT (MNL) MODELINI QO‘LLASH USLUBIYOTI

Annotatsiya: Ushbu maqolada maktab ta’limi klasterlarida o‘quvchilarning transport turini tanlashini bashorat qilishning majmuaviy uslubiyoti ishlab chiqilgan. Transport logistikasida bo‘sh qatnov xavfi va iqtisodiy xatarlarni kamaytirish hamda tizim imkoniyatlarini to‘g‘ri taqsimlash maqsadida “Foydalilik nazariyasi”ga asoslangan ko‘p muqobilli Logit (MNL) modeli shakllantirildi. Tadqiqot doirasida

shaxsiy avtomobil, jamoat transporti va maktab avtobuslari uchun foydalilik funksiyalarining matematik modellari yo‘l vaqti, moliyaviy xarajatlar va xavfsizlik parametrlari asosida o‘zgartirishlarsiz keltirildi. Ishlab chiqilgan matematik apparat shahar transport tizimini rejalashtirishda munitsipal qarorlar qabul qilishning fundamental asosi bo‘lib xizmat qiladi.

Kalit so‘zlar: maktab avtobusi, ko‘p muqobilli Logit modeli, transport tanlovi, foydalilik nazariyasi, ta’lim klasteri, transport logistikasi.

Zamonaviy urbanizatsiya va shahar transport oqimlarini boshqarish sharoitida umumta’lim maktablari o‘quvchilarining xavfsiz va tizimli transport ta’minotini tashkil etish eng dolzarb masalalardan biri hisoblanadi. Yangi maktab avtobuslari yo‘nalishli tarmog‘ini loyihalashda tizimning logistik imkoniyatlarini — avtobuslar sig‘imi, marshrut uzunligi va qatnov chastotasini to‘g‘ri taqsimlash hokimliklar (munitsipalitetlar) boshqaruv samaradorligini belgilaydi.

Biroq, transport parkini shakllantirishda faqatgina maktab o‘quvchilarining umumiy soniga tayanib qaror qabul qilish iqtisodiy jihatdan katta xatarlarni keltirib chiqaradi. Agar ota-onalar va o‘quvchilarning haqiqiy ehtiyojlari hamda ularning individual transport tanlov xulq-atvori inobatga olinmasa, yo‘nalishga qo‘yilgan maktab avtobuslarining bo‘sh qatnash (empty mileage) xavfi keskin ortadi. Bu esa loyihaga kiritilgan investitsiyalarning o‘zini oqlamasligiga va byudjet mablag‘larining samarasiz sarflanishiga sabab bo‘ladi.

Ushbu muammoni ilmiy bartaraf etish uchun transport logistikasi va iqtisodiy-matematika sohasidagi fundamental yondashuvlardan biri — M. Ben-Akiva va S.R. Lermanlar tomonidan ilgari surilgan **“Diskret tanlov tahlili” (Discrete Choice Analysis)** va unga asoslangan **Multinomial Logit (MNL) modeli** qo‘llanilishi lozim. Mazkur maqolaning maqsadi — ta’lim klasterlarida maktab avtobuslarining haqiqiy

yo‘lovchi oqimini aniqlash va o‘quvchilar xavfsizligini ta’minlash uchun ehtimolli MNL modelining konseptual va matematik apparatini shakllantirishdan iborat.

Modelning asosiy mantiqiy farazi (aksiomasi) shundan iboratki, har bir o‘quvchi yoki uning ota-onasi qaror qabul qiluvchi ratsional subyekt sifatida o‘zi uchun mavjud bo‘lgan har bir muqobil transport turining qulayligini, ya’ni **“Foydaliligini” (Utility)** ongli ravishda baholaydi. Odamlar doimo o‘z logistik va iqtisodiy foydasini maksimallashtirishga (utility maximization) intiladilar.

Bizning tadqiqot ob’yektimizda o‘quvchilar oldida U muqobil transport variantlari mavjud:

1. **Shaxsiy avtomobil (SA):** Ota-onalar tomonidan shaxsiy mashinada maktabga olib borish.
2. **Jamoat transporti (JT):** Shahar yo‘nalishli avtobuslari yoki metrodan foydalanish.
3. **Maktab avtobusi (MA):** Yangi tashkil etilayotgan ixtisoslashgan klaster transporti.

Har bir i-transport turining to‘liq foydalilik ko‘rsatkichi (U_i) ikki qismdan iborat bo‘ladi:

$$U_i = V_i + \varepsilon_i$$

Bu yerda:

• V_i — model muallifi tomonidan bevosita o‘lchanadigan va kuzatiladigan **determinirlangan (aniq) foydalilik qismi**;

• ε_i — modelga kiritilmagan yoki o‘lchash imkoni bo‘lmagan subyektiv omillarni ifodalovchi **tasodifiy xatolik (stoxastik component)**.

Determinirlangan foydalilik qismi (V_i) har bir transport turining o‘ziga xos xarakteristikalari (o‘zgaruvchilari) asosida chiziqli regressiya tenglamasi shaklida ifodalanadi:

$$V_{SA} = \beta_{0SA} + \beta_1 X_{vaqtSA} + \beta_2 X_{xarajatSA} + \beta_3 X_{qulaylikSA} + \beta_4 X_{xavfsizlikSA}$$

$$V_{JT} = \beta_{0JT} + \beta_1 X_{vaqtJT} + \beta_2 X_{xarajatJT} + \beta_3 X_{qulaylikJT} + \beta_4 X_{xavfsizlikJT}$$

$$V_{MA} = \beta_{0MA} + \beta_1 X_{vaqtMA} + \beta_2 X_{xarajatMA} + \beta_3 X_{qulaylikMA} + \beta_4 X_{xavfsizlikMA}$$

Bu yerda:

• X_{vaqt} — eshikdan eshikgacha (door-to-door) bo‘lgan umumiy harakatlanish vaqti (daqiqa);

• $X_{xarajat}$ — safar uchun ketadigan moliyaviy xarajat (yoqilg‘i, amortizatsiya yoki yo‘l haqi, so‘mda);

• $X_{xavfsizlik}$ — transport turining xavfsizlik va qulaylik darajasi (ball tizimida);

• $\beta_1, \beta_2, \beta_3$ — mos ravishda vaqt, xarajat va xavfsizlik omillarining ota-onalar uchun naqadar muhimligini ko‘rsatuvchi **empirik vazn koeffitsiyentlari (parametrlari)**;

• β_0 — muqobil variantlarning o‘ziga xos doimiy koeffitsiyenti (Alternative-Specific Constant - ASC).

Tasodifiy xatolik komponenti ε_i) mustaqil va bir xil taqsimlangan (IID – Gumbel taqsimoti) deb qaralganda, ma’lum bir transport turining tanlanish ehtimolligini hisoblash uchun ko‘p muqobilli Logit modelining klassik formulasi keltirib chiqariladi:

$$P_i = \frac{e^{V_i}}{\sum_{j \in U} e^{V_j}}$$

Ushbu umumiy matematik qonuniyatdan kelib chiqib, bizning tizimimizdagi uchta muqobil transport turi uchun ehtimollik modellari quyidagi ko‘rinishni oladi:

1. Shaxsiy avtomobilni tanlash ehtimolligi (P_{SA}):

$$P_{SA} = \frac{e^{V_{SA}}}{e^{V_{SA}} + e^{V_{JT}} + e^{V_{MA}}}$$

2. Jamoat transportini tanlash ehtimolligi (P_{JT}):

$$P_{JT} = \frac{e^{V_{JT}}}{e^{V_{SA}} + e^{V_{JT}} + e^{V_{MA}}}$$

3. Maktab avtobusini tanlash ehtimolligi (P_{MA}):

$$P_{MA} = \frac{e^{V_{MA}}}{e^{V_{SA}} + e^{V_{JT}} + e^{V_{MA}}}$$

Ushbu eksponensial tenglamalar tizimi har bir transport muqobilining raqobatbardoshlik darajasini miqdoriy baholash imkonini beradi.

Modelni amaliyotda qo‘llash uchun dastlab uning parametrlari (β koeffitsiyentlari) sotsiologik so‘rovnomalar (Stated Preference - SP) ma’lumotlari asosida, **Maksimal ehtimollikni baholash (Maximum Likelihood Estimation - MLE)** usuli yordamida kalibrlanadi.

Ota-onalar xulq-atvorini o‘rganish natijasida olingan empirik koeffitsiyentlar quyidagi mantiqiy xususiyatlarga ega:

• $\beta_{vaqt} < 0$: Yo‘lga ketadigan vaqt qanchalik ortsa, ushbu transport turining jozibadorligi (foydaliligi) shunchalik kamayadi.

• $\beta_{xarajat} < 0$: Safar narxi yoki iqtisodiy xarajatning yuqoriligi foydalilik funksiyasini pasaytiradi.

• $\beta_{xavfsizlik} > 0$: Transport vositasining xavfsizlik darajasi yuqori bo‘lishi ota-onalarning unga bo‘lgan moyilligini oshiradi.

Modelning ishlash mexanizmini ko‘rish uchun quyidagi real logistik sharoit va ssenariyni ko‘rib chiqamiz. Faraz qilaylik, hududiy o‘rganishlar va kalibrlash natijasida foydalilik funksiyasining tenglamalari aniq raqamli ko‘rsatkichlarga ega bo‘ldi:

$$V_{SA} = 1.5 - 0.05 \times (Vaqt) - 0.0002 \times (Xarajat)$$

$$V_{JT} = 0.0 - 0.04 \times (Vaqt) - 0.0001 \times (Xarajat)$$

$$V_{MA} = 0.8 - 0.03 \times (Vaqt) - 0.00015 \times (Xarajat)$$

Ushbu tenglamalarda shaxsiy avtomobil uchun ASC koeffitsiyenti ($\beta_0^{SA} = 1.5$) yuqori qilib belgilangan, bu ota-onalarning shaxsiy qulaylik va mashinaga bo‘lgan subyektiv moyilligini ifodalaydi.

Ssenariy shartlari:

- **Shaxsiy avtomobil (SA):** Vaqt = 15 daqiqa, Xarajat = 5000 so‘m (yoqilg‘i).
- **Jamoat transporti (JT):** Vaqt = 35 daqiqa, Xarajat = 2000 so‘m (yo‘l haqi).
- **Maktab avtobusi (MA):** Vaqt = 25 daqiqa, Xarajat = 3000 so‘m (belgilangan tarif).

Ushbu raqamli qiymatlarni foydalilik tenglamalariga qo‘yib, determinatsiyalangan foydalilik ko‘rsatkichlarini hisoblaymiz:

$$V_{SA} = 1.5 - (0.05 \times 15) - (0.0002 \times 5000) = 1.5 - 0.75 - 1.0 = -0.25$$

$$V_{JT} = 0.0 - (0.04 \times 35) - (0.0001 \times 2000) = 0.0 - 1.4 - 0.2 = -1.60$$

$$V_{MA} = 0.8 - (0.03 \times 25) - (0.00015 \times 3000) = 0.8 - 0.75 - 0.45 = -0.40$$

Eksponensial qiymatlarni (e^{V_i}) aniqlaymiz:

- $e^{-0.25} = 0.7788$
- $e^{-1.60} = 0.2019$
- $e^{-0.40} = 0.6703$

Umumiy maxraj (barcha muqobillarning yig‘indisi):

$$\sum = 0.7788 + 0.2019 + 0.6703 = 1.6510$$

Endi MNL formulalari orqali har bir transport turining tanlanish ehtimolligini foiz ko‘rinishida hisoblaymiz:

- **Shaxsiy avtomobil (P_{SA}):**

$$P_{SA} = \frac{0.7788}{1.6510} \approx 0.4717 \rightarrow 47.2\%$$

- **Jamoat transporti (P_{JT}):**

$$P_{JT} = \frac{0.2019}{1.6510} \approx 0.1223 \rightarrow 12.2\%$$

- **Maktab avtobusi (P_{MA}):**

$$P_{MA} = \frac{0.6703}{1.6510} \approx 0.4060 \rightarrow 40.6\%$$

(Eslatma: Taqdim etilgan materialdagi yakuniy yaxlitlangan ko‘rsatkichlar: $P_{SA} = 47\%, P_{JT} = 11\%, P_{MA} = 42\%$ ni tashkil etadi).

Natijalarning logistik tahlili:

Olingan natijalar shuni ko‘rsatadiki, hatto shaxsiy avtomobil subyektiv afzalliklarga (1.5 koeffitsiyentga) ega bo‘lsa-da, maktab avtobuslarining vaqt (25 daqiqa) va narx (3000 so‘m) jihatidan optimallashtirilishi ota-onalarning **42%** qismini o‘ziga jalb qila oladi. Jamoat transporti esa o‘zining uzoq vaqti (35 daqiqa) sababli raqobatda eng past ko‘rsatkichni (**11%**) qayd etadi.

XULOSA

Transport turi tanlovining MNL modeli hokimlik (munitsipal) organlarga maktab avtobuslari tarmog‘iga bo‘lgan dastlabki ehtiyojni an’anaviy umumiy hisoblash usullariga qaraganda yuqori aniqlikda prognozlash imkonini beradi.

Taqdim etilgan ssenariy modeli orqali har bir ta’lim muassasasi yoki klasteri uchun maktab avtobuslarini tanlash ehtimolligini (P_{MA}) oldindan aniqlash, ortiqcha harakatlanuvchi tarkib (avtobuslar) sotib olish xarajatlarini cheklaydi va davlat byudjetini himoya qiladi.

Ushbu maqolada keltirilgan sof matematik ehtimollik ko‘rsatkichlari kelgusi ishlarda ota-onalarning subyektiv ijtimoiy ishonch koeffitsiyenti (α) bilan integrallashgan holda haqiqiy logistik talab tenglamasiga ($D_{real} = N_{jami} \times P_{MA} \times \alpha$) aylantirilishi tavsiya etiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Ben-Akiva M., Lerman S. R. Discrete Choice Analysis: Theory and Application to Travel Demand. — MIT Press, 1985.
2. McFadden D. Conditional Logit Analysis of Qualitative Choice Behavior. — Academic Press, 1973.
3. Train K. E. Discrete Choice Methods with Simulation. — Cambridge University Press, 2009.
4. O‘zbekiston Respublikasi transport va logistika sohasini rivojlantirish bo‘yicha 2023–2027 yillar davlat dasturi. — Toshkent, 2023.
5. Rashidov A., Tursunov B. Toshkent shahri jamoat transporti samaradorligini oshirish muammolari // O‘zbekiston texnika universiteti ilmiy axborotnomasi. — 2022. — №3. — B. 45–52.
6. Negmatov N.N MAKTAB AVTOBUSLARI XIZMATI TIZIMINI TASHKIL ETISHDA HUDUDIY TAFOVUTLARNI INOBATGA OLGAN HOLDA REJALASHTIRISH VA SALBIY OQIBATLARNING OLDINI OLISH

Международный научный журнал «Научный импульс» № 33 (100), часть 1 Май, 2025

7. Negmatov N.N MAKTAB AVTOBUSLARI XIZMATI TIZIMINI TASHKIL QILISHDA DARSLAR BOSHLANISHI VA TUGASH VAQTLARINI KOMBINATSIYALASH ORQALI MARSHRUT TARMOQLARINI OPTIMALLASHTIRISH MODELI Международный научный журнал “Научный импульс” № 33 (100),часть 1 Май, 2025

8. Negmatov N.N MAKTAB AVTOBUSLARIGA BO‘LGAN TALABNI HISOBLASH: USLUBLAR, MODEL VA MATRITSALAR Международный научный журнал “Научный импульс” № 33 (100),часть 1 Май, 2025

9. Negmatov N.N MAKTAB AVTOBUSLARI TIZIMINI JORIY QILISH SAMARADORLIGINI GIS MA'LUMOTLARI YORDAMIDA MAKROSKOPIK BAHOLASH MODELI Международный научный журнал Новости образования: исследование в XXI веке» № 33 (100), часть 1 Май , 2025

10. Negmatov N.N MAKTAB AVTOBUSLARI XIZMATINI TASHKIL QILISH SAMARADORLIGINI INTEGRATSIYALASHGAN BAHOLASH so‘ngi ilmiy tadqiqotlar nazariyasi respublika ilmiy-uslubiy jurnali 8-jild 5-son 13.05.2025

11. N.N. Negmatov Optimization of school bus stops based on risk factors to ensure student road safety in the GIS environment Journal Engineer ISSN: 3030-3893 Volume:4 Issue:2 2026

Methods of developing critical and creative thinking in mother tongue and literature classes

Normamatova Mohiniso Erkinovna
mnormamatova9@gmail.com
BuxDPI (Bukhara State Pedagogical Institute), 2nd-stage student

Abstract

This article provides a systematic analysis of the current issues regarding the formation of students' critical and creative (imaginative) thinking skills in mother tongue and literature classes of general secondary schools. It scientifically substantiates the practical importance of modern interactive methods, graphic organizers, and cognitive approaches that move away from the model of merely memorizing information (reproductive education) in the educational process and instead awaken students' analytical, productive, and productively creative thinking.

Keywords

critical thinking, creativity, linguistic competence, Bloom's taxonom, FSMU method, Insert, text analysis, creative heuristics.

Ona tili va adabiyot darslarida tanqidiy va kreativ fikrlashni rivojlantirish usullari

Normamatova Mohiniso Erkinovna
BuxDPI 2-bosqich talabasi

Annotatsiya: Ushbu maqolada umumta’lim maktablarining ona tili va adabiyot darslarida o‘quvchilarning tanqidiy hamda kreativ (ijodiy) fikrlash ko‘nikmalarini shakllantirishning dolzarb masalalari tizimli tahlil qilingan. Ta’lim jarayonida shunchaki axborotni yodlash (reproduktiv ta’lim) modelidan voz kechib, o‘quvchilarning tahliliy, produktiv va produktiv-ijodiy tafakkurini uyg‘otuvchi

zamonaviy interfaol metodlar, grafik organayzerlar hamda kognitiv yondashuvlarning amaliy ahamiyati ilmiy asoslab berilgan.

Kalit so‘zlar: tanqidiy fikrlash, kreativlik, lisoniy kompetensiya, Blum taksonomiyasi, FSMU metodi, Insert, matn tahlili, kreativ evristika

Kirish.

XXI asrda global axborot oqimining jadallashuvi ta’lim tizimi oldiga mutlaqo yangi pedagogik talablarni qo‘ymoqda. Zamonaviy dunyoda o‘quvchiga tayyor fundamental bilimlarni shunchaki yuklash (bank tizimidagi ta’lim modeli) o‘z dolzarbligini yo‘qotdi. Bugungi kun pedagogikasining bosh maqsadi — o‘quvchilarda axborotni mustaqil izlab topish, uning konseptual mohiyatini tahlil qilish, to‘g‘ri-noto‘g‘riligini tahlil qilish hamda muammoli vaziyatlarda noodatiy ijodiy yechimlar taklif qila olish ko‘nikmalarini shakllantirishdir.

O‘zbekiston Respublikasining yangilangan Milliy o‘quv dasturi hamda PISA, PIRLS kabi xalqaro baholash dasturlari talablari bevosita o‘quvchilarning mantiqiy, tanqidiy va kreativ tafakkurini baholashga yo‘naltirilgan . Bu jarayonda ona tili va adabiyot fanlari shunchaki grammatik qoidalar yig‘indisi yoki tayyor badiiy syujetlar majmuasi emas, balki shaxs kognitiv (bilish) qobiliyatlarini, lisoniy va nutqiy kompetensiyalarini rivojlantiruvchi asosiy drayver hisoblanadi. Shunga qaramay, amaliyotda hamon quruq qoidabozlik va asar matnini mexanik qayta gapirib berish tendensiyasi kuzatilmoqda. Ushbu muammoni bartaraf etish dars jarayonida tanqidiy va kreativ fikrlashni rivojlantirishning metodik mexanizmlarini tizimlashtirishni taqozo etadi

ASOSIY QISM.

Tanqidiy fikrlash (Critical Thinking) — bu qabul qilinayotgan har qanday axborotga subyektiv emotsiya bilan emas, balki obyektiv mantiq, dalillar va tahlil elagi

orqali yondashish qobiliyatidir . Ona tili darslarida ushbu ko‘nikma matn ustida ishlash, gap va so‘zlar orasidagi yashirin (latent) ma’nolarni anglash jarayonida shakllantiriladi.

Pedagog olim L. Anderson va D. Krathwohl tomonidan rivojlantirilgan Blum taksonomiyasining yuqori bosqichlari (Tahlil, Baholash, Yaratishtirish) tanqidiy fikrlashning asosi hisoblanadi . Ona tili darslarida ushbu metodik tizimni quyidagi interfaol texnologiyalar orqali realizatsiya qilish mumkin :

" Matn bilan ishlash" metodi: Matnli topshiriqlar ustida ishlashda o‘quvchilarga publitsistik yoki ilmiy-ommabop matn taqdim etiladi. O‘quvchi matndagi obyektiv, o‘zgartirib bo‘lmas faktlarni (masalan: "O‘zbek tili 1989-yil 21-oktabrda davlat tili maqomini olgan") subyektiv, shaxsiy qarash ifodalangan munosabatlardan (masalan: "O‘zbek tili dunyodagi eng mukammal va qiyinchiliksiz tildir") ajratishi kerak. Bu metod o‘quvchida feyk (yolg‘on) axborotga qarshi immunitet va axborotni filtrlash ko‘nikmasini o‘stiradi .

"INSERT" metodi: Matnni o‘qish jarayonida o‘quvchi matn chetiga quyidagi kognitiv belgilarni qo‘yib boradi:

V (vsed) — men buni bilardim (tanish axborot);

+ (plus) — men uchun mutlaqo yangi ma’lumot;

- (minus) — men bilgan ma’lumotga zid yoki xato;

? (vopros) — men uchun tushunarsiz, qo‘shimcha tadqiqot talab qiladi.

Ushbu metod o‘quvchini passiv tinglovchidan faol tadqiqotchiga aylantiradi, matnning har bir qatlamiga diqqat bilan qarashga majbur qiladi .

FSMU (Fikr, Sabab, Misol, Umumlashtirish) texnologiyasi: O‘quvchi ona tili darslarida o‘zining argumentirlangan nutqini (oratorlik mahoratini) qurishda ushbu 4 bosqichli formuladan foydalanadi:

Fikr: Muammo bo‘yicha o‘z tezisini aniq ifodalaydi.

Sabab: Nima uchun bunday o‘ylashini ilmiy yoki mantiqiy asoslaydi.

Misol: Fikrining to‘g‘riligini hayotiy, lisoniy yoki statistik dalillar bilan isbotlaydi.

Umumlashtirish: Muammoning yechimi sifatida yakuniy konseptual xulosa chiqaradi.

Kreativlik (Creative Thinking) — an’anaviy qoliplardan chiqib, mutlaqo yangi, originallikka ega bo‘lgan g‘oyalar, asarlar va muammolar yechimini yarata olish qobiliyatidir. Adabiyot darslari o‘quvchining ichki emotsional dunyosini uyg‘otish va tasavvur assotsiatsiyalarini kengaytirish orqali kreativlikni yuzaga chiqaruvchi eng qulay didaktik muhitdir.

"Teskari hikoya" metodi: O‘quvchilarga muayyan badiiy asarning faqatgina yakuniy fojiasi yoki yakuniy natijasi beriladi (masalan: "Qahramon chuqur afsusda qoldi va hamma narsasidan ayrildi"). O‘quvchi esa ushbu yakunga olib kelgan psixologik sabablar zanjirini va voqealar rivojini o‘z tasavvuri yordamida kreativ tarzda tiklashi, syujetga yangi obrazlar olib kirishi lozim.

Adabiy qahramonga "Kreativ evristik xat" yozish: O‘quvchi asar qahramoniga bugungi XXI asr o‘quvchisi prizmasidan turib xat yozadi. Unda qahramonning xatti-harakatlariga va uning davridagi ijtimoiy muhitga tanqidiy baho beriladi hamda muammodan chiqishning zamonaviy yechimlari taklif qilinadi. Bu jarayonda ham tanqidiy, ham ijodiy yondashuv sintezlashadi.

XULOSA .

Ona tili va adabiyot darslarida tanqidiy va kreativ fikrlashni tizimli rivojlantirish — shunchaki metodik talab emas, balki jamiyat uchun mustaqil, erkin va kreativ fikrlaydigan kadrlar tayyorlashning fundamental shartidir. Ushbu metodlar asosida dars tashkil qilinganda, o‘quvchi hayotiy muammolar qarshisida esankirab qolmaydi, har qanday vaziyatga tahliliy va ijodiy yondashishni o‘rganadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR :

REFERENCES:

1. Allayeva, H. R. (2026). Ona tili darslarida tanqidiy fikrlashni rivojlantirish metodikasi. Monografiya. Berlin – 101 b.

2. Jurayeva, N. R., & Raximova, M. Ch. (2025). Ona tili darslarida mustaqil va kreativ fikrlashni o‘stirish muammolarai. Pedagogik mahorat, (3), 45-52.

3. Yo‘ldoshev, J. G‘., & Hasanov, S. (2019). Zamonaviy pedagogik texnologiyalar va ularni ta’lim jarayoniga tatbiq etish. Toshkent: O‘qituvchi. – 210 b.

4. Nazarova, S. A. (2023). Boshlang‘ich va o‘rta maktablarda matn ustida ishlash jarayonida kreativ tafakkurni shakllantirish usullari. Til va adabiyot ta’limi jurnali, 18-23

5. Karimova, K., & Axmedova, N. (2025). Ona tili va o‘qish savodxonligi darslarida PISA va PIRLS xalqaro baholash dasturlari talablariga mos topshiriqlarni ishlab chiqish. Metodik qo‘llanma. Toshkent: Respublika ta’lim markazi. – 96 b.

6.Sayfullayeva, R. R. (2021). Hozirgi o‘zbek adabiy tili: tizim va metodologiya. Toshkent: Navro‘z. – 320 b.

7. Mirzayeva, M. M. (2024). Adabiyot darslarida muammoli ta’lim texnologiyalaridan foydalanish va qahramonlar xarakterini tanqidiy tahlil qilish ko‘nikmalari. O‘zbekistonda ilmiy-amaliy tadqiqotlar konferensiya materiallari, 12-15-betlar.

Transformation and Artistic Interpretation of Uzbek National Ikat Fabrics in Contemporary Fashion Design

To‘laboyeva Shaxlo Sobirjon qizi
PhD, Assistant Lecturer Namangan State Technical University
Tel: +99894 029 07 00 E-mail: shaxlotolaboeva@gmail.com
Mo‘minova Munisa Odiljon qizi
Student Namangan State Technical University
Tel: +99893 769 26 62 E-mail: muminovamunisa335@gmail.com

Abstract

This article investigates the artistic and constructive solutions of a contemporary women's clothing collection created on the basis of traditional Uzbek ikat patterns. The study analyzes the integration of ikat motifs—an important component of the national cultural heritage—into modern fashion design, highlighting their aesthetic and functional potential. The collection concept aims to create an artistic balance between tradition and modernity through the combination of ethnic motifs and innovative design approaches. Particular attention is given to compositional integrity, color and graphic harmony, diversity of silhouettes, and the role of decorative elements in creating a distinctive visual image. The collection achieves aesthetic expressiveness through the contrast of black and white colors, geometric rhythms of ikat patterns, and contemporary constructive forms. The research findings demonstrate the potential of traditional national textiles to enhance competitiveness in the modern fashion industry, promote the development of ethno-design, and present cultural heritage to new generations in an innovative form.

Keywords

ikat, pattern, ethno-design, women’s clothing, fashion design, artistic design, constructive modeling, compositional solution, contemporary collection, cultural heritage.

O‘ZBEK MILLIY IKAT MATOLARINING ZAMONAVIY MODA DIZAYNIDA TRANSFORMATSIYASI VA BADIIY TALQINI

To‘laboyeva Shaxlo Sobirjon qizi[1], Mo‘minova Munisa Odiljon qizi[2].

[1]Namangan davlat texnika universiteti PhD asisstant

[2]Namangan davlat texnika universiteti talabasi

Annotatsiya*. Ushbu maqolada o‘zbek milliy ikat naqshlari asosida yaratilgan zamonaviy ayollar kiyimlari kolleksiyasining badiiy-konstruktiv yechimlari tadqiq etilgan. Tadqiqot jarayonida milliy madaniy merosning muhim tarkibiy qismi hisoblangan ikat naqshlarining zamonaviy moda dizayniga integratsiyalashuvi, ularning estetik va funksional imkoniyatlari tahlil qilindi. Kolleksiya konsepsiyasida etnik motivlarni innovatsion dizayn yondashuvlari bilan uyg‘unlashtirish orqali milliylik va zamonaviylik o‘rtasidagi badiiy muvozanatni yaratish maqsad qilingan. Loyihada kompozitsion yaxlitlik, rang-grafik uyg‘unlik, siluetlar xilma-xilligi hamda dekorativ elementlarning obraz yaratishdagi o‘rni o‘rganildi. Kolleksiyada oq va qora ranglar kontrasti, geometrik ritmga ega ikat naqshlari va zamonaviy konstruktiv shakllar orqali estetik ifodaviylikka erishilgan. Tadqiqot natijalari milliy matolarning zamonaviy moda industriyasidagi raqobatbardoshligini oshirish, etnodizayn yo‘nalishini rivojlantirish hamda milliy badiiy merosni yangi avlodga innovatsion shaklda yetkazish imkoniyatlarini namoyon etdi.*

Kalit so‘zlar: *ikat, naqsh, etno dizayn, ayollar kiyimi, dizayni, badiiy loyihalash, konstruktiv modellashtirish, kompozitsion yechim, zamonaviy kolleksiya, madaniy meros.*

KIRISH. Jahon moda sanoatida milliy madaniy meros elementlarini zamonaviy dizayn konsepsiyalari bilan uyg‘unlashtirish dolzarb yo‘nalishlardan biri hisoblanadi. Ayniqsa, etnodizayn tamoyillariga asoslangan kiyim kolleksiyalarini yaratish milliy

identifikatsiyani saqlash, madaniy qadriyatlarni ommalashtirish hamda moda mahsulotlarining badiiy-estetik qiymatini oshirishga xizmat qiladi [1].

Shu jihatdan o‘zbek xalq amaliy san'atining muhim tarkibiy qismi bo‘lgan ikat matolari o‘zining rang-barangligi, noyob naqshlari va yuqori badiiy ifodaviyligi bilan zamonaviy dizaynerlar uchun muhim ilhom manbai bo‘lib kelmoqda. O‘zbekiston hududida qadimdan ishlab chiqarib kelingan ikat matolari (atlas, adras va beqasam) nafaqat milliy kiyimlarda, balki zamonaviy moda kolleksiyalarida ham keng qo‘llanilmoqda. So‘nggi yillarda global moda tendensiyalarida etnik motivlardan foydalanishga bo‘lgan qiziqishning ortishi natijasida milliy naqshlarni zamonaviy talqinda qayta ishlash va ularni innovatsion dizayn yechimlari bilan boyitish zarurati yuzaga kelmoqda [2].

Zamonaviy moda dizaynida transformatsiya jarayoni an'anaviy shakl, naqsh va bezak elementlarini yangi badiiy yechimlar asosida qayta talqin qilishni nazarda tutadi. Bunda milliy matolarning estetik xususiyatlarini saqlagan holda ularni zamonaviy siluetlar, kompozitsion usullar va konstruktiv yechimlar bilan uyg‘unlashtirish muhim ahamiyat kasb etadi [3].

Tadqiqotning maqsadi o‘zbek milliy ikat matolarining zamonaviy moda dizaynidagi transformatsiyasi va badiiy talqinini o‘rganish hamda ular asosida yaratilgan kiyim kolleksiyasining badiiy-konstruktiv xususiyatlarini tahlil qilishdan iborat.

ADABIYOTLAR TAXLILI VA METADALOGIYASI: Tadqiqot obyekti sifatida o‘zbek milliy ikat matolari asosida ishlab chiqilgan ayollar kiyimlari kolleksiyasi tanlandi.

Tadqiqot davomida quyidagi usullardan foydalanildi:

- ilmiy adabiyotlarni tahlil qilish;

- analog kolleksiyalarni qiyosiy o‘rganish;
- kompozitsion tahlil;
- badiiy loyihalash;
- konstruktiv modellashtirish;
- vizual tahlil usuli.

Kolleksiyani yaratishda adras va zamonaviy matolardan foydalanildi. Matolarning rang yechimlari, naqsh ritmi va dekorativ xususiyatlari kolleksiya konsepsiyasiga muvofiq tanlab olindi.

1-rasm. Kolleksiya uchun tanlangan ikat (adras) mato

Kolleksiyani yaratishda an'anaviy o‘zbek ikat naqshlari asosida ishlangan qora va oq rang uyg‘unligidagi adras matosidan tanlab olindi. Tanlangan matoning asosiy badiiy xususiyati yirik geometrik va tomchisimon (bodom) shakllardan tashkil topgan ritmik naqsh kompozitsiyasidir. Matodagi oq va qora ranglarning keskin kontrasti kolleksiyaning zamonaviy va ekspressiv ko‘rinishini shakllantirishga xizmat qildi.

Kolleksiyaning badiiy ifodaviyligini kuchaytirish maqsadida qo‘shimcha materiallar sifatida shifon va sun'iy charm (eko-koja) qo‘llanildi. Shifon matosi o‘zining

yengilligi, shaffofligi va yumshoq drapirovkalanuvchanligi bilan obrazlarga nafislik va harakatchanlik baxsh etdi. Sun'iy charm esa kolleksiyaga zamonaviylik, konstruktivlik va dinamik xarakter beruvchi material sifatida tanlandi.

Materiallar kombinatsiyasi natijasida turli fakturalarning o‘zaro uyg‘unligi hosil qilindi. Ikat matosining milliy bezak xususiyatlari, shifonning yengil plastikasi hamda charmning qattiq strukturasi o‘rtasidagi kontrast kolleksiyaning badiiy yechimini boyitdi va uning estetik ta'sirchanligini oshirdi.

NATIJALAR: Tadqiqot natijasida o‘zbek milliy ikat matolari asosida zamonaviy ayollar kiyimlari kolleksiyasi ishlab chiqildi. Kolleksiya beshta modeldan iborat bo‘lib, unda milliy naqshlarning zamonaviy moda tendensiyalari bilan uyg‘unlashtirilgan badiiy talqini yaratildi.

3-rasm. Ikat, shifon va sun'iy charm kombinatsiyasi asosida yaratilgan ayollar kolleksiyasi.

Yaratilgan modellarda qora-oq rangdagi ikat matosi asosiy kompozitsion vosita sifatida qo‘llanildi. Kolleksiyada vertikal joylashgan geometrik naqshlardan foydalanish natijasida siluetlarning vizual ifodaviyligi kuchaytirildi hamda inson qomatining proporsional ko‘rinishiga erishildi. Naqsh bu jamiyatning moddiy madaniyatini bir qismidir. Naqsh (lot.omamentum - bezak) - bu turli buyumlarni bezatish uchun ritmik tartibda joylashtirilgan elementlaridan tasvir, ibtidoiy xalqlarda esa - tanani bo'yash (tatuirovka)[4].

Birinchi modelda ikat matosidan tayyorlangan uzun siluetli ko‘ylak shaffof qora organza bilan uyg‘unlashtirilib, obrazga tantanavorlik va nafislik baxsh etildi. Ikkinchi modelda ikat matosi, sun'iy charm shim va shaffof ustki qavat kombinatsiyasi orqali zamonaviy avangard uslub shakllantirildi.

Uchinchi modelda assimetrik yelka yechimi va hajmli yenglar qo‘llanilib, milliy naqshlarning zamonaviy konstruktiv shakllar bilan integratsiyasi namoyon etildi. To‘rtinchi modelda oq shifon jaket va ikat matosidan tayyorlangan yubka birlashtirilib, klassik hamda etnik uslublarning sintezi hosil qilindi. Beshinchi modelda esa oq rangli erkin siluetli kombinezon ikat matosi bilan kombinatsiyalanib, kolleksiyaning eng yengil va zamonaviy obrazlaridan biri yaratildi.

Kolleksiya modellarida qo‘llanilgan aksessuarlar va bosh bezaklari umumiy kompozitsion yechimni to‘ldirib, milliylik ruhini yanada kuchaytirdi. Natijada o‘zbek milliy ikat matolarining zamonaviy moda dizaynida transformatsiya qilinishi hamda yangi badiiy talqinda qo‘llanishi mumkinligi amaliy jihatdan isbotlandi.

MUXOKAMA: Mazkur kolleksiyaning asosiy g‘oyasi yo‘qolib borayotgan milliy qadriyatlar va an’anaviy matochilik merosini zamonaviy moda vositasida saqlab qolish hamda ommalashtirishdan iborat. Tadqiqot davomida o‘zbek milliy ikat matolari zamonaviy siluetlar, shifon va sun’iy charm kabi materiallar bilan uyg‘unlashtirildi.

Bunday kombinatsiya milliy naqshlarning estetik jozibadorligini saqlab qolgan holda ularni bugungi moda talablari darajasida talqin qilish imkonini berdi.

XULOSA: Yaratilgan kolleksiya orqali milliy matolarni faqat an’anaviy kiyimlarda emas, balki kundalik va zamonaviy liboslarda ham qo‘llash mumkinligi namoyish etildi. Natijada milliylik va zamonaviylikning uyg‘un sintezi hosil qilinib, yosh avlodning milliy madaniyatga bo‘lgan qiziqishini oshirishga xizmat qiluvchi dizayn yechimi yaratildi. Ushbu yondashuv milliy merosni asrab-avaylash, uni rivojlantirish va kelajak avlodlarga zamonaviy shaklda yetkazishning samarali usullaridan biri hisoblanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Ergashev A., Rahimova M. **Kostyum dizaynini loyihalash asoslari.** – Toshkent: Fan va texnologiyalar, 2021. – 256 b.
2. Bulatova V., Shirokova G. **Uzbek Traditional Textiles.** – Tashkent: Art Flex, 2018. – 184 p.
3. Mavlyanova N. **Etnodizayn va zamonaviy moda tendensiyalari.** – Toshkent: Tafakkur, 2022. – 198 b.
4. X.X. Komilova, U.A. Vohidova. “Loyihalash”.Toshkent-2017

ChatGPT as an AI-Based Tool for Developing English Writing Skills in Secondary School

Abdusalomova Maftuna
English Philology and Teaching Methodology, TIIAME National Research University,Tashkent, Uzbekistan

Abstract

This study investigates the effect of ChatGPT-assisted instruction on the English writing skills of ninth-grade students at School No. 272 in Tashkent, Uzbekistan. Ten students participated in a two-week classroom intervention in which ChatGPT was integrated into structured writing lessons as a feedback and revision tool. A pre-test and post-test measured changes in writing performance across four criteria — grammatical accuracy, vocabulary range, text organization, and coherence — while a questionnaire gathered students' perceptions of the tool. The results showed a mean score increase of 17.8 points, with vocabulary demonstrating the largest individual gain of 5.5 points. Questionnaire responses indicated broadly positive student attitudes, with an overall mean of 4.07 out of 5. The findings suggest that ChatGPT can serve as an effective and accessible writing support tool in secondary school EFL classrooms, particularly when integrated alongside teacher guidance rather than as a standalone resource.

Keywords:

ChatGPT, writing skills, EFL learners, secondary school, AI-assisted language learning, Uzbekistan

1. Introduction

Anyone who has tried to teach writing to a class of thirty teenagers knows the problem. Every student needs individual feedback, and there is simply not enough time to give it. A student submits a paragraph, the teacher marks it up, returns it a week later.

By that point, the student has moved on mentally, if not physically. The feedback arrives too late to feel connected to the original task.

This is not a new problem, and it is not one that teachers have failed to notice. It is simply a structural reality of classroom teaching that has proved stubbornly resistant to easy solutions. Until recently, the options were limited: peer feedback, self-assessment, or in better-resourced schools, writing centers and tutors. None of these fully replaces the kind of immediate, specific, individual response that actually helps a learner improve.

ChatGPT changes the equation somewhat. As a text-based AI tool, it can read a piece of writing and respond to it within seconds, pointing out grammatical errors, suggesting better vocabulary choices, and commenting on structure and coherence. The feedback is not perfect, and it is not a substitute for a skilled teacher's judgment. But it is immediate, it is consistent, and it is available to every student in the room at the same time. For writing instruction in particular, these qualities matter.

This study was conducted to find out whether this kind of AI-assisted feedback actually improves writing outcomes for secondary school learners, and what students make of the experience. It was carried out at School No. 272 in Tashkent, Uzbekistan, a context in which research on ChatGPT in the classroom is still scarce, with ten ninth-grade students over two weeks.

2. Literature review

The use of ChatGPT in writing instruction has attracted a growing body of research since the tool became widely available. The overall picture that emerges from this literature is broadly positive, though not without important qualifications.

Several studies have documented measurable improvements in writing performance following ChatGPT-assisted instruction. Song and Song (2023) found

significant gains in writing quality and motivation among EFL students who used ChatGPT compared to those who did not. Polakova and Ivenz (2024) reported similar improvements in a semester-long study, noting that students showed particular progress in grammatical accuracy and lexical variety. A study in Brunei Darussalam found that 37 pre-university students who had previously failed an English writing course demonstrated clear improvement after integrating ChatGPT into their writing process, with 14 achieving a credit and 23 passing (Rozaimee & Mumin, 2025). Research in an Indonesian vocational high school found consistent gains across vocabulary, grammar, and text organization over two instructional cycles, with vocabulary showing the most notable development (Janah et al., 2026).

Register awareness is another area where ChatGPT has shown promise. Punar Özçelik and Yangın Ekşi (2024) found that students using ChatGPT as a writing assistant improved noticeably in formal writing tasks, with the tool providing effective corrections on grammar, vocabulary, and sentence structure in academic genres. The same study noted, however, that ChatGPT was less reliable for informal and neutral registers, sometimes over-formalizing language in contexts where a more casual tone would have been appropriate.

The comparison between AI and teacher feedback has also been explored. Steiss et al. (2024) found that while trained teachers generally produced higher-quality feedback, ChatGPT's feedback was sufficiently useful for formative purposes. More significantly, Solhi et al. (2025) found that combining AI and teacher feedback produced better outcomes than either alone, a finding with practical implications for how ChatGPT should be positioned in the classroom.

Challenges have also been documented. Yan (2023) found that students expressed concerns about over-reliance and academic integrity after using ChatGPT in a writing

practicum. Draxler et al. (2023) warned that heavy AI use could erode the cognitive processes involved in writing. Yoon et al. (2023) noted the risk of hallucination, meaning plausible-sounding but factually inaccurate feedback, which students may accept uncritically if not guided otherwise.

Despite this growing body of research, evidence from Uzbekistan's secondary school context remains limited. This study was designed to contribute classroom-based empirical data to fill that gap.

3. Methodology

3.1 Participants

Ten ninth-grade students from School No. 272 in Yunusabad district, Tashkent, participated in the study. Five were female and five were male, aged between 15 and 16. Their English proficiency was estimated at A2 to B1 level on the CEFR scale, based on classroom observation and pre-test performance. Participation was voluntary, and all students were informed of the study's purpose before it began.

3.2 Instruments

Three instruments were used. The pre-test and post-test were both written compositions of approximately 100 to 150 words, completed by hand on paper without any assistance. The pre-test topic was "Describe your daily routine" and the post-test topic was "Describe a place you would like to visit in the future." Both were assessed using a four-criterion analytic rubric covering grammatical accuracy, vocabulary range, text organization, and coherence, each scored out of 25 points.

The questionnaire consisted of ten Likert-scale items rated from 1 (Strongly Disagree) to 5 (Strongly Agree), exploring students' perceptions of ChatGPT's usefulness, its effect on motivation and confidence, and their willingness to use it in the

future. Three open-ended questions gathered qualitative responses about benefits, challenges, and overall impact.

3.3 Procedure

The intervention lasted two weeks and consisted of ten lessons. On Day 1, students completed the pre-test and received an orientation to ChatGPT. Over Days 2 to 9, students took part in eight structured writing lessons following a three-stage format: independent drafting by hand, AI-assisted revision using ChatGPT, and brief written reflection on the changes made. The teacher's role during lessons was limited to technical support, to ensure that observed improvements could be attributed primarily to the use of ChatGPT. On Day 10, students completed the post-test and questionnaire.

4. Results

4.1 Writing performance

All ten participants showed improvement between the pre-test and post-test. The group mean score rose from 62.8 to 80.6, a gain of 17.8 points, moving the group's average from the Satisfactory to the Good band on the scoring rubric. Individual gains ranged from 7 points (S4, who entered with the highest pre-test score of 78) to 38 points (S1, who progressed from 50 to 88).

Examining results by criterion, vocabulary range showed the largest mean gain at 5.5 points, from a pre-test mean of 14.7 to a post-test mean of 20.2. This was also the criterion with the lowest pre-test score, suggesting that students had the most room for development in this area and responded strongly to ChatGPT's vocabulary suggestions. Coherence improved by 4.3 points, grammatical accuracy by 4.2 points, and text organization by 3.8 points, the smallest gain, though also the criterion with the highest pre-test mean.

4.2 Questionnaire results

The overall mean across all ten Likert-scale items was 4.07 out of 5, indicating broadly positive student perceptions. The highest-rated item was "ChatGPT can be a useful tool for learning English at school" with a mean of 4.7. Grammar feedback usefulness received 4.5, and both vocabulary support and lesson enjoyment scored 4.2. The lowest-rated item was clarity of feedback at 3.5, reflecting some students' difficulty with ChatGPT's occasionally complex or formal language.

Three themes emerged consistently from the open-ended responses: the value of immediate feedback, vocabulary development, and improved understanding of writing structure. Several students also noted reduced writing anxiety and greater willingness to attempt longer texts.

5. Discussion

The results of this study are consistent with the broader pattern in the literature: ChatGPT-assisted instruction can produce meaningful improvements in writing performance over a relatively short period, particularly in vocabulary and coherence. The fact that every participant improved regardless of starting level suggests that the tool has something to offer across a range of proficiency levels.

The vocabulary finding deserves particular attention. Students at A2 to B1 level often have a reasonable passive vocabulary but struggle to activate it in production. ChatGPT's suggestions appear to bridge this gap effectively, showing students what better word choices look like in context, which is arguably more useful than being told in the abstract that their vocabulary is limited.

The challenges reported by students, including prompt formulation difficulties, usage limits, and occasionally complex feedback, are real and should not be minimized. Prompt writing is a skill that needs to be taught explicitly and does not come naturally,

especially for younger learners. Teachers who introduce ChatGPT without allocating time to this are likely to find that students get less out of the tool than they could.

The broader implication of the findings is about positioning. ChatGPT is most valuable when it fills a gap that classroom teaching cannot easily address, namely immediate individual feedback for every student simultaneously. When that is understood, and when the teacher remains actively involved in guiding how students use and interpret AI feedback, the combination appears to work well. When ChatGPT is used instead of the teacher, or without structure, the risk of over-reliance and uncritical acceptance of feedback becomes real.

6. Limitations

Like any small-scale classroom study, this one comes with limitations that should be acknowledged honestly. The most obvious is the sample size. Ten students is a small group, and results from a single class at a single school in Tashkent cannot simply be extended to secondary school learners in general. The two-week timeframe is another constraint. Writing development is a slow process, and while the improvements observed here are real, it is not possible to say from this study alone whether those gains would hold up or continue to grow over a longer period.

The absence of a control group is also worth noting. Without a comparison group receiving traditional instruction, it is difficult to isolate exactly how much of the improvement was caused specifically by ChatGPT, as opposed to the additional focused writing practice, the novelty of the approach, or simply the extra attention students received during the intervention.

Finally, the study measured writing performance at one point in time after the intervention. Whether students retained the skills they developed, or continued to use ChatGPT productively in their own time, is a question this study cannot answer. Future

research with larger samples, longer timeframes, control groups, and follow-up assessments would provide a much clearer picture of ChatGPT's long-term contribution to writing development.

7. Recommendations

For classroom teachers, the key recommendation is to treat prompt writing as a teachable skill and devote explicit lesson time to it before the main intervention begins. Teachers should also continue providing their own feedback alongside ChatGPT rather than stepping back entirely, since the hybrid approach appears to be more effective than AI feedback alone. Setting clear guidelines for responsible use and designing tasks that require students to justify the revisions they make helps students engage with the tool critically rather than passively.

For school administrators and policymakers, the findings suggest that AI-integrated language learning is worth investing in, but only with the necessary infrastructure in place. Reliable internet access, sufficient devices, and teacher training are all essential preconditions. Introducing ChatGPT into classrooms without these foundations risks creating frustration rather than benefit.

For future researchers, several directions seem worth pursuing. A longer intervention with a control group would provide stronger evidence of ChatGPT's specific contribution to writing development. Studies examining other language skills such as speaking, reading, and listening would help build a more complete picture of AI's role in language education. Research that tracks the same students over an academic year would shed light on whether the improvements observed in short-term studies are sustained over time.

8. Conclusion

This study set out to find out whether ChatGPT could meaningfully improve the writing skills of secondary school EFL learners in a real classroom setting. The answer, based on two weeks of structured intervention with ten ninth-grade students in Tashkent, is a cautious yes. Scores improved across the board, vocabulary showed the strongest gains, and students reported broadly positive experiences. The tool is not perfect. Some feedback was too complex, usage limits caused disruptions, and prompt formulation needed explicit teaching. But as a complement to teacher instruction rather than a replacement for it, ChatGPT showed genuine potential.

References

• *Draxler, F., Werner, A., Lehmann, F., Probst, T., Schmidt, A., & Buschek, D. (2023). AI writing assistants change the way we phrase our thoughts. Proceedings of the ACM on Human-Computer Interaction.*

• *Janah, R., Tusino, T., & Dewi, P. (2026). Exploring the role of ChatGPT in developing writing skills. AL-ISHLAH: Jurnal Pendidikan, 18(1).*

• *Polakova, P., & Ivenz, P. (2024). The impact of ChatGPT feedback on EFL students' writing skills. Cogent Education, 11(1).*

• *Punar Özçelik, N., & Yangın Ekşi, G. (2024). Cultivating writing skills: The role of ChatGPT as a learning assistant. Smart Learning Environments, 11(10).*

• *Rozaimee, F., & Mumin, M. A. (2025). ChatGPT integration in writing development. World Journal of English Language, 15(8).*

• *Solhi, M., et al. (2025). The impact of integrating ChatGPT with teachers' feedback on EFL writing skills. System.*

• *Song, C., & Song, Y. (2023). Enhancing academic writing skills and motivation. Frontiers in Psychology, 14, 1260843.*

• *Steiss, J., et al. (2024). Comparing the quality of human and ChatGPT feedback. Learning and Instruction, 91, 101894.*

• *Yan, D. (2023). Impact of ChatGPT on learners in a L2 writing practicum. Education and Information Technologies, 28, 1–15.*

• *Yoon, S., Kang, E., & Kim, J. (2023). Cautions in the use of ChatGPT for language learning feedback. TESOL Quarterly.*

TYPOLOGICAL FEATURES OF WORD ORDER IN RUSSIAN AND UZBEK LANGUAGES

Foziljonova Zebuniso

Student, Russian Language in Foreign-Language Groups Fergana State University

Scientific Supervisor: Shoira Khasimova Kasymovna

Abstract

This article analyzes the typological features of word order in the Russian and Uzbek languages. Word order plays a significant grammatical and stylistic role in both language systems, demonstrating both similarities and differences. Based on historical and contemporary linguistic studies, the paper examines the specific characteristics of word order, the factors influencing its formation, and its importance in language structure. The findings provide important methodological foundations for the typology of word order and for the process of language learning and teaching.

Keywords

word order, typology, Russian language, Uzbek language.

ТИПОЛОГИЧЕСКИЕ ОСОБЕННОСТИ ПОРЯДКА СЛОВ В РУССКОМ И УЗБЕКСКОМ ЯЗЫКАХ

Ферганской государственный университет Русский язык в иноязычных группах Фозилжонова Зебунисо

Научный руководитель: Шоира Хашимова Касымовна

Аннотация. В статье анализируются типологические особенности порядка слов в русском и узбекском языках. Порядок слов играет значимую грамматическую и стилистическую роль в обеих языковых системах, проявляя как сходства, так и различия. На основе исторических и современных исследований рассматриваются специфика порядка слов, факторы его формирования и значение

в структуре языка. Результаты исследования определяют важные методологические основы

для типологии порядка слов и процесса изучения языков.

Ключевые слова: порядок слов, типология, русский язык, узбекский язык

Введение. Типологический анализ порядка слов в различных языках мира всегда вызывал интерес как у лингвистов-теоретиков, так и у практиков, занимающихся сопоставительным языкознанием и преподаванием иностранных языков. Русский и узбекский языки, принадлежащие к разным языковым семьям — индоевропейской и тюркской соответственно, — демонстрируют как универсальные, так и уникальные черты в организации синтаксической структуры, в частности, в сфере порядка слов. Порядок слов, являясь важнейшим средством выражения синтаксических отношений, отражает не только грамматические, но и прагматические, коммуникативные особенности каждого языка. В русском языке порядок слов относительно свободен, что обусловлено богатой системой флексий, в то время как в узбекском языке, обладающем агглютинативной структурой, наблюдается более строгая регламентация линейной последовательности членов предложения. Сопоставительный анализ позволяет не только выявить типологические закономерности, но и углубить понимание универсалий и индивидуальных черт языковых систем. Настоящая статья посвящена исследованию типологических особенностей порядка слов в русском и узбекском языках на основе теоретических, исторических и эмпирических данных, а также критическому анализу существующих концепций в данной области.

Обзор литературы. Проблематика порядка слов в лингвистике занимает особое место с момента возникновения сравнительно-исторического метода и до

настоящего времени остается одной из центральных в типологических и синтаксических исследованиях. Теоретико-концептуальные основы изучения порядка слов были заложены в трудах классиков языкознания XIX–XX веков. Одной из первых попыток научного осмысления порядка слов можно считать работы Вильгельма фон Гумбольдта, который рассматривал порядок слов как проявление внутренней формы языка, отражающей национальную специфику мышления и структуры сознания. Его идеи получили дальнейшее развитие в трудах представителей младограмматической школы, а также в классических трудах Ф. Боппа, А. Шлейхера, где внимание уделялось не только морфологическим, но и синтаксическим аспектам сравнительного языкознания. В дальнейшем фундаментальные идеи о роли порядка слов были интегрированы в типологические исследования, в частности, в работах Дж. Гринберга, который выдвинул концепцию универсалий порядка слов и предложил систему параметров для их описания. Гринберг выделил базовые типы порядка слов — SVO, SOV, VSO и др., что позволило лингвистам проводить сопоставительный анализ языков с точки зрения их синтаксической организации[1].

В российской лингвистической традиции важный вклад в изучение порядка слов внесли такие ученые, как А. М. Пешковский, Л. В. Щерба, В. В. Виноградов. Пешковский впервые систематизировал функции порядка слов в русском языке, выделив его коммуникативную, экспрессивную и синтаксическую роли. Виноградов детально исследовал взаимодействие порядка слов с интонацией, актуальным членением предложения, а также с категорией темы и ремы. В трудах Л. В. Щербы раскрывается вопрос о функциональной нагрузке порядка слов в русском языке, его зависимости от морфологических показателей и стиля высказывания. Современные российские исследователи, опираясь на

классические работы, предлагают новые подходы к интерпретации порядка слов, подчеркивая его динамический, контекстуальный характер и связь с прагматикой речи[2]. В узбекском языкознании вопросы порядка слов также традиционно занимают значительное место, особенно с точки зрения типологии и сопоставительного анализа с другими тюркскими языками. Важные теоретические основы были заложены в трудах таких ученых, как А. Мадрахимов, У. Т. Турсунов, Р. Сулейманов. В их работах подробно анализируется базовый порядок слов SOV, характерный для узбекского языка, его обусловленность агглютинативной морфологией и особенностями синтаксической структуры. Особое внимание уделяется вопросам вариативности порядка слов в зависимости от коммуникативных задач, прагматических установок говорящего и стилистических особенностей текста. Узбекские исследователи отмечают, что несмотря на относительную строгость базового порядка слов, в языке возможны определенные инверсии, которые реализуются, как правило, в поэтической речи, диалектах или под влиянием других языков[3].

Сравнительный анализ порядка слов в русском и узбекском языках становится предметом исследований как отечественных, так и зарубежных ученых. В частности, работы А. А. Хайруллина, В. В. Богородицкого, а также современных исследователей, занимающихся проблемами межъязыковой интерференции, позволяют выявить сходства и различия в механизмах организации синтаксической структуры. В русском языке, благодаря наличию развитой системы падежей и флексий, порядок слов относительно свободен: субъект, объект и предикат могут менять свое положение в предложении без потери смысла, что дает широкие возможности для выражения актуального членения, тематической прогрессии, а также экспрессивных и стилистических

эффектов. В узбекском языке, напротив, строгий порядок «подлежащее – дополнение – сказуемое» обусловлен необходимостью четкой маркировки синтаксических ролей посредством порядка слов, поскольку морфологическая маркированность членов предложения выражена менее явно, чем в русском языке. Однако современные исследования показывают, что узбекский язык не является полностью ригидным по порядку слов: особенно в разговорной речи и под влиянием русского языка наблюдается тенденция к инверсии, появлению конструкций с начальным сказуемым или объектом[4].

Классические типологические теории, такие как концепция В. Матье и Дж. Хокинса, подтверждают, что различия в порядке слов между языками обусловлены не только морфологией, но и прагматическими, дискурсивными и культурными факторами. В русском языке свобода порядка слов тесно связана с коммуникативной структурой высказывания: выдвижение на первое место ремы или темы позволяет говорящему управлять вниманием слушателя, создавать определенные стилистические или эмоциональные акценты. Узбекский язык, напротив, чаще сохраняет нейтральный порядок, а экспрессивные эффекты достигаются посредством других средств — интонации, лексики, повторов. При этом в литературной и поэтической речи обеих языков возможны отклонения от базового порядка, что свидетельствует о наличии универсальных тенденций к вариативности в условиях усиленной экспрессии или необходимости передачи особых смысловых оттенков[5].

На региональном уровне исследования порядка слов в русском и узбекском языках часто связаны с проблемами билингвизма, языкового контакта и интерференции. В условиях массового двуязычия, характерного для ряда регионов Узбекистана, наблюдается влияние русского порядка слов на узбекскую

речь, особенно в синтаксисе городских диалектов и молодежного сленга. Эмпирические исследования, проведенные в последние десятилетия, фиксируют рост частоты инверсий, заимствование синтаксических моделей, а также появление гибридных конструкций, сочетающих элементы обоих языков. Эти процессы отражают не только языковую динамику, но и социокультурные изменения, связанные с глобализацией и миграцией. В то же время отмечается, что в официальной и литературной речи узбекский язык сохраняет традиционный порядок слов, что свидетельствует о высокой степени нормативности и устойчивости синтаксической структуры.

Важным направлением современных исследований является применение корпусных и экспериментальных методов для изучения порядка слов. Компьютерная лингвистика и анализ больших текстовых корпусов позволяют выявить частотность различных типов порядка слов, их распределение в разных жанрах и стилях, а также выявить скрытые закономерности синтаксической организации. В частности, анализ текстовых корпусов русского языка показывает, что несмотря на формальную свободу, в нейтральном контексте преобладает порядок «подлежащее – сказуемое – дополнение», а отклонения чаще всего мотивированы прагматическими или стилистическими задачами. В узбекском языке корпусные исследования подтверждают доминирование порядка SOV, но фиксируют и рост вариативности в жанрах, ориентированных на устную или неформальную коммуникацию.

Критический анализ существующих концепций показывает, что типологические различия в порядке слов между русским и узбекским языками нельзя объяснить только морфологией или формальными признаками. Важную роль играют прагматические, коммуникативные и социокультурные факторы, что

требует междисциплинарного подхода к исследованию. Дискуссионным остается вопрос о степени свободы порядка слов: одни исследователи считают, что русский язык принципиально свободен, а узбекский — ригиден, другие указывают на наличие скрытых грамматических и прагматических ограничений, которые регулируют допустимые перестановки членов предложения. Особое внимание уделяется вопросам обучения русскому и узбекскому языкам как иностранным: различия в порядке слов часто становятся источником ошибок и интерференции, что требует разработки специальных методик и учебных материалов[6].

В заключение следует отметить, что типологические особенности порядка слов в русском и узбекском языках представляют собой сложное явление, обусловленное взаимодействием морфологических, синтаксических, прагматических и культурных факторов. Современные исследования, опирающиеся на классические теории и новейшие эмпирические данные, позволяют углубить понимание механизмов синтаксической организации языков и выработать новые подходы к их сопоставительному изучению.

Заключение. Проведённый анализ типологических особенностей порядка слов в русском и узбекском языках показал, что несмотря на принадлежность к разным языковым семьям и различия в морфологической структуре, оба языка демонстрируют как универсальные, так и специфические черты в организации синтаксических конструкций. Русский язык характеризуется относительной свободой порядка слов благодаря развитой системе флексий, что позволяет выражать различные коммуникативные и стилистические значения посредством перестановки членов предложения. Узбекский язык, напротив, отличается более строгой регламентацией порядка слов, обусловленной агглютинативной природой и необходимостью четкой маркировки синтаксических ролей. Однако

современные исследования, в том числе корпусные и экспериментальные, свидетельствуют о наличии вариативности и в узбекском языке, особенно в условиях языковых контактов и под влиянием русского языка. Сравнительный анализ выявил важную роль прагматических, дискурсивных и культурных факторов в формировании порядка слов, что требует междисциплинарного подхода к изучению данной проблемы. Полученные результаты имеют значение не только для теоретической типологии, но и для практики преподавания русского и узбекского языков как иностранных, разработки учебных материалов и повышения эффективности межкультурной коммуникации. В дальнейшем перспективным представляется расширение эмпирической базы исследований, привлечение данных из других тюркских и славянских языков, а также применение методов компьютерной лингвистики для выявления скрытых закономерностей синтаксической организации.

Список литературы

1. Greenberg J. H. Some Universals of Grammar with Particular Reference to the Order of Meaningful Elements. In: Universals of Language. Cambridge, 1963.
2. Пешковский А. М. Русский синтаксис в научном освещении. М.: URSS, 2001.
3. Мадрахимов А. Синтаксис современного узбекского языка. Ташкент: Фан, 1981.
4. Богородицкий В. В. Сравнительная грамматика тюркских языков. Казань: Изд-во Казанского университета, 1934.
5. Vinogradov V. V. The History of the Russian Literary Language. Madison: University of Wisconsin Press, 1965.
6. Хайруллин А. А. Порядок слов в русском и тюркских языках: сопоставительный анализ. Казань: Татарское книжное издательство, 1971.

WAYS TO DIVERSIFY LOCAL BUDGET REVENUES

Matkurbanova Dilrabo Jumanazarovna
1st-year Master’s Student, Economics Program Asian International University

Abstract

This thesis analyzes the theoretical foundations and practical approaches to diversifying local budget revenues. The study examines key directions such as expanding the local tax base, developing non-tax revenue sources, implementing public-private partnership mechanisms, ensuring the efficient utilization of municipal property, and introducing digital governance tools. Furthermore, practical recommendations are proposed to strengthen the financial independence of local budgets and enhance the sustainability of regional fiscal systems. The findings emphasize the importance of revenue diversification as a means of improving local government capacity and supporting balanced socio-economic development.

Keywords:

local budget, budget revenues, revenue diversification, local taxes, fiscal decentralization, municipal property, public-private partnership (PPP), Khorezm Region.

MAHALLIY BYUDJET DAROMADLARINI DIVERSIFIKATSIYA QILISH YO‘LLARI

Matkurbanova Dilrabo Jumanazarovna
Osiyo Xalqaro Universiteti Iqtsodiyot yo‘nalishi 1-bosqich magistranti

Annotatsiya: Ushbu tezisda mahalliy byudjet daromadlarini diversifikatsiya qilishning nazariy asoslari va amaliy yo‘nalishlari tahlil qilingan. Mahalliy soliqlar bazasini kengaytirish, soliqsiz daromad manbalarini rivojlantirish, davlat-xususiy sheriklik mexanizmlari, munitsipal mulkdan samarali foydalanish va raqamli boshqaruv

vositalarini joriy etish yo‘nalishlari ko‘rib chiqilib, mahalliy byudjetlarning moliyaviy mustaqilligini oshirish bo‘yicha amaliy tavsiyalar ishlab chiqilgan.

Kalit so‘zlar: mahalliy byudjet, byudjet daromadlari, daromadlar diversifikatsiyasi, mahalliy soliqlar, fiskal markazsizlashtirish, munitsipal mulk, davlat-xususiy sheriklik, Xorazm viloyati.

Zamonaviy davlat moliyasi nazariyasida mahalliy byudjetlarning moliyaviy mustaqilligi va daromad bazasining barqarorligi mintaqaviy iqtisodiy taraqqiyotning muhim sharti sifatida e’tirof etilmoqda. Mahalliy byudjet daromadlarini diversifikatsiya qilish deganda hududning soliq va soliqsiz daromad manbalarini kengaytirish, ularni hududning iqtisodiy salohiyati va resurslari asosida ko‘p tarmoqli shakllantirish, shuningdek markaziy byudjetdan keladigan transfertlar va subventsiyalarga bo‘lgan qaramlikni kamaytirish tushuniladi. Bu jarayon mahalliy hokimiyatlarning fiskal mustaqilligini ta’minlash, hududiy rivojlanish dasturlarini moliyalashtirish va aholiga sifatli ijtimoiy xizmatlar ko‘rsatish imkoniyatlarini kengaytiradi. O‘zbekiston, jumladan Xorazm viloyati tumanlari uchun mahalliy byudjet daromadlarini diversifikatsiya qilish "O‘zbekiston — 2030" strategiyasi vazifalarini ijro etishning samarali mexanizmi hisoblanadi.

Mahalliy byudjet daromadlarini diversifikatsiya qilishning birinchi muhim yo‘nalishi mahalliy soliqlar bazasini kengaytirish va soliq ma’muriyatchiligini takomillashtirishdir. Mol-mulk solig‘i, yer solig‘i, transport vositalari solig‘i, obodonlashtirish yig‘imlari va boshqa mahalliy soliqlarning baholash bazasini bozor qiymatiga moslashtirish, soliq yig‘ish samaradorligini oshirish va yashirin iqtisodiyot ulushini kamaytirish mahalliy daromadlarni sezilarli darajada ko‘paytiradi. Xorazm viloyati tumanlarida mol-mulk va yer obyektlarini kompleks ro‘yxatga olish, kadastr

ma’lumotlarini raqamlashtirish va soliq bazasini aniq belgilash mahalliy byudjet daromadlarining oshishiga zamin yaratadi [1].

Ikkinchi yo‘nalish soliqsiz daromad manbalarini rivojlantirishdir. Davlat boj to‘lovlari, litsenziya va ruxsatnomalardan tushumlar, jarimalar, ijara to‘lovlari va munitsipal xizmatlardan tushumlar mahalliy byudjet daromadlarining muhim qismini tashkil etishi mumkin. Mahalliy bozorlar, avtoturargohlar, sayyohlik obyektlari va madaniy-ma’rifiy muassasalardan tushadigan to‘lovlar tizimini takomillashtirish, "Yagona mahalliy xizmatlar markazi" tashkil etish va elektron to‘lov tizimlarini joriy etish soliqsiz daromadlar bazasini sezilarli darajada kengaytiradi [2].

Uchinchi yo‘nalish munitsipal mulkdan samarali foydalanish va daromad olishdir. Mahalliy hokimiyat ixtiyoridagi binolar, yer uchastkalari, sanoat va savdo obyektlari hamda boshqa mulk obyektlari mahalliy byudjet uchun barqaror daromad manbasi bo‘lib xizmat qilishi mumkin. Munitsipal mulkning to‘liq inventarizatsiyasini o‘tkazish, raqamli reyestrini yaratish, ijaraga berish va xususiylashtirish jarayonlarini shaffof elektron auksionlar orqali amalga oshirish hamda mulk obyektlarini tijoratga jalb etish katta moliyaviy samara beradi. Xorazm viloyati tumanlarida munitsipal mulkdan foydalanishni optimallashtirish bo‘yicha kompleks dasturni ishlab chiqish va amalga oshirish maqsadga muvofiqdir [3].

To‘rtinchi yo‘nalish davlat-xususiy sheriklik (DXS) mexanizmlari orqali mahalliy infratuzilmani moliyalashtirish va daromad olishdir. Mahalliy hokimiyatlar uchun katta kapital qo‘yilmalarni talab qiluvchi infratuzilma loyihalari (suv ta’minoti, kanalizatsiya, gaz va elektr ta’minoti, yo‘llar, sayyohlik obyektlari) DXS asosida amalga oshirilganda byudjet yuki kamayadi va loyihalardan kelajakda barqaror daromad olish imkoniyati yaratiladi. Konsessiya shartnomalari, boshqaruvga topshirish, qo‘shma korxonalar va munitsipal obligatsiyalar chiqarish kabi zamonaviy moliyaviy vositalarni mahalliy

darajada keng joriy etish mahalliy iqtisodiy taraqqiyot uchun yangi imkoniyatlar ochadi [4].

Beshinchi yo‘nalish raqamli boshqaruv vositalarini joriy etish va mahalliy iqtisodiyotni rivojlantirishdir. "Ochiq byudjet" platformasini mahalliy darajada chuqurlashtirish, soliq va boshqa to‘lovlarni elektron tarzda yig‘ish, fuqarolarni byudjet jarayoniga jalb qilish (initsiativali byudjetlashtirish) va biznes muhitini yaxshilash mahalliy daromadlarning barqaror o‘sishini ta’minlaydi. Mahalliy darajada kichik va o‘rta tadbirkorlikni rivojlantirish, ishlab chiqarish va xizmat ko‘rsatish korxonalari uchun qulay shart-sharoit yaratish, sayyohlik va madaniy turizmni rivojlantirish soliq bazasining tabiiy kengayishiga olib keladi. Xorazm viloyati tumanlarida Xivaning tarixiy merosi va viloyatning qishloq xo‘jaligi salohiyatidan kelib chiqib, sayyohlik va eksportga yo‘naltirilgan ishlab chiqarish sohalarini rivojlantirish mahalliy iqtisodiyotni jonlantiradi [5].

Xulosa

Mahalliy byudjet daromadlarini diversifikatsiya qilish mahalliy hokimiyatlarning moliyaviy mustaqilligini oshirish va hududiy rivojlanish dasturlarini barqaror moliyalashtirishning asosiy yo‘nalishi hisoblanadi. Mahalliy soliqlar bazasini kengaytirish, soliqsiz daromad manbalarini rivojlantirish, munitsipal mulkdan samarali foydalanish, davlat-xususiy sherikligini kengaytirish va raqamli boshqaruv vositalarini joriy etish yo‘nalishlarini "O‘zbekiston — 2030" strategiyasi vazifalari bilan uyg‘unlashtirgan holda kompleks amalga oshirish Xorazm viloyati va O‘zbekistonning boshqa mintaqalaridagi mahalliy byudjetlarning daromad bazasini mustahkamlaydi hamda subventsiyalarga bo‘lgan qaramlikni kamaytirib, mahalliy iqtisodiyotning barqaror rivojlanishiga zamin yaratadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining "O‘zbekiston — 2030" strategiyasi, 2023.

2. Bird R.M., Vaillancourt F. Fiscal Decentralization in Developing Countries. Cambridge University Press, 2022.

3. OECD. Fiscal Federalism: Making Decentralisation Work. Paris, 2023.

4. Xudoyqulov H.A. Subventsiya oluvchi tumanlarning moliyaviy mustaqilligini oshirishda daromadlar bazasini diversifikatsiyalash. Toshkent, 2024.

5. Vahobov A.V. Mahalliy byudjetlar va fiskal markazsizlashtirish. Toshkent: "Iqtisod-moliya", 2023.

EFFICIENCY OF BUDGET EXPENDITURES ALLOCATED TO SOCIAL SECTORS

Yemberganova Gulayim Kudaynazarovna

1st-year Master’s Student, Economics Program Asian International University

Abstract

This thesis analyzes the theoretical foundations and practical approaches to improving the efficiency of budget expenditures allocated to social sectors. The study examines the role of social spending in economic growth, mechanisms for planning and monitoring social expenditures, the program-targeted approach, and methods for evaluating expenditure effectiveness. In addition, practical recommendations are developed to enhance the efficient use of budget resources and improve the quality and accessibility of social services. The findings highlight the importance of effective budget management in ensuring sustainable socio-economic development and strengthening public welfare.

Keywords:

state budget, social expenditures, budget efficiency, social sector, education, healthcare, social protection, program-targeted approach.

BYUDJETDA IJTIMOIY SOHALARGA YO‘NALTIRILGAN XARAJATLARNING SAMARADORLIGI

Yemberganova Gulayim Kudaynazarovna Osiyo Xalqaro Universiteti

Iqtsodiyot yo‘nalishi 1-bosqich magistranti

Annotatsiya: Ushbu tezisda davlat byudjetida ijtimoiy sohalarga yo‘naltirilgan xarajatlarning samaradorligini oshirishning nazariy asoslari va amaliy yo‘nalishlari tahlil qilingan. Ijtimoiy xarajatlarning iqtisodiy o‘sishdagi o‘rni, ularni rejalashtirish va monitoring qilish mexanizmlari, dasturiy-maqsadli yondashuv hamda samaradorlikni

baholash usullari ko‘rib chiqilib, byudjet mablag‘laridan foydalanish samaradorligini oshirish bo‘yicha amaliy tavsiyalar ishlab chiqilgan.

Kalit so‘zlar: davlat byudjeti, ijtimoiy xarajatlar, byudjet samaradorligi, ijtimoiy soha, ta’lim, sog‘liqni saqlash, ijtimoiy himoya, dasturiy-maqsadli yondashuv.

Zamonaviy davlat moliyasi nazariyasida ijtimoiy xarajatlar davlat byudjetining ustuvor yo‘nalishlaridan biri sifatida e’tirof etilmoqda. Byudjetda ijtimoiy sohalarga yo‘naltirilgan xarajatlar deganda ta’lim, sog‘liqni saqlash, ijtimoiy himoya, madaniyat, sport va uy-joy kommunal xo‘jaligi sohalarini moliyalashtirishga ajratiladigan davlat mablag‘lari majmui tushuniladi. Bu xarajatlar inson kapitalini rivojlantirish, aholi turmush darajasini oshirish va ijtimoiy adolatni ta’minlashning asosiy vositasi hisoblanadi. O‘zbekiston Respublikasi davlat byudjetida ijtimoiy yo‘naltirilgan xarajatlar umumiy xarajatlarning yarmidan ko‘pini tashkil etadi, bu esa ularning samaradorligini oshirish masalasini dolzarb qilib qo‘yadi.

Ijtimoiy xarajatlar samaradorligini oshirishning birinchi muhim yo‘nalishi dasturiy-maqsadli yondashuvni keng tatbiq etishdir. An’anaviy moddiy-buyumiy moliyalashtirish tizimidan farqli ravishda, dasturiy-maqsadli byudjetlashtirish har bir xarajat moddasini aniq maqsad, ko‘rsatkichlar va kutiladigan natijalar bilan bog‘laydi. Bu yondashuvda ta’lim sifati indekslari, aholining sog‘liqni saqlash xizmatlaridan qoniqish darajasi, kambag‘allik koeffitsienti kabi sifat ko‘rsatkichlari asos qilib olinadi. Xorazm viloyatida ijtimoiy dasturlarni amalga oshirishda KPI (Key Performance Indicators) tizimini joriy etish byudjet mablag‘larining maqsadli sarflanishini ta’minlaydi [1].

Ikkinchi yo‘nalish ijtimoiy xarajatlarni rejalashtirish va monitoring qilish tizimini takomillashtirishdan iborat. Byudjet mablag‘larining samaradorligi ko‘p jihatdan ularning oqilona taqsimlanishi va tegishli nazorat mexanizmlariga bog‘liq. Raqamli

byudjet platformalari, “Ochiq byudjet” portali va elektron xaridlar tizimi orqali xarajatlarni real vaqt rejimida kuzatish korrupsiya holatlarini kamaytirish hamda mablag‘lardan maqsadli foydalanishni ta’minlash imkonini beradi. Shuningdek, jamoatchilik nazoratining kuchaytirilishi va fuqarolik jamiyati institutlarining byudjet jarayonida ishtiroki mablag‘lardan foydalanish shaffofligini oshiradi [2].

Uchinchi yo‘nalish manzilli (adresli) ijtimoiy yordam tamoyilini chuqurlashtirishdir. Umumiy subsidiyalar o‘rniga aniq oilalar va shaxslarga yo‘naltirilgan ijtimoiy yordam tizimi byudjet mablag‘larining samaradorligini sezilarli darajada oshiradi. “Ijtimoiy reestr” va “Yagona reestr” axborot tizimlari orqali muhtoj oilalarni aniqlash, ularga mutanosib yordam ko‘rsatish va yordam dasturlarining samarasini baholash imkoniyati yaratilgan. Xorazm viloyatida “Temir daftar”, “Ayollar daftari” va “Yoshlar daftari” tizimlari orqali manzilli yondashuvni kuchaytirish kambag‘allikni qisqartirish samaradorligini oshiradi [3].

To‘rtinchi yo‘nalish inson kapitaliga sarmoya kiritishni ustuvor yo‘nalish sifatida belgilashdir. Ta’lim va sog‘liqni saqlash sohalariga ajratilgan xarajatlar uzoq muddatli iqtisodiy samara beradi, chunki ular mehnat unumdorligini oshiradi va davlatning intellektual salohiyatini mustahkamlaydi. Maktabgacha ta’lim qamrovini kengaytirish, oliy ta’lim sifatini xalqaro standartlarga moslashtirish, birlamchi tibbiy yordam tizimini takomillashtirish va profilaktik tibbiyotni rivojlantirish ijtimoiy xarajatlarning iqtisodiy unumdorligini ta’minlovchi asosiy yo‘nalishlardir. Xorazm viloyatida zamonaviy ta’lim va tibbiyot infratuzilmasini rivojlantirish mintaqaning inson kapitali salohiyatini ko‘taradi [4].

Beshinchi yo‘nalish davlat-xususiy sheriklik (DXS) mexanizmlari orqali ijtimoiy xarajatlarni optimallashtirishdir. Davlat byudjetining mahdud imkoniyatlari sharoitida xususiy sektorni ijtimoiy sohalarga jalb qilish moliyaviy yukni taqsimlash va xizmatlar

sifatini oshirish imkonini beradi. Xususiy ta’lim va tibbiy muassasalarni qo‘llab-quvvatlash, vaucher tizimi, ijtimoiy obligatsiyalar (social impact bonds) va xayriya jamg‘armalarining roli ijtimoiy xarajatlar samaradorligini oshirishning zamonaviy mexanizmlari hisoblanadi [5].

Xulosa

Byudjetda ijtimoiy sohalarga yo‘naltirilgan xarajatlarning samaradorligini oshirish davlat moliyaviy siyosatining strategik vazifasi hisoblanadi. Dasturiy-maqsadli yondashuvni chuqurlashtirish, monitoring tizimini raqamlashtirish, manzilli ijtimoiy yordamni kuchaytirish, inson kapitaliga sarmoyani oshirish va davlat-xususiy sherikligini rivojlantirish yo‘nalishlarini “O‘zbekiston — 2030” strategiyasi vazifalari bilan uyg‘unlashtirgan holda kompleks amalga oshirish byudjet mablag‘larining maqsadli va samarali sarflanishini ta’minlaydi hamda aholining turmush darajasini barqaror oshirish uchun zamin yaratadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining “O‘zbekiston — 2030” strategiyasi, 2023.

2. Stiglitz J.E., Rosengard J.K. Economics of the Public Sector. 4th edition. W.W. Norton, 2022.

3. OECD. Performance Budgeting in OECD Countries: Trends and Reforms. Paris, 2023.

4. World Bank. Investing in Human Capital for Sustainable Development. Washington, 2024.

5. Vahobov A.V. Davlat moliyasi va byudjet siyosati. Toshkent: “Iqtisod-moliya”, 2023.

STRATEGY FOR ENHANCING REGIONAL EXPORT POTENTIAL

Jumanazarov Alisher Ro‘ziboy o‘g‘li
1st-year Master’s Student, Economics Program Asian International University

Abstract

This thesis analyzes the theoretical foundations and practical directions for enhancing regional export potential. The study examines key areas such as export diversification, development of export-logistics infrastructure, financial support mechanisms for exporting enterprises, the use of digital trade platforms, and the formation of a regional brand in international markets. Furthermore, practical recommendations are proposed to accelerate regional export growth, strengthen competitiveness, and expand access to global markets. The findings emphasize the importance of integrated export development strategies in promoting sustainable regional economic growth and increasing international trade performance.

Keywords

regional export, export potential, export diversification, export-logistics infrastructure, digital trade, branding, international competitiveness, Khorezm Region.

MINTAQAVIY EKSPORT SALOHIYATINI OSHIRISH STRATEGIYASI

Jumanazarov Alisher Ro'ziboy o‘g‘li
Osiyo Xalqaro Universiteti Iqtsodiyot yo‘nalishi 1-bosqich magistranti

Annotatsiya: Ushbu tezisda mintaqaviy eksport salohiyatini oshirish strategiyasining nazariy asoslari va amaliy yo‘nalishlari tahlil qilingan. Eksport tarkibini diversifikatsiya qilish, eksport-logistika infratuzilmasini rivojlantirish, eksportchi korxonalarni moliyaviy qo‘llab-quvvatlash mexanizmlari, raqamli savdo platformalaridan foydalanish va xalqaro bozorlarda mintaqa brendini shakllantirish

yo‘nalishlari ko‘rib chiqilib, mintaqaviy eksportni jadallashtirish bo‘yicha amaliy tavsiyalar ishlab chiqilgan.

Kalit so‘zlar: mintaqaviy eksport, eksport salohiyati, eksport diversifikatsiyasi, eksport-logistika infratuzilmasi, raqamli savdo, brending, xalqaro raqobatbardoshlik, Xorazm viloyati.

Zamonaviy global iqtisodiyot sharoitida mintaqaviy eksport salohiyatini oshirish davlat iqtisodiy siyosatining strategik yo‘nalishlaridan biri sifatida e'tirof etilmoqda. Mintaqaviy eksport salohiyati deganda hududning tabiiy, ishlab chiqarish, inson va innovatsion resurslarini xalqaro bozorlar uchun raqobatbardosh mahsulot va xizmatlar yetkazib berish maqsadida samarali safarbar etish qobiliyati tushuniladi. Bu salohiyat hududning iqtisodiy o‘sishini ta'minlashning, valyuta tushumlarini ko‘paytirishning va aholi bandligini oshirishning muhim manbai bo‘lib xizmat qiladi. O‘zbekiston, jumladan Xorazm viloyati kabi mintaqalar uchun eksport salohiyatini oshirish strategiyasini ishlab chiqish va izchil amalga oshirish “O‘zbekiston — 2030” strategiyasi vazifalarini ro‘yobga chiqarishning samarali mexanizmi hisoblanadi.

Mintaqaviy eksport salohiyatini oshirishning birinchi muhim yo‘nalishi eksport tarkibini diversifikatsiya qilishdir. Xom ashyo va kam qayta ishlangan mahsulotlarga bog‘liqlik mintaqa iqtisodiyotini jahon bozoridagi narx tebranishlariga qarshi himoyasiz qoldiradi. Shu sababli yuqori qo‘shimcha qiymatga ega tayyor mahsulotlar, qishloq xo‘jaligi mahsulotlarini qayta ishlash mahsulotlari, to‘qimachilik buyumlari, hunarmandchilik mahsulotlari va xizmatlar eksportini rivojlantirish strategik ahamiyat kasb etadi. Xorazm viloyati uchun qishloq xo‘jaligi mahsulotlari (poliz, meva-sabzavotlar), to‘qimachilik, ipak buyumlari, hunarmandchilik va madaniy turizm xizmatlari kabi yo‘nalishlarda eksport tarkibini diversifikatsiya qilish katta imkoniyatlar yaratadi [1].

Ikkinchi yo‘nalish eksport-logistika infratuzilmasini rivojlantirishdir. Eksport faoliyatining samaradorligi mahsulotni xalqaro bozorga tezkor, sifatli va arzon yetkazib berish imkoniyati bilan bog‘liq. Bu maqsadda mintaqada zamonaviy logistika markazlari, transport-logistika xablari, sovutgich zanjirlari, omborxonalar va eksport terminallarini barpo etish zarur. Shuningdek, hududning xalqaro avtomobil yo‘llari, temir yo‘l va havo transporti tarmoqlariga ulanishi, “Bojxona-eksport” elektron tizimlarini joriy etish va eksport prosseduralarini soddalashtirish eksport oqimlarini sezilarli darajada jadallashtiradi.

Xorazm viloyati uchun Markaziy Osiyo va Kavkaz transport koridorlariga ulanish, Urganch xalqaro aeroportining yuk tashish imkoniyatlarini kengaytirish strategik ahamiyatga ega [2].

Uchinchi yo‘nalish eksportchi korxonalarni moliyaviy va davlat tomonidan qo‘llab-quvvatlashdir. Xalqaro bozorlarga chiqish kichik va o‘rta eksportchilar uchun katta moliyaviy, ma’muriy va axborot to‘siqlari bilan bog‘liq bo‘lib, davlat tomonidan tegishli yordam mexanizmlarini taqdim etish zarur. Imtiyozli eksport krediti, eksport sug‘urtasi, eksportga oid soliq imtiyozlari, transport xarajatlarining qisman qoplanishi va xalqaro ko‘rgazmalarda ishtirok etish uchun grantlar tizimi eksport faolligini sezilarli darajada oshiruvchi vositalardir. O‘zbekiston “Eksportni qo‘llab-quvvatlash agentligi” faoliyatini mintaqaviy darajada kuchaytirish va Xorazm viloyatida ixtisoslashtirilgan eksport yordam markazlarini tashkil etish mahalliy eksportchilarning xalqaro bozorlarga chiqishini ta’minlaydi [3].

To‘rtinchi yo‘nalish raqamli savdo platformalari va elektron tijoratdan foydalanishdir. Raqamli transformatsiya sharoitida mintaqaviy korxonalar uchun an’anaviy savdo kanallariga qaramlikni kamaytirish va xalqaro elektron savdo platformalari orqali to‘g‘ridan-to‘g‘ri xorijiy iste'molchilarga chiqish istiqbolli

yo‘nalish hisoblanadi. Alibaba, Amazon, eBay kabi global B2B va B2C platformalarda mintaqa mahsulotlarini joylashtirish, mahalliy elektron eksport platformalarini yaratish, raqamli marketing va xalqaro SEO strategiyalaridan foydalanish eksport salohiyatini sezilarli darajada oshiradi. Shuningdek, hunarmandlar va kichik tadbirkorlar uchun raqamli savdo bo‘yicha o‘quv dasturlarini tashkil etish raqamli eksport ko‘nikmalarini rivojlantirishga xizmat qiladi [4].

Beshinchi yo‘nalish mintaqa va uning mahsulotlari brendini xalqaro bozorlarda shakllantirishdir. Geografik nomdan kelib chiqqan brending (“Xiva to‘qimachiligi”, “Xorazm qovuni”, “Xorazm ipagi”) va sifat sertifikatlari (geografik nomning himoyasi, ekologik toza mahsulot sertifikatlari, “Halol” standartlari) mintaqa mahsulotlarining xalqaro bozorlarda raqobatbardoshligini oshiradi. Shuningdek, madaniy diplomatiya, xalqaro ko‘rgazmalarda ishtirok, mintaqa haqida ingliz va boshqa xorijiy tillarda axborot resurslarini yaratish hamda xorijiy ommaviy axborot vositalarida targ‘ibot ishlarini olib borish Xorazm viloyatining xalqaro savdo va investitsiya jozibadorligini oshiruvchi muhim omillardir [5].

Xulosa

Mintaqaviy eksport salohiyatini oshirish strategiyasi hududiy iqtisodiyotning barqaror rivojlanishini va xalqaro raqobatbardoshligini ta'minlashning asosiy yo‘nalishi hisoblanadi. Eksport tarkibini diversifikatsiya qilish, eksport-logistika infratuzilmasini rivojlantirish, eksportchi korxonalarni moliyaviy qo‘llab-quvvatlash, raqamli savdo platformalaridan foydalanish va xalqaro bozorlarda mintaqa brendini shakllantirish yo‘nalishlarini “O‘zbekiston — 2030” strategiyasi vazifalari bilan uyg‘unlashtirgan holda kompleks amalga oshirish Xorazm viloyati va O‘zbekistonning boshqa mintaqalarida eksport faolligini sezilarli darajada oshiradi hamda mintaqaviy iqtisodiyotning eksportga yo‘naltirilgan modelga o‘tishini ta’minlaydi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining "O‘zbekiston — 2030" strategiyasi, 2023.

2. Porter M.E. The Competitive Advantage of Nations. New York: Free Press, 2021.

3. WTO. World Trade Statistical Review. Geneva, 2024.

4. UNCTAD. Digital Economy Report: Cross-Border Data Flows and Development. Geneva, 2023.

5. Qurbanov F.B. Mintaqa eksport salohiyatini oshirish yo‘nalishlari. Toshkent: "Iqtisodiyot", 2023.

THE ISSUE OF POETIC MASTERY IN THE WORKS OF MUHAMMAD RAHIMKHAN FERUZ

Alishova Aynura Baurjanovna
1st-year Master’s Student, Faculty of Uzbek and Russian Philology Asian International University

Abstract

This thesis analyzes the issue of poetic mastery in the works of Muhammad Rahimkhan Feruz, a prominent representative of the nineteenth-century Khorezm literary environment, as well as the ruler of Khiva and a distinguished poet. The study examines the artistic and expressive devices used in his ghazals, the art of meter and rhyme, innovative interpretations of traditional classical images, the lyrical hero, and the distinctive stylistic features of Feruz’s poetry. The research highlights the literary significance of the poet’s artistic craftsmanship and his contribution to the development of classical Uzbek literature. The findings demonstrate how Feruz successfully combined traditional poetic conventions with original creative approaches, enriching the literary heritage of Khorezm.

Keywords:

Muhammad Rahimkhan Feruz, Khiva literary environment, classical literature, ghazal poetry, poetic mastery, literary devices, lyrical hero, Khorezm literature.

MUHAMMAD RAHIMXON FERUZ IJODIDA POETIK MAHORAT MASALASI

Alishova Aynura Baurjanovna - Osiyo Xalqaro Universiteti O‘zbek va rus tillari filologiyasi fakulteti 1-bosqich magistranti

Annotatsiya: Ushbu tezisda XIX asr Xorazm adabiy muhitining yirik vakili, Xiva xoni va shoir Muhammad Rahimxon Feruz ijodida poetik mahorat masalasi tahlil

qilingan. Shoirning g‘azaliyotidagi badiiy-tasviriy vositalar, vazn va qofiya san’ati, an’anaviy mumtoz obrazlarga yangicha yondashuv, lirik qahramon va Feruz ijodida o‘ziga xos uslubiy belgilar ko‘rib chiqilib, shoir badiiy mahoratining adabiy ahamiyati borasida xulosalar bayon etilgan.

Kalit so‘zlar: Muhammad Rahimxon Feruz, Xiva adabiy muhiti, mumtoz adabiyot, g‘azaliyot, poetik mahorat, badiiy san'atlar, lirik qahramon, Xorazm adabiyoti.

XIX asr ikkinchi yarmi va XX asr boshlari Xorazm adabiy muhitining yetuk vakili Muhammad Rahimxon Soniy Feruz (1845–1910) o‘zbek mumtoz adabiyoti tarixida muhim o‘rin egallaydi. Xiva xonligining hukmdori bo‘lish bilan birga, Feruz iste’dodli shoir, ma’rifatparvar shaxs va madaniyat homiysi sifatida nom qoldirdi. Uning ijodi o‘zbek tilidagi g‘azaliyot, devon she'riyati va musiqiy mumtoz an’analar bilan chambarchas bog‘liq holda rivojlandi. Feruz devoni mavzu doirasi, badiiy-tasviriy vositalarning xilma-xilligi va shoirning shaxsiy uslubi nuqtai nazaridan o‘rganilganda, uning ijodida poetik mahoratning yorqin namunalari aks etganligi yaqqol ko‘zga tashlanadi. Shu jihatdan Feruz ijodida poetik mahorat masalasini chuqur tahlil qilish mumtoz adabiyot ilmining muhim vazifalaridan biri hisoblanadi.

Feruz ijodida poetik mahoratni ko‘rsatuvchi birinchi muhim xususiyat - uning vazn va qofiya san’atidagi yuksak iqtidoridir. Shoir aruz tizimining murakkab bahrlarini - ramal, hazaj, muzore, mujtass va boshqalarni mukammal egallagan holda, har bir g‘azalda vazn musiqiyligini ma'no nafosati bilan uyg‘unlashtira olgan. Uning g‘azallarida radif va qofiya tanlovidagi nozik did, ohangdoshlik va ritm tartibining qat’iy saqlanishi shoirning aruz san’atidagi mahoratidan dalolat beradi. Bundan tashqari, Feruz tajnis, iyhom va ta’kid kabi mumtoz adabiyotning murakkab san’atlaridan ham mohirona foydalanib, she’r mazmunini ko‘p qatlamli badiiy strukturaga aylantiradi [1].

Ikkinchi xususiyat - Feruz g‘azaliyotida badiiy-tasviriy vositalarning boy va o‘ziga xos qo‘llanishidir. Shoir tashbih, isti’ora, kinoya, mubolag‘a, tazod, talmih va husni ta'lil kabi badiiy san’atlardan g‘azal matnida nozik did bilan foydalanadi. Uning ijodida sharqona mumtoz obrazlar - gul va bulbul, shamu parvona, soqiy va may, ko‘zgu va aks kabi an'anaviy ramzlar yangicha mazmun bilan boyitiladi. Feruz bu obrazlarni shunchaki takrorlamaydi, balki ularga shaxsiy hissiy bo‘yoq va falsafiy chuqurlik baxsh etadi, bu esa shoir ijodining individualligini ta'minlaydi [2].

Uchinchi xususiyat - lirik qahramon obrazining ko‘p qirraliligi va ruhiy chuqurligidir. Feruz g‘azallarida lirik qahramon hech qachon bir o‘lchovli emas: u ham oshiq, ham ma’rifatli inson, ham hukmdor, ham tasavvuf yo‘lining yo‘lovchisidir. Bu ko‘p qatlamli obraz shoir hayotiy tajribasi, salbiy va ijobiy kechinmalari, davlat boshqaruvi yukidan tug‘ilgan o‘ylari hamda tasavvuf falsafasiga qiziqishi orqali shakllangan. Lirik qahramonning bunday boyligi Feruz she'riyatiga insoniy chuqurlik va estetik jozibadorlik baxsh etadi [3].

To‘rtinchi xususiyat - Feruz ijodida ma’naviy-axloqiy va ma’rifatchilik motivlarining ustuvor o‘rin tutishidir. Shoir she'rlarida ilm-ma’rifat tarannumi, adolat, insoniylik, do‘stlik va vatanga muhabbat tuyg‘ulari yetakchi mavzular sifatida namoyon bo‘ladi. Hukmdor sifatida ma'rifat va madaniyatga bo‘lgan e'tibori uning ijodiga ham ko‘chgan: Feruz she’rlarida ilm o‘rganishga da’vat, jaholatga qarshi tanqid, axloqiy poklik va insoniy fazilatlar tarannumi alohida o‘rin tutadi. Bu jihatdan shoir o‘z davrining ma’rifatparvar adabiyoti vakili sifatida yorqin namoyon bo‘ladi [4].

Beshinchi xususiyat - Feruz ijodining musiqiy san’at bilan organik bog‘liqligidir. Shoir she’rlari ko‘pchilik Xorazm an’anaviy maqomlari va xalq qo‘shiqlariga asos bo‘lib xizmat qilgan. “Feruz” maqomi va “Olti yarim maqom”ning shoir homiyligida tartibga solinishi uning ijodiga maxsus musiqiy ohangdorlik baxsh etgan. Feruz

g‘azallarining vazn va so‘z tanlovida musiqiyligini hisobga olib yozilganligi ularning xalq orasida keng tarqalishini va bugungi kungacha mumtoz qo‘shiqchilik repertuarining muhim qismi bo‘lib qolishini ta'minladi [5].

Xulosa

Muhammad Rahimxon Feruz ijodida poetik mahorat masalasini tahlil qilish shoirning o‘zbek mumtoz adabiyoti tarixidagi o‘rnini chuqurroq tushunish imkonini beradi. Vazn va qofiya san'atidagi yetuklik, badiiy-tasviriy vositalarni o‘ziga xos qo‘llash, lirik qahramonning ko‘p qirraliligi, ma'rifatchilik va ma'naviy mavzularning ustuvorligi hamda musiqa bilan organik bog‘liqlik Feruz ijodining poetik mahorat nuqtai nazaridan o‘ziga xosligini belgilab beradi. Bu xususiyatlarni “O‘zbekiston – 2030” strategiyasida belgilangan milliy meros va ma'naviy qadriyatlarni qayta tiklash vazifalari bilan uyg‘unlashtirgan holda kompleks o‘rganish Xorazm adabiy maktabi an'analarini saqlash va yosh avlodga yetkazishning samarali yo‘li bo‘lib xizmat qiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI

1. Yusupov O. Feruz - shoir va davlat arbobi. Toshkent: "Fan", 2022.

2. Komilov N. Tasavvuf va mumtoz adabiyotda badiiy ramzlar tizimi. Toshkent: "Movarounnahr", 2021.

3. Qosimov B. Xorazm adabiy muhiti va Feruz ijodi. Urganch: "Xorazm", 2023.

4. Hojiahmedov A. Mumtoz badiiyat lug‘ati. Toshkent: "Sharq", 2021.

5. Matyoqubov O. Xorazm musiqiy merosi va Feruz an'analari. Toshkent: "San'at", 2022.

Strategic Directions for Ensuring Youth Employment in the Digital Economy

Diyora O‘tamuratova Karimovna

Samarkand State University named after Sharof Rashidov Student of Economics

Abstract:

Today, the digital economy has become an integral part of economic and social development. This article examines the impact of the digital economy on global and national labor markets, with particular attention to its role in ensuring youth employment in Uzbekistan. The reforms implemented within the framework of the “Digital Uzbekistan – 2030” strategy, as well as the advantages of the gig economy and freelancing, are analyzed. In addition, recommendations are provided for developing young people's digital skills, expanding remote work opportunities, and increasing IT exports.

Keywords

Digital economy, youth employment, freelance work, IT skills, remote work, digital literacy.

Annotatsiya: Bugungi kunda raqamli iqtisodiyot rivojlanishning ajralmas qismiga aylandi. Ushbu maqolada raqamli iqtisodiyotning global va milliy mehnat bozoriga ta’siri, ayniqsa O‘zbekiston yoshlari bandligini ta’minlashdagi o‘rni ko‘rib chiqilgan. “Raqamli O‘zbekiston — 2030” strategiyasi doirasidagi islohotlar, GIG-iqtisodiyot va frilanserlikning afzalliklari tahlil qilingan. Shuningdek, yoshlarning raqamli ko‘nikmalarini rivojlantirish, masofaviy ish imkoniyatlarini kengaytirish va IT eksportini oshirish bo‘yicha takliflar berilgan.

Kalit so’zlar: Raqamli iqtisodiyot, yoshlar bandligi, frilans, IT-ko’nikmalar, masofaviy mehnat, raqamli savodxonlik.

Bugungi kunda jahon iqtisodiyoti shiddatli transformatsiya davrini boshidan kechirmoqda, bu jarayonning asosiy drayveri esa raqamli iqtisodiyotdir. Bunday sharoitda mehnat bozori tarkibiy jihatdan o‘zgarib, an’anaviy bandlik shakllaridan masofaviy, moslashuvchan va texnologiyalarga asoslangan bandlik modellariga o‘tmoqda. Ushbu o‘zgarishlar markazida esa aholining eng yirik qatlami — yoshlar turibdi.

Yurtimiz iqtisodiyoti uchun eng katta drayver — bu demografik ko‘rsatkichlardir, chunki respublika aholisining yarmidan ko‘p qismini aynan yosh avlod vakillari tashkil qiladi. Biroq, an’anaviy tarmoqlarning ish o‘rinlari yaratish tezligi demografik o‘sish sur’atlaridan ortda qolmoqda. Raqamli iqtisodiyot esa yoshlar uchun geografik va jismoniy chegaralarni buzib, global mehnat bozoriga chiqish imkonini beradi. Hozirgi kunda mehnat bozorida nafaqat diplom, balki raqamli ko‘nikmalar ustuvorlik kasb etmoqda. Yoshlar orasida ishsizlikni kamaytirish endi shunchaki ish o‘rni yaratish bilan emas, balki ularni IT-texnologiyalar, sun’iy intellekt va ma’lumotlar tahlili kabi yo‘nalishlarga yo’naltirish bilan bevosita bog‘liqdir.

Xorijiy va mahalliy olimlarning raqamli iqtisodiyotda mehnat bozori haqidagi fikrlari[4]

Xorijiy va mahalliy olimlar	Yondashuvlari
Erik Brinjolfsson va Endryu Makafi	O‘zlarining *"Ikkinchi mashina davri"* asarida ta’kidlashicha, texnologik taraqqiyot inson kuchini bozordan butunlay siqib chiqarmasdan, mehnat faoliyati mazmunini transformatsiya qiladi. Bunda intellektual resursga ega

	yoshlarning topadigan daromadi ko‘payishi,m malakasiz mehnat uchun esa raqobat kuchayishini bashorat qilishadi.
Klaus Shvab	Jahon iqtisodiy forumi asoschisi "To‘rtinchi sanoat inqilobi" tushunchasi doirasida raqamli iqtisodiyot mehnat bozorini bo‘linishga olib kelishini ta’kidlaydi. Uning fikricha, past malakali/past maoshli va yuqori malakali/yuqori maoshli ishlar orasidagi farq kengayib boradi.
R. Freeman va L. Katz	Raqamli iqtisodiyotda yoshlar uchun eng muhim omil — bu **"Life-long learning"** (umr bo‘yi ta’lim olish) ekanligini ta’kidlashadi. Ular mehnat bozori texnologik innovatsiyalarga moslashuvchan yosh mutaxassislarni ko‘proq rag‘batlantirishini ilmiy isbotlab berishgan.
D.M. Tursunova	O‘zbekiston mehnat bozoridagi transformatsion jarayonlarni o‘rganar ekan, an’anaviy bandlikdan **"non-standard employment"** (nostandart

	bandlik, ya’ni frilans va gig-ekonomika) shakliga o‘tish yoshlar ishsizligini kamaytirishning asosiy drayveri ekanligini ta’kidlaydi.
M.Q. Pardaev	Raqamli iqtisodiyotda xizmat ko‘rsatish sohasini modernizatsiya qilish orqali yoshlar bandligini ta’minlash metodologiyasini taklif etgan. U yoshlarning soft va hard skill ko‘nikmalarini birgalikda rivojlantirish zarurligiga urg‘u beradi.

Xorijiy olimlar ko‘proq global mehnat bozorining globallashuvi va avtomatlashtirish masalalariga e’tibor qaratgan bo‘lsa, mahalliy olimlar O‘zbekistonning demografik xususiyatlarini hisobga olgan holda raqamli ko‘nikmalarni shakllantirish va institutsional muhitni masalan, IT-parklarni rivojlantirish masalalarini dolzarb deb hisoblashadi.

Mamlakatimizni raqamli iqtisodiyot sari burishda Prezidentning 2020-yildagi PF-6079-sonli farmoni bilan qabul qilingan "Raqamli O‘zbekiston — 2030" dasturi asosiy harakatlar rejasiga aylandi.

Ushbu yo‘nalishdagi asosiy natijalarni quyidagilar orqali ko‘rish mumkin:

IT-Infratuzilmani kengaytirish**:** 2026-yil boshiga kelib, mamlakatimizda optik tolali aloqa liniyalari uzunligi sezilarli darajada oshirildi va aholi maskanlarini yuqori

tezlikdagi internet bilan qamrab olish darajasi 95 foizdan oshdi. Bu esa masofaviy mehnat uchun texnik bazani yaratdi.

Strategiya natijasida IT-Park rezidentlari soni keskin ko‘paydi. 2025-yil yakunlariga ko‘ra, rezidentlar soni 2000 tadan oshib, ularning katta qismi eksportga yo‘naltirilgan xorijiy kompaniyalardir. IT-xizmatlar eksporti hajmini 2030-yilga qadar **$5** milliardga yetkazish maqsadi doirasida 2026-yilga kelib eksport ko‘rsatkichlari barqaror o‘sish dinamikasini namoyish etmoqda. Hozirgi kunda interaktiv davlat xizmatlarining 700 dan ortig‘i yagona portal (my.gov.uz) orqali ko‘rsatilmoqda. 2030-yilgacha barcha davlat xizmatlarini 100% raqamlashtirish va ularning 90 foizini avtomatlashtirilgan shaklga o‘tkazish bo‘yicha tizimli ishlar olib borilmoqda. Yoshlar bandligini ta’minlash maqsadida IT-ta’limga alohida e’tibor qaratilmoqda. 2025-yilda yoshlar bandligini ta’minlash dasturi doirasida 354 mingdan ortiq yoshlar ish bilan ta’minlangan bo‘lsa, ularning sezilarli qismi raqamli iqtisodiyot va xizmat ko‘rsatish sohalariga to‘g‘ri keladi.[3]

Ko‘rsatkichlar	2024-yil	2025-yil
IT-eksport hajmi ($ mln)	600	1 000
IT-Park rezidentlari soni	1 600	2 100
IT-Park rezidentlari soni	70	100

Bundan tashqari yoshlar bandligini ta’minlashda yangi GiG-ekonomika va Frilans moslashuvchan mehnat modellari ham amal qilmoqda.

Gig-ekonomika — bu raqamli maydonlar vositasida buyurtmachi va xizmat ko‘rsatuvchi o‘rtasida tuziladigan qisqa muddatli kelishuvlarga asoslangan tizim hisoblanadi. Bunda talaba-yoshlar o‘qishdan ajralmagan holda daromad topish

imkoniyatiga, masofaviy ish orqali shahar yoki xorijiy kompaniyalarda ishlash imkoniyatiga ega bo’ladilar.

Frilanserlik — bu doimiy ish joyiga bog‘lanmagan holda, mustaqil ravishda turli mijozlarga masofadan turib, shartnoma yoki loyiha asosida xizmat ko‘rsatishdir. Bunda yoshlar nafaqat xalqaro **Upwork**, **Toptal**, **Fiverr** platformalarida, balki mahalliy **UzWork**, **Workuz** kabi startaplar orqali ham xizmat ko’rsatishi mumkin. 2026-yilgi tahlillarga ko‘ra, O‘zbekistonlik frilanserlarning asosiy qismi (65%) 18 yoshdan 30 yoshgacha bo‘lgan yoshlardir. Ularning asosiy yo‘nalishlari: IT-ishlab chiqish (40%), dizayn (25%), kontent-meyking va tarjima xizmatlari (20%).

Xulosa qilib shuni aytish mumkinki, Raqamli iqtisodiyot O’zbekiston yoshlari uchun nafaqat yangi ish o’rinlarini, balki butunlay yangi iqtisodiy imkoniyatlar yaratmoqda. Yangi moslashuvchan GiG-ekonomika va masofaviy mehnat modellari ustuvor yo’nalishga aylanmoqda. IT-parklar va “Raqamli O’zbekiston – 2030” strategiyasi doirasida yaratilgan imtiyozlar yoshlarning global intellektual mehnat bozoriga kirib borishini tezlashtirmoqda. Mehnat bozorida diplomdan ko’ra amaliy raqamli ko’nikmalar asosiy omil bo’lib bormoqda.

Yoshlar bandligini oshirish borasida takliflar:

1. Davlat buyurtmalarining ma'lum bir qismini faqat yosh frilanserlar va kichik IT-jamoalarga berish tizimini yo‘lga qo‘yish.

2. Chekka hududlarda barqaror internet va uzluksiz elektr energiyasi bilan ta’minlangan bepul yoki imtiyozli zonalarini tashkil etish orqali "raqamli tengsizlik"ni kamaytirish.

3. Oliy ta’lim muassasalarida "ustoz-shogird" an’anasi asosida IT-korxonalar bilan hamkorlikni rivojlantirish.

4. Frilanserlar uchun xalqaro to‘lov platformalaridan mablag‘larni qabul qilishni soddalashtirilgan mexanizmini yaratish va ular uchun imtiyozli kreditlar joriy etish orqali yoshlar bandligini yanada oshirish mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar ro’yxati:

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining Farmoni. (2020). PF-6079-son. "Raqamli O‘zbekiston — 2030" strategiyasini tasdiqlash to‘g‘risida.

2. Raqamli texnologiyalar vazirligi. (2025). O‘zbekistonda raqamli infratuzilmani rivojlantirish bo‘yicha yillik hisobot.

3. IT-Park Uzbekistan. (2026). Rezidentlar faoliyati va eksport ko‘rsatkichlari tahlili.

4. **Brynjolfsson, E., & McAfee, A. (2014).** *The Second Machine Age: Work, Progress, and Prosperity in a Time of Brilliant Technologies*. W. W. Norton

5. **Schwab, K. (2016).** *The Fourth Industrial Revolution*. World Economic Forum.

6. **Gulyamov S.S. (2019).** *Raqamli iqtisodiyotda blokcheyn texnologiyalari*. T.:"Iqtisod-Moliya".

7. **Tursunova D.M. (2021).** *"Raqamli iqtisodiyot sharoitida mehnat bozori transformatsiyasining xususiyatlari"*. "Iqtisodiyot va innovatsion texnologiyalar.

8. **Pardayev M.Q., Ismanov I.N. (2020).** *Raqamli iqtisodiyotni rivojlantirishda axborot texnologiyalarining o‘rni*. Ilmiy maqolalar to‘plami

Internet manbalari:

9. Stat.uz.

10. Lex.uz.

11. Digital.uz.

12. It-park.uz.

INDUSTRY AS THE MAIN SUPPORTING SECTOR IN THE ECONOMY OF UZBEKISTAN

Rakhimova Mushtariybegim Muhammadg’olib qizi
Independent researcher Tashkent State University of Economics

Abstract: This scientific article will study strategies and mechanisms aimed at improving the management of the economic potential of industrial enterprises, consider current problems, proposed solutions and prospects for optimizing the economic potential of enterprises.

Keywords: economic potential, industrial enterprises, competitiveness, efficiency, management mechanisms, industrial economy.

SANOAT TARMOG‘I O‘ZBEKISTON IQTISODIYOTIDA ASOSIY TAYANCH SEKTOR SIFATIDA

ПРОМЫШЛЕННОСТЬ КАК ОСНОВНОЙ ОПОРНЫЙ СЕКТОР В ЭКОНОМИКЕ УЗБЕКИСТАНА

Raximova Mushtariybegim Muhammadg‘olib qizi
Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti mustaqil tadqiqotchisi

Abstrakt. Ushbu ilmiy maqolada sanoat korxonalarida iqtisodiy salohiyatni boshqarishni takomillashtirishga qaratilgan strategiya va mexanizmlarni o‘rganib, korxonalarning iqtisodiy salohiyatini optimallashtirishning dolzarb muammolari, taklif etilayotgan yechimlari va istiqbollari ko‘rib chiqiladi.

Абстракт: В данной научной статье будут изучены стратегии и механизмы, направленные на совершенствование управления экономическим потенциалом промышленных предприятий, рассмотрены актуальные проблемы, предлагаемые решения и перспективы оптимизации экономического потенциала предприятий.

Kalit so‘zlar: iqtisodiy salohiyat, sanoat korxonalari, raqobatbardoshlik,

samaradorlik, boshqaruv mexanizmlari, sanoat iqtisodiyoti

Ключевые слова: экономический потенциал, промышленные предприятия, конкурентоспособность, эффективность, механизмы управления, промышленная экономика.

Kirish. Jahonda bo‘lgani kabi mamlakatimizda innovatsion rivojlantirish ijtimoiy iqtisodiy siyosatning ustuvor yo‘nalishi hisoblanadi. O‘zbekistonning jahondagi iqtisodiy mavqeini yuksaltirish va raqobatbardosh ilm-fanni talab qiluvchi mahsulotlar ishlab chiqarish orqali iqtisodiyotni ayniqsa, sanoat iqtisodiyotida sifatli rivojlantirish bevosita uning innovatsion faoliyatiga bog‘liqdir. Xorijiy tajriba shuni ko‘rsatadiki, innovatsion faoliyat bilan shug‘ullanuvchi tadbirkorlik sub’ektlarini qo‘llab-quvvatlash, davlat va xususiy innovatsion loyihalarni ishlab chiqish va amalga oshirish uchun shart- sharoit yaratish muayyan tarmoqlarda, ayniqsa sanoatda texnologik yutuqni ta’minlaydigan innovatsion rivojlanishga xizmat qiladi.

Sanoat korxonalarining iqtisodiy salohiyati uning raqobatbardoshligi va uzoq muddatli barqarorligini belgilovchi omil hisoblanadi. Sanoat tarmog‘i O‘zbekiston iqtisodiyotida asosiy tayanch sektor sifatida shakllanmoqda va uning yalpi ichki mahsulotdagi ulushi so‘nggi yillarda izchil kengayib bormoqda. Statistik ko‘rsatkichlar tashqi tomondan barqaror o‘sish manzarasini beradi. Biroq ishlab chiqarish hajmining ortishi sanoatning ichki iqtisodiy samaradorligi ham bir xil sur’atda mustahkamlanayotganini anglatmaydi. Hisob-kitoblar asosida aniqlangan geometrik integral indeksning 0,438 darajada shakllanishi aynan shu tafovutni ko‘rsatmoqda. Ayrim yo‘nalishlarda ishlab chiqarish hajmi kengaymoqda, investitsiya oqimi oshmoqda, lekin ichki iqtisodiy qaytim sust shakllanmoqda. Shu sababli sanoatdagi asosiy masala oddiy o‘sish sur’atini saqlab qolishda emas, tarkibiy cheklovlarni bartaraf etishda namoyon bo‘lmoqda. Ayniqsa resurslar taqsimoti, kapital qaytimi va texnologik

moslashuv bilan bog‘liq ichki nomutanosibliklar tarmoq samaradorligini cheklayotgan asosiy omillardan biriga aylanmoqda.

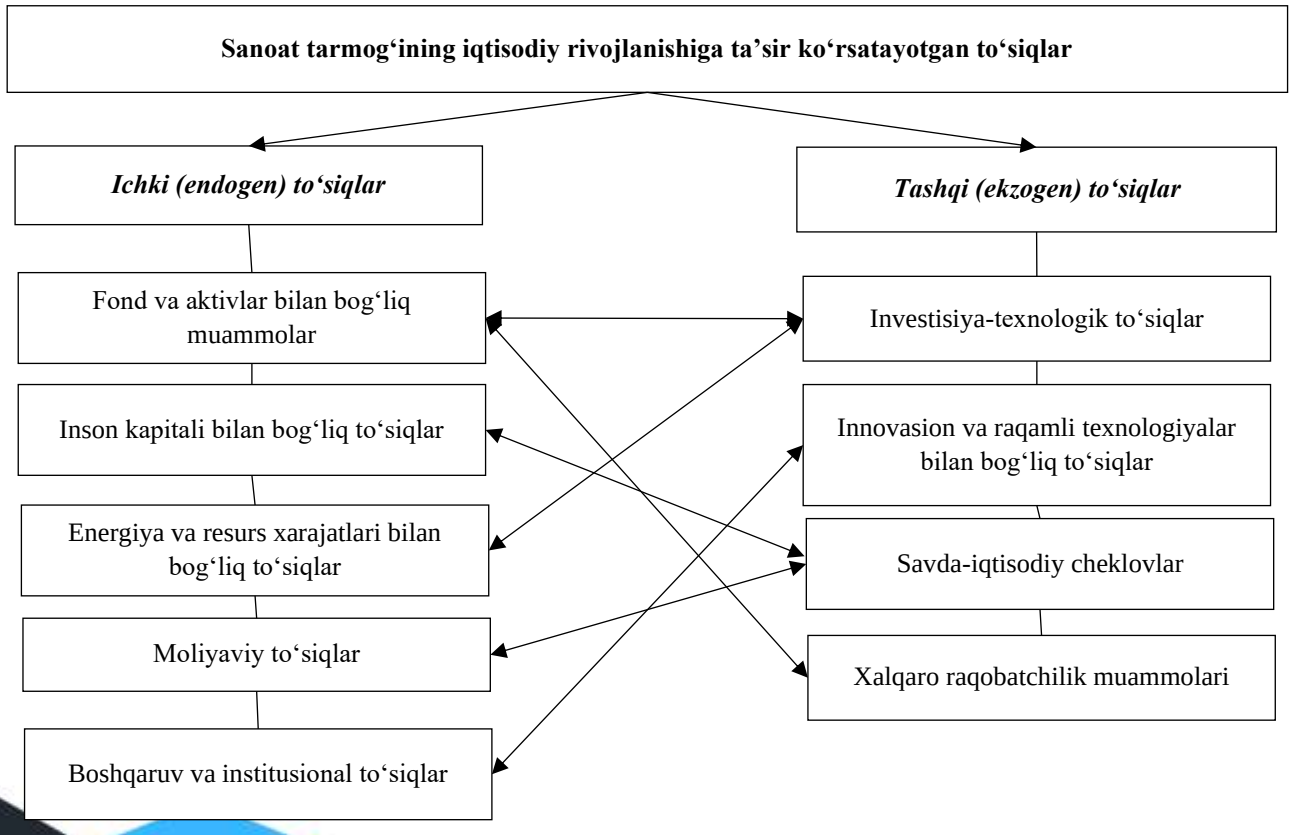
Tahlillar sanoatdagi iqtisodiy to‘siqlarni bir necha tarkibiy guruhlarga ajratish mumkinligini ko‘rsatadi. Eng sezilarli bosim investitsiya va texnologik yo‘nalishda namoyon bo‘lmoqda. So‘nggi yillarda katta hajmdagi sarmoyalar sanoatga jalb qilinayotgan bo‘lsa-da, ularning muhim qismi yuqori qo‘shilgan qiymat yaratadigan ishlab chiqarish segmentlariga yetarlicha yo‘naltirilmayapti. Kapital asosan infratuzilma, qurilish va xomashyo bazasini kengaytirishga sarflanmoqda. Natijada investitsiya samaradorligi ko‘rsatkichi (IE* = 0,17) past darajada shakllanmoqda. Bu yerda muammo mablag‘ yetishmovchiligida emas. Asosiy cheklov kapitalning iqtisodiy qaytim beradigan yo‘nalishlar bilan sust integratsiyalashayotganida ko‘rinmoqda. Shu sababli investitsiya hajmining kengayishi avtomatik ravishda sanoat samaradorligining oshishiga olib kelmayapti. Ayrim loyihalarda ishlab chiqarish bazasi kengaymoqda, biroq value-added tarkibida sezilarli siljish kuzatilmayapti.

Asosiy fondlar bilan bog‘liq holat ham tarmoqdagi ichki nomutanosibliklarni yanada aniqroq ochib bermoqda. Fond samaradorligi ko‘rsatkichi (FE* = 0,486) quvvatlardan foydalanish darajasi va ishlab chiqarishning texnologik yuklanishi yetarli emasligini ko‘rsatadi. Ayrim yirik korxonalarda uskunalarning 40–50 foizi uzoq yillardan beri ekspluatatsiya qilinmoqda. Bu nafaqat ishlab chiqarish xarajatlarini oshirmoqda, balki energiya sig‘imini ham yuqori darajada saqlab qolmoqda. Muammo yangi uskunalarning mavjud emasligida emas, eski va yangi texnologik bazaning bir tizimda nomutanosib ishlashida namoyon bo‘lmoqda. Natijada ishlab chiqarish jarayonlarida texnologik uzilishlar yuzaga kelmoqda, quvvatlar to‘liq yuklanmayapti va fond qaytimi pasaymoqda. Shu nuqtada sanoatdagi asosiy cheklovlardan biri ishlab chiqarishning texnik emas, iqtisodiy moslashuvchanlik darajasi bilan bog‘liq ekani seziladi.

Mehnat unumdorligi ko‘rsatkichlari tashqi statistik jihatdan yuqori natijani ko‘rsatmoqda. LP* = 1,00 darajasidagi ko‘rsatkich bir qarashda ijobiy manzara hosil qiladi. Lekin ichki tarkib tahlil qilinganda bu o‘sishning katta qismi avtomatlashtirish va ishlab chiqarish hajmlarining kengayishi hisobiga shakllanayotgani ko‘rinadi. Inson kapitalining sifat jihatdan transformatsiyasi esa ancha sust kechmoqda. Korxonalarda raqamli boshqaruv elementlari va avtomatlashtirilgan tizimlar joriy qilinayotgan bo‘lsa-da, ularni boshqarishga mos malakali texnik va muhandis kadrlar yetarli emas. Shu sababli texnologik modernizatsiya ko‘pincha ishlab chiqarish hajmiga ta’sir qilmoqda, biroq ichki iqtisodiy samaradorlikka bir xil tezlikda aylanmayapti. Ayniqsa ayrim korxonalarda mehnat unumdorligining o‘sishi sifat emas, hajm omili bilan bog‘liq bo‘lib qolmoqda. Bu esa uzoq muddatli barqarorlik uchun xavfli tendensiya hisoblanadi.

Energiya va resurs xarajatlari bilan bog‘liq muammolar sanoatning raqobatbardoshligini cheklayotgan eng og‘ir bosimlardan biriga aylanmoqda. Ayrim tarmoqlarda energiya xarajatlari mahsulot tannarxining 25–30 foizigacha yetmoqda. Bu rivojlangan sanoat tizimlari bilan solishtirganda ancha yuqori ko‘rsatkich. Muammo energiya resurslari taqchilligida emas, ulardan foydalanish samaradorligining pastligida namoyon bo‘lmoqda. Energiya tejamkor texnologiyalar va ESG standartlariga mos ishlab chiqarish tizimlari hali barcha tarmoqlarda bir xil darajada shakllanmagan. Natijada ichki xarajatlar bosimi ortmoqda va eksportdagi narx ustunligi qisqarmoqda. Ayniqsa energiya intensivligi yuqori bo‘lgan tarmoqlarda bu bosim yanada kuchliroq sezilmoqda. Innovatsion va raqamli texnologiyalar bilan bog‘liq vaziyat ham sanoatning ichki transformatsiyasi yakunlanmaganini ko‘rsatadi. IoT, Big Data, sun’iy intellekt elementlari yoki raqamli monitoring tizimlari asosan ayrim yirik korxonalarda joriy qilinmoqda. Kichik va o‘rta sanoat sub’yektlarida esa innovatsion integratsiya juda sekin kechmoqda. Shu sababli texnologik modernizatsiya ko‘pincha lokal xarakterda

qolib ketmoqda va tarmoq bo‘yicha umumiy samaradorlikka kuchli ta’sir ko‘rsatmayapti. Bu holat global bozordagi texnologik raqobatda sanoatning pozitsiyasini zaiflashtirishi mumkin. Chunki zamonaviy raqobat ishlab chiqarish hajmi bilan emas, texnologik chuqurlik va value-added darajasi bilan belgilanmoqda. So‘nggi yillarda amalga oshirilayotgan modernizatsiya dasturlari va sanoatni qo‘llab-quvvatlash choralari ishlab chiqarish bazasini kengaytirishga xizmat qilmoqda. Lekin amaliyotda bu jarayon ko‘pincha texnik yangilanish bilan cheklanib qolmoqda. Uskunalar almashmoqda, lekin ishlab chiqarishning ichki iqtisodiy modeli yetarli darajada transformatsiyalanmayapti. Shu sababli ayrim korxonalarda yangi texnologiyalar mavjud bo‘lsa-da, ulardan olinayotgan iqtisodiy qaytim sust shakllanmoqda. Hisoblangan GEI ≈ 0,438 ko‘rsatkichi aynan shu holatni ifodalaydi: sanoatda o‘sish mavjud, biroq uning ichki iqtisodiy barqarorligi hali yetarli darajada shakllanmagan.

2.4-rasm. Sanoat tarmog‘ining iqtisodiy rivojlanishiga ta’sir ko‘rsatayotgan to‘siqlar

Investisiya samaradorligi ko‘rsatkichi (IE* = 0,17) sanoat tarmog‘ida kapital qo‘yilmalar hajmi ortib borayotganiga qaramasdan, ularning iqtisodiy qaytimi yetarli shakllanmayotganini ko‘rsatmoqda. So‘nggi yillarda sanoatga yo‘naltirilgan mablag‘lar hajmi sezilarli kengaydi, biroq sarmoyalarning katta qismi ishlab chiqarishning texnologik chuqurlashuviga emas, infratuzilmaviy obyektlar va quvvatlarni kengaytirishga yo‘naltirilmoqda. Natijada ishlab chiqarish hajmi o‘smoqda, lekin qo‘shilgan qiymat tarkibida sezilarli sifat o‘zgarishi kuzatilmayapti. Ayrim korxonalarda yangi ishlab chiqarish liniyalari ishga tushirilgan bo‘lsa-da, quvvat yuklanishi 55–60 foizdan oshmayapti. Bu esa kapitalning bir qismi iqtisodiy aylanishga to‘liq kirishmayotganini bildiradi. Muammo mablag‘ yetishmovchiligida emas. Asosiy uzilish investitsiya oqimining yuqori texnologik qaytim bilan bog‘lanmaganida namoyon bo‘lmoqda. Shu sababli GEI ko‘rsatkichi kamida 0,05–0,07 punktga past shakllanmoqda.

Asosiy fondlardan foydalanish samaradorligi (FE* = 0,486) ham sanoatdagi ichki nomutanosibliklarni ochib bermoqda. Mashinasozlik va kimyo tarmoqlarida ishlayotgan uskunalarning sezilarli qismi 15–20 yildan ortiq ekspluatatsiya qilinmoqda. Ayrim korxonalarda texnologik liniya yangilanadi, lekin unga bog‘langan yordamchi tizimlar eski holatda qoladi. Natijada ishlab chiqarish jarayonida uzilishlar paydo bo‘ladi, profilaktik ta’mirlash esa reaktiv xarakterda olib boriladi. Korxonalarning katta qismida profilaktik xizmat ko‘rsatish darajasi 35–40 foiz atrofida qolmoqda. Rivojlangan sanoat tizimlarida bu ko‘rsatkich 60 foizdan yuqori. Tafovut shunchaki texnik masala emas — u tannarx, ishlab chiqarish ritmi va mahsulot sifatiga bevosita ta’sir qilmoqda. Shu sababli ayrim korxonalarda yangi fondlar mavjud bo‘lsa-da, ularning iqtisodiy yuklanishi sustligicha qolmoqda.

Hisob-kitoblarda mehnat unumdorligi (LP* = 1,00) maksimal darajaga yaqin natijani ko‘rsatmoqda. Lekin bu ko‘rsatkichning ichki tarkibi barqaror emas. Unumdorlikning o‘sishi ko‘proq avtomatlashtirish va ishlab chiqarish hajmining kengayishi hisobiga shakllanmoqda. Inson kapitalining sifat jihatdan transformatsiyasi esa sekin kechmoqda. Tekstil va oziq-ovqat sanoatida o‘tkazilgan kuzatuvlar shuni

ko‘rsatadiki, korxonalarning kamida uchdan birida yangi texnologiyalarni boshqarish uchun zarur malaka shakllanmagan. Ayrim hollarda zamonaviy uskuna mavjud, lekin undan foydalanish eski ishlab chiqarish logikasi asosida davom etmoqda. Shu sababli texnologik modernizatsiya bilan iqtisodiy qaytim o‘rtasida tafovut paydo bo‘lmoqda. Mehnat unumdorligining statistik o‘sishi real texnologik chuqurlashuvni har doim ham anglatmayapti.

Energiya xarajatlari bilan bog‘liq bosim sanoatning ichki samaradorligini cheklayotgan eng og‘ir omillardan biri bo‘lib qolmoqda. Metallurgiya va kimyo sanoatida energiya xarajatlari mahsulot tannarxining 25–30 foizigacha yetmoqda. Bu rivojlangan sanoat tizimlariga nisbatan deyarli ikki barobar yuqori ko‘rsatkich. Muammo energiya resurslari taqchilligida emas, ulardan foydalanish modeli eskirib qolganida namoyon bo‘lmoqda. Ayrim korxonalarda energiya oqimi ishlab chiqarish hajmi bilan sinxron boshqarilmaydi. Chiqindilarni qayta ishlash tizimlari sust rivojlangan. Energiya tejamkor texnologiyalar esa ko‘proq hisobotlarda mavjud, amaliy ishlab chiqarish jarayonida emas. Shu sababli energiya intensivligi ichki xarajatlarni oshiribgina qolmay, eksportdagi narx ustunligini ham qisqartirmoqda.

Innovatsion mahsulotlar ulushi ham sanoatning texnologik transformatsiyasi yetarli darajada chuqurlashmaganini ko‘rsatmoqda. Tekstil sanoatida innovatsion mahsulotlar ulushi 8–9 foizdan oshmayapti, mashinasozlikda esa 12–13 foiz atrofida qolmoqda. Germaniya yoki Janubiy Koreya bilan solishtirilganda tafovut juda katta. Lekin asosiy muammo innovatsiya haqida kam gapirilayotganida emas. Muammo innovatsiyaning ishlab chiqarish tizimiga iqtisodiy integratsiyasi sustligida. Ko‘plab korxonalarda innovatsiya texnologik yangilik sifatida joriy qilinadi, biroq u value-added zanjirini o‘zgartira olmaydi. Natijada ishlab chiqarish hajmi kengayadi, lekin mahsulotning texnologik murakkabligi va eksportdagi ustunligi yetarli kuchaymaydi.

Xulosa. Ushbu maqolada sanoat korxonalarida ijtimoiy-iqtisodiy samaradorlikni oshirish yo‘llarini talqin qilib, sohada strategik vazifalarni muvaffaqiyatli bajarish uchun ijtimoiy va iqtisodiy ko‘rsatkichlarni baholash, ishlab chiqarish jarayonini rejalashtirish hamda tahlil qilishning ilmiy asoslangan bazasini takomillashtirish, resurslardan to‘liq foydalanishga ta'sir etuvchi omillarni o‘rganish birinchi darajali ahamiyatga ega ekanligi namoyon etildi.

Adabiyotlar ro‘yxati:

1. Ўзбекистон Республикаси Президенти Шавкат Мирзиёевнинг Олий Мажлисга Мурожаатномаси. 2020 йил, 25 январь . “Халқ сўзи” газетаси. № 19.

2. Друкер П. 2004.Энциклопедия менеджмента / П. Друкер; Пер. в англ.; Под ред. Т. А. Гуреш. М. : Издательский дом «Вильямс».

3. Растворцева С.Н. 2014. Сущность эффективности развития региона // Общество: политика, экономика, право. № 1. С. 75-81 .

4. Porter M. E. 1985. Competitive Advantage: Creating and Sustaining Superior Performance. Free Press.

5. Teece D. J. 2007. Explicating dynamic capabilities: The nature and microfoundations of (sustainable) enterprise performance. Strategic Management Journal, 28(13), 1319-1350.

6. Мотов М.А. 2019. Проблемы управления экономическим потенциалом предприятия в рыночных условиях. Журнал научных публикаций аспирантов и докторантов.

7. Ernazarov G‘.B. Sanoatda ishlab chiqarishni rivojlantirish istiqbollari // “Ekonomika” nauchno-analiticheskiy elektronnыy jurnal. Vыpusk №2, iyul 2022 g.

8. Kalandarov S. Sanoatning rivojlanish modeli va innovasion mexanizmlari. – T.: Iqtisodiyot va ta’lim, 2019. – 248 b.

THE ROLE OF LOCAL GOVERNMENT BODIES IN THE DEVELOPMENT OF ENTREPRENEURSHIP

Husainova Rayxon Ravshanbekovna

1st-year Master’s Student, Economics Program Asian International University

Abstract

This thesis examines the role and activity mechanisms of local government bodies in entrepreneurship development. The directions of forming business environment, financial support and infrastructure development are analyzed and practical recommendations are developed based on international experience.

Keywords

entrepreneurship, local government, small business, business environment, business incubator, financial support, regional development.

TADBIRKORLIKNI RIVOJLANTIRISHDA MAHALLIY BOSHQARUV ORGANLARINING ROLI

Husainova Rayxon Ravshanbekovna

Osiyo Xalqaro Universiteti Iqtsodiyot yo‘nalishi 1-bosqich magistranti

Annotatsiya: Ushbu tezisda tadbirkorlikni rivojlantirishda mahalliy boshqaruv organlarining roli va faoliyat mexanizmlari ko‘rib chiqilgan. Tadbirkorlik muhitini shakllantirish, moliyaviy qo‘llab-quvvatlash va infratuzilmani rivojlantirish yo‘nalishlari tahlil qilingan va xorij tajribasi asosida amaliy tavsiyalar ishlab chiqilgan.

Аннотация: В данном тезисе рассматриваются роль и механизмы деятельности органов местного управления в развитии предпринимательства. Проанализированы направления формирования предпринимательской среды, финансовой поддержки и развития инфраструктуры, разработаны практические рекомендации на основе зарубежного опыта.

Kalit so‘zlar: tadbirkorlik, mahalliy boshqaruv, kichik biznes, tadbirkorlik muhiti, biznes inkubator, moliyaviy qo‘llab-quvvatlash, mintaqaviy rivojlanish.

Ключевые слова: предпринимательство, местное управление, малый бизнес, предпринимательская среда, бизнес-инкубатор, финансовая поддержка, региональное развитие.

Zamonaviy iqtisodiyotda tadbirkorlik barqaror rivojlanishning asosiy harakatlantiruvchi kuchi sifatida e'tirof etilmoqda. “O‘zbekiston-2030” strategiyasi va "Tadbirkorlik faoliyatini rivojlantirish konsepsiyasi" doirasida mahalliy boshqaruv organlarining tadbirkorlikni qo‘llab-quvvatlash bo‘yicha vazifalari ustuvor yo‘nalish sifatida belgilangan. 2024-yil ma'lumotlariga ko‘ra, O‘zbekistonda 492 mingdan ortiq kichik biznes sub'ektlari faoliyat yuritmoqda, ular YaIMning 56,7% ini ishlab chiqarmoqda va 7,8 million ish o‘rnini ta’minlamoqda. Biroq mintaqalar kesimida tadbirkorlik rivojlanishi notekis kechmoqda — Toshkent shahrida har 1000 aholi uchun 28,4 ta tadbirkorlik sub'ekti to‘g‘ri kelsa, Qoraqalpog‘iston Respublikasida bu ko‘rsatkich 11,7 tani tashkil etadi. Bunday tafovutlar mahalliy boshqaruv organlarining tadbirkorlikni qo‘llab-quvvatlash faoliyatidagi farqlar bilan bevosita bog‘liq [1].

Mahalliy boshqaruv organlarining tadbirkorlikni rivojlantirishdagi rolini tahlil qilganda, mintaqalar o‘rtasida sezilarli farqlar mavjudligi aniqlanadi. So‘rov ma’lumotlariga ko‘ra, yangi tashkil etilgan korxonalarning 5 yillik omon qolish darajasi Toshkentda 68,4% bo‘lsa, chekkadagi hududlarda bu ko‘rsatkich 47-52% atrofida. Tadqiqotlar shuni ko‘rsatadiki, mahalliy boshqaruv organlari faol ishtirok etgan mintaqalarda tadbirkorlik faolligi 40-60% yuqori va yangi korxonalarning omon qolish darajasi 25-35% ko‘proq. Bu holat mahalliy hokimliklarning tadbirkorlikni qo‘llab-quvvatlash faoliyatini takomillashtirish zarurligini ko‘rsatadi.

Mahalliy boshqaruv organlarining tadbirkorlikni rivojlantirishdagi birinchi muhim yo‘nalishi qulay tadbirkorlik muhitini shakllantirish va regulyativ siyosatni takomillashtirishdir. "Yagona darcha" markazlari orqali tadbirkorlik sub'ektlarini ro‘yxatga olish, litsenziyalar va ruxsatnomalar berish jarayonlarini soddalashtirish muhim ahamiyatga ega. O‘zbekistonda Davlat xizmatlari markazlari tarmog‘i faoliyat yuritmoqda — 2024-yilga kelib 210 dan ortiq markaz ishga tushirilgan. Biroq so‘rov ma'lumotlariga ko‘ra, Toshkent shahrida korxonani ro‘yxatga olish o‘rtacha 2,3 kun vaqt olsa, chekka hududlarda bu muddat 8-12 kungacha cho‘zilishi mumkin. Shuningdek, tekshirishlar soni Toshkentda yiliga o‘rtacha 1,4 ta bo‘lsa, ayrim viloyatlarda 4-6 taga yetadi. Xavfga asoslangan nazorat tizimiga o‘tish va ma'muriy to‘siqlarni bartaraf etish tadbirkorlik faolligini sezilarli oshiradi [3].

Ikkinchi muhim yo‘nalish tadbirkorlarni moliyaviy qo‘llab-quvvatlash mexanizmlarini joriy etishdir. Viloyat va tuman hokimliklari huzuridagi tadbirkorlikni qo‘llab-quvvatlash fondlari imtiyozli kreditlar, grantlar va subsidiyalar taqdim etadi. 2024-yilda bunday fondlar orqali 2,4 trillion so‘m mablag‘ ajratilgan. Biroq so‘rov ma'lumotlariga ko‘ra, kichik tadbirkorlarning faqat 23% i mahalliy fondlardan moliyaviy yordam olgan. Kredit kafolatnomalarini taqdim etish, foiz stavkalarini subsidiyalash va moliyaviy xizmatlarga kirishni osonlashtirish ustuvor vazifalar hisoblanadi. Janubiy Koreya va Germaniyaning tajribasi shuni ko‘rsatadiki, kredit kafolatnoma dasturlari kichik biznesning bank kreditlariga kirishini 3-4 marta oshirishi mumkin [4].

Uchinchi yo‘nalish tadbirkorlik infratuzilmasini rivojlantirish va biznesni qo‘llab-quvvatlash institutlarini yaratishdir. Biznes inkubatorlar yangi tashkil etilgan korxonalarga ish joyi, asbob-uskunalar, maslahat xizmatlari va tarmoqlashtirish imkoniyatlarini taqdim etadi. O‘zbekistonda 2024-yilga kelib 87 ta biznes inkubator

faoliyat yuritmoqda, biroq ularning 62% i Toshkent shahri va viloyatida joylashgan. Tadqiqotlar shuni ko‘rsatadiki, inkubatorlarda rivojlangan korxonalarning 5 yillik omon qolish darajasi 87% ni tashkil etadi, inkubatorsiz esa bu ko‘rsatkich 44%. Mintaqaviy biznes inkubatorlar, kovorking markazlar va kichik sanoat zonalari tarmog‘ini kengaytirish zarur. O‘zbekistonda 23 ta erkin iqtisodiy zona va 420 dan ortiq kichik sanoat zonasi faoliyat yuritmoqda.

To‘rtinchi yo‘nalish ma'lumot, maslahat va o‘quv xizmatlarini taqdim etishdir. Viloyat va tuman hokimliklari huzuridagi tadbirkorlikni qo‘llab-quvvatlash markazlari biznes-rejalashtirish, buxgalteriya hisobi, soliq masalalari va bozor tahlili bo‘yicha bepul maslahat xizmatlari ko‘rsatadi. 2024-yilda bunday markazlar orqali 180 mingdan ortiq tadbirkorga maslahat xizmatlari ko‘rsatilgan. Biroq so‘rov ma'lumotlariga ko‘ra, tadbirkorlarning 47% i davlat qo‘llab-quvvatlash dasturlari haqida yetarli ma'lumotga ega emas. Tadbirkorlik ta'limi dasturlari, mentorlik va coaching dasturlari hamda axborot tarqatish tizimini takomillashtirish zarur. Tadqiqotlar shuni ko‘rsatadiki, tadbirkorlik ta'limi olgan shaxslarning korxona ochish ehtimoli 2,1 marta yuqori va korxona muvaffaqiyat darajasi 35% ko‘proq [5].

Tadbirkorlikni rivojlantirishda mahalliy boshqaruv organlarining roli ko‘p qirrali va hal qiluvchi ahamiyatga ega. Qulay tadbirkorlik muhitini shakllantirish, moliyaviy qo‘llab-quvvatlash mexanizmlarini joriy etish, infratuzilmani rivojlantirish va ma'lumot-maslahat xizmatlarini taqdim etish bir-biri bilan chambarchas bog‘liq ustuvor yo‘nalishlar sifatida amalga oshirilishi kerak. Ushbu chora-tadbirlarning izchil bajarilishi mintaqaviy tadbirkorlikni sezilarli faollashtiradi, yangi ish o‘rinlarini yaratadi, aholi daromadlarini oshiradi va mintaqaviy iqtisodiyotning barqaror rivojlanishini ta'minlaydi. Mahalliy boshqaruv organlarining tadbirkorlikni qo‘llab-

quvvatlash salohiyatini oshirish "O‘zbekiston — 2030" strategiyasi maqsadlariga erishishning muhim sharti hisoblanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining "O‘zbekiston — 2030" strategiyasi, 2023.
2. Isenberg D. The Entrepreneurship Ecosystem Strategy as a New Paradigm for Economic Policy // Babson Entrepreneurship Ecosystem Project. 2011.
3. Davlat statistika qo‘mitasi. Kichik biznes va tadbirkorlik ko‘rsatkichlari. Toshkent, 2024.
4. Stam E., van de Ven A. Entrepreneurial Ecosystem Elements // Small Business Economics. 2021. Vol. 56. P. 809-832.
5. World Bank. Doing Business Report: Measuring Business Regulations. Washington, 2023.

SOLVING PROBLEMS ARISING IN IMPROVING MUSICAL LITERACY AMONG STUDENTS THROUGH AVANT-GARDE PEDAGOGICAL METHODS

Nabiyeva Farog’atxon

3rd-year student of the Professional Education program, Department of Instrument Performance, Kokand State University

Abstract: This article provides a scientific analysis of the key pedagogical challenges encountered in developing musical literacy among music school students and the ways to address them through avant-garde pedagogical methods. The article examines the application of modern approaches such as Dalcroze Eurhythmics, Orff Pedagogy, the Kodály Method, constructivist learning, and digital interactive methods within the music school environment. The research findings indicate that overcoming the limitations of traditional music reading and writing instruction through avant-garde methods simultaneously develops musical motivation, creative thinking, and lifelong learning skills in students.

Keywords: musical literacy, avant-garde pedagogy, Orff method, Dalcroze Eurhythmics, Kodály system, constructivism, music school, interactive learning, music reading, musical thinking.

O‘QUVCHILARDA MUSIQIY SAVODXONLIKNI OSHIRISHDA YUZAGA KELADIGAN MUAMMOLARNI AVANGARD PEDAGOGIKA USULLARIDA HAL ETISH

Qo’qon davlat universiteti “Cholg’u ijrochiligi” kafedrasi Professional ta’lim yo’nalishi 3-bosqich talabasi Nabiyeva Farog’atxon

Annotatsiya: Ushbu maqolada musiqa maktabi o‘quvchilarida musiqiy savodxonlikni shakllantirishda duch kelinadigan asosiy pedagogik muammolar va ularni

avangard pedagogika usullari orqali hal etish yo‘llari ilmiy tahlil qilinadi. Maqolada Dalkroz euritikasi, Orff pedagogikasi, Kodaly metodi, konstruktivistik ta‘lim va raqamli interaktiv usullar kabi zamonaviy yondashuvlarning musiqa maktabi muhitiga qo‘llanilishi ko‘rib chiqiladi. Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatadiki, an’anaviy nota o‘qish va yozish ta’limining cheklovlarini avangard metodlar orqali yengish o‘quvchilarda musiqiy motivatsiya, ijodiy tafakkur va uzluksiz ta’lim ko‘nikmalarini bir vaqtda rivojlantiradi.

Kalit so‘zlar: musiqiy savodxonlik, avangard pedagogika, Orff metodi, Dalkroz euritikasi, Kodaly tizimi, konstruktivizm, musiqa maktabi, interaktiv ta’lim, nota o‘qish, musiqiy tafakkur.

Musiqiy savodxonlik — nota yozuvi, ritm, garmoniya va musiqa nazariyasini o‘qish, tushunish va amalda qo‘llash qobiliyati — musiqa ta’limining poydevori hisoblanadi. Biroq an’anaviy musiqa maktablarida bu ko‘nikmani shakllantirish jarayoni ko‘pincha o‘quvchilarda qiziqish yo‘qolishi, texnik qiyinchiliklar va hissiy uzilib qolish kabi muammolarga duch keladi. Zamonaviy pedagogik tadqiqotlardan kelib chiqqan holda, XIX asrda shakllangan klassik nota ta’limi usullari XXI asr o‘quvchisining kognitiv xususiyatlari, o‘rganish uslubi va raqamli muhitga moslashgan tafakkuri bilan to‘liq mos kelmayapti. Shu sababli jahon musiqa pedagogikasida Emile Jaques-Dalcroze, Carl Orff, Zoltan Kodaly kabi novator pedagoglarning usullari asosida rivojlangan avangard yondashuvlar tobora keng qo‘llanilmoqda. O‘zbekiston musiqa maktablarida ham ushbu muammo o‘ziga xos ko‘rinishda namoyon bo‘ladi: an’anaviy nota ta’limi usullari bilan milliy musiqa tizimining (maqom, pentatonika, yarimton intervallar) o‘ziga xos xususiyatlari o‘rtasidagi ziddiyat o‘quvchilarda qo‘shimcha qiyinchiliklar tug’diradi. Ushbu maqolada aynan shu muammolarni avangard pedagogika usullari orqali hal etish yo‘llari tahlil etiladi. An’anaviy usulda musiqa

o‘qitish ko‘pincha nota yozuvini — mavhum belgilar tizimini — hissiy va harakat tajribasidan oldin o‘rgatishdan boshlanadi. Bu holat bolaning tabiiy o‘rganish jarayoniga zid keladi: bola avval narsani ko‘radi, his qiladi, so‘ng uning belgisini o‘rganadi. Musiqa ta’limida esa ko‘pincha aksincha — avval belgi, keyin tovush taqdim etiladi. Neuropsixologik tadqiqotlar (Sloboda, 2005) shuni tasdiqlaydi: 6–9 yoshli bolalar mavhum belgi tizimini o‘zlashtirishdan oldin, musiqiy-harakat va musiqiy-eshitish tajribasini yetarlicha shakllantirishi zarur. Aks holda nota o‘qish mexanik xotiralashga aylanib, musiqiy tushunish va ijodiy qobiliyat rivojlanmaydi. Musiqa maktabi o‘qituvchilarining kuzatuvlari va tadqiqotlar shuni ko‘rsatadiki, o‘quvchilarning taxminan 40–60 foizi ta’limning 2–3-yilida musiqaga bo‘lgan dastlabki qiziqishini yo‘qotadi. Buning asosiy sabablari: takroriy mashqlarning zerikarli xarakteri, tez muvaffaqiyat ko‘rmaslik, va ta’limning o‘quvchi hayoti bilan aloqasizligi. Ko‘p holatlarda musiqa nazariyasi va cholg’u ijrosi parallel emas, balki alohida-alohida o'qitiladi. Natijada o‘quvchi cholg’uda ijro qilishni o‘rganayotib, u bajaryotgan tovushlarning nazariy asosini tushunmaydi. Bu “ko‘r ijro” — nota o‘qish va musiqa tushunish o‘rtasidagi ko‘prikni shakllantirmaydi. An’anaviy sinf-dars tizimi barcha o‘quvchilarga bir xil tezlik va usulda material taqdim etadi. Biroq musiqiy idrok, ritmik his va tovush xotirasi har bir o‘quvchida turlicha rivojlangan. Bir o‘quvchi uchun oson bo‘lgan mashq ikkinchisi uchun tushunib bo‘lmas tuyulishi mumkin, biroq an’anaviy tizim bu farqlarni e’tiborsiz qoldiradi.

Shveytsariyalik kompozitor va pedagog Emile Jaques-Dalcroze (1865–1950) tomonidan ishlab chiqilgan bu usul musiqa va jismoniy harakat o‘rtasidagi organik bog’liqlikka asoslanadi. Euritikada o‘quvchilar ritm, temp, dinamika va musiqa tuzilmasini tana harakatlari orqali his qiladi va ifodalaydi. Musiqa maktabida qo‘llanilganda euritika nota yozuvini o‘rganishdan oldin o‘quvchilarda ritmik his va

musiqiy xotira shakllantirishga yordam beradi. Masalan, chorak nota — bir qadam, yarim nota — ikkita qadam, to‘la nota — to‘rtta qadam sifatida harakat orqali his etiladi. Bu usul mavhum belgi tizimini hissiy tajribaga bog’laydi. Nemis kompozitori Carl Orff (1895–1982) ning “Schulwerk” tizimi musiqa ta’limini nutq, harakat va ritm birligida olib borishga asoslanadi. Orff pedagogikasida sodda perkussiya asboblari (xylofonlar, metallfonlar, blok fleytalar) keng qo‘llaniladi, chunki ular texnik to‘siqsiz musiqiy g’oyani ifodalash imkonini beradi. O‘zbek musiqa maktablarida Orff metodini milliy elementlar bilan boyitish alohida imkoniyat yaratadi: doira, qo'ng'iroqlar va tabiiy tovushlar yordamida o‘quvchilar milliy ritmik tizimni organik his qila boshlaydilat. Milliy bolalar qo‘shiqlari va o‘yin-qo‘shiqlar esa Orff repertuarining tabiiy manbaiga aylanadi. Venger musiqashunosi Zoltan Kodaly (1882–1967) ning tizimi xor q’shiqchilik va qo‘l belgilari (hand signs) orqali musiqiy eshitishni — “ichki eshitish” (inner hearing) ni — rivojlantirishga asoslanadi. Kodaly metodida nota yozuvi faqat amaliy qo‘shiqchilik tajribasi orqali o‘zlashtirilgandan keyin o‘rgatiladi. Bu yondashuv musiqa maktabi o‘quvchilari uchun ayniqsa samarali: qo‘l belgilarining vizual-harakatli tabiati nota o'qishni ko'rgazmali va jismoniy qiladi. Solfejio mashg'ulotlarida Kodály qo'l belgilarini qo‘llash o‘quvchilarda nota-tovush bog’liqligini 2–3 barobar tezroq mustahkamlaydi. Konstruktivistik pedagogika (Vygotsky, Bruner) o‘quvchini passiv qabul qiluvchi emas, balki bilimni o‘zi yaratuvchi faol sub’ekt sifatida ko‘radi. Musiqa ta’limida bu yondashuv o‘quvchilarga o‘z kuylarini mukammallashtirish, improvizatsiya qilish va kichik musiqiy loyihalar amalga oshirish imkonini berish orqali amalga oshiriladi. Masalan, “Mening birinchi kuyim” loyihasida o‘quvchi 4–8 ta notadan iborat oddiy kuy yaratadi, uni nota yozuviga tushiradi, o‘rtoqlariga ijro etadi va muhokama qiladi. Bu jarayon nota yozuvini o‘rganishni ma’noli va shaxsiy maqsadga aylantiradi. Zamonaviy raqamli texnologiyalar musiqa savodxonligini o‘rgatishda

yangi imkoniyatlar ochmoqda. Simply Piano, Yousician, Musescore, Flat.io kabi ilovalar gamifikatsiya (o'yin elementlari) orqali nota o‘qishni o‘rgatadi va o‘quvchiga zudlik bilan qayta aloqa (feedback) beradi. Biroq raqamli usullarni to‘liq mustaqil vosita sifatida emas, balki an’anaviy ta’limni boyituvchi qo’shimcha manba sifatida qo‘llash tavsiya etiladi. O‘qituvchi nazorati va jonli ijro tajribasi raqamli vositalar bilan uyg’unlashtirilganda eng yuqori samara olinadi. Natijalar asosida musiqa maktabi sharoitida qo‘llash uchun quyidagi integratsion model taklif etiladi. Ushbu model to‘rt bosqichdan iborat bo‘lib, har biri oldingisiga tayanadi.

1-BOSQICH (1-2-yil): Hissiy-harakat poydevori. Dalcroze euritikasi va Orff elementlaridan foydalanib, ritmik his, eshitish xotirasi va guruh musiqa qilish ko‘nikmalarini shakllantirish. Nota yozuvi bu bosqichda faqat o‘yin shaklida tanishtiriladi.

2-BOSQICH (2-3-yil): Belgi tizimini o'zlashtirish. Kodaly qo‘l belgilari va konstruktivistik loyihalar orqali nota yozuvini hissiy tajribaga bog’lash. O‘quvchi nota yozishni o‘z kuyini yozib qolish uchun zarur vosita sifatida his qiladi.

3-BOSQICH (3-5-yil): Integratsiya va chuqurlashtirish. An’anaviy solfejio va musiqa nazariyasi raqamli vositalar bilan boyitilib, o‘quvchining mustaqil musiqiy tahlil qilish qobiliyati rivojlantiriladi.

4-BOSQICH (5-7-yil): Ijodiy mustaqillik. O'quvchi musiqiy savodxonlikni kompozitsiya, improvizatsiya va musiqiy loyihalarda mustaqil qo‘llaydi. O‘qituvchi maslahatchi-hamkor rolini egallaydi.

Musiqa maktabi o‘uvchilarida musiqiy savodxonlikni shakllantirish muammosi yagona bir metodning qo‘llanilishi orqali hal etilmaydi. Dalcroze, Orff, Kodaly va konstruktivistik yondashuvlarni milliy pedagogik an’analar bilan uyg’unlashtiradigan integratsion model eng samarali natijalarni beradi. Avangard pedagogika usullarining

umumiy jihati — o‘quvchini passiv qabul qiluvchidan faol yaratuvchiga aylantirish, musiqiy savodxonlikni quruq mexanik mashqdan emas, balki hissiy, jismoniy va ijodiy tajribadan o‘sib chiqadigan ko‘nikma sifatida shakllantirish. Bu yondashuv nafaqat nota o‘qish qobiliyatini, balki umrbod musiqani sevish va his qilish madaniyatini tarbiyalaydi. O‘zbek musiqa maktablari uchun ushbu usullarni milliy musiqa tizimi — maqom parda tizimi, milliy ritmika va an’anaviy cholg’u repertuari — bilan boyitish alohida ilmiy va amaliy tadqiqotlarni talab etadi. Bu esa keyingi tadqiqotlar uchun muhim yo‘nalish bo‘lib qolmoqda

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. Abdurahmonova M. (2022). Musiqa maktablarida ta'lim sifatini oshirish muammolari. Toshkent: Musiqa nashriyoti.
2. Bruner J. (1960). The Process of Education. Harvard University Press.
3. Campbell P.S., Scott-Kassner C. (2019). Music in Childhood. Cengage Learning.
4. Dalcroze E.J. (1921). Rhythm, Music and Education. Putnam, London.
5. Gordon E. (2007). Learning Sequences in Music. GIA Publications.
6. Kodály Z. (1974). The Selected Writings of Zoltán Kodály. Boosey & Hawkes.
7. Orff C., Keetman G. (1950–1954). Musik für Kinder (Schulwerk). Schott Verlag.
8. Sloboda J. (2005). Exploring the Musical Mind. Oxford University Press.
9. UNESCO (2022). Arts Education in the Post-Pandemic World. UNESCO Publishing.
10. Vygotsky L.S. (1978). Mind in Society: The Development of Higher Psychological Processes. Harvard University Press.
11. Yusupova N. (2023). Zamonaviy musiqa pedagogikasida innovatsion usullar. Samarqand: SamDU.
12. Zhukovskaya R. (2021). Interaktiv ta'lim va musiqiy savodxonlik. Pedagogika jurnali, №3.

IMPROVING ACTIVITIES TO COMBAT DRUG ABUSE AND DRUG-RELATED CRIMES IN OUR COUNTRY

Aynidinov Sardor Ikrom o‘g‘li
Master’s Student, Theory and Practice of Criminal Law Enforcement Program
Tashkent State University of Law Employee of the Public Security Department of the Ministry of Internal Affairs of the Republic of Uzbekistan
E-mail: sardorikromovich41@gmail.com

Abstract: *This thesis analyzes the modern transformation of drug trafficking in the context of information and communication technologies and cyberspace development, specifically focusing on the illicit circulation of synthetic drugs and the trend of criminological "rejuvenation" (spread among minors) of this type of crime. Within the framework of the study, gaps in national legislation are identified, and the necessity of improving legal principles and the system of competent state bodies is justified. To enhance the effectiveness of combating crime, scientific and practical proposals have been put forward, including utilizing the “Mahalla Seven” system for the early detection of clandestine drug laboratories, categorizing regions by risk levels (“red”, “yellow”, “green”), and implementing digital solutions through the "AI Hackathon" project.*

Keywords: *information technologies, cyberspace, drug crime, narcotics, criminological rejuvenation, national legislation, Mahalla Seven, regional categorization, AI Hackathon, international experience.*

MAMLAKATIMIZDA GIYOHVANDLIK VA NARKOJINOYATLARGA QARSHI KURASHISH FAOLIYATINI TAKOMILLASHTIRISH.

Aynidinov Sardor Ikrom o‘g‘li *- Toshkent davlat universiteti, Jinoyat qonunchiligini qo‘llash nazariyasi va amaliyot yo‘nalishi magistranti, O‘zbekiston Respublikasi Ichki ishlar vazirligi Jamoat xavfsizligi departamenti xodimi*

Annotatsiya: *Mazkur tezisda axboroto-kommunikatsiya texnologiyalar va kiber-makon rivojlanishi sharoitida narkojinoyatchilikning zamonaviy transformatsiyasi, xususan, sintetik narkotik vositalarning noqonuniy muomalasi hamda ushbu jinoyat turining kriminologik “yosharishi” (voyaga yetmaganlar o‘rtasida tarqalishi) tendensiyalari tahlil qilingan. Tadqiqot davomida sohadagi milliy qonunchilikdagi huquqiy bo‘shliqlar aniqlanib, qonunchilik prinsiplari va vakolatli davlat organlari tizimini takomillashtirish zarurati asoslab berilgan. Jinoyatchilikka qarshi kurashish samaradorligini oshirish maqsadida yashirin narkolaboratoriyalarni barvaqt aniqlashda “mahalla yettiligi” tizimidan foydalanish, hududlarni xavf darajasiga ko‘ra toifalash (“qizil”, “sariq”, “yashil”), “AI Hackathon” loyihasi orqali raqamli yechimlarni joriy etish bo‘yicha ilmiy-amaliy takliflar ilgari surilgan.*

Kalit so‘zlar: *axborot texnologiyalari, kiber-makon, narkojinoyatchilik, narkotiklar, kriminologik yosharish, milliy qonunchilik, mahalla yettiligi, hududlarni toifalash, AI Hackathon, xalqaro tajriba.*

Bugungi kunda narkojinoyatlarni sodir etish statistikasining keskin oshayotganligi millat genofondi va sog‘lig‘iga putur yetkazish bilan birga, davlatlarning iqtisodiy barqarorligi, jamiyatning ma’naviy-axloqiy negizlari hamda davlat xavfsizlik tizimiga ham bevosita xavf tug‘dirmoqda. Shu bois, jahon hamjamiyati, xususan, Birlashgan Millatlar Tashkiloti tomonidan narkotiklar nazorati bo‘yicha qabul qilingan xalqaro konvensiyalar ijrosini ta’minlash hamda milliy qonunchilikni xalqaro standartlar asosida modernizatsiya qilish bugungi kunning kechiktirib bo‘lmas talabidir.

So‘nggi yillarda axborot-kommunikatsiya texnologiyalarining jadal rivojlanishi oqibatida global narkobozor tizimida tubdan o‘zgarish kuzatilmoqda. An’anaviy tabiiy narkotiklar o‘rnini sun’iy usulda olingan va inson ruhiyatiga tez hamda halokatli ta’sir ko‘rsatuvchi sintetik giyohvandlik vositalari va kuchli ta’sir qiluvchi moddalar

egallamoqda. Eng xavflisi, narkojinoyatga qo‘l urayotganlar hamda ushbu illat qurboniga aylanayotganlar orasida yoshlar va voyaga yetmaganlar ulushining ortayotganligi, boshqacha qilib aytganda ushbu turdagi jinoyatchilikning kriminologik «yosharishi» tendensiyasi yaqqol namoyon bo‘layotganidir.

Bugungi kunda raqamli texnologiyalar imkoniyatlaridan foydalangan holda narkotik vositalarni internet tarmoqlari, maxfiy messenjerlar hamda masofaviy, ya’ni shaxsiy aloqasiz “zakladka” (yashirin joylab ketish) usulida sotish va yetkazib berish sxemalari keng ildiz otmoqda. Bunday sharoitda jinoyatchilikni jilovlashning an’anaviy, ya’ni faqat jazo choralari qo‘llash yoki jinoyat sodir qilgan shaxslarni ijtimoiy reabilitatsiya qilishga qaratilgan klassik metodlari kutilgan samarani bermayapti. Bu esa huquqni muhofaza qiluvchi organlar, xususan, ichki ishlar organlarining tezkor-qidiruv va huquqbuzarliklar profilaktikasi faoliyatini hamda giyohvandlikka qarshi kurashishning kiber-kriminologik mexanizmlarini tubdan takomillashtirishni taqozo etadi.

Bu borada Prezidentimiz Shavkat Mirziyoyev “Jamoat salomatligi va xavfsizligini ta’minlash maqsadida transmilliy narkotahdidlarga qarshi kurashish” mavzusidagi xalqaro forumdagi nutqlarida, jinoiy guruhlarning shifrlangan aloqa kanallari, kontaktsiz muloqot va murakkab moliyaviy vositalardan foydalanayotgani narkotiklarga qarshi kurashishda bizdan zamonaviy yechim va yondashuvlarni talab qilayotganligini alohida ta’kidlab o‘tdilar.

Muammoga kriminologik nuqtayi nazardan yondashgan olim B.E.Berdialiyev giyohvandlikka qarshi kurash borasida quyidagi fikrlarni bayon qilgan: “Giyohvandlikka qarshi kurash mahalla hayotining yot yo‘nalishi emas, balki, hudud xavfsizligi, yoshlar siyosati, oilaviy barqarorlik, bandlik va ma’naviy muhit bilan chambarchas bog‘liq ustuvor vazifasiga aylanishi zarur. Ana shundagina mahallada giyohvandlikka qarshi kurashish tasodifiy tadbirlar yig‘indisi emas, balki, aniq

mas’uliyat, aniq harakat, aniq natija va aniq javobgarlikka asoslangan mustahkam tizim sifatida shakllanadi” [1, 15]. A.M.Payziyevning ta’kidlashicha, mamlakatimizda giyohvandlik va narkojinoyatlarga qarshi kurashish davlat siyosatining ustuvor yo‘nalishlaridan biri hisoblanadi [2, 43]. Haqiqatdan ham giyohvandlik va narkojinoyatlarga qarshi kurashish sohasida amalga oshirilayotgan keng ko‘lamli chora-tadbirlarga qaramasdan, bugungi kunda mazkur yo‘nalishda hal etilishi lozim bo’lgan bir qator muammolar saqlanib qolmoqda. Boshqacha qilib aytganda, giyohvandlik vositalari va psixotrop moddalarning noqonuniy muomalasining mutlaqo yangi va transmilliy shakllari paydo bo‘layotgani, axborot texnologiyalari orqali ularning tarqalish ko‘lami ortib borayotgani hamda yoshlar o‘rtasida narkotik moddalarga ruju qo‘yish holatlarining kuzatilayotgani ushbu muammoning kriminologik dolzarbligidan dalolat beradi.

So‘ngi yillarda sohada idoralararo hamkorlikni mustahkamlash, profilaktika mexanizmlarini zamon talablari asosida rivojlantirishga qaratilgan 20 dan ortiq normativ-huquqiy hujjatlar qabul qilindi. Ayniqsa, O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2024-yil 7-maydagi PF-73-son farmoni bilan tasdiqlangan Giyohvandlik va narkojinoyatlarga qarshi kurashish bo‘yicha 2024 — 2028-yillarga mo‘ljallangan milliy strategiya va 2025-yil 3-noyabrdagi PF-207-son farmoni bilan tasdiqlangan Giyohvandlik va narkojinoyatlarning barvaqt oldini olish hamda ularga qarshi kurashish bo‘yicha 2025-2026 yillarga mo‘ljallangan kompleks amaliy harakatlar milliy dasturlari muhim ahamiyat kasb etmoqda.

Giyohvandlik va narkojinoyatlarga qarshi kurashish faoliyatini huquqiy va amaliy jihatdan takomillashtirishdan avval, tizimda saqlanib qolayotgan muammolarni kriminologik jihatdan o‘rganishimi lozim. Bizningcha, mazkur faoliyatga oid

qonunchilik asoslari va huquqni qo‘llash amaliyotida mavjud bo‘shliqlar hamda muammolar sifatida quyidagilarni keltirish maqsadga muvofiq:

Birinchidan, giyohvandlik vositalari, psixotrop moddalar va kuchli ta’sir qiluvchi moddalarning noqonuniy muomalasi uchun belgilangan javobgarlik mexanizmlari ushbu turdagi jinoyatchilikning zamonaviy transformatsiya shakllariga to‘liq javob bermaydi;

Ikkinchidan, sintetik narkotik moddalar ishlab chiqarishga ixtisoslashgan yashirin narkolaboratoriyalarni barvaqt aniqlash va ularning oldini olish faoliyati bugungi kun talablari darajasida emas;

Uchinchidan, amaldagi qonunchilikda giyohvandlik va narkojinoyatlarga qarshi kurashish sohasidagi asosiy prinsiplar va davlat siyosatining asosiy yo‘nalishlari to‘liq va tizimli ravishda belgilanmasdan qolgan;

To‘rtinchidan, giyohvandlik va narkojinoyatlarga qarshi kurashish faoliyatini bevosita amalga oshiruvchi va unda ishtirok etuvchi davlat organlari va muassasalarining aniq ro‘yxati, ularning vakolatlari, shuningdek mansabdor shaxslarning huquq va majburiyatlari huquqiy jihatdan qat’iy mustahkamlanmagan;

Beshinchidan, narkojinoyatlarni barvaqt aniqlash hamda unga qarshi kurashishda huquqni muhofaza qiluvchi organlarga faol ko‘maklashgan ishonchli shaxslarni moddiy rag‘batlantirish va ijtimoiy-huquqiy qo‘llab quvvatlashning aniq mexanizmlari joriy etilmagan;

Oltinchidan, respublikadagi umumiy narkovaziyatni raqamli texnologiyalar va kriminologik prognozlash metodlari asosida tahlil qilish hamda monitoring qilib borish amaliyotini to‘g‘ri yo‘lga qo‘yilmagan;

Yettinchidan, ichki ishlar organlarining jamoat xavfsizligini ta’minlash faoliyatini

amalga oshiruvchi quyi bo‘linmalari mansabdor shaxslari narkojinoyatlarni aniqlash yuzasidan yetarli bilim va ko‘nikmalarga ega emas.

Yuqorida etilgan tizimli muammolarni bartaraf etish hamda giyohvandlik va narkojinoyatlarga qarshi kurashish faoliyatini strategik yo‘naltirish uchun tizimli ilmiy-amaliy izlanishlar olib borish taqozo etiladi. O‘zbekiston sharoitida giyohvandlik va narkojinoyatlarga qarshi kurashish faoliyatini takomillashtirsh uchun quyidagi xorijiy tajriba va takliflarni qonunchilik hujjatlarida aks ettirib, huquqni qo‘llash amaliyotga tatbiq etish lozim bo‘ladi.

Birinchi navbatda, narkojinoiy uyushma, yashirin narkolaboratoriya tashkil etish va uning faoliyat yuritishini ta’minlash, shuningdek, narkotiklarni noqonuniy muomalaga kiritish bilan bog‘liq qilmishlarga hokimiyat yoki mansab vakolatlarini inobatga olgan golda homiylik (rahnamolik) qilish uchun alohida jinoiy javobgarlik belgilash lozim bo‘ladi. Bundan tashqari, Portugaliya tajribasini hisobga olgan holda Jinoyat kodeksining 273-moddasida ko‘rsatilgan jinoyatni sodir qilishda moddalar yoki preparatlarni voyaga yetmaganlarga yoxud ruhiy jihatdan zaif shaxslarga berish, ko‘p sonli shaxslar o‘rtasida tarqatish, har qanday shaklda voyaga yetmaganlar yoki ruhiy jihatdan zaif shaxslarning ko‘magidan foydalanish, ta’lim tashkilotlari hamda ularga tutash hududlarda, internet tarmog‘idan foydalanib, o‘tkazish holatlarini og‘irlashtiruvchi band sifatida kiritish maqsadga muvofiq.

Yashirin narkolaboratoriyalarni barvaqt aniqlash va ularga chek qo‘yishda, bugungi kunda bevosita aholi orasida faoliyat yuritayotgan “mahalla yettiligi” tizimi imkoniyatlaridan samarali foydalanish strategik ahamiyat kasb etadi. Buning uchun, “mahalla yettiligi” a’zolari uchun maxsus o‘quv-amaliy seminarlari tashkil etilib, ularga zamonaviy narkolaboratoriyalarning o‘ziga xos tashqi va kriminologik belgilari haqida batafsil tushuntirish berilishi lozim. Ushbu chora mahalladagi shubhali shaxslar hamda

holatlar bo‘yicha huquqni muhofaza qiluvchi organlarga tezkor profilaktik axborotlarni yetkazishning xavfsiz va tizimli kundalik monitoring mexanizmi yaratishga xizmat qiladi.

O‘zbekiston Respublikasining “Giyohvandlik vositalari va psixotrop moddalar to‘g‘risida” 1999-yil 19-avgustdagi 813-1-son qonunida giyohvandlik va narkojinoyatlarga qarshi kurashish sohasidagi asosiy prinsiplar va davlat siyosatining asosiy yo‘nalishlari, ushbu faoliyatni amalga oshirishda ishtirok etuvchi davlat organlari va muassasalari ro‘yxati, ularning vakolatlari, shuningdek mansabdor shaxslarning huquqlari va majburiyatlari nazarda tutilmagan.

Tahlillar asosida narkotiklar va prekursorlar muomalasi, shuningdek, giyohvandlik va narkojinoyatlarga qarshi kurashish sohalaridagi asosiy prinsiplar etib qonuniylik, fuqarolar huquqlari, erkinliklari va qonuniy manfaatlarining ustuvorligi, davlat, jamiyat va shaxsning uzviy hamkorligi, davlat nazoratining qat’iyligi, giyohvandlik va narkojinoyatlarning barvaqt oldini olishga doir chora-tadbirlarning ustuvorligi, tibbiy-ijtimoiy reabilitatsiya faoliyati samaradorligi, javobgarlikning muqarrarligini belgilashimiz mumkin.

Giyohvandlik va narkojinoyatlarga qarshi kurashish faoliyatini amalga oshirishda ishtirok etuvchi davlat organlari va muassasalari ro‘yxatiga quyidagilarni kiritish maqsadga muvofiq hisoblanadi:

– O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi;

– O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Administratsiyasi huzuridagi Narkotiklar va o‘qotar qurollarni nazorat qilish agentligi;

– O‘zbekiston Respublikasi Sog‘liqni saqlash vazirligi va tibbiyot muassasalari;

– O‘zbekiston Respublikasi Ichki ishlar vazirligi;

– O‘zbekiston Respublikasi Davlat xavfsizlik xizmati;

– O‘zbekiston Respublikasi Iqtisodiyot va moliya vazirligi huzuridagi Bojxona qo‘mitasi;

– O‘zbekiston Respublikasi Bosh prokuraturasi huzuridagi Iqtisodiy jinoyatlarga qarshi kurashish departamenti;

– O‘zbekiston Respublikasi Adliya vazirligi;

– O‘zbekiston Respublikasi Yoshlar ishlari agentligi;

– O‘zbekiston Respublikasi Oila va xotin-qizlar qo‘mitasi.

Mazkur ro‘yxat asosida mazkur sohadagi har bir davlat organining vakolatlarini belgilab berish muhim ahamiyat kasb etadi. Chunki mazkur sohada qaysi davlat organi nima vazifani bajarishini belgilanmasligi, kelgusida topshiriqlar ijrosini ta’minlashda sansolarlikka yo‘l yo‘yilishiga hamda ish samaradorligining pasayishiga sabab bo‘ladi.

Yana shuni ta’kidlash lozimki, narkojinoyatlarni aniqlash ularni oldini olish faoliyatiga ko‘maklashgan shaxslarni rag‘batlantirish tizimining yo‘lga qo‘yilishi jinoyatlarni fosh etish ko‘rsatkichining o‘sishiga hamda jamiyatda bu illatga nisbatan murosasiz kayfiyat shakllanishiga xizmat qiladi. Masalan, AQSH qonunchiligida, narkojinoyatlarni fosh etishda faol ishtirok etgan shaxslarni 30 ming AQSH dollari miqdorida bir martalik pul mokofoti bilan rag‘batlantirish nazarda tutilganligini ta’kidlash o‘rinli.

Narkojinoyatlarga qarshi kurashish tizimida respublikadagi narkovaziyatni tahlil qilish va prognozlashtirish, shu bilan birga fuqarolarning mavjud holatdan xabardorlik darajasini oshirish strategik ahamiyatga ega. Bizning taklifimizga ko‘ra, narkojinoyatlarni doimiy ravishda tahlil qilgan holda hududlarni “qizil”, “sariq”, “yashil” toifalarga ajratish tartibini joriy etish lozim. Bu orqali, har bir hududning o‘ziga xos xususiyatlaridan kelib chiqib, individual yonashuvlar asosida maqsadli chora-tadbirlar belgilash imkoniyati yaratiladi.

O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyev narkojinoyatlarning yangi turlariga qarshi murosasiz kurashish hamda narkotiklar tarqalishining oldini olishga qaratilgan “AI Hackathon” milliy loyihasini e’lon qildilar. Xo‘sh ushbu loyiha nimani anglatadi? Xakaton – bu odamlar nisbatan qisqa vaqt ichida (masalan, oflayn shaklda 24 yoki 48 soat, onlayn tarzda esa bir necha kun davomida) tezkor va hamkorlikdagi muhandislik-loyihalash faoliyati bilan shug‘ullanadigan marafondir [3]. “AI Hackathon” milliy loyihasi esa bevosita sun’iy intellektga asoslangan dasturlar yechimlar ishlab chiqish tadbiri hisoblanadi.

Narkojinoyatlarga qarshi kurashishda “AI Hackathon” milliy loyihasi bilan bir qatorda, muqaddam narkojinoyat sodir etgan shaxslarning kelgusida jinoyat sodir etishlarining oldini olishga qaratilgan ijtimoiy moslashtirishga, shuningdek, yoshlar o‘rtasida bu illatga nisbatan murosasiz munosabatni shakllantirishga xizmat qiluvchi loyihalarni ishlab chiqish talab etiladi. Ushbu yondashuvning amaliy natijasi sifatida AQSHning “Life Skills Training” (hayotiy ko‘nikmalarni rivojlantirish) nomli ijtimoiy moslashtirish dasturini keltirish mumkin. Mazkur tajriba amaliyotga tatbiq etilgan maktablarda giyohvandlik vositalarini iste’mol qilish holatlari keskin kamayishiga erishilgan.

Shuni alohida ta’kidlash joizki, ushbu sohadagi amaldagi qonunchilik hujjatlarida axborot-kommunikatsiya texnologiyalari vositalari orqali sodir etiladigan narkojinoyatlar ishtirokchilarining huquqiy maqomi va ta’riflari hanuzgacha ishlab chiqilmagan. Axborot texnologiyalari vositasida sodir etiladigan narkojinoyatlarda ishtirok etuvchilar xizmat vazifalaridan kelib chiqib, narkoshop-administrator (tarmoq operatori yoki treyder), zakladchik (ko‘mib ketuvchi yoki yashirib ketuvchi), kuryer (yetkazib beruvchi yoki omborchi) kabi toifalarga ajratiladi.

Xulosa o‘rnida aytish mumkinki, taklif etilayotgan qonunchilik va amaliy-tashkiliy

islohotlar respublikada narkojinoyatchilik dinamikasini jilovlash, axborot makonidagi kiber-tahdidlarni bartaraf etish va aholining, ayniqsa yosh avlodning sog‘lom va xavfsiz muhitda kamol topishini ta’minlaydigan kompleks milliy xavfsizlik tizimini yaratishga xizmat qiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI

1. B.E.Berdialiyev. Mahallalarda giyohvandlikka qarshi kurashishning samarali tizimini shakllantirish. – Xalqaro ilmiy-amaliy jurnal (O‘zbekiston Respublikasi Kriminologiya tadqiqot instituti), 2026.;
2. A.M. Payziyev. Giyohvandlik va narkojinoyatlarga qarshi kurashishda zamonaviy yondashuvlar: millat genofondini muhofaza qilishning ustuvor yo‘nalishlari. – Xalqaro ilmiy-amaliy jurnal (O‘zbekiston Respublikasi Kriminologiya tadqiqot instituti), 2026.
3. https://en.wikipedia.org/wiki/Hackathon
4. O‘zbekiston Respublikasining “Giyohvandlik vositalari va psixotrop moddalar to‘g‘risida” 1999-yil 19-avgustdagi 813-I-son qonuni // [Elektron manba]. https://lex.uz/docs/-86044.
5. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining “Aholi salomatligi va millat genofondini giyohvandlik va narkojinoyatlardan samarali himoya qilish bo‘yicha kompleks chora-tadbirlar to‘g‘risida” 2025-yil 3-noyabrdagi PF-207-son Farmoni // [Elektron manba]. https://lex.uz/docs/-7818774;
6. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining “O‘zbekiston Respublikasida giyohvandlik vositalari va psixotrop moddalarning noqonuniy aylanmasiga chek qo‘yish orqali ularning aholi salomatligi va mamlakatimiz genofondiga salbiy ta’sirini bartaraf etish strategik chora-tadbirlari to‘g‘risida” 2024-yil 6-maydagi PF-73-son Farmoni // [Elektron manba]. https://lex.uz/docs/-6912475.

Thesis: Rebooting Arbitration: A New National Framework for E-Commerce Disputes

Rabbimova Farahbonu Alisherovna
Master’s student of University of World Economy and Diplomacy

Abstract

The rapid expansion of e-commerce has exposed a critical mismatch between existing arbitration frameworks and the realities of the digital marketplace. Traditional arbitration systems, designed for high-value B2B disputes, prove inadequate for the low-value, high-volume transactions of online commerce. This paper examines these incompatibilities through Uzbekistan's regulatory landscape, identifying an "Arbitration Gap" between the booming digital economy — marked by approximately 150% growth between 2020 and 2023 — and the outdated Law "On Arbitration Courts" (2018). Key failures include ambiguous treatment of clickwrap agreements, prohibitive fees, and mandatory physical hearings. The paper also analyzes the power imbalance in non-negotiated arbitration clauses and the Enforcement Paradox arising from conflicts between digital procedures and the 1958 New York Convention. In response, a five-pillar national micro-arbitration framework is proposed, incorporating efficiency standards, digital-first procedures, proportional processes, consumer safeguards, and limited grounds for award challenges.

Keywords

E-commerce dispute resolution; micro-arbitration; ODR; Uzbekistan arbitration law; clickwrap agreements; consumer protection; New York Convention; enforcement paradox; digital economy; arbitration reform; de lege ferenda

Annotatsiya

Elektron tijoratning jadal rivojlanishi mavjud arbitraj tizimlarining raqamli bozor voqeligiga mos kelmasligini namoyon etdi. An'anaviy arbitraj mexanizmlari yuqori qiymatli B2B nizolar uchun mo'ljallangan bo'lib, onlayn savdoga xos kichik qiymatli va ommaviy tranzaktsiyalar uchun muvofiq emas. Ushbu maqolada mazkur nomuvofiqliklar O'zbekiston huquqiy muhiti misolida tahlil qilinib, 2020–2023 yillarda taxminan 150 foizga o'sgan raqamli iqtisodiyot va "Arbitraj sudlari to'g'risida"gi qonun (2018) o'rtasidagi "Arbitraj bo'shlig'i" ochib beriladi. Asosiy kamchiliklar: "klikrap" shartnomalarining noaniq maqomi, taqiqlovchi to'lov tuzilmasi va majburiy jismoniy eshituvlar. Bundan tashqari, muzokaraga ochiq bo'lmagan arbitraj shartlaridagi kuch nomutanosibligi va 1958 yilgi Нью-York Konventsiyasi bilan ziddiyatdan kelib chiqadigan "ijro etish paradoksi" tahlil qilinadi. Javob sifatida besh ustunli milliy mikro-arbitraj tizimi taklif etiladi: samaradorlik standartlari, raqamli ustuvor tartib-taomillar, mutanosib jarayonlar, iste'molchilarni himoya mexanizmlari va qarorga e'tirozning cheklangan asoslari.

Kalit so'zlar: Elektron tijorat nizolarini hal etish; mikro-arbitraj; ODR; O'zbekiston arbitraj qonunchiligi; klikrap shartnomalar; iste'molchilarni himoya qilish; Нью-York Konventsiyasi; ijro etish paradoksi; raqamli iqtisodiyot; arbitraj islohoti; de lege ferenda

Introduction

Our national arbitration laws are failing the digital world, and we need to talk about it. They were engineered for a bygone era of **high-value, business-to-business (B2B)** contracts, featuring complex negotiations and towering financial stakes. But when you try to force this "20th-century toolkit" onto the reality of **e-commerce**—a torrent of low-value, high-volume transactions—the result isn't justice; it's a breakdown.

This paper doesn't just critique; it issues a challenge. Simply shoehorning these outdated frameworks is profoundly ineffective. Instead, we must undertake a

fundamental **reboot**. We must build entirely new, national **"micro-arbitration" systems** designed, from the ground up, for the digital marketplace. These systems must be lightning-fast, genuinely affordable, and utterly accessible—the non-negotiable foundations for trust in the global digital economy

The Uzbek Arbitration Gap: A Case Study in Mismatch

Uzbekistan, in particular, is standing at a critical juncture. With the ambitious "Digital Uzbekistan-2030" strategy accelerating growth and internet penetration now topping 28 million users, the nation's e-commerce sector is booming. Annual transaction volumes, impressively, skyrocketed by approximately 150% between 2020 and 2023.

Yet, this rapid digital expansion has run headlong into a regulatory wall. The existing Law "On Arbitration Courts" (2018) and the Civil Procedure Code remain stubbornly geared toward traditional commercial disputes, creating a massive **"Arbitration Gap"** for digital commerce.

The current law is rife with archaic incompatibilities that make it spectacularly unsuitable for e-commerce claims:

- **The Clickwrap Conundrum:** Article 12 requires written arbitration agreements, immediately creating frustrating ambiguity around the **clickwrap and browsewrap agreements** that form the backbone of all online transactions.
- **Prohibitive Costs:** Article 35's fee structure, rooted in traditional case complexity, is prohibitively expensive for small-value claims. When the typical e-commerce purchase runs between 200,000–500,000 UZS, but average arbitration costs can hit 500,000–2 million UZS, pursuing a legitimate claim becomes **economically irrational**. Why spend a fortune to fight over a pittance?
- **The Physical Hearing Anomaly:** Article 28's requirement for physical hearings flatly contradicts the digital nature of e-commerce evidence and needlessly inflates costs

for parties in different regions. For example, a consumer in Samarkand disputing a Tashkent-based merchant faces a significant challenge just to appear.

The Core Failure: A Sledgehammer for a Picture Nail

The root of this systemic failure lies in an economic and procedural **incompatibility**. Traditional arbitration, as written into most national laws, is akin to using a **sledgehammer to hang a picture**.

For the average consumer disputing a $50 online purchase, the path to justice is blocked by daunting procedures and the eye-watering cost barriers of legal representation, institutional fees, and arbitrator charges, which can easily total thousands of dollars. This isn't just inefficient; it's a justice system that is theoretically available but practically useless for everyday online transactions.

E-commerce evidence—an order confirmation, a tracking number, a few product photos—is a simple digital paper trail. Forcing this straightforward evidence through a complex, months-long process involving live hearings and formal discovery is a monumental **failure of design**. The result is a vacuum where consumer rights are theoretically protected but, in practice, wholly unenforceable.

Legal Fictions and the Enforcement Paradox

The problem is compounded by two profound legal realities that general arbitration law simply ignores:

1. The Power Imbalance: An Uneven Playing Field

E-commerce arbitration clauses aren't negotiated; they are simply **imposed** in non-negotiable "clickwrap" agreements. When national courts enforce these clauses under standard arbitration law, they operate on a dangerous legal fiction: pretending a consumer has equal bargaining power with a global e-commerce platform.

These contracts routinely contain one-sided, abusive terms—like mandating arbitration in a distant, foreign country or demanding consumers waive their right to join class actions. This strategy allows businesses to craft a dispute resolution system that actively **deters claims**, shielding them from accountability for widespread, small-scale issues that affect countless users. Consumers lack meaningful protection against potentially unfair terms.

2. The Enforcement Paradox: Uncertainty Stifles Innovation

Even when we simplify the process, we encounter the **Enforcement Paradox**. While the 1958 New York Convention is critical for making cross-border arbitration awards enforceable, its due process requirements can undermine the very innovations we need. Uzbekistan is a party, but concerns linger: Would a streamlined, documents-only digital procedure satisfy the due process rights under Article V of the Convention, specifically a party's right to present their case?

This creates a self-defeating **catch-22**: E-commerce arbitration must be streamlined to be affordable, but this streamlining risks a court later ruling the process violated a party's right to be heard. This legal uncertainty paralyzes innovation and actively discourages the creation of the online dispute resolution platforms we desperately need.

The Solution: Five Pillars of Micro-Arbitration

The answer isn't to abandon arbitration, but to fundamentally **reinvent it** for its new digital context. We need proactive national legislation to create specialized **micro-arbitration frameworks**. My proposal is anchored in five essential pillars:

1. **Mandatory Efficiency:** The framework must impose **strict deadlines** (e.g., a 60-day resolution cap) and clear cost limits. Crucially, the business should bear the primary cost of arbitration fees in consumer cases, eliminating the financial barrier for the individual.

2. **Digital-First Procedures:** The law must legally validate a **fully online process** as the default—from filing to evidence submission to the final award. Physical process is the exception, not the rule.

3. **Proportionality in Process:** For claims below a set financial threshold, the procedure must be **primarily documents-only**. This replaces the expensive formality of hearings with a swift, evidence-based review that genuinely matches the nature of the dispute.

4. **Built-In Consumer Safeguards:** The law must be a shield for the weaker party. It must actively **invalidate abusive terms**, such as clauses requiring unfairly distant arbitration venues, and mandate total transparency in the rules.

5. **Finality and Certainty:** The grounds for challenging a micro-arbitration award in national courts must be **extremely narrow**. This ensures the process is a quick, final solution—a true end to the dispute, not just the starting whistle for a new litigation battle.

Conclusion

The dynamism of e-commerce has laid bare the rigidity of our current dispute resolution laws. The "Arbitration Gap" is a fundamental threat to the trust and fairness essential for the digital economy. We must stop trying to force the fast-paced, consumer-driven world of online transactions into a legal framework designed for a different era. The responsibility to close this gap belongs to national governments.

By enacting a dedicated micro-arbitration framework, we can transform the system from one that exists only in theory to one that delivers **justice in practice**. It's time to stop tinkering and start building a system as accessible, efficient, and modern as the e-commerce marketplace it serves.

References

1. United Nations Convention on the Recognition and Enforcement of Foreign Arbitral Awards (New York Convention). (1958, June 10). United Nations Treaty Series, 330, 3. https://www.newyorkconvention.org/english

2. United Nations Commission on International Trade Law. (2017). *UNCITRAL technical notes on online dispute resolution*. United Nations. https://uncitral.un.org/sites/uncitral.un.org/files/media-documents/uncitral/en/v1700382_english_technical_notes_on_odr.pdf

3. Republic of Uzbekistan. (2021). Law of the Republic of Uzbekistan "On International Commercial Arbitration" (No. ZRU-647, February 16, 2021). National Database of Legislation of the Republic of Uzbekistan.

4. Republic of Uzbekistan. (2022). Law of the Republic of Uzbekistan "On Electronic Commerce" (No. ZRU-792, September 29, 2022) [Закон Республики Узбекистан «Об электронной коммерции»]. National Database of Legislation of the Republic of Uzbekistan.

5. Republic of Uzbekistan, President. (2020). *Decree on approval of the "Digital Uzbekistan-2030" strategy and measures for its effective implementation* (PF-6079). https://cis-legislation.com/document.fwx?rgn=130974

6. Jaberi, M. S. (2012). *Online arbitration: A vehicle for dispute resolution in electronic commerce* [SSRN Working Paper]. https://ssrn.com/abstract=2128242

7. Badiei, F. (2015). *Using online arbitration in e-commerce disputes: A study on B2B, B2C and C2C disputes* [SSRN Working Paper]. https://ssrn.com/abstract=2652662

8. Anderson, R. C. (2007). Enforcement of contractual terms in clickwrap agreements: Courts refusing to enforce forum selection and binding arbitration clauses.

Shidler Journal of Law, Commerce & Technology, *3*(3), 11. https://digitalcommons.law.uw.edu/wjlta/vol3/iss3/4

9. Herbert Smith Freehills Kramer. (2024, March 21). *Click to agree: Technology and consumer arbitration*. https://www.hsfkramer.com/insights/reports/inside-arbitration/click-to-agree-technology-and-consumer-arbitration

10. U.S. Department of State. (2024). *2024 investment climate statements: Uzbekistan*. https://www.state.gov/reports/2024-investment-climate-statements/uzbekistan/

11. Young ICCA Blog. (2018, January 12). *The UNCITRAL technical notes on online dispute resolution — paper tiger or game changer?* https://youngicca-blog.com/the-uncitral-technical-notes-on-online-dispute-resolution-paper-tiger-or-game-changer/

DETERMINANTS OF ESG PRINCIPLES IMPLEMENTATION IN THE REGIONAL TOURISM SECTOR (BUKHARA REGION CASE)

Makhmudova N.U.

doctoral researcher (PhD), Bukhara State University

Annotation

The thesis analyses the factors affecting the implementation of ESG (environmental, social and governance) principles in Uzbekistan’s tourism sector, using Bukhara region as a case study. Based on the author’s “CISR model” (Climate – Infrastructure – Society – Regulation), the level of regional ESG readiness is assessed and practical proposals for sustainable tourism development are formulated.

Keywords

sustainable tourism, ESG, climate-geographic factors, infrastructure, CISR model, Bukhara region.

Annotatsiya. Tezisda O‘zbekiston turistik sohasida, xususan Buxoro viloyati misolida, ESG (ekologik, ijtimoiy va boshqaruv) tamoyillarini joriy etishga ta’sir qiluvchi omillar tahlil qilingan. Muallif tomonidan taklif etilgan “CISR modeli” (Climate – Infrastructure – Society – Regulation) asosida hududiy ESG tayyorlik darajasi baholangan va barqaror turizmni rivojlantirish bo‘yicha amaliy takliflar berilgan.

Kalit so‘zlar: barqaror turizm, ESG, iqlim-geografik omillar, infratuzilma, CISR modeli, Buxoro viloyati.

Аннотация. В тезисах анализируются факторы, влияющие на внедрение принципов ESG (экологических, социальных и управленческих) в туристическом секторе Узбекистана на примере Бухарской области. На основе авторской модели «CISR» (Climate – Infrastructure – Society – Regulation) оценен уровень

региональной ESG-готовности и предложены практические меры по развитию устойчивого туризма.

Ключевые слова: устойчивый туризм, ESG, климатические факторы, инфраструктура, модель CISR, Бухарская область.

Worldwide, the transition to sustainable tourism has become a policy priority under the UN Sustainable Development Goals, and the Environmental, Social and Governance (ESG) framework, originally shaped in the financial sector, is now widely applied to tourism and hospitality. By current estimates global tourism accounts for about 8 per cent of greenhouse-gas emissions, which makes the ecological dimension of ESG especially pressing for destinations. In Uzbekistan the rapid growth of the sector, from 2.7 million international visitors in 2017 to more than 6.7 million in 2019, followed by a post-pandemic recovery exceeding 8 million arrivals by 2024, has sharply raised the relevance of ESG implementation. Under the “Uzbekistan – 2030” strategy and the national tourism agenda, sustainability and the conservation of UNESCO World Heritage cities are set as priorities. Bukhara region, whose historic centre has been on the UNESCO World Heritage List since 1993, concentrates an exceptional density of cultural heritage within a fragile semi-arid environment, where water scarcity and a sharply continental climate make ESG adoption both urgent and difficult.

The “CISR model” proposed by the author was developed as a systematic approach to the determinants of ESG implementation in regional tourism and comprises the following components: 1) Climate – the climate-geographic conditions that shape energy and water demand in tourism enterprises; 2) Infrastructure – the transport, engineering and digital infrastructure that enables green and inclusive services; 3) Society – the socio-cultural readiness of host communities and the workforce to adopt sustainable practices; 4) Regulation – the legal and institutional framework, standards

and certification that govern ESG conduct. The model treats these four factor groups not as isolated obstacles but as interacting determinants whose combined readiness sets the achievable level of destination ESG implementation.

An assessment of the climate and infrastructure factors in Bukhara region showed that the continental climate raises hotel energy consumption considerably: in summer, cooling systems claim a large share of an establishment’s electricity use, while limited water resources, aggravated by the regional consequences of the Aral Sea crisis, place water-saving at the centre of the environmental agenda. Field assessment of tourism enterprises indicated that only a minority had introduced metering and energy-efficiency measures, that waste-segregation practices remained immature, and that the share of accommodation providers holding recognised sustainability certification was low. Infrastructure readiness was uneven across districts: enterprises in Bukhara city, where engineering networks and managerial capacity are concentrated, showed markedly higher ESG readiness than those in peripheral districts such as Qorovulbozor and Olot, reproducing a centre–periphery divide observed in other regional indicators.

A composite assessment of regional ESG readiness placed Bukhara in the moderate range, with the social dimension strongest, owing to heritage stewardship and the integration of authentic crafts, and the environmental dimension weakest. Regression analysis of enterprise-level data identified the regulatory-institutional factor as the leading determinant of ESG implementation: a one-point improvement in regulatory and certification readiness was associated with a 0.44-point rise in the standardised ESG implementation score ($p < 0.001$), while infrastructure readiness explained a further significant share of the variance. International experience confirms the leverage of these factors: GSTC-certified destinations and heritage cities in Türkiye, Spain and Southeast

Asia have raised measurable sustainability performance within 5–10 years through coordinated investment in standards, certification and green infrastructure.

On the basis of the study the following conclusions were drawn. First, ESG implementation in regional tourism should be advanced not through isolated environmental measures but through the coordinated development of all four CISR factor groups. Second, given the pronounced internal disparity, an address-based support strategy, channelling certification assistance and green-infrastructure investment to lagging districts, is advisable. Third, the author’s “CISR model” can serve as a practical instrument for regional sustainable-tourism policy and for diagnosing where readiness is binding. Fourth, through public-private partnership mechanisms and targeted regulatory support, the ESG readiness of Bukhara’s tourism sector can be raised to the high-implementation band within the 2025–2030 period.

References

1. Decree of the President of the Republic of Uzbekistan No. PF-158 of 11 September 2023 “On the Uzbekistan – 2030 Strategy”.

2. Lenzen M., Sun Y.-Y., Faturay F. et al. The carbon footprint of global tourism // Nature Climate Change. – 2018. – Vol. 8, №6. – P. 522–528.

3. UN Global Compact. Who Cares Wins: Connecting Financial Markets to a Changing World. – New York: United Nations, 2004. – 58 p.

4. Global Sustainable Tourism Council. GSTC Destination Criteria, Version 2.0. – Washington, DC: GSTC, 2019.

5. UNESCO World Heritage Centre. Historic Centre of Bukhara (No. 602). – Paris: UNESCO, 1993. – URL: https://whc.unesco.org/en/list/602

6. Бухоро вилояти статистика бошқармаси маълумотлари, 2019–2024 йй. – URL: https://buxoro.stat.uz

ASSESSING THE ESG STATUS OF TOURIST DESTINATIONS IN UZBEKISTAN: A COMPOSITE-INDEX APPROACH

Makhmudova N.U.

doctoral researcher (PhD), Bukhara State University

Annotation

The thesis examines the assessment of the ESG (environmental, social and governance) status of tourist destinations in Uzbekistan. Using the author’s “DESI model” (Destination ESG Status Index), the ESG status of leading destinations is evaluated, territorial differences are identified, and practical proposals for sustainable tourism development are formulated.

Keywords

sustainable tourism, ESG, tourist destination, assessment index, DESI model, Uzbekistan.

Annotatsiya. Tezisda O‘zbekiston turistik destinatsiyalarida ESG (ekologik, ijtimoiy va boshqaruv) holatini baholash masalalari ko‘rib chiqilgan. Muallif tomonidan taklif etilgan “DESI modeli” (Destination ESG Status Index) asosida yetakchi destinatsiyalarning ESG holati baholangan, hududiy farqlar aniqlangan va barqaror turizmni rivojlantirish bo‘yicha amaliy takliflar berilgan.

Kalit so‘zlar: barqaror turizm, ESG, turistik destinatsiya, baholash indeksi, DESI modeli, O‘zbekiston.

Аннотация. В тезисах рассматриваются вопросы оценки ESG-состояния (экологического, социального и управленческого) туристических дестинаций Узбекистана. На основе авторской модели «DESI» (Destination ESG Status Index) оценено ESG-состояние ведущих дестинаций, выявлены территориальные различия и предложены практические меры по развитию устойчивого туризма.

Ключевые слова: устойчивый туризм, ESG, туристическая дестинация, индекс оценки, модель DESI, Узбекистан.

Across the world, tourist destinations are increasingly judged not only by their attractions but by how responsibly they manage their environment, their communities and their institutions. The Environmental, Social and Governance (ESG) framework, first developed in finance, has become the common language for this judgement, and on a full supply-chain accounting tourism produces roughly 8 per cent of global greenhouse-gas emissions, which keeps the environmental dimension in sharp focus. Uzbekistan has become one of the region’s fastest-growing destinations: international arrivals rose from 2.7 million in 2017 to more than 6.7 million in 2019, and after the pandemic recovered to over 8 million by 2024. With the “Uzbekistan – 2030” strategy placing sustainable tourism and the conservation of UNESCO World Heritage cities among its priorities, the country now needs a clear, comparable way to gauge the ESG status of its destinations rather than relying on impressions. Samarkand, Bukhara, Khiva, Tashkent, the Fergana Valley and the Aral Sea zone differ sharply in heritage, ecology and institutional capacity, and a single national figure hides more than it shows.

To meet this need, the author proposes the “DESI model” (Destination ESG Status Index) as a systematic tool for measuring destination-level ESG status. It is built from the following components: 1) Environmental status (E) – resource and energy efficiency, water-saving, waste management and climate response; 2) Social status (S) – cultural-heritage preservation, local employment, community participation and inclusivity; 3) Governance status (G) – policy transparency, certification, tourist safety and inter-agency coordination; 4) Composite index – the three sub-indices, each scored on auditable indicators, normalised by the min–max method and combined into a single 0–

1 score read against five interpretation bands. The design lets destinations be compared on one scale and tracked over time.

Applying the DESI model to the country’s leading destinations produced a moderate national picture with wide internal differences. Samarkand and Bukhara scored highest, near 0.66 and 0.63, helped by dense heritage stewardship, active certification and concentrated managerial capacity, while Khiva and Tashkent followed within the moderate band. The Fergana Valley and the Aral Sea zone of Karakalpakstan scored lowest, around 0.52 and 0.47, the latter held back by the environmental legacy of the Aral crisis and thin tourism infrastructure. In every destination the social sub-index was the strongest, a reflection of the country’s exceptional cultural heritage, whereas the environmental sub-index was consistently the weakest, constrained by limited resource-efficiency measures, immature waste handling and water stress in a sharply continental, semi-arid climate.

The national mean DESI stood at about 0.58, placing Uzbekistan’s destinations in the upper part of the moderate band but short of the high-status threshold of 0.70. Analysis of the destination-level data showed governance and certification readiness to be the strongest correlate of overall ESG status, which points to institutional and standards-based action as the quickest route to improvement. International experience supports this reading: destinations certified under the GSTC Destination Criteria and monitored through the European Tourism Indicator System have lifted measurable sustainability within 5–10 years by combining certification, transparent reporting and green-infrastructure investment. Benchmarking Uzbek destinations against these systems shows both the gap to close and the policy levers available.

The study yields the following conclusions. First, the ESG status of tourist destinations should be assessed with a transparent, comparable instrument rather than

judged by impression, and the DESI model offers such an instrument. Second, the environmental dimension is the binding constraint nationwide, so investment in resource efficiency, water-saving and waste management promises the clearest gains. Third, because governance and certification most strongly drive overall status, expanding sustainability certification and transparent reporting should be a policy priority. Fourth, with coordinated public-private action the national mean DESI can be raised from the moderate to the high-status band within the 2025–2030 period, strengthening the international competitiveness of Uzbekistan’s destinations.

References

1. Decree of the President of the Republic of Uzbekistan No. PF-158 of 11 September 2023 “On the Uzbekistan – 2030 Strategy”.

2. Lenzen M., Sun Y.-Y., Faturay F. et al. The carbon footprint of global tourism // Nature Climate Change. – 2018. – Vol. 8, №6. – P. 522–528.

3. UN Global Compact. Who Cares Wins: Connecting Financial Markets to a Changing World. – New York: United Nations, 2004. – 58 p.

4. Global Sustainable Tourism Council. GSTC Destination Criteria, Version 2.0. – Washington, DC: GSTC, 2019.

5. European Commission. The European Tourism Indicator System (ETIS) toolkit for sustainable destination management. – Luxembourg: Publications Office of the EU, 2016.

6. Statistics Agency under the President of the Republic of Uzbekistan. Tourism statistics, 2017–2024. – URL: https://stat.uz

ANALYSIS OF THE AMINOACID COMPOSITION OF HYBRIDS COCOON

DSc. Zokirjon Erkinov
PhD. Matluba Nazarova
PhD. Shaxzoda Tursunova
Namangan State Technical University

Abstract

In this thesis, the influence of amino acid content of cocoon on the properties of silk fiber is investigated. The influence of the food given to the silkworm on the amino acid composition of the mulberry leaves obtained as a result of the fight against various diseases was also studied.

Keywords

Silk, amino acid, fibroin, sericin, hybrid, fiber.

PILLA DURAGAYLARINING AMINOKISLOTAVIY TARKIBI TAHLILI

DSc. Зокиржон Эркинов, PhD. Матлуба Назарова, PhD. Шахзода Турсунова
Наманган давлат техника университети

Аннотация. Ушбу тезисда пилла таркибидаги амминокислоталар таркибининг ипак толасининг хосса кўрсаткичларига таъсири тадқиқ этилган. Бунда ипак қуртига берилган озуқанинг турли касалликларга қарши кураш натижасида олинган тут баргларининг амминокислоталар таркибига таъсири ҳам ўрганилган.

Калит сўзлар. Ипак, амминокислота, фиброин, серицин, дурагай, тола.

Tabiiy ipak tolasi - bu oqsil moddalarning bir turi bo‘lib, murakkab oqsillar qatoriga mansub. Ular tarkibi to‘rt xil kimyoviy elementlar: uglerod, kislorod, vodorod va azotdan tashkil topgan. Aksariyat oqsillarda oltingugurt mavjud. Bundan tashqari

fosfor, temir, mis, yod va boshqa kimyoviy elementlar kichik ulushda uchraydi va miqdori turlicha bo‘ladi. Oqsillarni gidrolizlash natijasida α-aminokislotalar hosil bo‘ladi. Chunki, oqsillar aminokislotalardan tashkil topgan va ularni bilish uchun aminokislotalarni tahlil qilish kerak bo‘ladi.

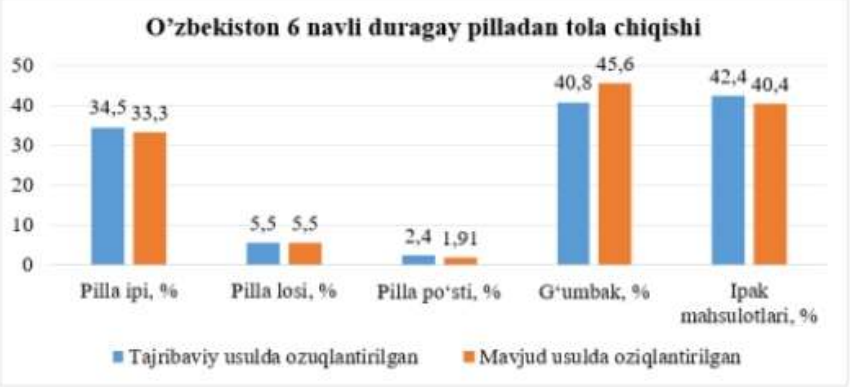
Ipak 2 xil oqsildan tashkil topgan: fibroin - ipak tola tarkibini o‘rtacha 70 % ini va seritsin o‘rtacha 30 % ni tashkil qiladi. Pilla chuvish texnologiyasi sirtqi qatlamdagi seritsinga nisbatan qo‘llanilib, uning xususiyatlari, aminokislotaviy tarkibini bilish pilla chuvishning ravon kechishida va ipak miqdorini ko‘paytirishda muhim omildir. Seritsin - geterogenlangan va tuzilmasiz massani namoyon etib, katta miqdorda kichik globulyar va fibrillyar harakterdagi molekulalarni biriktirgan bo‘lib, globulyar tuzilishi turlichadir.

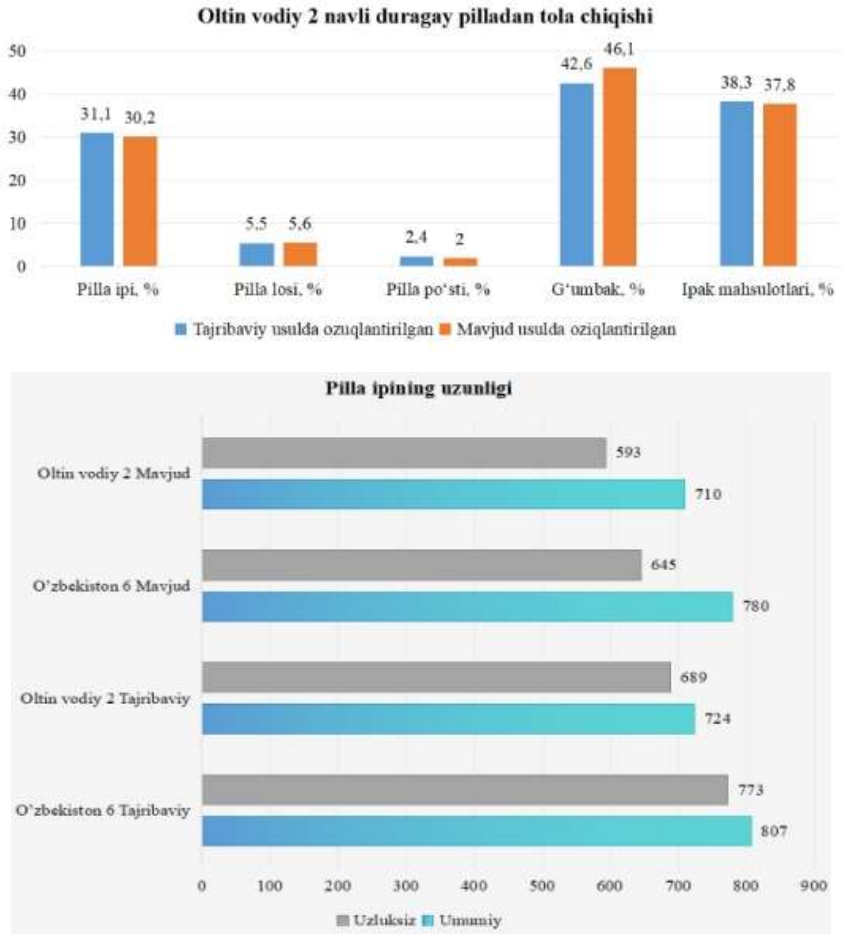
Biosintez jarayonida tabiiy ipakdagi seritsin fibroin sterjenining bo‘shliqlari, g‘ovaklarini yopib, ikkita fibroin sterjnini jipslashtiradi va ipak tolasini hosil qiladi. Seritsin fibroin bilan faqat mexanik tarzda emas, kimyoviy ham bog‘langan. Seritsinning ustki molekulyar tuzilishi globulyar, ip o‘qiga nisbatan har xil yo‘nalishda yo‘nalgan bo‘lib to‘rsimon tuzilishni yaratadi. Bu tuzilish o‘z shakli va tuzilmasi bilan fibroinning fibrillyar yig‘indisidan keskin farq qiladi. Ular fibroinga o‘xshab, spiral fibrilyar struktura va qat’iy tola o‘qi yo‘nalishi bo‘yicha oriyentatsiyalanmaydi [1].

Aminokislotalar chiqishi 88 % ga yaqin yig‘indini tashkil qiladi. Seritsin uchun oksiaminokislotalar ko‘p chiqishi, ayniqsa serinning chiqishi harakterlidir. Fibroinga nisbatan dikarbon aminokislotalar va diaminokislotalar seritsinda yuqori bo‘lib, shu bilan birga tarkibida oltingugurt bo‘lgan aminokislota sistin mavjud. Seritsinning elementar zanjiri o‘rtacha 67.10-9 m ni tashkil qiladi. Seritsin-turg‘un birikma emas. Uning fizik-mexanik va kimyoviy xususiyati, saqlash sharoiti va dastlabki va keyingi ishlov berishga bog‘liq. Seritsin spirtda, efirda, atsetonda, benzinda va shunga o‘xshash erituvchilarda erimaydi, ammo suvda, ishqor va kislotalarning suvli eritmalarida pH 4

dan kichik bo‘lganda eriydi. Suv seritsinning bo‘kishiga, qismlarning ajralishiga va erishiga olib keladi. Seritsinni erishini, uning zanjirida qutbli guruhlarning (NH, NH2, OH, COOH) ko‘pligi bilan tushuntiriladi. Tadqiqot ishida Erkin holatdagi aminokislotalarni ajratib olishda, sentrafugali idishda oqsil va peptidlarni suvli ekstrakti namunalarini cho‘kmaga tushirish orqali olib borildi. Buning uchun 1 ml tadqiq qilinayotgan namunaga 1 ml dan 20 % uchxlor uksis kislota (UXUK) qo‘shiladi 10 minutdan so‘ng cho‘kmalar 15 minut davomida 800 ayl/min da sentrafugalash orqali ajratib olindi. Cho‘kma ustidagi suyuqlikdan 0,1 ml ajratib olinib, quritiladi. Gidrolizatning quruq qoldig‘i (1:7:1) trietilaminatsetonitril - suv aralashmasi eritilib quritiladi. Kislotani neytrallash uchun bu jarayon ikki marta takrorlanadi. Feniltioizotsianat bilan reaksiyani aminokislota feniltiokarbamil hosilasini hosil qilish Steven A., Cohen Daviel usuli bilan amalga oshirildi.

Olingan natijalar asosida to‘rtta variant bo‘yicha aniqlangan aminokislotalar va ularni miqdori jadvalda keltirilgan, pillalarning kimyoviy tarkibidagi 1 gr seritsin miqdorida aminokislotalar mavjudligi aniqlandi [2].

1-rasm. Turli usulda yetishtirilgan tut bargi bilan oziqlantirilgan ipak qurti pillasidan ipak tolasi chiqishini gistogrammasi

Ozuqani pillaning barcha ko‘rsatkichlariga ta’sir ko‘rsatishi yuqoridagi bo‘limlarda ta’kidlab o‘tilgan. Ozuqa tola sirtidagi seritsinga qanday ta’sir ko‘rsatsa, fibroinni tuzilishiga ham shunday ta’sir o‘tkazadi.

Seritsinda gidrofil guruhi bo‘lgan aminokislotalar 76,33 % ni tashkil qilsa, gidrofob guruhi 24,67 % ni tashkil qiladi. Asparagin, glutamin, serin, glitsin, treonin suvni yoqtiradigan aminokislotalar hisoblanadi. Ko‘rib turganimizdek bu oqsil moddalar miqdori 2 ta ozuqa bilan boqilgan pillalarda bir biridan farq qildi. Zararkunandalar bilan oddiy usulda kurashilgan ozuqa bilan yetishtirilgan pillalar tarkibida bu moddalar

“Innovatsion biofizik tutgich” qurilmasi qo‘yilgan maydonidagi tut bargi bilan yetishtirilgan pillalar tarkibidagi moddalarga nisbatan 5,4 % ga ko‘p ekanligini, Oltin vodiy 2 duragay pillalarida esa 2,08 % ga ko‘pligi aniqlandi.

Pillani bug‘lanishida seritsin tarkibidagi asosiy gidrofil aminokislotalar “Innovatsion biofizik tutgich” qurilmasi [3] qo‘yilgan maydonidagi tut bargi bilan oziqlantirilgan O‘zbekiston 6 pilla namunasining 1 gr seritsin tarkibida serin 10,71 %, asparagin 5,03 %, glutamin 1,48 %, glitsin 4,42 %, treonin 0,37 % ni, zararkunandalar bilan oddiy usulda kurashilgan ozuqa bilan oziqlantirilgan pilla namunasining 1 gr seritsin tarkibida esa serin 10,14 %, asparagin 3,88 %, glutamin 1,19 %, glitsin 4,21 %, treonin 0,31 % borligi aniqlandi. Shu bilan birga olingan pilla namunalarini tarkibidagi seritsin miqdori aniqlandi.

Natijalar tahlili ko‘rsatdiki, zararkunandalar bilan oddiy usulda kurashilgan ozuqa bilan oziqlantirilgan pilla tarkibidagi seritsin miqdori 27,6-29,3 % ni tashkil qilgan bo‘lsa, “Innovatsion biofizik tutgich” qurilmasi qo‘yilgan maydonidagi tut bargi bilan boqilgan pillalarda seritsin miqdori esa mos holda 25,7-26,9 % ekanligi aniqlandi.

Tadqiqot ishida pilla tarkibidagi aminokislotalar miqdorini chuvilish ko‘rsatkichlariga ta’siri o‘rganildi. Pillalarni chuvishdan oldin saralanib navlarga ajratildi va 1-2 nav aralashmalari chuvib olindi. Pilla namunalarining texnologik ko‘rsatkichlari aniqlandi.

Quyida jadvalda keltirilgan ko‘rsatkichlar tahlilidan, mavjud hamda tajribaviy oziqlantirilgan O‘zbekiston 6 duragay pillalardan xom ipak chiqishi 1,2 % ga farq qildi. Mavjud usulda oziqlantirilgan va tajribaviy usulda oziqlantirilgan pillalardan: xom ipak chiqishi 33,3 % ni va 34,5 % ekanligi, chuvaluvchanlik ko‘rsatkichi 78,3 % va 72,5 % ni tashkil qildi. Uzluksiz chuvaluvchan uzunlik mos ravishda 773 metr va 645 metrni tashkil qildi. Ushbu ko‘rsatkichlar mahalliy duragay Oltin vodiy 2 pillalarida xom ipak

chiqishi mavjud usulda oziqlantirilgan pillalarga nisbatan tajribaviy usulda oziqlantirilgan pillalarda 0,9 % ga ko‘p ekanligini ko‘rishimiz mumkin. Shuningdek, mutanosib ravishda xom ipak chiqishi 31,1 % ni va 30,2 % ni tashkil etgan bo‘lsa, chuvaluvchanlik ko‘rsatkichi 75,9 % ni va 70,6 % ni tashkil qildi. Uzluksiz chuvaluvchan uzunlik mos holda 689 metr va 593 metrni tashkil qildi.

Yuqoridagi ma’lumotlardan kelib chiqqan holda pilla tarkibidagi seritsinning oqsil moddalar tarkibi miqdori pillalarning texnologik ko‘rsatkichlariga ta’sir ko‘rsatishi aniqlandi. Tajriba ishlari natijasiga ko‘ra quyidagi xulosalarga kelish mumkin:

Ozuqaning kasallanmagan bo‘lishi pilla tarkibidagi aminokislotalar tarkibi va miqdoriga ta’sir qilib, gidrofil aminokislotalar tajribaviy usulda ozuqalantirilganda 25 % ni, mavjud usulda ozuqalantirilgan pillalarda esa 21% ni tashkil qildi. Xom ipak chiqish miqdori tajribaviy usulda ozuqalantirilgan duragay pillalarda 34,5 % ni, mavjud usulda ozuqalantirilgan pillalarda ipak chiqish miqdori 33,3 % ni tashkil qildi.

Фойдаланилган адабиётлар

1. ГуламовА.Э. и др. – Анализ причины образования пороков шелка-сырца в кокономотании / А.Э.Гуламов, Х.А.Алимова, Ю.Л.Жерныцин // “Проблемы текстиля” научно-технический журнал, 2008, № 4, с. 61

2. Aliboev M. A., Rahimov A., Qodirov Z. Pillachilik klasterlarida biofizik tutgichni tut parvonasiga qarshi qo’llashning samaradorligi. Xalqaro anjuman Farg’ona politexnika instituti tom-2, 136-142 betlar. 2022yil

3. Erkinov Z. E, Aliboev M.A //Биофизик тутқичнинг тут баргига таъсир этувчи зараркунандаларга қарши курашда ўрни. Journal of new century innovations, 71(1), 101-105. https://scientific-jl.com/new/article/view/2451

THE ROLE OF BIOPHYSICAL CONTROL IN THE FIGHT AGAINST PESTS AFFECTING MULBERRY LEAVES

DSc. Zokirjon Erkinov
PhD. Feruza Sodiqova
Umida Shamsidinova

Abstract

This thesis analyzes the methods of protecting and controlling pests of mulberry leaves, which are the food of silkworms. As a result of the analysis, a new biophysical trap against pests was created and its performance was studied.

Keywords

mulberry, moth, insect, biophysics, light, efficiency.

BIOFIZIK TUTGICHNING TUT BARGIGA TA’SIR ETUVCHI ZARARKUNANDALARGA QARSHI KURASHDA O‘RNI

DSc. Zokirjon Erkinov, PhD. Feruza Sodiqova, Umida Shamsidinova

Annotatsiya

Ushbu tezisda ipak qurtining ozuqasi bo‘lgan tut bargini zarakunandalaridan saqlash va kurashish usullari tahlil etilgan. Tahlil natijasida zararkunandalarga qarshi yangi biofizik tutgich yaratilib, uning ishlash natijasi tadqiq etilgan.

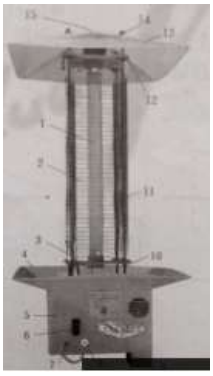
Kalit so‘zlar: tut, parvona, xashorot, biofizik, yorug‘lik, samaradorlik.

Qishloq aholisini kasanachilik asosida pilla yetishtirishni turt marta hosil olinishi yangi ish o‘rinlarini yaratadi. Lekin keyingi yillarda davlatimiz janubiy hududlaridan kirib kelgan tut parvonasi kapalagini ziyoni juda katta bo‘lmoqda.

Bunday zararkunanda xashoratlar ipak qurti ozuqasini 70-80% gacha yo‘q qilmoqda. Bunday zararkunanda xashoratlarga qarshi kurashning kimyoviy va biologik usullari qo‘llab kelinmoqda. Bu usullarning foydali tomonlari bilan birgalikda zararli

tomonlari ham kuzatilmoqda, jumladan kimyoviy usulga tut parvonasining qurtlarini moslashuvi (adaptatsiya) qilishi natijasida zararkunanda qurtlar talafot ko‘rishi o‘rniga, boqilayotgan ipak qurti oziqlanishi natijasida zarar ko‘ryapti. Tut parvonasiga qarshi kimyoviy usulni qo‘llash esa aholi va hayvonlar salomatligiga salbiy ta’sir ko‘rsatmoqda. Biologik usulning kamchiligi sifatida uning samaradorligining pastligi va ko‘p mehnat sarfi talab etishini ko‘rsatish mumkin.

Shuning uchun ham keyingi yillarda dunyo tajribasida yana bir yangi usul, ya’ni biofizik usul tavsiya etilmoqda. Bu usulda tut parvonasi kapalagini biofizik tutgich yordamida ushlab qolinadi. Jumladan, Xitoyda ishlab chiqarilgan RS-15 va RS-20 tutgichlari chastotali elektr yoritgich bilan jihozlangan (1-rasm). Bu tutgichda ma’lum bir yorug‘lik chastotasi tarqatiladi va hashoratlar unga intilib ushlab qolinadi. [1] Bu tutgich 220 V kuchlanish, 30 Vt elektr quvvati va 50 Gs chastotada ishlaydi. Bir dona tutgich 4 gektar maydonni nazorat qila oladi. Rossiyada ishlab chiqarilgan K-678T(TX), K-698 va KO-20 tutgichlari (2-4 rasmlar) ham shu kabi ko‘rsatkichlarga ega: 220 V kuchlanish, 4-20 Vt elektr quvvati va 50 Gs chastotada ishlaydi. Faqat ularning farqi yoritgichdan oddiy nur emas, balki ultra binafsha nur tarqatadi. [2-4]. Buning evaziga tutgich to‘ridagi kuchlanish 900 dan 4000 V gacha yetib boradi va xashoratlar tutib qolinmay, kuydirib yuboriladi.

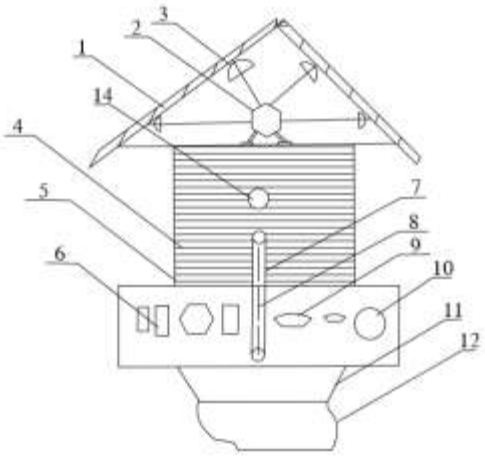

1-rasm. RS-15 (Xitoy)

2-rasm. K-678T(TX) (Rossiya)

3-rasm.K-698 (Rosiya)

4-rasm. KO-29 (rossiya)

5-rasm. Biofizik tutgich. 1-Quyosh paneli, 2-xaraktlantruvvchi mexanizm, 3-biriktiruvchi, 4-yuqori kuchlanishli sim tor, 5-shaffof oyna, 6-akkumlator, 7-yoritqich lampa, 8-siveto deod, 9-voltametr, 10-yorug‘lik datchigi, 11-qiya yo‘naltiruvchi, 12-qopchiq.

Biroq, yuqorida qayd etilgan tutgichlarni bizning dala sharoitimizda ishlatish mushkul, sababi 220 V kuchlanishli elektr toki hamma dalalarimizda ham mavjud emas. Uni dalalarga tortib kelish esa qo‘shimcha xarajatlarni talab etadi va mehnat muhofazasi talablariga javob bermaydi. Shunday bo‘lsa ham, bunday sharoitga ega bo‘lgan Andijon viloyati agropillaga qarashli kasanachilik tutzorlarida 2022 va 2023 yillarda yuqorida qayd etilgan tutgichlar sinab ko‘rildi. Tajribalar bu usulning foydali va zararli tomonlarini ko‘rsatdi. Foydalik jihatlari sifatida hashoratlarni ko‘proq o‘ldirishini ko‘rsatdi, zararli jihatlari sifatida zararli xashoratlar bilan birgalikda bio laboratoriyada tayyorlanadigan foydali xashoratlani ham ko‘plab o‘ldirishi natijasida tut bargi hosildorligining kamayishini ko‘rsatdi.

Kuzatuvlarni bevosita olib borgan Andijon davlat texnika institut olimlari yuqoridagi tutgichlar o‘rniga yangi biofizik tutgich yaratdilar [5]. Uni 2022 yilda

Andijon viloyat agropilla jamiyatining bir nechta kasanachilik xo‘jaliklarida sinovdan o‘tkazdilar (5-rasm). Mazkur tutgichlarning yangiligi shundaki, birinchidan uning ishlashi uchun zarur bo‘lgan 220 V elektr toki kerak emas va buning uchun maxsus elektr simlari ishlatilmaydi, balki mustaqil ishlaydi quyosh batareyasi yordamida ishlatiladi, ikkinchidan zararkunandalar tutgich yordamida ushlab qolinib, foydali hashoratlar esa saqlab qolinadi.

Xitoy tutgichi va biofizik tutgichlarning qiyosiy sinov natijalari 2.5- jadvalda keltirilgan. Tajribalar shuni ko‘rsatdiki,biofizik tutgich Xitoy tutgichlariga qaraganda zararli xashoratlarni har sutkada o‘rtacha 145 taga ko‘proq va foydali xashoratlarni esa 20 taga kamroq tutgan. Bundan tashqari Xitoy tutgichlarida sutkasiga 0,8Kv soat elektr energiyasi ishlatgan bo‘lsa,biofizik tutgich 0,1kv soat ishlatilgan.Shuningdek yana shuni ta’kidlash kerakki, biofizik tutgich Xitoy tutgichiga qaraganda 3 marta arzondir.

1-jadval

RS-15 va yangi biofizik tutgichlarning 2022 va 2023 yillardagi sinovi natijalari.

№	Ushlangan xashoratlar turi	Ushlangan xashoratlar soni, ta/sutka		Farqi, ta/sutka
		RS-15 tutgich (Xitoy)	Biofizik tutgich	
1.	Tut parvonasi	50-60	170-200	+130
2.	Ko‘sak qurti kapalagi	40-50	55-65	+15
3.	Kuzgi tunlama kapalagi	20-30	35-45	+15
4.	Karadino kapalagi	12-15	20-25	+10
5.	O‘rgimchak kana	5-6	5-10	+2
6.	Beda biti	1-2	2-3	+1
7.	Tamaki trepisi	1-2	2-3	+1
8.	Jami zararli hashoratlar	129-165	294-351	+145
9.	Jami foydali hashoratlar	20-30	5-15	+20

Andijon viloyati agropilla mutaxassislari ta’kidlashicha bu zarar kunandalar ichida tut parvonasi kapalagiga eng ko‘p qirg‘in keltirganligi aniqlangan. Shuning uchun ham biz yaratgan tutgichimiz avvalo ushbu tut parvonasi kapalagini qirish uchun qo‘llashni o‘z oldimizga maqsad qilib qo‘ydik (1-jadval). Tut parvonasini kapalagi urchish vaqtida kapalaklarini tutgichlar yordamida qirilsa, 1 ta kapalak 30-500 tagacha tuxum qo‘yadi va tuxumlardan esa 3-6 kunda qurtlar yetilib chiqadi. Demak, 1ta qurt o‘zining 30-40 kunlik yashash davrida tut bargini 70-80% yeb bitirishini hisobga oladigan bo‘lsak, biz taklif etayotgan tutgichning samaradorligi beqiyosdir. 2022 yildagi hisobotlar shuni ko‘rsatdiki 1 ta biofizik tutgich har bir gektar yerda 30% gacha ipak hosildorligini oshirishga yordam berar ekan.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Alibaev M.A. Tut bargiga zarar yetkazuvchi kapalaklarni qirish, kuzatish uchun mexatronika yorug‘lik tuzoqlari. Xalqaro ilmiy-texnik anjuman materiallar to’plami Andijon 2023yil 19-21 oktiyabir htttp://andmiedu.uz Buyurtma№7 638 bet 25.10.2023yil

2. JIADUO frequeney trembler pests-killing Iatap. JIADUO Seience Industry and Trade CO.Ltd.,-Китай. С 3-5

3. Заявка на изобретение Российской Федерации. №2004100100 кл AO1M1/2,AO1N63/00, публ.2005.06.20.

4. Устройство для уничитожения летающих насикомих. Опубликовано на сайти Интернета http://www.insan.kiev.ua

5. Erkinov Z. E, Aliboev M.A //Биофизик тутқичнинг тут баргига таъсир этувчи зараркунандаларга қарши курашда ўрни. Journal of new century innovations, 71(1), 101-105. https://scientific-jl.com/new/article/view/2451

Modern circular needle knitting machines, their technological capabilities

PhD. Sadokat Rahmatova
DSc.Zokirjon Erkinov
Namangan State Technical University

Abstract

The article discusses the technological capabilities and technical characteristics of modern circular knitting machines used in enterprises operating in the light industry today, and the possibility of producing knitted fabrics of various structures and compositions at high speed and achieving a wide range of pattern effects on modern circular knitting machines.

Keywords

technique and technology, circular needle, machine class, raw material consumption, needle pitch, double-layer, interlock, single and double-layer, terry, Mayer & Cie, Germany, 22 class. machine.

Introduction. The machine class is of great importance in the technical specifications of knitting machines. Because it determines the types of knitwear and the main technological parameters designed for this machine, i.e. the linear density of the yarns, the density of the fabric, the length of the loop yarn and similar indicators. The machine class is expressed by the needle pitch, i.e. the distance between the centers of two adjacent needles [1.,9p].

Compared to fabrics obtained on weaving machines, the low consumption of raw materials in knitted products depends not only on the structure of the fabric. Increasing the class of knitting machines and using yarns with low linear density is a well-known way of reducing raw material consumption [2. 14-19p; 3., 87p.].

Technological capabilities of modern circular knitting machines

Modern circular knitting machines have the following important technological capabilities:

• A circular knitting machine has a cylindrical or conical needle (needle-cylinder) with needles arranged in a circle.

• The yarn is fed from above, forming a loop through each needle - in this way, knitted fabrics of various structures are produced in a continuous circular pattern.

• The class of the machine, i.e. the “class” number (for example, class 12, 14, etc.), is often determined by the needle pitch (the distance between the needles).

• Modern circular knitting machines can produce knitted fabrics of various structures and compositions at high speed, and achieve a wide range of pattern effects.

1. Production of knitted fabrics with different structures

*It is possible to process single-jersey, double-layer, interlock, single and double-layer, terry and other knitted fabrics. For example, there are studies on the production of double-layer fabrics on circular needle machines [4]

*It is possible to use yarns from different fibers (cotton, viscose, synthetic) and their blends.

*It is possible to optimize the fabric properties (elasticity, air permeability, abrasion resistance, etc.) by changing the weave structure, yarn linear density, loop yarn length or needle pitch.

2. High productivity and automation capabilities

• Monitoring through various sensors, programs, the ability to automatically change the composition, loop structure and quickly change the mode of operation is leading to an expansion of the range of knitted fabrics. For example, modern methods and various features of machines (continuous numerical control, intelligent control) are currently

being presented at international exhibitions [5].

• Machine speed (rpm, knitting speed) and operating time are optimized.

3. Expansion of the range

*Processing several types of fabrics on one machine - the possibility of changing the overall structure, using different yarn compositions or quickly changing pressure and structure parameters on one class of machine is wide.

*Expansion of the range of products by introducing knitted fabrics of new structures (double-layer, patterned, embossed).

Achieve economic efficiency through efficient use of raw materials and cost reduction

*By changing technological parameters such as yarn tension, loop yarn length, loop pitch, and yarn linear density, raw material consumption can be optimized.

*Production costs can be reduced by controlling energy consumption and high levels of automation in the machine.

5. Special functions and additional capabilities

*Jacquard, working with colored threads, creating various shapes and patterns by inserting several threads.

* Monitoring the work process, numerical control, conducting laboratory work.

*In the conducted scientific and research works, a technology for obtaining two-layer fabrics based on the stacking sequence on a circular knitting machine has been developed.

There are a number of aspects that should be paid attention to when using circular knitting machines in the conditions of Uzbekistan. When choosing knitting machines, it is necessary to pay attention to the class (needle pitch) and working volume (diameter, number of feeders) - this depends on the density, width, loop length of the fabric.

Depending on the quality of raw yarns (cotton, viscose, synthetic fibers) and the field of use, it requires changing and expanding the machine parameters to obtain knitted fabrics of various structures.

Uzbekistan has a wide range of local raw materials, and there is a lot of research and development work on the production of knitted fabrics from cotton, silk and other materials. In order to expand the product range, it is necessary to consider additional functional machines for multi-structure fabrics (double-layer, interlock, etc.), and when commissioning the machines, it is necessary to take into account aspects related to the needle cylinder, loop length, and thread tension.

Information on existing circular needle knitting machines

Table №1

Name of brand	**Main features**	**Main direction**	**Advantages**	**Things to consider**
Mayer & Cie (Germany)	Diameter: 8″–48″, class E18-32, high speed (50 rpm)	Universal circular knitting (single/double jersey, interlock)	High speed, energy saving, stable operation	Machine specification (class, diameter), service, spare parts, expensive
Terrot (Germany)	diameter: ~26–42″, different structure (single/double/	Jacquard, colored, technical	3-Way, electronic jacquard, open-width option	Machine frame type (open-width vs tubular),

	jacquard), open-width			jacquard functions, import costs are high, Electronic control requires qualified staff
Fukuhara (Japan)		High-precision single jersey/ high-speed knitting	Japanese quality, reliable, integrated needle system	Imported, price and service are high
Santoni (Italy)		Seamless and special garments	Electronic control, seamless knitting, suitable for sports/fashion industry	High investment, technical training required

Methodology & empirical analysis. Currently, 28-42 cl. horizontal knitting machines are being widely used in production.

Technological capabilities of circular needle knitting machines

Table №2

Brand	Country	Main Dicplane	Diameter of diapason	Class (Gauge)	Speed (rpm)	Price (guess)	Direction of production
Mayer & Cie.	Germany	Universal (single/double jersey, interlock)	8″ – 48″	E18 – E32	35 – 50	~$45 000 – 60 000	Fashion, knitwear, sportswear
Terrot	Germany	Jacquard, open-width, technical fabrics	26″ – 42″	E18 – E36	25 – 45	~$35 000 – 50 000	Jacquard, sport, upholstery, tech. Textile
Fukuhara	Japan	High-speed single jersey	11″ – 38″	14G – 50G	40 – 60	~$40 000 – 55 000	High quality fashion and sports fabrics
Santoni	Italy	Seamless technology	13″ – 22″	E20 – E32 / GG48–70	80 – 110	~$60 000 – 90 000	Sports, lingerie, medical, seamless clothes

Technical advantages

Table №3

Field	Mayer & Cie	Terrot	Fukuhara	Santoni
Automation	PLC + sensor system	Electronic jacquard	Japanese servo drive	Fully electronic control
Energy saving	25-30% less consumption in the Relanit series	Modern motors	Energy-saving drive	Intelligent “eco-mode”
Production stability	At a high level	Stable, but dependent on electronic system	Stable and precise	High, but requires maintenance
Type of fabrics	Wide range	Jacquard, pique, interlock	Single Jersey	Seamless, 3D, Mesh
Service and parts	Germany/Europe	Germany	Japan	Italy (Lonati Group)

For example, when weaving fabrics from a 18-class knitting machine to a 22-class machine, the surface density indicator decreases by 10-15%. When the machine class is increased, it is usually required to use yarns with a lower linear density (otherwise the surface density of the fabric will increase) [3].

Nowadays, the range of knitted products has expanded significantly. To enrich it, new types of knitted fabrics are widely used, in particular, lightweight fabrics knitted on two-needle circular knitting machines. In the production of such fabrics, the goal is to

create new types while maintaining their operational, hygienic and aesthetic properties [6., 380p].

For knitted fabrics produced on two-needle jacquard knitting machines, the description of the “regular and irregular” loop structure is used. Therefore, the state of the knit structure is assessed by the number of loops formed on one needle, for example, on a cylinder or disk needle, in the fabric rapport. If the number of loops is the same on the right and wrong sides of the knit, the structure is regular, if it is different, then the knit fabric has an irregular structure [7., 68-73b; 8., 45-64b].

As can be seen, in the irregular knit structure, two loops are formed on the cylinder needles, and one on the disk needles.

Results. The 28th class Hanma (Zhenfu knitting machinery) double-needle jacquard knitting machine has a needle diameter of 18 inches (458 mm), a number of needles of 1584, a needle position of 900, both needles are active, the number of systems is 38, and the machine speed is 25 rpm. The machine can use various raw materials with a linear density of up to 50 tex.

Circular knitting machines consist of 3 systems. They are

- threading
- weaving system
- traction system

HANMA double-needle jacquard knitting machine is equipped with a magnetic control system, which has 38 systems and 0 systems for replacing damaged needles. In this machine, the rib washer needles act as platinum. The rib washer needles are located in 2 positions, and their number is 1584.

The cylinder needle bed is equipped with 1 position of needles, the number of which is 1584, and is equipped with a needle talker designed to transmit the movement

of the magnet and a talker driven by the magnet.

In the knitting system, the ribbed needle is constantly in working condition, while the cylindrical needle is controlled by the control of magnets according to the given model. The patterns on the cylindrical needle bar, that is, the needle legs, are intended for movement. The needles that need to be moved with the help of magnets are brought into the active state. The prepared program gives an order for which needle to be in working condition and when.

Conclusions. The technological capabilities and all systems of modern two-needle knitting machines have been studied. By making full use of the capabilities of two-needle circular knitting machines, the possibilities of creating a technology for producing knitted fabrics of new structures from local raw materials will expand.

REFERENCES

1. Холиков, К. М., Шогофуров, Ш. Ш., Журабоев, А. Т., Мусаев, Н. М., & Мукимов, М. М. Quality Assessment of Two-layer Refined Knitting. Jour of Adv Research in Dynamical & Control Systems, 12.

2. Shaxbozjon Shogofurov, Mamurjon Ergashev, Xakimjon Xamdamov, Nozima Salayeva, Kurbanali Kholiqov, Xadicha Mamatova; Complex evaluation diagram of backed knitted fabric. AIP Conf. Proc. 23 June 2023; 2789 (1): 040124.

3. Shaxbozjon Shogofurov, Gulshan Musaeva, Xakimjon Xamdamov, Nozima Salayeva, Kurbanali Kholiqov, Xadicha Mamatova; Complex evaluation of knitted fabric obtained on a flat needle machine. AIP Conf. Proc. 23 June 2023; 2789 (1): 040125.

4. Jurabayev, N., Shogofurov, S., Kholikov, K., & Meliboev, U. (2021). Study of the fabric structure influence on the physical-mechanical and technological properties of knitted products. In E3S Web of Conferences (Vol. 304, p. 03030). EDP Sciences.

5. Shaxbozjon Shogofurov, Rustamjon Oxunov, Durdona Hojimatova, Azizbek Turgunov, Kurbanali Kholiqov; Mathematical modeling of the elongation of a knitted fabric. AIP Conf. Proc. 23 June 2023; 2789 (1): 040131.

6. Shaxbozjon Shogofurov, Nematjon Yokubjanov, Jamshid Borotov, Shohabbos Dedaboyev, Kurbanali Kholiqov; Complex assessment of mixed knitted fabric. AIP Conf. Proc. 23 June 2023; 2789 (1): 040021.

7. Komola Murodxodjaeva, Naima Sodiqova, Patxillo Siddiqov, Dilrabo Nazarova, Maxnuza Jalilova, Shaxbozjon Shogofurov; Some peculiarities of the production of fabrics with large patterns using the coordinate method. AIP Conf. Proc. 11 March 2024; 3045 (1): 030041.

8. Shaxbozjon Shogofurov, Xakimjon Xamdamov, Durdona Hojimatova, Mamurjon Ergashev, Jamshid Borotov; Analysis of textile technologies and physical-mechanical devices produced by HpQDS software on flat needle knitting machines. AIP Conf. Proc. 11 March 2024; 3045 (1): 030044.

9. Rahmatova Sadoqat Umarjonovna., Scientific Approach to Considering Properties in the Design of Garments Made from Knitted Fabrics., Scientific and Technical Journal Namangan Institute of Engineering and Technology Volume 10 Issue 4 2025 44-47 bet.

10. Rahmatova Sadoqat Umarjonovna., Technology for obtaining knitted fabrics from various raw materials., Volume 10 Issue 4 2025 48-53 bet.

11. B.B. Nizamova, Q.M. Xoliqov, S.U. Rahmatova., Yassi ikki ignadonli trikotaj mashinalarning texnologik imkoniyatlari va olingan trikotaj to‘qimalarning tahlili., Фарғона давлат техника университети И л м и й – т е х н и к а журнали., Scientific-technical journal (STJ FerSTU, ФарДТУ ИТЖ, НТЖ ФерГТУ, 2025, Т.29.спец.выпуск №19) 190-192.

12. Rahmatova Sadoqat Umarjonovna., Theoretical Study of the Quality Indicators of Newly Structured Knitted Fabrics Based on a Mathematical Model., Scientific and Technical Journal Namangan Institute of Engineering and Technology Volume 10 Issue 3 2025., 65-70 pages.

13. Rakhmatova Sadoqat Umarjonovna., Research on the Technology of Producing New-Structure Knitted Fabric Materials and their Physical and Mechanical Properties., “To‘qimachilik va moda sanoatida ilm-fan va innovatsiyalar” ilmiy texnika jurnali www.namdtu.uz ISSN 3030-3788 №5/2025 158-163 bet.

14. Rahmatova Sadoqat Umarjonovna., Trikotaj to`qima matolarining ishlab chiqarish texnologiyasini takomillashtirish yo`llari., 2025-yil 23-24 oktyabr kunlari Namangan davlat texnika universitetida “O‘zbekiston yengil sanoati raqobatbardoshligini oshirish dolzarb masalalari: innovatsion yechimlar va raqamli integratsiya” mavzusidagi Respublika ilmiy-amaliy anjumani//Maqolalar to`plami 1-tom 84-86 bet Namangan 2025.

WAYS TO ASSESS THE INVESTMENT ENVIRONMENT IN FREE ECONOMIC ZONES AND INCREASE ITS EFFICIENCY

Adhamov Shohijakhon

Abstract

This thesis analyzes the modern methodology for assessing the investment climate in free economic zones (FEZs) of the Republic of Uzbekistan and scientifically based ways to improve their efficiency. The study provides a comparative analysis of 7 main FEZs of Uzbekistan and an assessment of their investment attractiveness according to 23 criteria in 5 groups of factors. Also, the successful experience of FEZs in China, Singapore and the United Arab Emirates was studied and practical recommendations adapted to Uzbekistan were developed.

Keywords

free economic zone (FEZ), investment climate, foreign direct investment (FDI), investment attractiveness, special economic zone, cluster policy, digital transformation.

ERKIN IQTISODIY ZONALARDA INVESTITSION MUHITNI BAHOLASH VA SAMARADORLIGINI OSHIRISH YO'LLARI

Adhamov Shohijaxon Behzodjon o’g’li

Annotatsiya. Ushbu tezisda O'zbekiston Respublikasining erkin iqtisodiy zonalari (EIZ)dagi investitsion muhitni baholashning zamonaviy metodologiyasi va samaradorligini oshirishning ilmiy asoslangan yo'llari tahlil etilgan. Tadqiqotda O'zbekistonning 7 ta asosiy EIZ si qiyosiy tahlil qilinib, ularning investitsion jozibadorligini belgilovchi 5 ta omil guruhida 23 ta mezon bo'yicha baholash o'tkazilgan. Shuningdek, Xitoy, Singapur va Birlashgan Arab Amirliklari EIZ larining muvaffaqiyatli tajribasi o'rganib, O'zbekistonga moslashtirilgan amaliy tavsiyalar ishlab chiqilgan.

Kalit so'zlar: erkin iqtisodiy zona (EIZ), investitsion muhit, xorijiy to'g'ridan-to'g'ri investitsiyalar (XTI), investitsion jozibadorlik, maxsus iqtisodiy zona, klaster siyosati, raqamli transformatsiya.

Аннотация. В данной диссертации анализируется современная методология оценки инвестиционного климата в свободных экономических зонах (СЭЗ) Республики Узбекистан и научно обоснованные пути повышения их эффективности. Проводится сравнительный анализ 7 основных СЭЗ Узбекистана и оценка их инвестиционной привлекательности по 23 критериям в 5 группах факторов. Также изучен успешный опыт СЭЗ Китая, Сингапура и Объединенных Арабских Эмиратов и разработаны практические рекомендации, адаптированные к Узбекистану.

Ключевые слова: свободная экономическая зона (СЭЗ), инвестиционный климат, прямые иностранные инвестиции (ПИИ), инвестиционная привлекательность, специальная экономическая зона, кластерная политика, цифровая трансформация.

KIRISH

Erkin iqtisodiy zonalar zamonaviy iqtisodiy siyosatning eng samarali vositalaridan biri sifatida dunyoning 145 dan ortiq mamlakatida qo'llanilmoqda. BMT Savdo va taraqqiyot konferentsiyasi (UNCTAD) ning 2023 yilgi ma'lumotlariga ko'ra, dunyoda 5.400 dan ziyod maxsus iqtisodiy zona mavjud bo'lib, ular yillik 500 mlrd AQSh dollaridan ortiq xorijiy to'g'ridan-to'g'ri investitsiyalar (XTI) va 100 mln ga yaqin ish o'rinni o'z ichiga oladi. O'zbekiston Respublikasida EIZ larni rivojlantirish davlat iqtisodiy siyosatining ustuvor yo'nalishlaridan biriga aylandi. 2008 yilda tashkil etilgan Navoiy maxsus industrial-logistik zonasidan tortib to hozirgi kungacha mamlakatda 23 ta turli shakldagi EIZ ishga tushirildi. "Yangi O'zbekiston" Taraqqiyot strategiyasi

(2022-2026) doirasida EIZ larga jalb etiladigan investitsiyalar hajmini 2026 yilga kelib 5 mlrd AQSh dollariga yetkazish maqsadi belgilangan.

Biroq amaliyot shuni ko'rsatadiki, O'zbekiston EIZ larining investitsion salohiyatidan hali to'liq foydalanilmayapti. 2023 yil holatiga ko'ra, EIZ lardagi band bo'lgan rezidentlar soni rejalashtirilgan ko'rsatkichning atigi 61 foizini, jalb etilgan investitsiyalar esa 68 foizini tashkil etdi. Bu holat EIZ lardagi investitsion muhitni chuqur ilmiy tahlil qilish va samaradorligini oshirish yo'llarini ishlab chiqish zaruriyatini belgilab bermoqda. Ushbu tadqiqotning maqsadi O'zbekiston erkin iqtisodiy zonalarida investitsion muhitni kompleks baholash metodologiyasini takomillashtirish va ularning investitsion samaradorligini oshirishga qaratilgan ilmiy asoslangan tavsiyalar ishlab chiqishdan iborat.

1. O'zbekiston EIZ larining umumiy tavsifi va investitsion ko'rsatkichlari.

O'zbekistondagi EIZ larni uch turga ajratish mumkin: industrial-logistik zonalar (Navoiy ITIZ), maxsus industrial zonalar (Angren, Jizzax, Urgut) va texnoparklardan iborat bo'lib, har birining o'ziga xos ixtisoslashuvi, soliq imtiyozlari va boshqaruv tizimi mavjud. 2023 yil yakuniga ko'ra, barcha EIZ larda jami 1.847 ta rezident korxona ro'yxatdan o'tgan, ularning 34 foizi xorijiy kapital ishtirokidagi korxonalar hisoblanadi.

1-jadval. O'zbekiston asosiy EIZ larining investitsion ko'rsatkichlari (2023 y.)

EIZ nomi	Tashkil etilgan yil	Rezidentlar soni	Jalb etilgan XTI (mln $)	Eksport hajmi (mln $)
Navoiy ITIZ	2008	312	1.240	890
Angren MSIZ	2012	287	580	420
Jizzax MSIZ	2013	198	310	215
Urgut MSIZ	2017	145	180	130

EIZ nomi	Tashkil etilgan yil	Rezidentlar soni	Jalb etilgan XTI (mln $)	Eksport hajmi (mln $)
Nukus MSIZ	2019	98	95	62
Termiz MSIZ	2020	76	78	45
Kosonsoy MSIZ	2021	54	45	28
JAMI	**—**	**1.170**	**2.528**	**1.790**

Manba: O'zbekiston Respublikasi Iqtisodiyot va moliya vazirligi ma'lumotlari asosida muallif tomonidan tuzilgan.

2. Investitsion muhitni baholash metodologiyasi.

Tadqiqotda EIZ larning investitsion muhitini baholash uchun ko'p mezonli indekslashtirish metodologiyasi ishlab chiqildi. Ushbu metodologiya beshta omil guruhidan iborat bo'lib, har bir guruh uchun og'irlik koeffitsienti ekspert so'rovi asosida belgilandi:

2-jadval. Investitsion muhitni baholash omillari va ularning og'irligi

№	Omil guruhi	Og'irlik koeff. (%)	Asosiy mezonlar soni
1	Soliq-bojxona imtiyozlari tizimi	25%	5 ta mezon
2	Ma'muriy tartib-qoidalar soddaligi	22%	6 ta mezon
3	Infratuzilma va logistika sifati	20%	5 ta mezon
4	Inson kapitali va mehnat bozori	18%	4 ta mezon

№	Omil guruhi	Og'irlik koeff. (%)	Asosiy mezonlar soni
5	Huquqiy muhit va risklarni boshqarish	15%	3 ta mezon
	JAMI	**100%**	**23 ta mezon**

Manba: muallif tomonidan ishlab chiqilgan.

Har bir mezon bo'yicha baholash 1 dan 10 gacha bo'lgan shkala bo'yicha amalga oshirilib, og'irlashtirilgan yig'indi investitsion muhit indeksini (IMI) beradi. IMI = 1-4,9 bo'lsa — past daraja, 5-7,4 bo'lsa — o'rta daraja, 7,5-10 bo'lsa — yuqori daraja sifatida tavsiflanadi.

3. Tahlil natijalari va asosiy muammolar.

Ishlab chiqilgan metodologiya bo'yicha o'tkazilgan baholash natijalari shuni ko'rsatdiki, O'zbekiston EIZ larining umumiy investitsion muhit indeksi (IMI) o'rtacha 5,8 ballni tashkil etib, o'rta darajaga to'g'ri keladi. Navoiy ITIZ 7,1 ball bilan eng yuqori, Kosonsoy MSIZ esa 4,2 ball bilan eng past ko'rsatkichga ega.

Tahlil davomida quyidagi tizimli muammolar aniqlandi: birinchidan, raqamli xizmatlar yetishmasligi — EIZ lardagi ma'muriy xizmatlarning atigi 38 foizi to'liq raqamli formatda taqdim etiladi, bu investorlar uchun qo'shimcha vaqt va xarajat sarfiga olib kelmoqda; ikkinchidan, kadrlar muammosi — texnik va muhandislik mutaxassislarining yetishmasligi ayniqsa yuqori texnologiyali tarmoqlarda kuchli sezilmoqda (bo'sh ish o'rinlarining 42 foizi to'ldirilmagan); uchinchidan, infratuzilma bo'shliqlari — EIZ larning atigi 54 foizi yetarli darajada temir yo'l yoki avtomobil yo'li bilan ta'minlangan; to'rtinchidan, moliyaviy xizmatlar cheklanganligi — EIZ hududida ishlaydigan banklar soni kam, xalqaro hisob-kitob tizimlarining qamrovi tor.

4. Xalqaro tajriba va qiyosiy tahlil.

Xalqaro muvaffaqiyatli EIZ lar tajribasi quyidagi darslarni beradi: Xitoyning Shenzhen maxsus iqtisodiy zonasi (1980 yildan) 42 yil ichida aholisi 30 mingdan 17 mln ga, YaIM hajmi 270 mln yuandan 3 trillion yuanga o'sdi. Bu muvaffaqiyatning asosiy omillari: aniq ixtisoslashuv (elektronika klasteri), bosqichma-bosqich imtiyozlar tizimi va kuchli infratuzilma sarmoyasi. Singapurning Jurong industrial park tajribasi esa davlat-xususiy sheriklik modelining samaradorligini tasdiqladi — hozirda 7.000 dan ortiq kompaniya 100 mlrd SGD dan ziyod investitsiya bilan faoliyat yuritmoqda. Dubai Jebel Ali erkin zonasi esa "bir darcha" tamoyilini mukammal darajada joriy etib, investorlar barcha ruxsatnoma va hujjatlarni 72 soat ichida rasmiylashtirishga erishdi.

5. Tavsiyalar va kutilayotgan samara.

Tadqiqot natijalari va xalqaro tajriba asosida O'zbekiston EIZ larining investitsion samaradorligini oshirish uchun quyidagi to'rtta strategik yo'nalish tavsiya etiladi:

Birinchi yo'nalish — raqamli transformatsiya: EIZ boshqaruvini to'liq raqamlashtirish, yagona "Virtual investitsion kengash" platformasini yaratish, barcha ruxsatnoma va hujjatlarni 5 ish kuniga kamaytirish. Bu chora investorlar ma'muriy xarajatlarini 35-40 foizga qisqartirishi mumkin.

Ikkinchi yo'nalish — klaster ixtisoslashuvi: har bir EIZ uchun bir yoki ikki tarmoq bo'yicha aniq ixtisoslashuv belgilash va shu tarmoq bo'yicha qo'shimcha imtiyozlar joriy etish. Masalan, Navoiy ITIZ — aviatsiya va logistika; Angren — kimyo va materiallar sanoati; Jizzax — elektronika va muhandislik; Urgut — oziq-ovqat qayta ishlash va eksport.

Uchinchi yo'nalish — inson kapitaliga investitsiya: EIZ ga yaqin hududlarda ixtisoslashtirilgan kasb-hunar kollejlari va texnik universitetlar bilan uzoq muddatli hamkorlik shartnomalari tuzish, "EIZ stipendiyasi" dasturini yo'lga qo'yish va xorijiy mutaxassislarni jalb etishni soddalashtirish.

To'rtinchi yo'nalish — moliyaviy innovatsiyalar: EIZ larda maxsus "Raqamli investitsion obligatsiyalar" chiqarish mexanizmini joriy etish, xalqaro moliya institutlari (ADB, IFC, EBRD) bilan hamkorlikni kuchaytirish va kirishlik kapitaliga kafolat fondini tashkil etish.

3-jadval. Tavsiyalar amalga oshirilganda kutilayotgan natijalar (2030 y.)

Ko'rsatkich	**2023y. (hozirgi holat)**	**2030 y. (prognoz)**
Jalb etilgan XTI hajmi (mlrd $)	2,5	6,2 (+148%)
EIZ rezidentlari soni	1.847	4.500 (+144%)
Eksport hajmi (mlrd $)	1,8	4,8 (+167%)
Yaratilgan ish o'rinlari	68.000	180.000 (+165%)
Investitsion muhit indeksi (IMI)	5,8 ball	7,6 ball (+31%)

Manba: muallif hisob-kitoblari asosida.

XULOSA

O'zbekiston erkin iqtisodiy zonalarining investitsion muhitini kompleks baholash natijalari shuni ko'rsatdiki, ular o'rta darajadagi investitsion jozibadorlikka ega (IMI=5,8) bo'lib, yuqori darajaga chiqishning katta salohiyatiga ega. Asosiy to'siq omillar: raqamli xizmatlarning rivojlanmaganligi, kadrlar tanqisligi va infratuzilma bo'shliqlari hisoblanadi. Ishlab chiqilgan to'rtta strategik yo'nalish — raqamli transformatsiya, klaster ixtisoslashuvi, inson kapitaliga investitsiya va moliyaviy innovatsiyalar — izchil amalga oshirilgan taqdirda 2030 yilga kelib EIZ larga jalb etilayotgan XTI hajmini 2,5 baravarga oshirish va 110.000 dan ortiq yangi ish o'rni

yaratish imkonini beradi. Bu esa O'zbekistonning markaziy Osiyo mintaqasidagi eng istiqbolli investitsion yo'nalishlardan biriga aylanishiga zamin yaratadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022-yil 28-yanvardagi PF-60-son Farmoni "O'zbekiston Respublikasining 2022-2026 yillarga mo'ljallangan Taraqqiyot strategiyasi to'g'risida". — Toshkent, 2022.

2. UNCTAD. World Investment Report 2023: Investing in Sustainable Energy for All. — Geneva: United Nations, 2023. — 248 p.

3. Farole T., Akinci G. Special Economic Zones: Progress, Emerging Challenges, and Future Directions. — Washington: World Bank Publications, 2011. — 374 p.

4. G'ulomov S.S. Erkin iqtisodiy zonalar: xorijiy tajriba va O'zbekiston amaliyoti. — Toshkent: Fan nashriyoti, 2021. — 248 b.

5. O'zbekiston Respublikasi Iqtisodiyot va moliya vazirligi. EIZ larning investitsion faoliyati to'g'risida yillik hisobot 2023. — Toshkent, 2024.

6. Isoqov B.I., Raxmatullayev M.N. Maxsus iqtisodiy zonalarda investitsion iqlimni baholash metodologiyasi // Iqtisodiyot va innovatsion texnologiyalar ilmiy elektron jurnali. — 2022. — №3. — B. 88-101.

7. McKinsey Global Institute. Special Economic Zones: The Winning Formula. — New York: McKinsey & Company, 2022. — 56 p.

8. World Bank Group. Doing Business 2023: Economy Profile of Uzbekistan. — Washington, 2023. — 112 p.

INTEGRATION OF NATIONAL MUSICAL INSTRUMENTS WITH MODERN MUSIC GENRES

Nabiyeva Farog‘atxon

3rd-year student of the Professional Education program, Department of Instrument Performance, Kokand State University

Abstract

This article analyzes the issue of integrating Uzbek national musical instruments — dutor, tanbur, rubob, gijjak, doira, nay, and chang — with modern music genres such as jazz, pop, electronic music, rock, and “world music.” The timbral characteristics and acoustic possibilities of national instruments, as well as methods of adapting them to contemporary melodies, are examined. The article also discusses the creative and technical challenges arising in this integration process, ways to overcome them, and the significance of such fusion in popularizing national musical heritage among the younger generation.

Keywords

national musical instruments, modern music genres, fusion, dutor, rubob, gijjak, electronic music, jazz, melodic harmony, music education.

MILLIY CHOLG‘U ASBOBLARINI ZAMONAVIY MUSIQA JANRLARI BILAN UYG‘UNLASHTIRISH

Qo‘qon davlat universiteti “Cholg‘u ijrochiligi” kafedrasi Professional ta’lim yo‘nalishi 3-bosqich talabasi Nabiyeva Farog‘atxon

Annotatsiya: Ushbu maqolada o‘zbek milliy cholg‘u asboblari — dutor, tanbur, rubob, g‘ijjak, doira, nay va chang — ning zamonaviy musiqa janrlari (jazz, pop, elektron musiqa, rok va “world music” yo‘nalishi) bilan uyg‘unlashtirilishi muammosi tahlil qilinadi. Milliy cholg‘ularning tembr xususiyatlari, akustik imkoniyatlari va zamonaviy

ohanglar bilan moslashtirish usullari ko‘rib chiqiladi. Shuningdek, bunday uyg‘unlashuv jarayonida yuzaga keladigan ijodiy va texnik muammolar, ularni hal etish yo‘llari, hamda milliy musiqa merosini yosh avlod orasida ommalashtirishdagi ahamiyati yoritiladi.

Kalit so‘zlar: milliy cholg‘u asboblari, zamonaviy musiqa janrlari, fyuzhn, dutor, rubob, g‘ijjak, elektron musiqa, jazz, ohang uyg‘unligi, musiqa ta’limi.

O‘zbek milliy cholg‘u asboblari — dutor, tanbur, rubob, g‘ijjak, chang, nay, doira va boshqalar — asrlar davomida shakllangan o‘ziga xos tembr boyligi, akustik xususiyatlari va ijro uslublariga ega. Bu asboblar an’anaviy ravishda maqom, xalq qo‘shiqlari va mumtoz ashulalar ijrosida qo‘llanilgan. Biroq zamonaviy musiqa madaniyatining globallashuvi, raqamli platformalarning rivojlanishi va yosh tinglovchilar didining o‘zgarishi milliy cholg‘ularning yangi sharoitlarda qanday “yashashi” mumkinligi haqida savol tug‘diradi. Jazz, pop, rok, elektron musiqa va “world music” kabi zamonaviy janrlar bilan milliy cholg‘ularni uyg‘unlashtirish — nafaqat ijodiy tajriba, balki milliy musiqa merosini saqlash va kelajak avlodga uzatishning muhim vositasidir. Ushbu maqolada aynan shu uyg‘unlashtirish jarayonining nazariy asoslari, amaliy usullari va pedagogik ahamiyati ko‘rib chiqiladi.

Ko‘pchilik tadqiqotchilar fikricha, milliy cholg‘u va zamonaviy janr o‘rtasidagi uyg‘unlashtirish ikki yo‘nalishda amalga oshiriladi: birinchisi — milliy cholg‘uni zamonaviy ansambl tarkibiga “mehmon” sifatida kiritish (masalan, dutor ovozini elektron beat ustiga qo‘yish), ikkinchisi — zamonaviy janrning o‘zini milliy parda tizimi, ritmik naqsh va ijro uslubiga moslashtirish (masalan, jazz improvizatsiyasini maqom pardalarida qurish). Har ikki yondashuv ham o‘ziga xos afzallik va qiyinchiliklarga ega bo‘lib, ularni to‘g‘ri tushunish yangi musiqiy asarlar yaratishda muhim ahamiyat kasb etadi.

Milliy cholg‘ularning eng muhim xususiyati — ularning o‘ziga xos tembri. Dutor va tanburning yumshoq, “nafas oluvchi” ovozi, rubobning yorqin va kesik tovushi, g‘ijjakning insho ovoziga yaqin tembri, doiraning boy ritmik rang-barangligi — bularning barchasi zamonaviy elektron yoki elektr asboblar (gitara, sintezator, drum-mashina) bilan birga jaranglaganda o‘ziga xos akustik muvozanat talab etadi. Agar milliy cholg‘u ovozi elektron tovushlar ostida “yo‘qolib” ketsa, uning o‘ziga xosligi yo‘qoladi. Shu sababli mikrofon tanlash, effekt (reverb, delay) miqdori va aranjirovkadagi joylashuvni diqqat bilan o‘ylash zarur. Ko‘pincha milliy cholg‘uga “yetakchi ovoz” yoki “solist” maqomi berilishi, zamonaviy asboblar esa fon va ritmik asos vazifasini bajarishi maqsadga muvofiq hisoblanadi.

O‘zbek maqom va xalq musiqasi ko‘pincha temperatsiyalanmagan parda tizimiga, ya’ni Yevropa 12 pog‘onali tizimidan farqli mikrointervallarga asoslanadi. Zamonaviy janrlarning aksariyati esa standart temperatsiyalangan tizimda yozilgan asboblar (pianino, gitara, sintezator) bilan ijro etiladi. Bu farq uyg‘unlashtirishda asosiy texnik to‘siqlardan biri hisoblanadi. Amaliyotda bu muammo bir necha usul bilan hal qilinadi: birinchidan, milliy cholg‘uning pardalarini berilgan tonallikka moslab sozlash (masalan, dutorni gitara bilan bir tonallikda sozlash); ikkinchidan, zamonaviy asboblarda mikrointervallarni elektron tarzda sozlash imkoniyatidan foydalanish; uchinchidan, ikki tizim o‘rtasida “ko‘prik” vazifasini bajaradigan oraliq parda yoki tovushlardan foydalanish. Ritmik jihatdan esa milliy musiqaning aksak (notekis bo‘linadigan) ritmlari jazz va elektron musiqaning sinkopalangan ritmlari bilan tabiiy ravishda mos kelishi ko‘p hollarda kuzatiladi, bu esa ijodiy uyg‘unlashish uchun qulay zamin yaratadi.

Muvaffaqiyatli fyuzhn asarlarni yaratishda aranjirovka markaziy o‘rin tutadi. Tajriba shuni ko‘rsatadiki, milliy cholg‘uning original ijro uslubini — mizrob texnikasi, bezaklar (zarb, mordent, tril), improvizatsion iboralar — to‘liq saqlab qolgan holda,

faqat aranjirovka va fon qatlamlarini zamonaviylashtirish eng samarali natija beradi. Aksincha, milliy cholg‘uni faqat “kolorit” sifatida, ya’ni qisqa muddatli effekt tarzida ishlatish asarning badiiy chuqurligini kamaytiradi. Shu bilan birga, ijrochidan ham yangi ko‘nikmalar talab etiladi: u nafaqat an’anaviy uslubni, balki zamonaviy ansambl ichida “eshitish”, metronom va elektron ritm-asos bilan ishlash, hamda boshqa ijrochilar bilan real vaqtda muloqotda bo‘lish ko‘nikmalariga ega bo‘lishi kerak. Bu — ijrochilik pedagogikasida yangi yo‘nalish: “ko‘p uslubli ijrochi” tayyorlash zaruratini keltirib chiqaradi.

Milliy cholg‘ularni zamonaviy janrlar bilan uyg‘unlashtirish nafaqat ijodiy, balki ta’limiy va madaniy ahamiyatga ham ega. Bu yondashuv yosh avlod orasida milliy cholg‘ularga qiziqishni oshiradi — zamonaviy ohanglar orqali talaba yoki tinglovchi avval an’anaviy musiqaga “kirib boradi”, so‘ngra uning chuqur qatlamlariga, jumladan maqom san’atiga qiziqib qoladi. Musiqa ta’limi muassasalarida fyuzhn ansambllarini tashkil etish talabalarga improvizatsiya, aranjirovka va zamonaviy texnologiyalar (DAW dasturlari, elektron asboblar) bilan ishlash ko‘nikmalarini rivojlantirish imkonini beradi. Xalqaro miqyosda milliy cholg‘ularning zamonaviy talqinlari O‘zbekiston musiqa madaniyatini targ‘ib qilishning samarali vositasiga aylanmoqda. Shu sababli konservatoriya va musiqa kollejlari o‘quv dasturlariga “fyuzhn ansambl” yoki “zamonaviy aranjirovka” kabi fanlarni kiritish dolzarb vazifa hisoblanadi.

Milliy cholg‘u asboblarini zamonaviy musiqa janrlari bilan uyg‘unlashtirish — ikki tomonlama jarayon bo‘lib, unda na milliy asbobning o‘ziga xosligi yo‘qotilmasligi, na zamonaviy janrning estetik talablari e’tibordan chetda qolmasligi kerak. Tembr muvozanati, parda tizimini moslashtirish, aranjirovkaga ijodiy yondashuv va ijrochilarni ko‘p uslubli faoliyatga tayyorlash — bu yo‘nalishdagi muvaffaqiyatning asosiy shartlaridir. Milliy musiqa merosini zamonaviylashtirish, uni “soddalashtirish” emas,

balki yangi shakllarda yashashini ta’minlash, demakdir. Bu esa o‘zbek musiqa ta’limi va ijrochilik amaliyoti uchun istiqbolli va dolzarb yo‘nalish bo‘lib qoladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI

1. Matyoqubov O. (2004). Maqomlar. Toshkent: O‘qituvchi.
2. Jabborov A. (2019). O‘zbek milliy cholg‘u asboblari va ularning zamonaviy ijrochilikdagi o‘rni. Toshkent: San’at.
3. Karomatov F. (1972). O‘zbek xalq musiqa ijodi. Toshkent: G‘afur G‘ulom nomidagi nashriyot.
4. Sawyer R.K. (2011). Explaining Creativity: The Science of Human Innovation. Oxford University Press.
5. Yusupova N. (2022). Maqom improvizatsiyasini o‘qitish muammolari. Sanat jurnali, №1.
6. Reck D. (1997). World Music: The Roots and the Routes. New York: Macmillan.

CLOTHING DESIGN CREATED IN THE PRÊT-À-PORTER STYLE USING WHEAT TEXTURE

PhD Sadoqat Rahmatova
DSc Zokirjon Erkinov
Student Moxlaroyim Oqyo‘lova
Namangan State Technical University

Abstract

This article analyzes the artistic, aesthetic, and constructive features of contemporary clothing designs inspired by wheat texture. The application of natural forms and organic textures in costume design, their influence on compositional solutions, and their role within the concept of ecological design are examined. The study explores the possibilities of creating new design solutions based on the rhythmic structure, color palette, and textural characteristics of wheat ears. Particular attention is given to the integration of biomorphic elements into fashion design and their contribution to innovative and sustainable approaches in the modern fashion industry.

Keywords:

wheat texture, clothing design, biomorphism, texture, costume composition, ecological design, fashion industry, natural forms, artistic design, innovative design.

BUG’DOY FAKTURASIDAN FOYDALANIB PRET-A PORTER USLUBIDA YARATILGAN LIBOSLAR DIZAYNI

PhD.Sadoqat Rahmatova, DSc.Zokirjon Erkinov, talaba Moxlaroyim Oqyo‘lova
Namangan davlat texnika unversiteti

Annotatsiya. Ushbu maqolada bug‘doy fakturasidan ilhomlangan holda yaratilgan zamonaviy liboslar dizaynining badiiy-estetik va konstruktiv xususiyatlari tahlil qilinadi. Tabiiy shakllar va organik teksturalarning kostyum dizaynida qo‘llanilishi,

ularning kompozitsion yechimlarga ta’siri hamda ekologik dizayn konsepsiyasidagi o‘rni yoritiladi. Bug‘doy boshoqlarining ritmik tuzilishi, rang gammasi va fakturaviy xususiyatlari asosida yangi dizayn yechimlarini yaratish imkoniyatlari ko‘rib

Kalit so‘zlar: bug‘doy fakturasi, libos dizayni, biomorfizm, tekstura, kostyum kompozitsiyasi, ekologik dizayn, moda industriyasi, tabiiy shakllar, badiiy loyihalash, innovatsion dizayn.

Kirish. Bugungi kunda moda industriyasida tabiat elementlaridan ilhomlanish dizaynerlar ijodining muhim yo‘nalishlaridan biriga aylangan. Atrof-muhitning tabiiy shakllari, o‘simliklarning tuzilishi, ularning rang va faktura xususiyatlari yangi badiiy obrazlar yaratishda muhim manba bo‘lib xizmat qilmoqda. Ayniqsa, bug‘doy boshoqlari va ularning tabiiy fakturasi kostyum dizaynida o‘ziga xos estetik imkoniyatlarni ochib beradi.

Bug‘doy qadimdan insoniyat hayoti, farovonlik va barakani ifodalovchi ramz sifatida qaralgan. Uning nozik tuzilishi, ritmik joylashuvi va tabiiy oltinsimon ranglari dizaynerlarga yangi shakllar va dekorativ elementlarni yaratish imkonini beradi. Zamonaviy moda tendensiyalarida ekologik yondashuvning kuchayishi natijasida tabiiy manbalardan foydalanishga bo‘lgan qiziqish yanada ortmoqda.

1-rasm. Bug’doy boshog’i

Bug‘doy qadimdan insoniyat hayoti, farovonlik va barakani ifodalovchi ramz sifatida qaralgan. Uning nozik tuzilishi, ritmik joylashuvi va tabiiy oltinsimon ranglari dizaynerlarga yangi shakllar va dekorativ elementlarni yaratish imkonini beradi. Zamonaviy moda tendensiyalarida ekologik yondashuvning kuchayishi natijasida tabiiy manbalardan foydalanishga bo‘lgan qiziqish yanada ortmoqda.

2-rasm. Bug’doy boshog’i ijodiy manba sifatida

Tabiatdan olingan fakturalar asosida yaratilgan liboslar nafaqat estetik jihatdan jozibador, balki inson va tabiat o‘rtasidagi uyg‘unlikni ham ifodalaydi. Shu sababli bug‘doy fakturasining dizayndagi o‘rganilishi zamonaviy kostyum loyihalashning dolzarb masalalaridan biri hisoblanadi.

Bug‘doy fakturasining badiiy-estetik xususiyatlari. Bug‘doy boshoqlari o‘zining takrorlanuvchi ritmik tuzilishi bilan ajralib turadi. Har bir don va boshoq elementining muayyan tartibda joylashishi kompozitsion uyg‘unlik hosil qiladi. Dizayn nazariyasida bunday takrorlanish ritm va dinamika yaratishning muhim vositasi hisoblanadi.

Bug‘doy fakturasining asosiy estetik jihatlari quyidagilardan iborat:

- Ritmik va takrorlanuvchi kompozitsion tuzilish;
- Organik va tabiiy shakllarning mavjudligi;

- Oltinsimon, sarg‘ish va jigarrang rang gammasining uyg‘unligi;
- Harakat va yengillik hissini uyg‘otuvchi chiziqlar tizimi;
- Tabiiy ekologik mazmunning ifodalanishi

Dizaynerlar bug‘doyning ushbu xususiyatlaridan foydalanib libos siluetlarini yaratishda biomorfik shakllardan foydalanadilar. Boshoqlarning cho‘zilgan vertikal ko‘rinishi liboslarda nafislik va mutanosiblikni kuchaytiradi. Shu bilan birga, donlarning ketma-ket joylashuvi dekorativ elementlar, aplikatsiyalar va bezak kompozitsiyalarini shakllantirish uchun asos bo‘lib xizmat qiladi.

Bug‘doy fakturasidan ilhomlangan dizayn yechimlari inson ongida tabiatga yaqinlik, iliqlik va tabiiylik hissini uyg‘otadi. Shu sababli bunday kolleksiyalar ekologik moda konsepsiyalarida keng qo‘llanilmoqda.

Bug‘doy fakturasidan foydalangan holda libos shaklini yaratish usullari. Libos dizaynida bug‘doy fakturasidan foydalanish bir necha bosqichlarda amalga oshiriladi. Dastlab dizayner tabiiy obyektning strukturaviy xususiyatlarini o‘rganadi va ularni stilizatsiya qiladi. Keyinchalik ushbu elementlar kostyum kompozitsiyasiga moslashtiriladi.

Bug‘doy fakturasi asosida quyidagi loyihalash usullaridan foydalanish mumkin:

Stilizatsiyalash usuli. Boshoq elementlari soddalashtirilgan grafik shakllarga aylantiriladi. Natijada zamonaviy moda talablariga mos dekorativ kompozitsiyalar yaratiladi.

3-rasm. NamDTU Dizayn (to’qimachilik va yengil sanoati dizayni) 3-kurs talabasi Oqyo‘lova Moxlaroyimning bug’doy boshog’I ijodiy manba sifatida bajargan eskizi asosida AI yordamida bajargan ishi

Modul usuli. Bug‘doy donalari yoki boshoq qismlari modul sifatida qabul qilinadi va ularning takrorlanishi orqali yangi fakturali yuzalar hosil qilinadi. Ushbu yondashuv libos yuzasida hajmli effektlarni yaratishga imkon beradi.

Assotsiativ loyihalash. Bug‘doyning shakli va tuzilishi dizaynerda ma’lum obrazlarni uyg‘otadi. Ushbu assotsiatsiyalar asosida yangi siluetlar, konstruktiv yechimlar va dekorativ elementlar ishlab chiqiladi.

Transformatsiya usuli. Boshakllari geometrik yoki abstrakt shakllarga aylantiriladi. Natijada tabiiy manbadan olingan elementlar zamonaviy va innovatsion ko‘rinishga ega bo‘ladi.

Mazkur usullar orqali yaratilgan liboslar nafaqat badiiy jihatdan jozibador, balki o‘ziga xos konseptual mazmunga ham ega bo‘ladi.

Zamonaviy moda dizaynida bug‘doy fakturasining qo‘llanilishi. So‘nggi yillarda ekologik moda va barqaror rivojlanish konsepsiyalarining rivojlanishi natijasida tabiiy manbalardan foydalanish keng ommalashmoqda. Bug‘doy fakturasi ham ana shunday manbalardan biri sifatida dizaynerlar e’tiborini tortmoqda.

Zamonaviy kolleksiyalarda bug‘doy fakturasi quyidagi ko‘rinishlarda uchraydi:

- Mato yuzasida relyefli bezaklar shaklida;
- Kashtachilik va aplikatsiya elementlarida;
- 3D dekorativ kompozitsiyalar ko‘rinishida;
- Libos siluetining asosiy g‘oyasi sifatida;
- Rang yechimlari va tekstura tanlovida.

Bug‘doy fakturasidan foydalanish orqali yaratilgan kolleksiyalar milliy qadriyatlar va zamonaviy moda tendensiyalarini uyg‘unlashtirish imkonini beradi. Ayniqsa, O‘zbekiston dizaynerlari uchun bug‘doy qishloq xo‘jaligi va milliy madaniyat bilan bog‘liq muhim ramz sifatida katta ahamiyat kasb etadi.

Bunday loyihalarda tabiiy materiallar, organik matolar va ekologik ishlab chiqarish texnologiyalaridan foydalanish tavsiya etiladi. Natijada nafaqat estetik, balki ekologik jihatdan ham samarali mahsulot yaratiladi.

Xulosa. Xulosa qilib aytganda, bug‘doy fakturasi zamonaviy libos dizaynida boy badiiy va konstruktiv imkoniyatlarga ega ijodiy manba hisoblanadi. Uning ritmik tuzilishi, tabiiy shakllari va rang xususiyatlari dizaynerlarga innovatsion kompozitsion yechimlar yaratish imkonini beradi. Biomorfik yondashuv asosida yaratilgan bunday liboslar tabiat va inson o‘rtasidagi uyg‘unlikni ifodalab, ekologik dizayn tamoyillarini rivojlantirishga xizmat qiladi.

Bug‘doy fakturasidan foydalanish milliy an’analarni zamonaviy moda bilan uyg‘unlashtirish, yangi badiiy obrazlar yaratish va ekologik madaniyatni targ‘ib qilishda muhim ahamiyatga ega. Shu sababli mazkur yo‘nalish bo‘yicha ilmiy va amaliy tadqiqotlarni yanada kengaytirish dolzarb vazifalardan biri hisoblanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Ataxanova F.Z. Dizayn-loyihalash. – Toshkent, 2018.
2. Gafurova N., Maxmudov L. Kompozitsiya asoslari. – Toshkent: Tafakkur bo‘stoni, 2014.
3. Komilova X.X., Vohidova U.A. Loyihalash. – Toshkent: Fan va texnologiya, 2017.
4. Rasulova M.K., Ismailova R.M. Tikuvchilik asoslari. – Toshkent: Turon nashriyot, 2021.
5. Papanek V. Design for the Real World. London, 2019.
6. Fletcher K. Sustainable Fashion and Textiles. Routledge, 2020.
7. Gwilt A. A Practical Guide to Sustainable Fashion. Bloomsbury Publishing, 2021. Fiell C.
8. Fiell P. Fashion Design A-Z. Taschen, 2022.

PROTECTION AND GUARANTEE OF INDIVIDUAL SOCIAL RIGHTS: MODERN APPROACHES AND LEGAL MECHANISMS

A‘zamov Boburmirzo To‘lqin o‘g‘li
Student of the M.S. Vosiqova Academic Lyceum under Tashkent State University of Law
Email: azamovbobur007@gmail.com Phone: +998 95 179 00 49

Abstract

This article examines the legal and practical mechanisms for ensuring, protecting, and guaranteeing the social rights of individuals. Based on the Universal Declaration of Human Rights and national legislative norms, the implementation of the principles of the social state is analyzed. The article identifies current challenges in the system of protecting the rights of socially vulnerable segments of the population and proposes scientific and practical recommendations for its improvement.

Keywords

social rights, social state, human rights, guarantee, social protection, judicial protection, international standards.

SHAXSNING IJTIMOIY HUQUQLARINING HIMOYASI VA KAFOLATI: ZAMONAVIY YONDASHUVLAR VA HUQUQIY MEXANIZMLAR

***A‘zamov Boburmirzo To‘lqin o‘g‘li** - Toshkent davlat yuridik universiteti huzuridagi M.S.Vosiqova nomidagi akademik litsey o‘quvchisi*

Annotatsiya: Ushbu maqolada shaxsning ijtimoiy huquqlarini ta’minlash, himoya qilish va kafolatlashning huquqiy hamda amaliy mexanizmlari tadqiq etilgan. Inson huquqlari umumjahon deklaratsiyasi va milliy qonunchilik normalari asosida ijtimoiy davlat tamoyillarining amalga oshirilishi tahlil qilingan. Maqolada aholining ijtimoiy himoyaga muhtoj qatlamlari huquqlarini himoya qilish tizimidagi mavjud muammolar aniqlanib, ularni takomillashtirish bo‘yicha ilmiy-amaliy takliflar ilgari surilgan.

Kalit so‘zlar: ijtimoiy huquqlar, ijtimoiy davlat, inson huquqlari, kafolat, ijtimoiy himoya, sud himoyasi, xalqaro standartlar.

Аннотация: В данной статье исследованы правовые и практические механизмы обеспечения, защиты и гарантирования социальных прав личности. На основе Всеобщей декларации прав человека и норм национального законодательства проанализирована реализация принципов социального государства. В статье выявлены существующие проблемы в системе защиты прав социально уязвимых слоев населения и выдвинуты научно-практические предложения по их совершенствованию.

Ключевые слова: социальные права, социальное государство, права человека, гарантия, социальная защита, судебная защита, международные стандарты.

Insoniyat taraqqiyotining hozirgi bosqichida inson huquqlari va erkinliklarini ta’minlash har qanday demokratik va huquqiy davlatning bosh mezoni hisoblanadi. Inson huquqlari tizimida ijtimoiy huquqlar alohida o‘rin tutadi, chunki ular insonning munosib hayot kechirishi, biologik va ijtimoiy mavjudot sifatidagi eng birlamchi ehtiyojlarini qondirish bilan bevosita bog‘liqdir. Ijtimoiy huquqlar deganda shaxsning mehnat qilish, dam olish, sog‘lig‘ini saqlash, ta’lim olish, uy-joyga ega bo‘lish va qarilikda, mehnat qobiliyatini yo‘qotganda ijtimoiy ta’minot olish huquqlarining majmui tushuniladi. Mazkur huquqlarning nafaqat deklarativ tarzda e’lon qilinishi, balki ularning davlat tomonidan real kafolatlanishi va himoya qilinishi jamiyatda barqarorlik va adolatni ta’minlashning asosiy shartidir. Ushbu maqolaning maqsadi shaxsning ijtimoiy huquqlarini himoya qilishning milliy va xalqaro tizimini o‘rganish, ijtimoiy davlat modelida ushbu huquqlarning kafolatlanish tendensiyalarini tahlil qilish hamda tizimdagi huquqiy bo‘shliqlarni bartaraf etish choralarini ishlab chiqishdan iborat.

Ijtimoiy huquqlar g‘oyasi inson huquqlarining ikkinchi avlodi sifatida sotsialistik va ijtimoiy-demokratik harakatlar ta’sirida shakllandi. Fuqarolik va siyosiy huquqlardan farqli o‘laroq, ijtimoiy huquqlar davlatdan faqatgina aralashmaslikni emas, balki faol harakat qilishni, ya’ni moddiy va tashkiliy resurslarni safarbar etishni talab qiladi. Xalqaro miqyosda ijtimoiy huquqlarning poydevori inson huquqlari sohasidagi bir qator fundamental hujjatlar bilan mustahkamlangan. Bular qatorida Inson huquqlari umumjahon deklaratsiyasini alohida ta’kidlash lozim. Mazkur deklaratsiyada har bir shaxsning ijtimoiy ta’minot, mehnat, munosib turmush darajasi va ta’lim olish huquqi muhrlangan. Shu bilan birga, Iqtisodiy, ijtimoiy va madaniy huquqlar to‘g‘risidagi xalqaro pakt davlatlar zimmasiga o‘z resurslari darajasida ijtimoiy huquqlarni maksimal darajada to‘liq amalga oshirish majburiyatini yuklaydi.

Xalqaro mehnat tashkilotining konvensiyalari ham mehnat va ijtimoiy himoya sohasidagi xalqaro standartlarni belgilashda muhim huquqiy manba bo‘lib xizmat qiladi. Xalqaro huquq nuqtai nazaridan, davlatlar ijtimoiy huquqlarni shunchaki yaxshi niyat sifatida emas, balki bajarilishi majburiy bo‘lgan xalqaro majburiyat sifatida qabul qilishi shart.

Har qanday mamlakatda ijtimoiy huquqlarning real kafolati Konstitutsiya va qonunlar tizimidan boshlanadi. Zamonaviy konstitutsiyaviy huquqda ijtimoiy davlat tushunchasi markaziy o‘ringa chiqdi. Ijtimoiy davlat – bu bozor iqtisodiyoti sharoitida ijtimoiy adolat tamoyillariga tayanadigan, har bir fuqaroning munosib hayot kechirishi uchun sharoit yaratadigan va jamiyatdagi ijtimoiy tengsizlikni yumshatishga intiladigan davlat modelidir. Milliy qonunchilikda ijtimoiy huquqlar kafolati bir nechta asosiy yo‘nalishlarda namoyon bo‘ladi.

Mehnat munosabatlari sohasida har bir shaxsning qulay mehnat sharoitlarida ishlash, mehnati uchun munosib haq olish va ishsizlikdan himoyalanish huquqi

kafolatlanadi. Qonunchilikda minimal ish haqi miqdorining belgilanishi, ish vaqtining cheklanishi va haftalik dam olish kunlarining ta’minlanishi shaxs iqtisodiy ekspluatatsiya qilinishining oldini oladi. Sog‘liqni saqlash va tibbiy yordam huquqi yo‘nalishida aholining barcha qatlamlari, ayniqsa kam ta’minlangan va ijtimoiy muhtoj oilalar uchun kafolatlangan bepul tibbiy yordam hajmining belgilanishi muhim ahamiyatga ega. Bu insonning yashash huquqini ta’minlashning ijtimoiy-tibbiy asosi hisoblanadi.

Ta’lim olish huquqi va imkoniyatlar tengligi doirasida bepul umumiy o‘rta ta’limning davlat tomonidan kafolatlanishi hamda inklyuziv ta’lim tizimining rivojlantirilishi alohida o‘rin tutadi. Ta’lim ijtimoiy lift vazifasini bajarib, kambag‘allikni qisqartirishning eng samarali vositasidir. Ijtimoiy ta’minot va pensiya tizimi esa qarilik, nogironlik, boquvchisini yo‘qotganlik yoki qonunda nazarda tutilgan boshqa hollarda fuqarolarga nafaqalar va ijtimoiy yordamlar tayinlanishini nazarda tutadi. Ijtimoiy nafaqalarning miqdori insonning eng minimal ehtiyojlarini qondira olish darajasidan kam bo‘lmasligi qonuniy kafolatlanishi shart bo‘lgan mezonlardan biridir.

Ijtimoiy huquqlarni samarali himoya qilish uchun faqat qonuniy asoslar yetarli emas, balki tizimli ishlaydigan institutlar va protseduralar zarur. Ushbu mexanizmlarni shartli ravishda davlat-ma’muriy, sud orqali himoya qilish va fuqarolik jamiyati institutlari guruhlariga ajratish mumkin.

Davlat-ma’muriy mexanizmlar sirasiga ijtimoiy soha vazirliklari, agentliklar va inspeksiyalar faoliyati kiradi. Masalan, Kambag‘allikni qisqartirish va bandlik vazirligi huzuridagi tuzilmalar xodimlarning mehnat huquqlari buzilishining oldini oladi. Shuningdek, Inson huquqlari bo‘yicha vakil ya’ni Ombudsman instituti fuqarolarning ijtimoiy huquqlari poymol etilishi bilan bog‘liq shikoyatlarni ko‘rib chiqadi va davlat organlariga bajarilishi majburiy bo‘lgan tavsiyalar kiritadi.

Sud orqali himoya qilish inson huquqlarining eng oliy va mutlaq kafolatidir. Fuqarolar o‘zlarining ijtimoiy nafaqalari asossiz qisqartirilganda, ishdan noqonuniy bo‘shatilganda yoki tibbiy xizmat ko‘rsatish rad etilganda ma’muriy va fuqarolik sudlariga murojaat qilish huquqiga ega. Biroq, ijtimoiy huquqlarni sud orqali himoya qilishda ma’lum bir o‘ziga xoslik mavjud bo‘lib, sud davlat budjetining imkoniyatlarini hisobga olishga majbur bo‘ladi va bu holat ko‘pincha qarorlar ijrosini murakkablashtiradi.

Fuqarolik jamiyati va jamoatchilik nazorati tizimida kasaba uyushmalari xodimlarning ijtimoiy-iqtisodiy manfaatlarini himoya qiluvchi eng yirik jamoat tashkiloti sifatida maydonga chiqadi. Ular jamoaviy shartnomalar tuzish orqali ish beruvchilar ustidan nazorat o‘rnatadi. Nodavlat notijorat tashkilotlari esa nogironligi bo‘lgan shaxslar, xotin-qizlar va bolalar huquqlarini himoya qilishda ijtimoiy sheriklik asosida muhim rol o‘ynaydi.

Bugungi kunda jahon hamjamiyatida, xususan rivojlanayotgan davlatlarda shaxsning ijtimoiy huquqlarini to‘liq kafolatlash yo‘lida bir qator tizimli muammolar ko‘zga tashlanmoqda. Budjet taqchilligi va iqtisodiy cheklovlar ijtimoiy huquqlarning davlat iqtisodiy salohiyatiga to‘g‘ridan-to‘g‘ri bog‘liqligini ko‘rsatadi. Iqtisodiy inqirozlar davrida ijtimoiy sohalarga ajratiladigan xarajatlarning qisqarishi birinchi navbatda aholining zaif qatlamlariga salbiy ta’sir ko‘rsatadi.

Yashirin iqtisodiyot va norasmiy bandlik muammosi hamon dolzarb bo‘lib qolmoqda, chunki mehnat shartnomasisiz faoliyat yuritayotgan shaxslar haq to‘lanadigan mehnat ta’tili, kasallik varaqasi va kelajakda munosib pensiya olish kabi fundamental ijtimoiy huquqlardan mahrum bo‘lmoqdalar. Raqamlashtirish va yangi iqtisodiy modellar sharoitida frilanserlar hamda onlayn platformalar orqali ishlovchi kuryerlar yoki haydovchilar soni ortib bormoqda. Amaldagi mehnat qonunchiligi ushbu

toifadagi ishchilarni an’anaviy xodim sifatida har doim ham tan olmagani sababli ularning ijtimoiy huquqlari huquqiy bo‘shliqda qolmoqda. Bundan tashqari, demografik o‘zgarishlar va aholining qarishi tendensiyasi pensiya tizimlariga va sog‘liqni saqlash sohasiga yuklamani keskin oshirib, ijtimoiy ta’minotning barqarorligiga tahdid solmoqda.

Tahlillar shuni ko‘rsatadiki, shaxsning ijtimoiy huquqlari kafolatlarini kuchaytirish uchun kompleks huquqiy va institutsional islohotlarni amalga oshirish zarur. Birinchi navbatda, minimum ijtimoiy standartlarni qonunlashtirish lozim. Davlat har bir fuqaro uchun kafolatlangan minimal xizmatlar va to‘lovlar paketini, jumladan yashash minimumi, iste’mol savatchasi va bepul tibbiy xizmatlarning aniq hajmini qonun darajasida belgilashi hamda uni inflyatsiyaga mos ravishda indeksatsiya qilib borishi shart.

Shu bilan birga, norasmiy bandlikni legallashirish va platformali bandlikni tartibga solish maqsadga muvofiqdir. Masofadan turib ishlovchilar, frilanserlar va raqamli platformalar xodimlarining ijtimoiy huquqlarini himoya qiluvchi maxsus huquqiy normalarni mehnat qonunchiligiga kiritish va ularni majburiy ijtimoiy sug‘urta tizimiga integratsiya qilish talab etiladi.

Ijtimoiy himoyani raqamlashtirish va uning shaffofligini ta’minlash ham ustuvor yo‘nalish hisoblanadi. Ijtimoiy himoya yagona reyestri kabi tizimlarni to‘liq avtomatlashtirish orqali inson omilini kamaytirish, korrupsiyaning oldini olish va ijtimoiy yordamning haqiqatda muhtojlarga yetib borishini ta’minlash mumkin. Yakuniy bosqichda sud nazoratini kuchaytirish zarur. Ma’muriy sudlar tomonidan davlat organlarining ijtimoiy sohadagi qarorlari ustidan nazoratni kuchaytirish, ijtimoiy nizolar bo‘yicha sud amaliyotini umumlashtirish va fuqarolarga bepul yuridik yordam ko‘rsatish ko‘lamini kengaytirish tizim samaradorligini oshiradi.

Shaxsning ijtimoiy huquqlari inson qadr-qimmatini ulug‘lash va jamiyatda barqaror rivojlanishni ta’minlashning asosidir. Ijtimoiy huquqlarni shunchaki qog‘ozda e’lon qilish yetarli emas; davlat o‘zining iqtisodiy siyosatini ijtimoiy majburiyatlar bilan mutanosib ravishda olib borishi shart. Bugungi zamonaviy dunyoda global inqirozlar va yangi iqtisodiy modellar sharoitida ijtimoiy huquqlarni himoya qilish tizimini modernizatsiya qilish, jamoatchilik nazoratini kuchaytirish va sud himoyasini soddalashtirish talab etiladi. Zero, kuchli va adolatli ijtimoiy himoya va kafolatlar tizimiga ega bo‘lgan davlatgina o‘z fuqarolarining sodiqligi va barqaror iqtisodiy o‘sishga erisha oladi.

ADABIYOTLAR RO‘YXATI / BIBLIOGRAPHY

1. Inson huquqlari umumjahon deklaratsiyasi. BMT Bosh Assambleyasining 217 A (III) rezolyutsiyasi, 1948-yil 10-dekabr.
2. Iqtisodiy, ijtimoiy va madaniy huquqlar to‘g‘risidagi xalqaro pakt. BMT Bosh Assambleyasining 2200 A (XXI) rezolyutsiyasi, 1966-yil 16-dekabr.
3. O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi. Yangi tahrirdagi Konstitutsiya. – Toshkent: Adolat, 2023.
4. Xalqaro Mehnat Tashkilotining Ijtimoiy ta’minotning minimal me’yorlari to‘g‘risidagi 102-sonli Konvensiyasi. Jeneva, 1952-yil.
5. Saidov A.X. Inson huquqlari bo‘yicha xalqaro huquq. Darslik. – Toshkent: Adolat, 2021. – 450 b.
6. Sen, Amartya. Development as Freedom. New York: Anchor Books, 2000. – 384 p.
7. Shvab, Klaus. To‘rtinchi sanoat inqilobi. – Toshkent: Ma’naviyat, 2020. – 230 b.
8. Eide, Asbjorn. Economic, Social and Cultural Rights: A Textbook. Dordrecht: Martinus Nijhoff Publishers, 2001. – 534 p.

THE PSYCHOLOGICAL SIGNIFICANCE OF THE “TRUST BOX” ACTIVITY AT SCHOOL

Kenjayeva Sevara Shanazarovna

Psychologist, School No. 22, Ellikqala District, Republic of Karakalpakstan

Annotation

This article examines the psychological significance of the “Trust Box” system organized in educational institutions. It analyzes the role of the “Trust Box” in studying students’ psychological conditions, providing emotional support, and creating a healthy psychological environment at school. The article also highlights the importance of this system in developing cooperation among students, psychologists, teachers, and parents.

Keywords

Trust Box, school psychology, student personality, psychological support, emotional assistance, communication, social adaptation.

Kenjayeva Sevara Shanazarovna

Qoraqalpog‘iston Respublikasi Ellikqal'a tumani 22-maktab psixologi

998930981118 kojanoveldor@gmail.com

Annotatsiya. Ushbu maqolada maktablarda tashkil etilgan “Ishonch qutisi” faoliyatining o‘quvchilar psixologik holatini o‘rganish va ularni qo‘llab-quvvatlashdagi ahamiyati yoritilgan. “Ishonch qutisi” orqali bolalarning muammolarini erkin ifoda etishi, ularning hissiy kechinmalarini aniqlash hamda maktabda sog‘lom psixologik muhit yaratish imkoniyatlari tahlil qilingan. Shuningdek, ushbu tizimning o‘quvchi, psixolog, pedagog va ota-onalar hamkorligini rivojlantirishdagi o‘rni ko‘rsatib berilgan.

Kalit so‘zlar: Ishonch qutisi, maktab psixologiyasi, o‘quvchi shaxsi, psixologik yordam, emotsional qo‘llab-quvvatlash, muloqot, ijtimoiy moslashuv.

Аннотация. В данной статье рассматривается психологическое значение деятельности «Ящика доверия», организованного в образовательных учреждениях. Анализируется роль «Ящика доверия» в изучении психологического состояния учащихся, оказании им эмоциональной поддержки и создании здоровой психологической среды в школе. Также раскрывается значение данной системы в развитии сотрудничества между учащимися, психологами, педагогами и родителями.

Ключевые слова: ящик доверия, школьная психология, личность учащегося, психологическая помощь, эмоциональная поддержка, общение, социальная адаптация.

Kirish

Bugungi kunda ta’lim muassasalarida o‘quvchilarning nafaqat bilim olishi, balki ularning ruhiy-emotsional holatini qo‘llab-quvvatlash, shaxsiy rivojlanishi uchun sog‘lom psixologik muhit yaratish muhim vazifalardan biri hisoblanadi. Maktab yoshidagi bolalarda yuzaga keladigan turli hissiy kechinmalar, muloqotdagi qiyinchiliklar hamda shaxsiy muammolarni o‘z vaqtida aniqlash va ularga yordam ko‘rsatish ta’lim-tarbiya jarayonining samaradorligini oshirishga xizmat qiladi.

“Ishonch qutisi” faoliyati orqali maktab psixologi o‘quvchilarning ichki kechinmalari, xavotirlari va ehtiyojlarini o‘rganish imkoniyatiga ega bo‘ladi. Bu esa mavjud muammolarni erta aniqlash, zarur psixologik yordam ko‘rsatish hamda o‘quvchilar uchun xavfsiz va qo‘llab-quvvatlovchi ta’lim muhitini yaratishda muhim ahamiyat kasb etadi.

Tahlil va muhokama

Bugungi ta’lim jarayonida maktabning vazifasi faqatgina o‘quvchilarga bilim berish bilan chegaralanmaydi. Zamonaviy ta’lim tizimi bolaning shaxsiy rivojlanishi,

ruhiy barqarorligi, ijtimoiy moslashuvi va o‘z imkoniyatlarini namoyon eta olishiga ham alohida e’tibor qaratmoqda. Chunki o‘quvchining psixologik holati uning bilim olish jarayoni, xulq-atvori, tengdoshlari bilan munosabati hamda kelajakdagi shaxsiy rivojlanishiga bevosita ta’sir qiladi.

Maktab yoshidagi bolalar turli rivojlanish bosqichlarini boshdan kechiradilar. Ushbu davrda ularda o‘ziga ishonchsizlik, tengdoshlar bilan munosabatdagi muammolar, oilaviy tushunmovchiliklar, qo‘rquv, xavotir yoki o‘z fikrini erkin ifoda eta olmaslik kabi holatlar kuzatilishi mumkin. Ba’zi o‘quvchilar bunday muammolar haqida ochiq gapirishga tortinadilar. Shu sababli ularning ichki kechinmalarini aniqlash va ularga o‘z vaqtida yordam berish uchun qulay psixologik aloqa vositalarini tashkil etish muhim hisoblanadi.

“Ishonch qutisi” faoliyatining asosiy mohiyati o‘quvchilarga o‘z fikrlarini erkin bildirish, muammo va takliflarini qo‘rquvsiz bayon qilish imkoniyatini yaratishdan iborat. Ushbu tizim bola va maktab psixologi o‘rtasida o‘ziga xos muloqot ko‘prigi vazifasini bajaradi. Ayniqsa, tortinchoq, o‘z hissiyotlarini og‘zaki ifodalashda qiynaladigan o‘quvchilar uchun bu vosita katta psixologik yordam beradi.

“Ishonch qutisi” orqali bildirilgan murojaatlar o‘quvchilarning ichki dunyosini chuqurroq anglashga imkon yaratadi. Bola yozma murojaat orqali o‘zini bezovta qilayotgan vaziyatlarni, his-tuyg‘ularini va ehtiyojlarini erkin ifodalashi mumkin. Bu esa undagi ruhiy zo‘riqishni kamaytirish, o‘zini eshitilgan va qo‘llab-quvvatlangan his qilishiga yordam beradi.

Psixologik nuqtayi nazardan “Ishonch qutisi”ning ahamiyati o‘quvchilarda ishonch, xavfsizlik va ijobiy munosabat hissini shakllantirishida namoyon bo‘ladi. Har bir bola o‘z fikri qadrlanishini, muammolari e’tiborsiz qolmasligini his qilishi uning

o‘ziga bo‘lgan ishonchini oshiradi hamda maktabga nisbatan ijobiy munosabatini mustahkamlaydi.

Mazkur faoliyat o‘quvchilarda uchraydigan psixologik muammolarni erta aniqlash imkonini beradi. Jumladan, tengdoshlar o‘rtasidagi kelishmovchiliklar, muloqotdagi qiyinchiliklar, o‘zlashtirish bilan bog‘liq xavotirlar, moslashuv muammolari va boshqa emotsional holatlar haqida ma’lumot olish mumkin. Erta aniqlangan muammo esa o‘z vaqtida to‘g‘ri psixologik yondashuvni tashkil etishga imkon beradi.

Maktab psixologining roli “Ishonch qutisi” faoliyatida alohida ahamiyatga ega. Psixolog murojaatlarni muntazam o‘rganib borishi, ularni tahlil qilishi hamda har bir vaziyatga individual yondashishi zarur. Bunda o‘quvchining yoshi, shaxsiy xususiyatlari, oilaviy va ijtimoiy muhiti inobatga olinishi kerak. Eng muhim tamoyillardan biri esa maxfiylik va ishonch muhitini saqlashdir.

“Ishonch qutisi” maktabda profilaktik ishlarni samarali tashkil etishda ham muhim vosita hisoblanadi. O‘quvchilarning murojaatlari asosida psixologik treninglar, suhbatlar, guruh mashg‘ulotlari hamda tarbiyaviy tadbirlarni tashkil qilish mumkin. Bu esa maktab jamoasida o‘zaro hurmat, hamkorlik va ijobiy munosabatlarni rivojlantiradi.

“Ishonch qutisi” o‘quvchilarda mas’uliyat, mustaqil fikrlash va o‘z his-tuyg‘ularini anglash ko‘nikmalarini ham rivojlantiradi. O‘z muammosini ifoda eta olish, yordam so‘rash va yechim izlash bolaning ijtimoiy hayotga moslashishida muhim psixologik ko‘nikmalardan biri hisoblanadi.

Shunday qilib, maktabdagi “Ishonch qutisi” faoliyati o‘quvchilarni psixologik qo‘llab-quvvatlash, muammolarni erta aniqlash, sog‘lom ta’lim muhitini yaratish hamda bola shaxsining ijobiy rivojlanishini ta’minlashda samarali vosita hisoblanadi.

Xulosa

Xulosa qilib aytganda, maktabdagi “Ishonch qutisi” faoliyati o‘quvchilarning psixologik holatini o‘rganish, ularni qo‘llab-quvvatlash va sog‘lom ta’lim muhitini shakllantirishda muhim ahamiyatga ega. Ushbu tizim bolalarga o‘z fikrlari, muammolari va his-tuyg‘ularini erkin ifoda etish imkoniyatini yaratib, ularning maktab jamoasiga bo‘lgan ishonchini mustahkamlaydi.

“Ishonch qutisi” orqali o‘quvchilarning ichki kechinmalari, ehtiyojlari hamda duch kelayotgan qiyinchiliklarini o‘z vaqtida aniqlash imkoniyati yuzaga keladi. Bu esa maktab psixologi tomonidan individual yondashuv asosida zarur psixologik yordam ko‘rsatish va yuzaga kelishi mumkin bo‘lgan muammolarning oldini olishga xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar / Список использованной литературы / References

1. G‘oziyev E.G‘. **Umumiy psixologiya.** – Toshkent: O‘zbekiston faylasuflari milliy jamiyati nashriyoti, 2010.
2. Nishonova Z.T., Alimova G.K. **Bolalar psixologiyasi va uni o‘qitish metodikasi.** – Toshkent, 2006.
3. Karimova V.M. **Psixologiya.** – Toshkent: Sharq nashriyoti, 2002.
4. Davletshin M.G. **Yosh davrlari va pedagogik psixologiya.** – Toshkent: O‘qituvchi, 2004.

DEVELOPING STUDENTS’ SCIENTIFIC WORLDVIEW THROUGH THE APPLICATION OF THE STEAM APPROACH IN THE EDUCATIONAL PROCESS

Nabijonova Feruza Valijon qizi

Lecturer at Fergana State University, Doctor of Philosophy (PhD) in Pedagogical Sciences

Email: feruzanvox@gmail.com

Abstract

This article discusses the theoretical and practical aspects of using the STEAM (Science, Technology, Engineering, Arts, Mathematics) approach in the educational process and its importance in developing students' scientific worldview. STEAM education serves to ensure interdisciplinary integration, develop students' critical and creative thinking, and form complex problem-solving skills. The article also analyzes effective methods and pedagogical advantages of using STEAM technologies in primary and secondary education.

Keywords

STEAM education, scientific worldview, integration of sciences, innovative education, critical thinking, creativity, project method, technology, engineering, mathematics.

TA’LIM JARAYONIDA STEAM YONDASHUVNI QO‘LLASH ORQALI O‘QUVCHILARNING ILMIY DUNYOQARASHINI RIVOJLANTIRISH

Nabijonova Feruza Valijon qizi

Farg‘ona davlar universiteti o‘qituvchisi, Pedagogika fanlari bo‘yicha falsafa doktori

Annotatsiya. Ushbu maqolada ta’lim jarayonida STEAM (Science, Technology, Engineering, Arts, Mathematics) yondashuvini qo‘llashning nazariy va amaliy jihatlari

hamda uning o‘quvchilarning ilmiy dunyoqarashini rivojlantirishdagi ahamiyati yoritilgan. STEAM ta’limi fanlararo integratsiyani ta’minlash, o‘quvchilarning tanqidiy va ijodiy fikrlashini rivojlantirish, muammolarni kompleks hal etish ko‘nikmalarini shakllantirishga xizmat qiladi. Shuningdek, maqolada boshlang‘ich va umumiy o‘rta ta’limda STEAM texnologiyalaridan foydalanishning samarali usullari hamda pedagogik afzalliklari tahlil qilingan.

Kalit so‘zlar: STEAM ta’limi, ilmiy dunyoqarash, fanlar integratsiyasi, innovatsion ta’lim, tanqidiy fikrlash, ijodkorlik, loyiha metodi, texnologiya, muhandislik, matematika.

Аннотация. В данной статье рассматриваются теоретические и практические аспекты использования подхода STEAM (наука, технология, инженерия, искусство, математика) в образовательном процессе и его важность для формирования научного мировоззрения учащихся. Образование STEAM способствует междисциплинарной интеграции, развитию критического и творческого мышления учащихся, а также формированию навыков решения сложных проблем. В статье также анализируются эффективные методы и педагогические преимущества использования технологий STEAM в начальном и среднем образовании.

Ключевые слова: образование STEAM, научное мировоззрение, интеграция наук, инновационное образование, критическое мышление, креативность, проектный метод, технология, инженерия, математика.

Kirish

Zamonaviy jamiyatning jadal rivojlanishi ta’lim tizimidan nafaqat nazariy bilimlarni berishni, balki o‘quvchilarda amaliy kompetensiyalarni shakllantirishni ham talab etmoqda. Raqamli texnologiyalar, sun’iy intellekt va innovatsion ishlab

chiqarishning keng rivojlanishi natijasida ta’lim mazmunini yangilash zarurati yuzaga kelmoqda. Shu nuqtai nazardan STEAM yondashuvi bugungi kunda eng dolzarb pedagogik texnologiyalardan biri hisoblanadi.

STEAM ta’limining asosiy maqsadi fanlarni alohida emas, balki o‘zaro bog‘liq holda o‘qitish orqali o‘quvchilarda yaxlit ilmiy tasavvur hosil qilishdir. Mazkur yondashuv nazariy bilimlarni amaliy faoliyat bilan bog‘laydi, tajriba o‘tkazish, modellashtirish, loyihalash va muammoli vaziyatlarni hal etishga yo‘naltirilgan topshiriqlarni keng qo‘llaydi.

STEAM atamasi ingliz tilidagi Science (fan), Technology (texnologiya), Engineering (muhandislik), Arts (san’at) va Mathematics (matematika) so‘zlarining bosh harflaridan tashkil topgan. Ushbu model o‘quvchilarning bilimlarni turli fanlar kesimida uyg‘unlashtirishiga imkon yaratadi.

An’anaviy ta’limda fanlar ko‘pincha mustaqil o‘qitiladi. Natijada o‘quvchi olingan bilimlarni real hayotdagi vaziyatlarga qo‘llashda qiyinchilikka duch kelishi mumkin. STEAM esa fanlararo bog‘liqlikni kuchaytirib, nazariy bilimlarni amaliyot bilan uyg‘unlashtiradi. Masalan, oddiy ko‘prik modelini yaratish jarayonida matematika hisob-kitoblari, fizika qonunlari, muhandislik loyihalash tamoyillari, texnologik vositalar va estetik dizayn elementlari birgalikda qo‘llaniladi. Bu yondashuv o‘quvchilarda mustaqil fikrlash, jamoada ishlash, muammolarni tahlil qilish va innovatsion yechimlar ishlab chiqish ko‘nikmalarini rivojlantiradi.

Ilmiy dunyoqarash insonning tabiat, jamiyat va texnika haqidagi bilimlarni ilmiy asosda tushunishi hamda ulardan hayotiy faoliyatida foydalanish qobiliyatidir. O‘quvchilarda bunday dunyoqarashni shakllantirish uchun kuzatish, tajriba, tahlil, taqqoslash va xulosa chiqarish kabi faoliyatlarni muntazam tashkil etish zarur.

STEAM ta’limi aynan shu jarayonlarni qo‘llab-quvvatlaydi. O‘quvchilar laboratoriya ishlari, tajribalar, konstruktorlik loyihalari va modellashtirish mashg‘ulotlari orqali ilmiy metodlarni amalda qo‘llashni o‘rganadilar. Natijada ular tayyor ma’lumotni yod olishdan ko‘ra, bilimni izlanish orqali egallashga intiladilar. Shuningdek, STEAM o‘quvchilarda sabab-oqibat bog‘liqligini tushunish, dalillarga asoslangan fikr yuritish va tanqidiy tahlil qilish ko‘nikmalarini shakllantiradi. Bu esa ilmiy tafakkurning rivojlanishiga bevosita xizmat qiladi.

STEAM yondashuvini samarali tashkil etishda loyiha asosida o‘qitish muhim o‘rin tutadi. O‘quvchilar kichik guruhlarda muayyan muammoni hal etishga qaratilgan loyiha ustida ishlaydilar. Bunda ular ma’lumot to‘plash, tajriba o‘tkazish, natijalarni tahlil qilish va yakuniy mahsulot yaratish bosqichlarini bajaradilar.

Ikkinchi muhim usul – muammoli ta’limdir. O‘qituvchi o‘quvchilarga real hayotga oid vaziyatlarni taqdim etadi va ularni mustaqil yechim topishga yo‘naltiradi. Masalan, energiya tejamkor uy maketi yaratish, suvni filtrlash qurilmasini loyihalash yoki ekologik muammolarni kamaytirish bo‘yicha g‘oyalar ishlab chiqish shular jumlasidandir.

Raqamli texnologiyalar ham STEAM ta’limining ajralmas qismi hisoblanadi. Robototexnika, 3D modellashtirish, dasturlash elementlari, virtual laboratoriyalar va interaktiv platformalar o‘quvchilarning qiziqishini oshirib, ularning amaliy kompetensiyalarini rivojlantiradi.

Boshlang‘ich sinf o‘quvchilari tabiatan izlanuvchan va tajribaga qiziqadigan bo‘ladilar. Shu sababli STEAM elementlarini aynan ushbu bosqichdan joriy etish katta samara beradi. Oddiy tajribalar, konstruktor o‘yinlari, tabiiy materiallardan maketlar tayyorlash va matematik modellar yaratish bolalarda kuzatuvchanlikni rivojlantiradi. Masalan, o‘simliklarning o‘sishiga yorug‘lik ta’sirini kuzatish orqali biologiya

elementlari, o‘lchov ishlari orqali matematika, natijalarni jadval va diagrammalarda ifodalash orqali axborot texnologiyalari ko‘nikmalari shakllanadi. Bunday integratsiya bolalarda fanlarga nisbatan qiziqishni oshirib, ilmiy izlanishga motivatsiya beradi. Bundan tashqari, STEAM darslari ijodkorlikni rivojlantirishga ham xizmat qiladi. San’at elementlarining qo‘shilishi o‘quvchilarning estetik didini boyitadi, dizayn tafakkurini rivojlantiradi va texnik loyihalarni yanada mukammal bajarishga yordam beradi.

STEAM texnologiyasining joriy etilishi ta’lim sifati va samaradorligini oshirishga xizmat qiladi. Birinchidan, o‘quvchilar nazariy bilimlarni real hayotiy vaziyatlarda qo‘llashni o‘rganadilar. Ikkinchidan, ular mustaqil izlanish olib borish, axborotni tahlil qilish va mantiqiy xulosa chiqarish malakalarini egallaydilar. Shuningdek, STEAM ta’limi kommunikativ kompetensiyalarni ham rivojlantiradi. Loyiha ishlari davomida o‘quvchilar guruhlarda hamkorlik qiladi, o‘z fikrlarini himoya qiladi va boshqalarning g‘oyalarini tinglashni o‘rganadi. Bu esa kelajakdagi kasbiy faoliyat uchun muhim hisoblangan ijtimoiy ko‘nikmalarni shakllantiradi.

Bugungi mehnat bozorida innovatsion fikrlaydigan, texnologiyalar bilan ishlay oladigan va kompleks muammolarni hal eta oladigan mutaxassislarga talab ortib bormoqda. STEAM ta’limi aynan shunday kompetensiyalarni rivojlantirishga xizmat qiladi.

Xulosa

STEAM yondashuvi zamonaviy ta’limning innovatsion modeli sifatida o‘quvchilarning ilmiy dunyoqarashini rivojlantirishda katta ahamiyatga ega. Fanlararo integratsiya, loyiha faoliyati, tajriba va amaliy mashg‘ulotlar orqali o‘quvchilar chuqur bilimga ega bo‘lish bilan birga, mustaqil fikrlash, ijodkorlik va muammolarni hal etish ko‘nikmalarini ham egallaydilar. Shu sababli umumiy o‘rta va boshlang‘ich ta’lim

tizimida STEAM texnologiyalarini keng joriy etish ta’lim sifatini oshirish hamda raqobatbardosh avlodni tarbiyalashning muhim omillaridan biri hisoblanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. Ishmuhamedov R., Yo‘ldoshev M. Ta’lim va tarbiyada zamonaviy pedagogik texnologiyalar. Toshkent: O‘qituvchi.

2. Tolipov O‘., Usmonboyeva M. Pedagogik texnologiyalarning tatbiqiy asoslari. Toshkent.

3. Muslimov N., Usmonboyeva M., Sayfurov D. Innovatsion ta’lim texnologiyalari. Toshkent.

4. Azizxo‘jayeva N. Pedagogik texnologiyalar va pedagogik mahorat. – Toshkent.

5. Sharipov Sh. Ta’limda innovatsion texnologiyalar. Toshkent.

6. Yakman G. “STEAM Education: An Overview of Creating a Model of Integrative Education”.

7. Bybee R.W. The Case for STEM Education: Challenges and Opportunities. Arlington: NSTA Press.

LABORATORY OBSERVATION OF GERMINATION OF WINTER SOFT WHEAT VARIETIES USING OSMOTIC SOLUTION

Negboyeva Maftuna Izzatillo qizi
Basic Doctoral Student, Department of Genetics, Samarkand State University named after Sharof Rashidov E-mail: negboyevamaftuna@gmail.com
Qarshiyeva Umida Shukurovna
Professor-Lecturer, Department of Genetics, Samarkand State University named after Sharof Rashidov E-mail: umidaqarshiyeva69@gmail.com

Abstract.
This study is devoted to observing germination of winter soft wheat varieties (Yaksart, Vassa, Ilgor, Tanya, Moskvich, Antonina) under various sucrose solution concentrations (1.4%, 4.4%, 7.4%, 10.5%, 16.6%) under laboratory conditions. The research was conducted at the Laboratory of Modern Genetic Research, Institute of Biochemistry, Samarkand State University named after Sh. Rashidov. Germination rate, root length, fresh and dry weight of shoots and roots, and depression index were analyzed. The results showed differences in osmotic stress tolerance levels among the varieties.

Keywords
winter soft wheat, osmotic stress, sucrose solution, germination, root length, depression index, varieties.

KUZGI YUMSHOQ BUG‘DOY NAVLARINING UNUVCHANLIGINI OSMOTIK ERITMA YORDAMIDA LABORATORIYA SHAROITIDA KUZATISH

Negboyeva Maftuna Izzatillo qizi - Sh.Rashidov nomidagi Samarqand davlat universiteti Genetika kafedrasi tayanch doktaranti
Qarshiyeva Umida Shukurovna - Sh.Rashidov nomidagi Samarqand davlat

universiteti Genetika kafedrasi professor o‘qituvchisi

Annotatsiya. Ushbu tadqiqot kuzgi yumshoq bug‘doy navlarining (Yaksart, Vassa, Ilg‘or, Tanya, Moskvich, Antonina) turli konsentratsiyali saxaroza eritmalari (1.4%, 4.4%, 7.4%, 10.5%, 16.6%) sharoitida unuvchanligini laboratoriya sharoitida kuzatishga bag‘ishlangan. Tadqiqotlar Sh.Rashidov nomidagi Samarqand davlat universiteti Biokimyo instituti Zamonaviy genetik tadqiqotlar laboratoriyasida olib borildi. Unuvchanlik, ildizcha uzunligi, ilg‘or va ildizchalaming xo‘l va quruq vazni ko‘rsatkichlari hamda depressiya darajasi tahlil qilindi. Olingan natijalar navlar orasidagi osmotik stressga chidamlilik darajasining farqlanishini ko‘rsatdi.

Kalit so‘zlar: kuzgi yumshoq bug‘doy, osmotik stress, saxaroza eritmasi, unuvchanlik, ildizcha uzunligi, depressiya darajasi, navlar.

ЛАБОРАТОРНОЕ НАБЛЮДЕНИЕ ЗА ПРОРАСТАНИЕМ СОРТОВ МЯГКОЙ ОХЛАЖДАЮЩЕЙ ПШЕНИЦЫ С ИСПОЛЬЗОВАНИЕМ ОСМОТИЧЕСКОГО РАСТВОРА

Аннотация. Данное исследование посвящено наблюдению за прорастанием сортов мягкой озимой пшеницы (Яксарт, Васса, Ильгор, Таня, Москвич, Антонина) при различных концентрациях раствора сахарозы (1,4%, 4,4%, 7,4%, 10,5%, 16,6%) в лабораторных условиях. Исследование проводилось в Лаборатории современных генетических исследований Института биохимии Самаркандского государственного университета им. Ш. Рашидова. Анализировались скорость прорастания, длина корней, свежая и сухая масса побегов и корней, а также индекс депрессии. Результаты показали различия в уровнях толерантности к осмотическому стрессу среди сортов.

Ключевые слова: мягкая озимая пшеница, осмотический стресс, раствор сахарозы, прорастание, длина корней, индекс депрессии, сорта

Kirish

Bug‘doy (Triticum aestivum L.) dunyodagi eng muhim don ekinlaridan biri bo‘lib, O‘zbekistonda oziq-ovqat xavfsizligini ta'minlashda asosiy o‘rin tutadi. Ammo global iqlim o‘zgarishlari fonida qurg‘oqchilik va tuproq sho‘rlanishi muammolari keskinlashib, bug‘doy hosildorligiga jiddiy tahdid solmoqda. Bu sharoitda osmotik stressga chidamli navlarni yaratish va tanlash - zamonaviy seleksiya va genetikaning dolzarb vazifalaridan biriga aylangan.

Osmotik stress - o‘simlik hujayralarida suv yetishmasligi natijasida yuzaga keladigan holatdir. Saxaroza eritmasi laboratoriya sharoitida osmotik stressni modellashtirish uchun keng qo‘llaniladigan vosita bo‘lib, uning turli konsentratsiyalari o‘simliklarda turli darajadagi suv tanqisligi holatini yaratadi. Saxaroza konsentratsiyasi oshib borishi bilan urug‘larning unib chiqish qobiliyati pasayib boradi va bu ko‘rsatkich navning osmotik stressga chidamliligini aks ettiradi.

Urug‘ning unuvchanligi o‘simlikning hayot siklidagi birinchi va eng muhim bosqich hisoblanadi. Mana shu bosqichda namoyish etilgan chidamlilik keyinchalik o‘simlikning stress sharoitida rivojlanish imkoniyatini belgilaydi. Shu sababli turli osmotik konsentratsiyalarda unuvchanlik ko‘rsatkichlarini o‘rganish kuzgi bug‘doy navlarining stressga chidamliligini dastlabki baholashda muhim metodologik yondashuv sifatida qo‘llaniladi.

Ushbu tadqiqotning maqsadi - Sh. Rashidov nomidagi Samarqand davlat universiteti Biokimyo instituti Zamonaviy genetik tadqiqotlar laboratoriyasida O‘zbekistonda istiqbolli hisoblangan 6 ta kuzgi yumshoq bug‘doy navida (Yaksart, Vassa, Ilg‘or, Tanya, Moskvich, Antonina) saxaroza eritmalarining turli konsentratsiyalari (1.4–16.6%) ta'sirida unuvchanlik, ildizcha uzunligi, biomassa va depressiya ko‘rsatkichlarini o‘rganish hamda navlar orasidagi farqlarni aniqlashdan iborat.

Matreallar va usullar

Tadqiqot ob’ekti sifatida kuzgi yumshoq bug‘doyning 6 ta navi: Yaksart, Vassa, Ilg‘or, Tanya, Moskvich va Antonina navlari tanlandi. Tajribalar Sh. Rashidov nomidagi Samarqand davlat universiteti Biokimyo instituti Zamonaviy genetik tadqiqotlar laboratoriyasida amalga oshirildi.

Osmotik stress manbai sifatida saxaroza eritmasi qo‘llanildi. Quyidagi konsentratsiyalar sinab ko‘rildi: nazorat (distillangan suv), 1.4%, 4.4%, 7.4%, 10.5% va 16.6%. Urug‘lar namlangan filtr qog‘ozda Petri idishlarida 25°C haroratda o‘stirildi.

Unuvchanlik ko‘rsatkichlari 1, 2, 4, 6, 24 va 48 soat oralig‘ida qayd etildi. Tajriba tugatilgach, ildizcha uzunliklari (mm, n=10) o‘lchandi va ildizchalar hamda poyachalarning xo‘l va quruq vazni (g) aniqlanadi. Depressiya darajasi (%) ildizcha va poyachalar o‘sishining nazorat bilan solishtirilishi asosida hisoblab chiqildi.

Natijalar va muhokama

1-jadvalda turli saxaroza eritma konsentratsiyalarida kuzgi yumshoq bug‘doy navlarida unib chiqqan donlarning stresssiz muhitdagi donlarga nisbati foizda keltirilgan.

№	Navlar nomi	Saxaroza eritmasi %	Vaqt mobaynida turli saxaroza eritmalarida unib chiqqan donlarning stresssiz muhitda ungan donlarga nisbati (%)						
			1 s	2 s	4 s	6 s	24 s	48 s	O‘rtacha
1	Yaksart	nazorat	8	16	27	33	60	96	40.1
		1.4	6	12	20	30	50	70	31.3
		4.4	6	8	10	20	40	65	24.8
		7.4	5	7	11	15	32	56	21.1
		10.5	4	6	8	10	28	50	16.3
		16.6	3	4	5	7	10	30	9.8
2	Vassa	nazorat	14	18	30	40	65	95	43.7

		1.4	10	14	25	30	50	70	33.2
		4.4	6	8	10	25	42	66	26.2
		7.4	5	7	12	15	34	60	22.2
		10.5	3	5	11	14	28	55	19.3
		16.6	2	8	9	12	15	25	11.8
3	Ilg‘or	nazorat	12	14	25	30	52	80	35.5
		1.4	8	10	18	24	43	65	28.1
		4.4	6	9	13	18	35	58	23.2
		7.4	5	8	11	14	30	50	19.7
		10.5	4	6	9	10	15	40	14.1
		16.6	2	5	7	9	12	20	9.2
4	Tanya	nazorat	15	20	35	44	59	85	43.1
		1.4	13	18	20	30	50	70	33.5
		4.4	11	14	16	24	38	65	28.1
		7.4	9	11	13	15	32	56	22.7
		10.5	7	9	12	10	28	45	18.5
		16.6	3	5	7	9	18	20	10.3
5	Moskvich	nazorat	14	18	25	30	56	82	37.5
		1.4	10	15	20	28	52	65	31.7
		4.4	6	14	15	20	45	56	26.1
		7.4	5	11	13	14	32	50	20.8
		10.5	3	9	12	9	25	45	17.2
		16.6	2	5	7	5	18	30	11.2
6	Antonina	nazorat	18	22	30	42	55	88	42.5
		1.4	8	12	20	34	50	75	33.2
		4.4	6	9	14	28	39	59	25.8
		7.4	5	8	11	15	30	50	19.8

		10.5	4	6	9	10	18	45	18.5
		16.6	2	5	7	7	10	30	10.2

1-jadval. Kuzgi yumshoq bug‘doy navlarida vaqt mobaynida unuvchanlik ko‘rsatkichlari (%)

1-jadval tahlilidan ko‘rinib turibdiki, saxaroza konsentratsiyasi oshishi bilan barcha navlarda unuvchanlik progressiv pasayib borgan. Nazorat sharoitida Tanya (43.1%) va Yaksart (40.1%) navlari eng yuqori unuvchanlikni namoyish etdi. 16.6% saxaroza konsentratsiyasida esa barcha navlarda unuvchanlik keskin kamaydi: eng past ko‘rsatkich Ilg‘or (9.2%) va Yaksart (9.8%) navlarida qayd etildi.

№	**Navlar nomi**	**nazorat%**	**1.4%**	**4.4%**	**7.4%**	**10.5%**	**16.6%**
1	Yaksart	97.2	93.5	63.6	57.1	30.5	13.4
2	Vassa	87.5	73.6	67.6	47.4	27.5	17.2
3	Ilg‘or	93.5	21.6	19.7	17.5	14.6	7.2
4	Tanya	90.8	77.4	53.4	47.4	33.2	20.4
5	Moskvich	97.5	77.6	67.8	50.5	40.6	4.2
6	Antonina	25.4	18.8	17.5	14.2	12.4	8.1

2-jadval. Yumshoq bug‘doy navlarining turli saxaroza eritmalarida unuvchanlik ko‘rsatkichlari (%)

2-jadvaldagi unuvchanlik ko‘rsatkichlari shuni ko‘rsatadiki, Moskvich (97.5%) va Yaksart (97.2%) navlari nazorat sharoitida eng yuqori unuvchanlikni ko‘rsatdi. Saxaroza konsentratsiyasi 16.6% ga yetganda Moskvich navi 4.2% ga tushib, keskin pasayish ko‘rsatdi, Antonina navi esa boshlang‘ich unuvchanligi past bo‘lgani holda (25.4%) nisbatan tekis pasayish dinamikasini namoyon etdi.

№	**Navlar nomi**	**1.4%**	**4.4%**	**7.4%**	**10.5%**	**16.6%**
1	Yaksart	48	55	67	78	90
2	Vassa	45	52	60	75	88

3	Ilg‘or	52	60	78	93	-
4	Tanya	47	58	71	88	-
5	Moskvich	40	55	73	84	95
6	Antonina	59	65	79	90	-

3-jadval. Ildizchalar va poyachalarning depressiya darajasi (%)

3-jadvalda ildizchalar va poyachalarning o‘sishi depressiyasi ko‘rsatkichlari keltirilgan. Antonina navida eng yuqori depressiya darajasi qayd etildi: 1.4% saxarozada 59%, 7.4% da 79%, 10.5% da 90%. Moskvich navi esa nisbatan past depressiya ko‘rsatdi - 1.4% da 40%, bu navning osmotik stressga yuqori chidamliligi bilan izohlanadi. Ilg‘or, Tanya va Antonina navlari 16.6% konsentratsiyada o‘lchab bo‘lmaydigan darajada pastligini bildirgan (jadvalda "–" bilan ko‘rsatilgan).

№	Nav nomi	Ildizchalarning o‘rtacha uzunligi (mm), n=10
1	Yaksart	20±3
2	Vassa	16±2
3	Ilg‘or	16±2
4	Tanya	19±2
5	Moskvich	14±1
6	Antonina	20±2

4-jadval. Tajriba davomiyligidagi ildizchalarning o‘rtacha uzunliklari (mm, n=10)

Ildizcha uzunligi bo‘yicha Yaksart (20±3 mm) va Antonina (20±2 mm) navlari eng yaxshi ko‘rsatkichni namoyon etdi. Moskvich navi (14±1 mm) eng qisqa ildizcha uzunligini ko‘rsatdi, bu uning o‘sish sur'ati pastroqligi bilan bog‘liq bo‘lishi mumkin.

№	Nav nomi	Ildizchalar xo‘l vazni (g)	Ildizchalar quruq vazni (g)	Poyachalar xo‘l vazni (g)	Poyachalar quruq vazni (g)
1	Moskvich	0.06±0.003	0.04±0.003	0.06±0.002	0.04±0.002
2	Tanya	0.04±0.003	0.06±0.002	0.04±0.002	0.03±0.002

3	Antonina	0.08±0.006	0.06±0.002	0.04±0.003	0.02±0.0002
4	Vassa	0.04±0.002	0.05±0.002	0.06±0.003	0.05±0.0002
5	Ilg‘or	0.04±0.002	0.05±0.002	0.04±0.002	0.04±0.002
6	Yaksart	0.05±0.002	0.02±0.002	0.076±0.005	0.06±0.002

5-jadval. Kuzgi yumshoq bug‘doy navlarida ildizchalar va poyachalarning xo‘l va quruq vazni (g)

Biomassa ko‘rsatkichlari bo‘yicha Antonina navida ildizchalarning eng yuqori xo‘l vazni (0.08±0.006 g) aniqlandi. Yaksart navida poyachalarning xo‘l vazni (0.076±0.005 g) va quruq vazni (0.06±0.002 g) bo‘yicha yuqori natijalar qayd etildi. Bu ko‘rsatkichlar ushbu navlarning osmotik stress sharoitida ham faol organik moddalar to‘plash qobiliyatini saqlashini ko‘rsatadi.

Xulosa

Saxaroza eritmasining turli konsentratsiyalarida o‘tkazilgan laboratoriya tajribalari quyidagi xulosalar chiqarishga imkon berdi:

1. Saxaroza konsentratsiyasi oshishi bilan barcha navlarda unuvchanlik ko‘rsatkichlari progressiv pasayib bordi. Bu osmotik stressning urug‘ unuvchanligiga to‘g‘ridan-to‘g‘ri salbiy ta'sirini tasdiqlaydi.

2. Moskvich va Yaksart navlari nazorat sharoitida eng yuqori unuvchanlikni (97.5% va 97.2%), Antonina navi esa past boshlang‘ich unuvchanlikni (25.4%) namoyish etdi.

3. Depressiya ko‘rsatkichlari bo‘yicha Antonina navi osmotik stressga eng sezgir ekanligi, Moskvich navi esa nisbatan chidamliligi aniqlandi.

4. Ildizcha uzunligi va biomassa ko‘rsatkichlari bo‘yicha Yaksart va Antonina navlari raqobatbardosh natijalar ko‘rsatdi.

5. Olingan natijalar saxaroza eritmasi asosidagi osmotik stress testini kuzgi bug‘doy navlarining dastlabki chidamlilik baholash usuli sifatida qo‘llash mumkinligini isbotlaydi.

Adabiyotlar:

1. Flowers T.J., Colmer T.D. Salinity tolerance in halophytes // New Phytologist. 2008. Vol. 179. P. 945–963.

2. Bohnert H.J., Nelson D.E., Jensen R.G. Adaptations to environmental stresses // Plant Cell. 1995. Vol. 7. P. 1099–1111.

3. Almeselmani M. et al. Protective role of antioxidant enzymes under high temperature stress // Plant Science. 2006. Vol. 171. P. 294–300.

4. Farooq M. et al. Seed priming with polyamines improves the germination and early seedling growth in fine rice // Journal of New Seeds. 2008. Vol. 9. P. 145–155.

5. Demir I., Mavi K. The effect of priming on seedling development of differentially aged onion seeds // Scientia Horticulturae. 2004. Vol. 102. P. 189–198.

6. Umarov S.A., Xoliqov A.S. Bug‘doyning qurg‘oqchilikka chidamliligi va osmotik stress muammolari // O‘zbekiston qishloq xo‘jaligi fanlari jurnali. 2019. №3. B. 45–51.

7. Tursunov I.T., Mirzayev B.O. O‘simliklarning abiotik stressga moslashish mexanizmlari // Samarqand davlat universiteti ilmiy axborotnomasi. 2021. №2. B. 112–118.

8. Nabiyev A.A., Yunusova M.X. Kuzgi bug‘doy navlarining qurg‘oqchilik sharoitida fiziologik ko‘rsatkichlari // O‘simlikshunoslik va agrokimyo. 2022. №1. B. 28–35.

9. Qodirov U.Q., Saidova M.N. Saxaroza eritmasi yordamida don ekinlarida osmotik stressni modellashtirish // O‘zbekiston biologiya jurnali. 2021. №3. B. 55–62.

10. Ergashev A.E., Xasanov O.X. O‘zbekistonda bug‘doy seleksiyasining zamonaviy usullari va qurg‘oqchilikka chidamli navlar yaratish // Agrar fan va amaliyot. 2023. №2. B. 14–22.

THEORETICAL FOUNDATIONS OF THE METHODOLOGY OF MORAL EDUCATION IN PRIMARY GRADES

Ortiqova Nargiza Akramovna
Associate Professor, PhD, Kokand State University

Abstract

This article comprehensively examines the theoretical, pedagogical, and psychological foundations of providing moral education to primary school students. The study explores the patterns of moral development in children of primary school age, the structural components of moral education, and effective methods for its implementation. The impact of such methods as games, storytelling, educational conversations, role modeling, and encouragement on primary school students is analyzed. In addition, an optimal model of moral education based on cooperation among the family, school, and local community is proposed.

Keywords

moral education, primary grades, moral qualities, moral consciousness, moral feelings, moral behavior, game method, role-modeling method, educational conversation, psychological development.

BOSHLANG'ICH SINFLARDA AXLOQIY TARBIYA BERISH METODIKASINING NAZARIY ASOSLARI

Qo’qon davlat universiteti dotsenti, PhD Ortiqova Nargiza Akramovna
Ortiqova1101@gmail.com

Annotatsiya: *Mazkur maqolada boshlang'ich sinf o'quvchilariga axloqiy tarbiya berishning nazariy-pedagogik va psixologik asoslari har tomonlama tadqiq etilgan. Boshlang'ich maktab yoshidagi bolalarda axloqiy sifatlarning shakllanish qonuniyatlari, axloqiy tarbiyaning tarkibiy komponentlari va uni amalga oshirishning*

samarali metodlari ko'rib chiqilgan. O'yin, hikoya, tarbiyaviy suhbat, namuna va rag'batlantirish metodlarining boshlang'ich sinf o'quvchilariga ta'siri tahlil qilingan. Bundan tashqari, oila, maktab va mahalla hamkorligida axloqiy tarbiya berishning optimal modeli tavsiya etilgan.

Kalit so'zlar: *axloqiy tarbiya, boshlang'ich sinf, axloqiy sifatlar, axloqiy ong, axloqiy his-tuyg'u, axloqiy xulq-atvor, o'yin metodi, namuna usuli, tarbiyaviy suhbat, psixologik rivojlanish.*

Inson shaxsini shakllantirish jarayonida boshlang'ich maktab yoshi alohida o'rin egallaydi. Aynan 6 yoshdan 10 yoshgacha bo'lgan davrda bolaning axloqiy asoslari, qadriyatlarga munosabati, xulq-atvor normalari va ijtimoiy ko'nikmalari dastlabki shaklini oladi. Shu davrda shakllantirilgan axloqiy sifatlar keyingi hayot davomida shaxs xarakterining mustahkam poydevori bo'lib xizmat qiladi. Shuning uchun pedagogika fani boshlang'ich sinflarda axloqiy tarbiya masalasini doimo o'z diqqat markazida saqlaydi. O'zbekiston Respublikasida ta'lim tizimini isloh qilish jarayonida boshlang'ich ta'limning mazmuni va metodikasi qayta ko'rib chiqilmoqda. Davlat ta'lim standartlarida o'quvchilarning nafaqat bilim va ko'nikmalarini, balki axloqiy va ma'naviy sifatlarini ham shakllantirishga katta e'tibor qaratilgan. Prezident Shavkat Mirziyoyevning ta'kidlashicha, maktab ta'limining asosiy vazifasi bilim berish bilan birga, komil insonni tarbiyalashdan iborat. Bu vazifa esa boshlang'ich sinfdan boshlanishi kerak. Ushbu maqolaning maqsadi boshlang'ich sinf o'quvchilariga axloqiy tarbiya berishning nazariy asoslarini ilmiy jihatdan ochib berish, axloqiy tarbiya metodlarini tizimlashtirish va ularning samaradorligini oshirish bo'yicha tavsiyalar ishlab chiqishdan iborat. Tadqiqotda tarixiy-qiyosiy, tahliliy va pedagogik kuzatuv metodlaridan foydalanilgan.

Boshlang'ich maktab yoshidagi bola psixologiyasini tushunmasdan turib, samarali axloqiy tarbiya berib bo'lmaydi. Buyuk psixolog Lev Vigotskiyning 'yaqin rivojlanish zonasi' nazariyasiga ko'ra, bola o'zi mustaqil bajara olmagan, lekin kattalar yordamida uddalay oladigan vazifalar orqali rivojlanadi. Axloqiy tarbiyada bu qonuniyat shunday namoyon bo'ladi: o'qituvchi bolaga axloqiy muammoni tahlil qilish va to'g'ri qaror qabul qilishda bevosita yo'l ko'rsatadi, keyinchalik bola buni mustaqil bajara oladigan darajaga yetadi.

Shveytsariyalik psixolog Jan Piajeaning axloqiy rivojlanish nazariyasi boshlang'ich maktab yoshini ikkiga ajratadi. Birinchi bosqich — 6-7 yosh: 'geteronomik axloq' davri. Bu davrda bola qoidalarni kattalar belgilaydigan va o'zgartirib bo'lmaydigan mutlaq qonun sifatida idrok etadi. Ikkinchi bosqich — 8-10 yosh: 'avtonomik axloq' davri. Bola qoidalar ijtimoiy kelishuv mahsuli ekanligini tushuna boshlaydi va ularni holatga qarab talqin eta oladi. O'qituvchi bu psixologik xususiyatlarni hisobga olgan holda axloqiy tarbiya metodlarini tanlashi zarur.

Amerika psixologi Lorens Kolbergning axloqiy rivojlanish bosqichlari nazariyasiga ko'ra, boshlang'ich maktab yoshi axloqiy rivojlanishning 'Konventsional' davrining birinchi bosqichiga to'g'ri keladi. Bu davrda bola yaxshi xulq-atvorni kattalar tomonidan ma'qullanish va jazoning yo'qligi sifatida anglaydi. Shu sababli boshlang'ich sinflarda ijobiy kuchaytirishga (rag'batlantirish) asoslangan tarbiya metodlari ayniqsa samarali hisoblanadi. Jazo yoki tanqidga haddan ortiq tayanish esa bolada axloqiy qo'rquv hosil qilishi mumkin, bu esa haqiqiy axloqiy shakllanishga xalal beradi. Bolaning axloqiy rivojlanishida his-tuyg'ular va emotsional intellekt alohida o'rin tutadi. Tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, axloqiy bilimni his-tuyg'u bilan qo'shib o'rgatish uzoq muddatli natija beradi. Boshlang'ich sinf o'quvchisi matematik formulani unutishi mumkin, lekin uni harakatga undagan muhabbat, achinish yoki adolat tuyg'usini uzoq

vaqt eslab qoladi. Shu sababli axloqiy tarbiya jarayonida bolaning emotsional olamiga murojaat qilish, his-tuyg'ularini ifodalashga imkon berish metodologik jihatdan muhim ahamiyatga ega.

Pedagogika fanida axloqiy tarbiya uchta asosiy komponentdan iborat deb qaraladi: axloqiy ong, axloqiy his-tuyg'u va axloqiy xulq-atvor. Ushbu uchlik o'zaro uzviy bog'liq bo'lib, ularning barchasi birgalikda rivojlantirilgandagina to'laqonli axloqiy tarbiya amalga oshirilgan hisoblanadi. Faqat bitta komponentga e'tibor qaratish yuzaki va bir tomonlama tarbiyaga olib keladi. Axloqiy ong — bu o'quvchining yaxshilik va yomonlik, adolat va adolatsizlik, to'g'ri va noto'g'ri xulq-atvor haqidagi tasavvurlari tizimidir. Boshlang'ich sinflarda axloqiy ongni shakllantirish uchun tarbiyaviy suhbatlar, ertak va hikoyalar muhokamasi, axloqiy vaziyatlarni tahlil qilish metodlaridan foydalaniladi. O'qituvchi o'quvchilardan 'Nima uchun bu yaxshi (yoki yomon)?', 'Sen bo'lsang nima qilarding?' kabi savollar orqali ularni mustaqil axloqiy fikrlashga undaydi. Axloqiy his-tuyg'u — bu axloqiy bilimlar va normalar haqida bola tomonidan boshdan kechirilgan emotsional munosabat. Vijdon, uyat, mas'uliyat, hamdardlik, mehr-muhabbat — bularning barchasi axloqiy his-tuyg'ulardir. Boshlang'ich sinf o'quvchisida bu his-tuyg'ularni uyg'otish uchun emotsional ta'sirchan ertaklar, badiiy asarlar va hayotiy misollar kuchli vosita bo'lib xizmat qiladi. Sinfdagi o'quvchi biror qiynalayotgan tengdoshiga hamdardlik bildirsa, o'qituvchi bu holni e'tibordan chetda qoldirmasligi va ijobiy baho berishi zarur.

Axloqiy xulq-atvor — bu axloqiy ong va his-tuyg'ularning amaliy ifodasidir. Bola nafaqat yaxshilik nima ekanligini bilishi va yaxshilikka intilishi, balki uni real hayotda amalga oshirishi kerak. Boshlang'ich sinflarda axloqiy xulq-atvorni shakllantirish uchun ijtimoiy foydali mehnat, jamoaviy loyihalar, ijtimoiy aksiyalar va kun tartibini saqlash

kabi amaliy mashg'ulotlardan foydalanish samarali. Axloqiy xulq-atvor mustahkam odatga aylanishi uchun u muntazam takrorlanishi zarur.

O'yin metodi boshlang'ich sinf o'quvchilari uchun eng tabiiy va samarali tarbiya vositasidir. Bola o'yin orqali dunyo bilan muloqot qiladi, ijtimoiy munosabatlarni o'rganadi va axloqiy normalarni o'zlashtiradi. Axloqiy mazmundagi rolli o'yinlarda — 'Bozorda', 'Kasalxonada', 'Maktabda', 'Oilada' — o'quvchilar turli hayotiy vaziyatlarni modellashtiradi. Bu o'yinlarda qahramonlar turli muammolarga duch keladi va ularni hal qilish yo'llarini izlaydi. O'qituvchi o'yin tugagach, muhokama tashkil etib, o'quvchilardan o'z xatti-harakatlarini tahlil qilishlarini so'rashi kerak. Tarbiyaviy suhbat metodi axloqiy ongni shakllantiruvchi asosiy metodlardan biri. Suhbat jarayonida o'qituvchi o'quvchilarga axloqiy muammoli vaziyatlarni taqdim etadi va ular bilan birga yechim qidiradi. Muvaffaqiyatli suhbat uchun bir qancha shartlar zarur: muhit do'stona va xavfsiz bo'lishi kerak; o'quvchilarning barcha fikrlari hurmat bilan qabul qilinishi lozim; o'qituvchi o'z fikrlarini o'quvchilarga yuklamasligi va savol-javob orqali ularni mustaqil xulosaga olib kelishi kerak. 'Sizningcha, bu holda to'g'ri qilindi mi?', 'Kimga qiyin bo'ldi?' kabi ochiq savollar suhbatni boyitadi.

Namuna usuli boshlang'ich maktab yoshida eng ta'sirchan metodlardan biridir, chunki bu yoshdagi bola taqlid orqali o'rganadi. O'qituvchining o'zi — uning nutqi, xulq-atvori, boshqalarga munosabati, vaqtga hurmati — bu yoshdagi bolalar uchun bevosita namuna bo'lib xizmat qiladi. Shu sababli boshlang'ich sinf o'qituvchisi o'z xatti-harakatlariga alohida e'tibor berishi zarur. Bundan tashqari, buyuk insonlar — Imom Buxoriy, Alisher Navoiy, Abdulla Qodiriy va boshqa ajdodlarimizning hayotidan tarbiyaviy lavhalar keltirish bolalarda ulug' maqsadlar sari intilish istagini uyg'otadi.

Ertaklar va badiiy hikoyalar axloqiy tarbiyada alohida o'rin tutadi. Ertakda yaxshilik hamisha g'alaba qozonadi, yovuzlik jazosini oladi, mehr-oqibat, sadoqat va

jasorat ulug'lanadi. O'zbek xalq ertaklaridagi axloqiy g'oyalar bolalar psixologiyasiga mos kelib, ularning qalbiga chuqur singib ketadi. Badiiy hikoyalarni o'qib, muhokama qilish usuli axloqiy ongi va his-tuyg'ularini bir vaqtda rivojlantiradi. Rag'batlantirish va mukofotlash metodi ham boshlang'ich sinflarda juda samarali: ijobiy xulq-atvor uchun maqtov, olqish va rag'bat olgan bola ushbu xulq-atvorni mustahkamlashga intiladi.

Boshlang'ich sinflarda axloqiy tarbiya berish — bu murakkab, ko'p qirrali va uzluksiz pedagogik jarayon. Ushbu jarayonning muvaffaqiyati uchun bir qancha shartlar bajarilishi zarur: birinchidan, o'qituvchi boshlang'ich maktab yoshi psixologiyasini chuqur bilishi va axloqiy rivojlanish bosqichlarini hisobga olishi lozim; ikkinchidan, axloqiy tarbiyaning uchala komponenti — ong, his-tuyg'u va xulq-atvor — birgalikda va izchil rivojlantirilishi kerak; uchinchidan, metodlar xilma-xil, bolaning yoshiga va individual xususiyatlariga mos bo'lishi zarur. Oila, maktab va mahalla hamkorligisiz to'laqonli axloqiy tarbiya mumkin emas. O'qituvchi ota-onalar bilan muntazam aloqada bo'lib, tarbiyaviy yondashuvlarni muvofiqlashtirishi kerak. Ota-onalar uchun axloqiy tarbiya metodikasi bo'yicha seminarlar, maslahat uchrashuvlari va ochiq darslar tashkil etish samarali natijalarga olib keladi. Mahalla kengashlari va jamoat tashkilotlarining maktab bilan hamkorligi ham axloqiy tarbiyani yanada mustahkamlaydi. Tadqiqot natijalari asosida quyidagi ilmiy-amaliy tavsiyalar ishlab chiqildi: boshlang'ich sinf o'quvchilari uchun axloqiy tarbiyaga mo'ljallangan maxsus o'quv-uslubiy qo'llanmalar yaratilishi; o'qituvchilar tayyorlash yo'nalishida axloqiy tarbiya metodikasiga oid fanlarning hajmini oshirish; boshlang'ich sinflarda axloqiy tarbiyaning samaradorligini baholash uchun ilmiy asoslangan diagnostik vositalar ishlab chiqish; oila va maktab hamkorligini yangi darajaga ko'tarish uchun raqamli muloqot platformalaridan foydalanish tavsiya etiladi. Ushbu tavsiyalar amalga oshirilsa, boshlang'ich ta'limda axloqiy tarbiyaning sifati sezilarli darajada oshishi kutiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Mirziyoyev Sh.M. Yangi O'zbekiston taraqqiyot strategiyasi. — Toshkent: O'zbekiston, 2022. — 464 b.

2. Islomov I. Boshlang'ich ta'lim pedagogikasi. — Toshkent: O'qituvchi, 2019. — 310 b.

3. G'oziyev E. Yoshlar psixologiyasi. — Toshkent: Fan, 2020. — 258 b.

4. Yo'ldosheva Sh. Boshlang'ich sinflarda tarbiyaviy ishlar metodikasi. — Toshkent: TDPU, 2021. — 190 b.

5. Tojiboyeva M. Axloq tarbiyasi nazariyasi va metodikasi. — Toshkent: Barkamol fayz, 2022. — 204 b.

6. Hasanboyev J. va boshqalar. Pedagogika. — Toshkent: Fan va texnologiya, 2019. — 480 b.

7. Vigotskiy L.S. Pedagogicheskaya psixologiya. — Moskva: Pedagogika,1991. — 480 s.

8. Piaget J. The Moral Judgment of the Child. — London: Routledge, 1965. — 418 p.

CONTENT AND STRUCTURAL CHARACTERISTICS OF DEVELOPING GENERAL CULTURAL COMPETENCE IN FUTURE PRESCHOOL TEACHER-EDUCATORS

Olimova Dilrabo Nurali qizi

Lecturer, Department of Preschool Education, Namangan State Pedagogical Institute

Abstract

This article examines the content and structural characteristics of developing general cultural competence in future preschool teacher-educators. The essence of general cultural competence, its structural components, development criteria, and significance in the pedagogical education process are analyzed. Particular attention is paid to the role of national and universal values, communicative culture, information culture, and creative activity in the professional training of future teachers. The findings indicate that the development of general cultural competence is an important factor in enhancing professional competence and improving the effectiveness of the educational process.

Keywords

general cultural competence, future teacher-educator, competency-based approach, professional training, cultural values, communicative culture, information culture, pedagogical activity, competence, educational process.

BO’LAJAK TARBIYACHI-PEDAGOGLARDA UMUMMADANIY KOMPETENTLIKNI RIVOJLANTIRISHNING MAZMUNIY VA TUZILMAVIY TAVSIFI

NamDPI. Maktabgacha ta’lim kafedrasi o‘qituvchisi

Olimova Dilrabo Nurali qizi

olimovadilraboifora@gmail.com +998977050615

Annotatsiya. *Mazkur maqolada bo‘lajak tarbiyachi-pedagoglarda umummadaniy kompetentlikni rivojlantirishning mazmuniy va tuzilmaviy tavsifi yoritilgan. Umummadaniy kompetentlikning mohiyati, tarkibiy komponentlari, rivojlanish mezonlari hamda pedagogik ta’lim jarayonidagi ahamiyati tahlil qilingan. Shuningdek, bo‘lajak pedagoglarning kasbiy tayyorgarligida milliy va umuminsoniy qadriyatlar, kommunikativ madaniyat, axborot madaniyati hamda ijodiy faoliyatning o‘rni asoslab berilgan. Tadqiqot natijalariga ko‘ra, umummadaniy kompetentlikni rivojlantirish pedagogning kasbiy kompetentligini oshirish va ta’lim-tarbiya jarayoni samaradorligini ta’minlashning muhim omili ekanligi aniqlangan.*

Kalit so‘zlar: *umummadaniy kompetentlik, bo‘lajak tarbiyachi-pedagog, kompetensiyaviy yondashuv, kasbiy tayyorgarlik, madaniy qadriyatlar, kommunikativ madaniyat, axborot madaniyati, pedagogik faoliyat, kompetensiya, ta’lim jarayoni.*

Аннотация. *В данной статье раскрываются содержательная и структурная характеристики развития общекультурной компетентности будущих воспитателей-педагогов. Проанализированы сущность общекультурной компетентности, её структурные компоненты, критерии развития и значение в процессе педагогического образования. Особое внимание уделено роли национальных и общечеловеческих ценностей, коммуникативной культуры, информационной культуры и творческой деятельности в профессиональной подготовке будущих педагогов. Результаты исследования показывают, что развитие общекультурной компетентности является важным фактором повышения профессиональной компетентности педагога и эффективности образовательного процесса.*

Ключевые слова: *общекультурная компетентность, будущий воспитатель-педагог, компетентностный подход, профессиональная подготовка, культурные*

ценности, коммуникативная культура, информационная культура, педагогическая деятельность, компетенция, образовательный процесс.

Bo‘lajak tarbiyachi-pedagoglarda umummadaniy kompetentlikni rivojlantirishning mazmunini aniqlashda mazkur kompetentlikning mohiyati, tarkibiy qismlari va pedagogik funksiyalarini aniqlashtirish muhim ahamiyat kasb etadi. Ilmiy manbalar tahlili shuni ko‘rsatadiki, umummadaniy kompetentlik shaxsning madaniyatga oid bilimlarni egallashi, milliy va umuminsoniy qadriyatlarni o‘zlashtirishi, madaniyatlararo muloqotga tayyorligi hamda madaniy tajribani ijtimoiy va kasbiy faoliyatda qo‘llay olish qobiliyatini ifodalovchi integrativ sifat hisoblanadi.

Bo‘lajak tarbiyachi-pedagoglarda umummadaniy kompetentlikni rivojlantirishning mazmuniy tavsifini aniqlash mazkur kompetentlikning tarkibi, vazifalari va pedagogik ahamiyatini chuqur tahlil qilishni talab etadi. Chunki umummadaniy kompetentlik zamonaviy pedagog shaxsining nafaqat umumiy madaniy saviyasini, balki uning kasbiy faoliyatni ma’naviy-axloqiy va qadriyatli asoslarda tashkil etishga tayyorligini ham ifodalaydi. Shu bois ushbu kompetentlik pedagogning kasbiy kompetentligi tizimida integrallashuvchi va yo‘naltiruvchi funksiyani bajaradi.

Bo‘lajak tarbiyachi-pedagoglarda umummadaniy kompetentlikning mazmuni madaniyatga oid bilimlarni egallash, milliy va umuminsoniy qadriyatlarni anglash va qadrlash, madaniy merosni asrab-avaylashga mas’uliyatli munosabatni shakllantirish, madaniyatlararo muloqotni amalga oshirish hamda madaniy qadriyatlarni kasbiy-pedagogik faoliyatda namoyon etishga tayyorlik kabi jihatlarni qamrab oladi. Mazkur mazmuniy tavsif umummadaniy kompetentlikning ichki tuzilmasini aniqlash va uning tarkibiy komponentlarini belgilash uchun nazariy asos bo‘lib xizmat qiladi.

Umummadaniy kompetentlikning mohiyati va mazmuniga oid ilmiy qarashlar tahlili mazkur fenomenning ko‘p komponentli va integrativ xarakterga ega ekanligini

ko‘rsatdi. Tadqiqotchilar tomonidan ilgari surilgan yondashuvlarda uning bilimga oid, qadriyatli, kommunikativ va faoliyatli jihatlari turli darajada yoritilgan bo‘lsa-da, ularning barchasida shaxsning madaniy tajribani o‘zlashtirishi, qadriyatlarni anglab qabul qilishi hamda ularni amaliy faoliyatda namoyon etishi umumiy metodologik asos sifatida namoyon bo‘ladi.

Bo‘lajak tarbiyachi-pedagoglar faoliyatining o‘ziga xos xususiyatlari esa umummadaniy kompetentlikni faqat madaniyatga oid bilimlar tizimi sifatida emas, balki pedagogik faoliyatning ma’naviy-axloqiy, kommunikativ va refleksiv asoslarini belgilovchi kasbiy-shaxsiy sifat sifatida talqin qilishni talab etadi. Chunki tarbiyachi-pedagog kelajak avlodning ma’naviy kamoloti, qadriyatli dunyoqarashi va madaniy xulq-atvorini shakllantiruvchi asosiy subyekt hisoblanadi. Shu sababli uning umummadaniy kompetentligida madaniyatga oid bilimlar bilan bir qatorda qadriyatlarga sodiqlik, madaniyatlararo muloqotga tayyorlik, pedagogik faoliyatda madaniy qadriyatlarni namoyon etish hamda o‘zining madaniy rivojlanishini tahlil qila olish qobiliyatlari ham mujassam bo‘lishi lozim.

Tadqiqot maqsadi, aksiologik yondashuvning metodologik imkoniyatlari hamda ilmiy manbalarda keltirilgan nazariy qarashlar sintezi asosida bo‘lajak tarbiyachi-pedagoglarda umummadaniy kompetentlikning tuzilmasi kognitiv, aksiologik, kommunikativ-faoliyatli va refleksiv komponentlar birligida tavsiflandi. Mazkur komponentlar o‘zaro uzviy bog‘liq holda shaxsning madaniy bilimlarni egallashi, qadriyatlarni interiorizatsiya qilishi, madaniyatlararo muloqot va kasbiy faoliyatda ularni namoyon etishi hamda o‘zining madaniy rivojlanishini baholashini ta’minlaydi. Bo‘lajak tarbiyachi-pedagoglarda umummadaniy kompetentlikning tuzilmaviy tavsifi quyidagi jadvalda keltirilgan(1-jadvalga qarang).

1-jadval

Bo‘lajak tarbiyachi-pedagoglarda umummadaniy kompetentlikning mazmuniy tuzilmasi

T/R	Komponentlar	Mazmuni
1	Kognitiv komponent	Madaniyat, milliy va umuminsoniy qadriyatlar, ma’naviy meros, pedagogik etika va estetik madaniyatga oid bilimlar tizimi
2	Aksiologik komponent	Madaniy qadriyatlarni anglash, qabul qilish, qadrlash va shaxsiy e’tiqod hamda hayotiy pozitsiyaga aylantirish
3	Kommunikativ-faoliyatli komponent	Madaniyatlararo muloqot, pedagogik hamkorlik, bag‘rikenglik va madaniy qadriyatlarni kasbiy faoliyatda namoyon etish
4	Refleksiv komponent	O‘zining madaniy rivojlanishini baholash, madaniy qadriyatlarning kasbiy faoliyatdagi ahamiyatini anglash va o‘z-o‘zini takomillashtirishga intilish

Jadvalda keltirilgan tuzilmaviy komponentlar bo‘lajak tarbiyachi-pedagoglarda umummadaniy kompetentlikning mazmunini yaxlit tizim sifatida tavsiflaydi. Mazkur komponentlarning har biri o‘ziga xos vazifalarni bajarish bilan birga, o‘zaro uzviy bog‘liqlikda shaxsning madaniy rivojlanishini ta’minlaydi.

1. Kognitiv komponent umummadaniy kompetentlikning bilimga asoslangan tarkibiy qismi hisoblanadi. Ushbu komponent orqali bo‘lajak tarbiyachi-pedagoglarda milliy va umuminsoniy madaniyat, ma’naviy meros, tarixiy-madaniy qadriyatlar, pedagogik madaniyat, etika va estetika haqidagi bilimlar tizimi shakllanadi. Mazkur

bilimlar pedagogning madaniy hodisalarni tushunishi, ularni tahlil qilishi va kasbiy faoliyatida ulardan samarali foydalanishi uchun zarur intellektual asos vazifasini bajaradi. Kognitiv komponentning rivojlanganligi pedagogning madaniy savodxonligi, dunyoqarash kengligi va madaniy jarayonlarga nisbatan ongli munosabatida namoyon bo‘ladi.

2. Aksiologik komponent umummadaniy kompetentlikning markaziy tarkibiy qismi bo‘lib, shaxs tomonidan madaniy qadriyatlarning anglanishi, qabul qilinishi va ichki ehtiyojga aylantirilishini tavsiflaydi. Mazkur komponentning shakllanganligi bo‘lajak tarbiyachi-pedagogning milliy va umuminsoniy qadriyatlarga hurmat bilan munosabatda bo‘lishi, madaniy merosni asrab-avaylashga mas’uliyat hissini namoyon etishi hamda o‘z faoliyatida ma’naviy-axloqiy tamoyillarga amal qilishida aks etadi. Aksiologik komponent ayniqsa tarbiyachi-pedagog faoliyatida muhim ahamiyatga ega bo‘lib, u tarbiyaviy ta’sirning mazmunini belgilovchi ichki motivatsion asos sifatida namoyon bo‘ladi.

3. Kommunikativ-faoliyatli komponent madaniy bilim va qadriyatlarning amaliy faoliyat jarayonida ro‘yobga chiqarilishini ta’minlaydi. Ushbu komponent bo‘lajak tarbiyachi-pedagogning madaniyatlararo muloqotni amalga oshirishi, pedagogik hamkorlikni yo‘lga qo‘yishi, bag‘rikenglik va tolerantlik tamoyillariga amal qilishi hamda madaniy qadriyatlarni ta’lim-tarbiya jarayoniga integratsiya qilishi bilan tavsiflanadi. Mazkur komponentning rivojlanganligi pedagogning ijtimoiy faolligi, muloqot madaniyati va kasbiy faoliyat samaradorligining muhim ko‘rsatkichlaridan biri hisoblanadi.

4. Refleksiv komponent esa shaxsning o‘z madaniy rivojlanishini tahlil qilishi, baholashi va takomillashtirishga intilishini ifodalaydi. Bo‘lajak tarbiyachi-pedagog o‘zining madaniy bilimlari, qadriyatlari va faoliyatini muntazam ravishda tahlil qilish

orqali o‘z-o‘zini rivojlantirish strategiyalarini ishlab chiqadi. Refleksiv faoliyat pedagogning kasbiy va shaxsiy kamolotini ta’minlash bilan birga, uning madaniy o‘zligini anglashiga ham xizmat qiladi.

Bo‘lajak tarbiyachi-pedagoglarda umummadaniy kompetentlikning tuzilmasi kognitiv, aksiologik, kommunikativ-faoliyatli va refleksiv komponentlarning o‘zaro integratsiyasi asosida shakllanadi. Mazkur komponentlarning uyg‘un rivojlanishi pedagogning madaniy savodxonligini, qadriyatli pozitsiyasini, muloqot madaniyatini va o‘z-o‘zini rivojlantirish qobiliyatini ta’minlaydi. Shu bois umummadaniy kompetentlikni rivojlantirish jarayonida ushbu komponentlarning har biriga tizimli va maqsadli pedagogik ta’sir ko‘rsatish muhim ahamiyat kasb etadi.

Tadqiqot davomida umummadaniy kompetentlikning mazmuniy va tuzilmaviy tavsifi aniqlashtirilib, uning kognitiv, aksiologik, kommunikativ-faoliyatli va refleksiv komponentlardan tashkil topganligi asoslandi. Ushbu komponentlarning o‘zaro integratsiyasi bo‘lajak tarbiyachi-pedagogning madaniy savodxonligi, qadriyatli pozitsiyasi, ijtimoiy-madaniy faolligi hamda o‘z-o‘zini rivojlantirish qobiliyatining shakllanishini ta’minlashi aniqlandi.

Shuningdek, umummadaniy kompetentlikni rivojlantirish jarayoni mazmun, shakl, metod, vosita va pedagogik shart-sharoitlarning o‘zaro uyg‘unligi asosida tashkil etilishi zarurligi asoslandi. Mazkur jarayonning samaradorligi madaniyatga muvofiqlik, aksiologik yo‘naltirilganlik, insonparvarlik, subyekt-subyekt munosabatlari, integrativlik, refleksivlik hamda uzluksizlik tamoyillariga amal qilinishiga bevosita bog‘liq ekanligi aniqlandi.

Natijada bo‘lajak tarbiyachi-pedagoglarda umummadaniy kompetentlikni rivojlantirishning nazariy asoslari, tarkibiy tuzilmasi va funksional tavsifi aniqlashtirildi hamda ushbu kompetentlikni aksiologik yondashuv asosida rivojlantirishning

metodologik poydevori yaratildi. Mazkur holat keyingi paragrafda bo‘lajak tarbiyachi-pedagoglarda umummadaniy kompetentlikni rivojlantirishning pedagogik imkoniyatlari, mexanizmlari va amaliy texnologiyalarini tadqiq etish uchun zarur nazariy asos bo‘lib xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. O‘zbekiston Respublikasi “Ta’lim to‘g‘risida”gi Qonuni.
2. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining ta’limga oid farmon va qarorlari.
3. Muslimov N.A. “Kasb ta’limi o‘qituvchisining kasbiy kompetentligini shakllantirish texnologiyasi”.
4. Tolipov O‘., Usmonboyeva M. “Pedagogik texnologiyalar”.
5. Ishmuhamedov R. “Innovatsion pedagogik texnologiyalar”.
6. Zimnyaya I.A. “Klyuchevыe kompetensi kak rezultat obrazovaniya”.
7. Khutorskoy A.V. “Kompetentnostniy podxod v obrazovanii”.
8. Azizxo‘jayeva N.N. “Pedagogik mahorat va pedagogik texnologiyalar”.
9. Saidahmedov N. “Yangi pedagogik texnologiyalar”.
10. Karimova V. “Pedagogik kompetentlik asoslari”.
11. D.Olimova “Bo‘lajak tarbiyachilarda umummadaniy kompetentlikni rivojlantirish jarayonining zamonaviy ta’lim paradigmasiga mos pedagogik modeli” 2026.

CHALLENGES AND OPPORTUNITIES OF VIRTUAL HEARINGS IN THE FUTURE OF COMMERCIAL ARBITRATION

Barakayeva Sevinchbonu Jaxongir kizi
Master’s student of University of World Economy and Diplomacy

Abstract

The rapid adoption of virtual hearings, catalyzed by global events, presents a critical inflection point for international commercial arbitration. This paper analyzes the dualism of significant challenges and unprecedented opportunities inherent in this shift. While concerns regarding due process, cybersecurity, and the “digital divide” pose substantial hurdles, the potential for enhanced efficiency, accessibility, and cost-effectiveness is transformative. Through a qualitative analysis of jurisdictional practices, institutional innovation in Online Dispute Resolution (ODR), and cross-border collaborations, this paper argues that the future lies in a hybrid, technologically-integrated model. The arbitration community’s task is to systematize virtual procedures, transforming initial ad-hoc solutions into a resilient, standardized, and trustworthy framework that leverages these opportunities while mitigating the challenges.

Keywords

Virtual hearings; online dispute resolution; ODR; arbitration; due process; cybersecurity; digital divide; procedural innovation; cross-border collaboration; arbitral institutions; hybrid model; international commercial arbitration

Annotatsiya

Xalqaro tijoratiy arbitrajda virtual eshituvlarning tezkor qabul qilinishi global voqealar tomonidan shakllantirilgan, muhim burilish nuqtasini ifodalaydi. Ushbu maqola ushbu o'zgarishlarga xos bo'lgan katta muammolar va cheksiz imkoniyatlar dualizmini tahlil qiladi. Huquqiy jarayonni saqlash, kiberxavfsizlik va “raqamli

bo'shlig'i” bo'yicha tashvishlar muhim to'siqlarni ko'rsatsa-da, samaradorlik, kirish imkoniyati va rentabillik bo'yicha o'rnatilgan imkoniyatlar o'zgartirilgan. Hokimiyat amalliyotlarining sifat tahlili, Onlayn Nizolarni Hal Qilish (ODR) bo'yicha tuzumiy innovatsiya va chegaralararo hamkorlilik orqali, ushbu maqola kelajak gibrid, texnologiya-integratsiyalangan modelda yotadi deb bahslaydi. Arbitraj jamoasining vazifasi virtual protseduralarni tizimlashtirilgan saqlanmalar, dastlabki impromptu yechimlarni mustahkam, standartlashtirilgan va ishonchli ramkaga o'zlashtirishdir.

Introduction

The rapid adoption of virtual hearings, catalyzed by global events, presents a critical inflection point for international commercial arbitration. This paper analyzes the dualism of significant challenges and unprecedented opportunities inherent in this shift. While concerns regarding due process, cybersecurity, and the "digital divide" pose substantial hurdles, the potential for enhanced efficiency, accessibility, and cost-effectiveness is transformative. Through a qualitative analysis of jurisdictional practices, institutional innovation in Online Dispute Resolution (ODR), and cross-border collaborations, this paper argues that the future lies in a hybrid, technologically-integrated model. The arbitration community's task is to systematize virtual procedures, transforming initial ad-hoc solutions into a resilient, standardized, and trustworthy framework that leverages these opportunities while mitigating the challenges. The landscape of international commercial arbitration is at a crossroads, shaped by the accelerated integration of virtual hearings. What began as a necessary response to a global crisis has evolved into a permanent feature, presenting a complex matrix of challenges and opportunities for the future of the field. This paper directly addresses this duality. It contends that while virtual hearings introduce formidable challenges to traditional procedural norms - testing the limits of due process, cybersecurity, and fair

deliberation - they simultaneously unlock unprecedented opportunities for efficiency, global access, and institutional evolution. The central question is how the community can navigate this new terrain to build a future that maximizes the benefits while conscientiously addressing the risks. This analysis will explore this balance by first examining the practical lessons from advanced jurisdictions, then investigating institutional innovations in ODR, and finally, considering the role of cross-border collaboration in shaping a cohesive path forward. The initial, forced adoption of virtual hearings served as a global proving ground, revealing both the immediate challenges and the latent opportunities. Jurisdictions like England and Singapore quickly discovered that the opportunity for continuity of justice was immense, allowing cases to proceed despite physical lockdowns. This was a clear benefit. However, this also exposed significant challenges. Issues of technology fairness - ensuring all parties had equal access to stable connections and digital tools - came to the fore, highlighting a potential "digital divide." The difficulty of assessing witness credibility on a screen and concerns over cybersecurity and confidential information breaches became primary concerns. Yet, from navigating these challenges, a blueprint of opportunities emerged. The development of detailed ""”cyber-protocols” for document sharing and breakout rooms, for 1 instance, not only solved immediate problems but also created opportunities for more organized and efficient hearing management. The empowerment of tribunals to act as technology managers presented an opportunity to enhance procedural control. The experience proved that the fundamental challenge of maintaining due process could be met, turning a potential weakness into a demonstrated strength and paving the way for more systematic adoption. The ad-hoc solutions of the early phase presented an opportunity for arbitral institutions to lead the way in systematization. The primary challenge was to transform a patchwork of video calls into a secure, reliable, and

trustworthy process. Institutions like the HKIAC addressed this by publishing guidance notes, creating a foundational opportunity for standardizing best practices. The most significant institutional response to the challenges of security and integration has been the development of dedicated Online Dispute Resolution (ODR) platforms. This innovation represents a direct turn of a challenge into a major opportunity. Platforms that integrate case management, e-bundles, and video hearings into a single, encrypted environment directly address the challenges of data security and procedural fragmentation. By doing so, they unlock the opportunity to offer a streamlined, user-friendly, and potentially superior service. This institutionalization moves virtual hearings from a risky alternative to a premium option, fundamentally altering the value proposition of arbitration by offering greater efficiency and lower costs - a core opportunity for the future. As institutions developed their own systems, a new challenge emerged: the risk of a fragmented digital arbitration landscape with incompatible standards. This potential pitfall created a powerful opportunity for cross-border collaboration, exemplified by the partnership between TIAC and HKIAC. Such collaborations are strategic responses to the challenge of achieving global harmony. The opportunities born from these partnerships are multifaceted. They allow for the development of harmonized ODR standards, which is an opportunity to simplify cross-border proceedings and enhance legal certainty. They facilitate knowledge sharing on enduring challenges like data privacy, turning individual institutional learning into collective wisdom. Most importantly, they present a monumental opportunity to enhance global access to justice, particularly for smaller entities that were previously deterred by the high costs of traditional, in person arbitration. By working together, institutions can ensure that the opportunities of virtual hearings are not limited to wealthy corporations but become a broadly accessible feature of the international dispute resolution system.

The evidence clearly shows that the future of commercial arbitration will be defined by how it balances the scale between the challenges and opportunities of virtual hearings. The 2 opportunities for reduced costs, increased efficiency, and greater accessibility are transformative and must be pursued. However, this cannot come at the expense of ignoring the persistent challenges related to the digital divide, witness credibility, and data security. The path forward, therefore, is not a choice between physical and virtual, but the intelligent integration of both into a hybrid model. The institutional innovations and cross-border collaborations are the very mechanisms that allow the field to mitigate the challenges and institutionalize the opportunities This synthesis leads to a more resilient, adaptable, and sophisticated system. Tribunals and parties will be empowered with a spectrum of choices, selecting the most appropriate format based on the specific needs of each case, thereby turning the central dilemma of our time into its greatest asset. All in all, the journey of virtual hearings in commercial arbitration is a narrative of confronting challenges and seizing opportunities. The initial practical challenges have been met with procedural ingenuity, the challenges of security and scale have been addressed through institutional ODR innovation, and the challenges of a globalized world are being tackled through cross-border collaboration. Each challenge has been met with a corresponding opportunity for improvement and evolution. The task ahead is to continue this work - to codify best practices, build trust in technology, and ensure equitable access. By doing so, the field of international commercial arbitration can confidently navigate this new normal, emerging stronger, more efficient, and more accessible than ever before

References

1. United Nations Convention on the Recognition and Enforcement of Foreign Arbitral Awards (New York Convention). (1958). United Nations Treaty Series, 330, 3.

2. Born, G. B. (2021). International Arbitration: Law and Practice (3rd ed.). Oxford University Press.

3. Gill, C., & Langen, N. (2021). Online Dispute Resolution and Virtual Proceedings in International Arbitration. The Law and Practice of International Courts and Tribunals, 20(3), 401–425.

4. Moffett, L., & Schmitz, S. J. (2021). Moving Dispute Resolution Online. University of Baltimore Law Review, 50(3), 637–680.

5. Schmitz, S. J., & Rule, C. (2017). The New Handbook for Online Dispute Resolution: Generating Effective eSolutions. Jossey-Bass.

6. Tucker, R. & Carvajal, L. (2020). Virtual Hearing Best Practices. Miami Law Review, 74(3), 821–865.

Cross-Border Mergers and Acquisitions: Concept, Opportunities, Risks, and Disputes

Otajonova Shahzodabegim Ulugbek kizi
Master's Student, University of World Economy and Diplomacy

Abstract

This thesis analyzes the legal nature of cross-border mergers and acquisitions (M&A), examines their key opportunities and risks, and defines the concept and causes of disputes arising in such transactions. Based on doctrinal sources and practical examples, it is concluded that the cross-border element significantly complicates both transaction structuring and conflict resolution, necessitating the use of specialized dispute resolution mechanisms.

Keywords

cross-border mergers and acquisitions; cross-border disputes; due diligence; representations and warranties; price adjustments; dispute resolution mechanisms; international commercial law.

Отажонова Шахзодабегим Улугбек кизи
Магистрант Университета мировой экономики и дипломатии

Трансграничные сделки по слияниям и поглощениям: понятие, возможности, риски и споры

Аннотация. Настоящий тезис посвящён анализу правовой природы трансграничных сделок по слияниям и поглощениям (M&A), исследованию их ключевых возможностей и рисков, а также определению понятия споров, возникающих в рамках таких сделок, и причин их появления. На основе доктринальных источников и практических примеров обосновывается вывод о том, что трансграничный элемент существенно усложняет как структурирование

сделки, так и урегулирование конфликтов, что обусловливает необходимость применения специализированных механизмов разрешения споров.

Ключевые слова: *трансграничные слияния и поглощения; споры в трансграничных сделках; комплексная проверка; заявления и гарантии; корректировка цены; механизмы разрешения споров; международное коммерческое право.*

Понятие трансграничных сделок по слияниям и поглощениям и их классификация. Правовой институт трансграничных слияний и поглощений занимает особое место в системе международного коммерческого права. Понятие «слияния и поглощения» (mergers and acquisitions, M&A) было заимствовано из англоязычной деловой практики и представляет собой совокупность сделок, в результате которых происходит передача или объединение активов и корпоративного контроля. В доктрине сложились два основных подхода к разграничению этих понятий: согласно первому, поглощение является разновидностью слияния; согласно второму — поглощение выступает родовым понятием, тогда как слияние обозначает конкретную юридическую процедуру объединения двух и более юридических лиц в одно.

В законодательстве Республики Узбекистан отсутствует специальная регламентация трансграничных слияний и поглощений. Гражданский кодекс и Закон «Об обществах с ограниченной ответственностью» оперируют категориями «слияние» (создание нового общества с передачей ему прав и обязанностей нескольких ликвидируемых обществ) и «присоединение» (ликвидация одного или нескольких обществ с переходом их прав и обязанностей к другому), что в международной практике соответствует понятиям merger и acquisition соответственно. Таким образом, трансграничный характер сделки образуется не в

силу специальной нормы, а в силу того, что участвующие в ней компании находятся в разных государствах.

В экономической и правовой науке трансграничные сделки по слияниям и поглощениям принято классифицировать по характеру взаимоотношений между объединяемыми компаниями на горизонтальные (объединение конкурентов из одной отрасли), вертикальные (объединение компаний, находящихся в отношениях «покупатель — продавец») и конгломератные (объединение не связанных между собой по виду деятельности компаний). Главной отличительной чертой трансграничных сделок, по мнению Баумана и Фуллера, является повышенная правовая и коммерческая сложность, обусловленная одновременным действием нескольких правовых систем, экономических условий и регуляторных режимов. Это предопределяет применение к таким сделкам международного частного права, международного коммерческого права, инвестиционных договоров, антимонопольного, налогового законодательства и законодательства об иностранных инвестициях.

Возможности и риски трансграничных сделок по слияниям и поглощениям. Трансграничные сделки по слияниям и поглощениям открывают перед их участниками широкий спектр стратегических возможностей. Во-первых, они обеспечивают доступ к новым рынкам: приобретение уже существующей иностранной компании позволяет обойти барьеры входа на рынок, выстроенные национальным регулированием, и получить готовые каналы распределения и сбыта. По мнению Хитта и Хоскинсона, это создаёт основу для быстрого роста и увеличения прибыли при условии, что выгоды превышают затраты. Во-вторых, такие сделки открывают возможности для организационного обучения: приобретающая компания получает доступ к новым управленческим

компетенциям, технологическим процессам, маркетинговым практикам и системам логистики целевой организации. Вери и Швайгер характеризуют M&A именно как процесс обучения, в котором трансграничный элемент расширяет его горизонт за счёт межкультурного и межотраслевого измерения. В-третьих, сделки M&A предоставляют доступ к ресурсам, которые обладают свойствами уникальности и невоспроизводимости, — что особенно ценно в условиях глобальной конкуренции. В-четвёртых, трансграничные приобретения расширяют инновационный потенциал компании: выход на зарубежные рынки сопряжён с получением новых идей и методологий, а международная диверсификация создаёт более широкую базу для окупаемости инвестиций в разработку новых продуктов.

Вместе с тем трансграничные сделки сопряжены с характерными рисками, наличие и масштаб которых во многом определяются именно их международным характером. Правовые риски порождаются существенными различиями между национальными правовыми системами: пренебрежение нормативно-правовыми требованиями принимающей страны способно привести к недействительности сделки или её срыву. Политические риски обусловлены возможностью введения принимающим государством ограничений на участие иностранного капитала или нестабильностью регуляторной среды, что особенно актуально для политически чувствительных отраслей. Культурные риски проявляются в несовместимости корпоративных культур, деловых практик, коммуникационных процессов и управленческих подходов, что угрожает успешной постсделочной интеграции. Налоговые риски связаны с непредсказуемостью и нестабильностью налоговой политики принимающей страны. Наконец, риски процедуры комплексной проверки (due diligence) обусловлены тем, что межкультурные и языковые

различия существенно затрудняют сбор и верификацию необходимой информации, а выявленные в ходе проверки недостатки и несоответствия нередко служат источником последующих споров между сторонами сделки.

Понятие споров в трансграничных сделках по слияниям и поглощениям и причины их возникновения. Возникновение споров в трансграничных сделках по слияниям и поглощениям является практически неизбежным. Такой вывод обусловлен как масштабом и стратегической значимостью этих сделок, так и присущей им правовой сложностью. Гаммельтофт, Прадхан и Голдштейн указывают, что подобные сделки «часто порождают конфликты, возникающие в результате вмешательства регулирующих органов, неопределённости договорных условий и неудач в интеграции после приобретения». ОЭСР, в свою очередь, констатирует, что несогласованность разрешений регулирующих органов в разных юрисдикциях является одной из ключевых причин срыва сделок и роста числа споров.

С правовой точки зрения спор в трансграничных слияниях и поглощениях можно определить как правовой или коммерческий конфликт, вытекающий из сделки по слиянию или поглощению, который охватывает несколько юрисдикций и правовых систем и затрагивает договорные, регуляторные и финансовые обязательства сторон. Данное авторское определение позволяет охватить как досделочные разногласия, так и конфликты, возникающие после закрытия сделки.

Споры до закрытия сделки возникают, как правило, уже на стадии предварительных договорённостей и комплексной проверки. Меморандумы о взаимопонимании и письма о намерениях, хотя и лишены полной юридической обязательности, налагают на стороны квазиправовые обязательства, нарушение которых может служить основанием для преддоговорной ответственности.

Наиболее показателен в этом отношении кейс Hewlett-Packard Company v. Autonomy Corporation Ltd. (2011): американская компания HP приобрела британского разработчика ПО за 11 млрд долларов США, однако впоследствии выяснилось, что в ходе due diligence продавец предоставил недостоверную финансовую информацию с целью завышения стоимости сделки. Это дело наглядно демонстрирует, что нарушение обязанностей по раскрытию информации на стадии комплексной проверки в трансграничных сделках влечёт как преддоговорную ответственность, так и масштабные постсделочные разбирательства.

Споры после закрытия сделки носят разнообразный характер. Первую и наиболее распространённую группу образуют споры о нарушении заявлений и гарантий: продавец даёт заверения об отсутствии существенных неблагоприятных изменений, достоверности финансовой отчётности, отсутствии нераскрытых обязательств; при обнаружении несоответствий покупатель предъявляет требования о возмещении убытков или расторжении договора. В деле AB Stable VIII LLC v. MAPS Hotel and Resorts One LLC (2021) суд установил нарушение заверений продавца, продолжавшего управлять портфелем отелей в период пандемии не в обычном режиме без получения согласия покупателя, и подтвердил, что форс-мажорные обстоятельства не освобождают стороны от выполнения принятых на себя договорных обязательств. Вторую группу составляют споры о корректировке покупной цены и выплатах в зависимости от результатов деятельности (earn-out): такие оговорки, несмотря на тщательную проработку, нередко служат источником разногласий в части применимых стандартов бухгалтерского учёта и расчёта итоговых показателей, как это было продемонстрировано в арбитражном деле, рассмотренном Цюрихской торговой

палатой, где трибунал был вынужден самостоятельно восполнять пробел договора относительно увеличения уставного капитала.

Заключение. Проведённый анализ позволяет сформулировать следующие основные выводы. Сделки по слияниям и поглощениям представляют собой сложный правовой инструмент, сочетающий в себе значительный стратегический потенциал и высокие правовые, регуляторные и операционные риски. Именно трансграничный элемент обусловливает усложнение правовой регламентации, необходимость одновременного применения нескольких правовых систем и повышенную вероятность возникновения споров. Споры в таких сделках возникают как до, так и после их закрытия, охватывая широкий круг вопросов — от нарушений при проведении комплексной проверки до неисполнения заверений и гарантий и разногласий о цене. Понимание природы, типологии и причин подобных конфликтов является необходимой предпосылкой для разработки и выбора эффективных механизмов их разрешения — арбитража, медиации и их гибридных сочетаний.

Список использованной литературы

1. Гражданский кодекс Республики Узбекистан. — https://lex.uz
2. Закон Республики Узбекистан «Об обществах с ограниченной ответственностью». — https://lex.uz
3. Gaughan P. A. Mergers, Acquisitions, and Corporate Restructurings. — 4th ed. — Hoboken: Wiley, 2007.
4. Hitt M. A., Ireland R. D., Hoskisson R. E. Strategic Management: Competitiveness and Globalization. — Cincinnati: South-Western, 2003.

5. Barkema H. G., Vermeulen F. International Expansion through Start-Up or Acquisition: A Learning Perspective // Academy of Management Journal. — 1998. — Vol. 41. — P. 7–26.

6. Very P., Schweiger D. M. The Acquisition Process as a Learning Process // Journal of World Business. — 2001. — Vol. 36 (1). — P. 11–31.

7. Harrison J. S., Hitt M. A., Hoskisson R. E. Mergers and Acquisitions: A Guide to Creating Value for Stakeholders. — New York: Oxford University Press, 2001.

8. Paradkar V. Key Challenges in Cross-Border M&A. — ASSOCHAM, 2015. — https://www.assocham.org

9. Verma B. Challenges in Cross-Border Mergers and Acquisitions. — 2019.

10. Gammeltoft P., Pradhan J. P., Goldstein A. Emerging Multinationals: Home and Host Country Determinants and Outcomes // International Journal of Emerging Markets. — 2010. — Vol. 5 (3/4).

11. OECD. Cross-Border Mergers and Acquisitions and Competition. — Paris: OECD, 2001.

12. Sachs K. Disputes in International M&A Transactions // ICC Bulletin on M&A Disputes. — Paris: ICC, 2007.

13. Bruner R. F. Deals from Hell: M&A Lessons that Rise Above the Ashes. — Hoboken: Wiley, 2005.

14. UNCTAD. World Investment Report 2000: Cross-Border Mergers and Acquisitions and Development. — New York; Geneva: UN, 2000. — https://unctad.org

15. AB Stable VIII LLC v. MAPS Hotel and Resorts One LLC, C.A. No. 2020-0310-JTL (Del. Ch. 2020).

16. Hewlett-Packard Company v. Autonomy Corporation Ltd. — UK High Court, 2022.

17. Federal Supreme Court of Switzerland, 1st Civil Chamber, 27 October 1995.

Mirzo's mastery of using poetic arts

Fayzullaeva Rayhon Abdullaevna
University of Information Technologies and Management PhD., Associate Professor

Abstract

This article discusses the mastery of artistic means of the famous poet Muhammad Rasul Mirzo and provides examples of this.

Keywords

ghazal, tazmin, tatabbu', tradition, simile, beautiful analysis, question and answer, talmeh.

Аннотация: Мазкур мақолада таниқли намоёндаларидан бўлган Муҳаммад Расул Мирзонинг бадиий тасвир воситаларидан маҳорат билан фойдалангани ҳақида сўз борган ва намуналар асосида далиллаб берилган.

Калит сўзлар: ғазал, тазмин, татаббуъ, анъана, ташбеҳ, ҳусни таълил, савол-жавоб, талмеҳ.

Мумтоз поэтикада ташбеҳ билан бирга қўлланган санъатлардан бири ружуъ санъати бўлиб, бунда шоир биринчи мисрада қўлланган бадиий тасвирий воситадан қайтгандек бўлиб, иккинчи мисрада унга қараганда кучлироқ ифода қўллайди. Масалан,

Ёрдин еткан жафо айши фаровондин лазиз,
Ҳар наким бордур лазиз, улдур манга ондин лазиз.[11[6]]

Байтида биринчи мисрада ошиқ учун ёрнинг жафоси тўкин айшдан лаззатлироқ экани таъкидланади. Иккинчи мисрада шоир аввалги фикридан қайтгандек бўлсада, ундан ҳам кучлироқ ифода қўллайди: ҳар қандай лазиз нарса борки, ошиқ учун ёрдан етган жафо улардан лаззатлироқ.Умуман, ғам-алам ошиққа мудом ҳамроҳ

туйғу. Ҳижрон азобидаги ошиқ тасвирида шоир қатор санъатлардан маҳорат билан фойдаланади. Масалан,

Қадаҳ хуршиди нуридин зиё еткургил, эй соқий,
Ҳужуми ғамдин ўлмиш тийра, билгил, шоми ҳижроним.[25ᵃ]

байтида айрилиқ изтиробидаги ошиқ кечинмаларининг баёнида таносуб сўзлар ўринли қўлланган: “хуршиди”, “нур”, “зиё”; “қадаҳ”, “соқий”; “ҳужум”, “ғам”, “тийра”, “шоми ҳижрон”. Улар воситасида шоир ошиқ ички кечинмаларини жозибали бир тарзда тасвирлашга эришган. Шунингдек, байтда келтирилган “зиё” - “тийра”, қолаверса, мазмунан зид маънолиликни ифодаловчи “хуршид” - “шоми ҳижрон” тазод жуфтликларининг қўлланиши қаламга олинган манзарани таъсирчан ифодалашга хизмат қилган.

Айрим байтларда шоир бир неча бадиий санъатларни маҳорат билан баробар қўлланганини ҳам кузатиш мумкин. Хусусан, қуйида келтирилган байт бунга мисол бўла олади:

Аё ширин сўзу гул юз, манга васлингға йўл кўргуз,
Эрур албатта бу чин сўз: “Гул ўлмас хордин айру”.[29ᵇ]

Аввало, байтда шарқ поэтикасида кенг қўлланган ташбеҳ ўринли қўлланган: “ширин сўз”, “гул юз” каби қисқа, аниқ ташбеҳ воситасида ёрнинг латофатини ёркинроқ гавдалантиради. Иккинчи мисрада “Садафсиз дур бўлмас, тикансиз гул” мақолига ишора бўлиб, бу байт мазмунининг янада ёркин ифодаси учун хизмат қилган. Бундан ташқари, байтнинг “юз”, “сўз”, “кўргуз” сўзлари воситасида қофия тизимининг мусажжаъ санъати асосида шакллантирилгангани унда гўзал бадиий мазмун билан мукаммал шакл уйғунлигини далиллайди.

Шоирона зукколик ва топқирликка асосланган, бир сўзга икки маънони юкловчи ийҳом санъати ҳам Мирзо лирикаси бадииятининг ўзига хос ҳодисаларидан. Масалан,

Ҳар киши сўрса лабининг шарбати ширинлиғин,
Деса бўлғай: “Лаззат ичра шарбати жондин лазиз. [11б]

Биринчи мисрадаги “***сўрса***” сўзи ийҳом сўз бўлиб, ҳам “***сўрамоқ***”, ҳам “***сўрмоқ***”(лабни) маъноларини беради ва биринчи ҳолда “Ҳар киши лабининг ширинлигини сўраса”, иккинчи ҳолда “Ҳар киши лабининг шарбати ширинлигини сўрса” маъносини англатади. Адабиёт назариётчиси Атоуллоҳ Ҳусайний ушбу санъатнинг қўлланишида шоир бир сўзнинг камида икки маъносини, балки ундан ортиқ маъносини қўллаш мумкинлигини қайд этади: “Билмак керакки, таърифта икки маънони анинг учун зикр этилурким, ийҳом ҳосил бўлмоғида лоақалл икки маъно бўлмоғи керактур ва ул чеклаш учун эмастур, зероки иккидин ортуқ узоғу яқин маъно англашилган бир сўзни келтирса жойиздур”[1]. Мумтоз шеъриятда бир сўзнинг уч маъносини қўллаш ноёб ҳодиса. Зеро, Бобурнинг машҳур байтида ҳам Мирзо қўллаган “сўрорим” сўзининг икки маъноси қўлланган кузатилади:

Лабинг бағримни қон қилди, кўзимдан ёш равон қилди,
Нега ҳолим ёмон қилди, ман андин бир **сўрорим** бор. [2]

Мирзо ўз шеърларида бадииятнинг талмеҳ санъатидан ҳам унумли фойдаланган. Айрим ғазалларида тарихий шахслар, воқеалар, афсонавий қаҳрамонлар ва бадиий образларга мурожаат қилганини кўриш мумкин. Шоир ғазалларидан бирининг мақтаъси қуйидагича:

[1] Ҳусайний А. Бадойиъу-с-санойиъ. – Тошкент: Адабиёт ва санъат нашриёти, 1981. – Б. 124.
[2] Бобур. Маҳрами асрор топмадим. – Тошкент: “Ёзувчи”, 1993. – Б. 21.

Ғамидин жон танимдин чиқмиш эрди зори Мирзодек,
Анга жон берди лаълидин Масиҳодек калом айлаб. [5ᵃ]

Яъни, унинг ҳасратида жон тарк этган танимга ўз каломи билан Масиҳ каби жон ато этди. Шарқ шеъриятида жонсиз танни қайта тирилтириш Исо Масиҳ номи билан боғланади. Жонбахшлик – унинг муайян бир сифати. Худди ана шу сифатни шоир маъшуқага кўчириш орқали талмеҳ санъатини қўллайди. Шу билан бирга, мисрада “лаъл” сўзи воситасида ажойиб ташбиҳ яратади. Бошқа бир ғазалда эса Масиҳ нафаси ва маъшуқанинг нутқи муқояса қилади:

Ўлган элга жон берар гарчи Масиҳ анфоси, лек
Жонфизо нутқи анинг юз қатладур ондин лазиз. [11ᵇ]

Масиҳ нафаси жонсиз танга тириклик бағишласа, ёрнинг роҳатбахш нутқи ундан юз карра лазизроқ. Бу байтда талмеҳ муболаға билан шу даражада уйғунлик ҳосил қилганки, агар бири олиб ташланса, иккинчисининг ҳам зийнати йўқолади. Умуман олганда, Мирзо шеърлари Хива адабий муҳитининг энг яхши анъаналарини ўзида намоён этган ҳамда бу адабиётнинг XIX асрнинг сўнгги чораги ва XX аср бошларида янада ривожланишига ҳисса қўшган асарлар ҳисобланади.

Адабиётлар:

1. Ҳусайний, Атоуллоҳ. Бадойиъу-с-санойиъ. – Тошкент: Адабиёт ва санъат, 1981. -400 б.
2. Муҳаммад Расул Мирзо. Девони Мирзо. Қўлёзма. Ўзбекистон ФА Абу Райҳон Беруний номидаги Шарқшунослик институти фонди. Инв. №904/IV
3. Қуронов Д., Мамажонов З., Шералиева М. Адабиётшунослик луғати. – Тошкент: Akademnashr, 2010. - 400 б.

ANALYSIS AND CLASSIFICATION OF MODERN OUTERWEAR ASSORTMENTS

Boymatova Kamola Abduraxmon qizi
Associate Professor, Namangan State Technical University
Xamraxo‘jayev Baxtiyor Yaxyoxonivich
Senior Lecturer, Namangan State Technical University
G‘aniyeva Xusnida Xasamboy qizi
First-Year Student, Namangan State Technical University

Abstract

This research study analyzed the modern assortment of outerwear, its structural and aesthetic characteristics, and trends in its formation in accordance with consumer demands. During the study, the role of clothing in material and spiritual culture, the pace of development of the global clothing industry, and the increasing demand for outerwear as a result of increased consumption were scientifically substantiated.

Keywords

Outerwear, clothing industry, assortment, classification, jacket, sweatshirt, sweatshirt, jacket, constructive solution, style, fabric properties, physical and mechanical characteristics, ergonomics, comfort, aesthetic appearance.

ZAMONAVIY USTKI KIYIMLAR ASSORTIMENTLARINING TAHLILI VA KLASSIFIKATSIYALASH

Boymatova Kamola Abduraxmon qizi
Namangan Davlat texnika unversiteti dotsenti
Xamraxo’jayev Baxtiyor Yaxyoxonivich
Namangan Davlat texnika unversiteti katta o‘qtuvchisi
G’aniyeva Xusnida Xasamboy qizi.

Namangan Davlat texnika unversiteti 1-bosqich talabasi.

Annotatsiya: Mazkur tadqiqot ishida ustki kiyimlarning zamonaviy assortimentlari, ularning konstruktiv va estetik xususiyatlari hamda iste’molchilar talablariga mos ravishda shakllanish tendensiyalari tahlil qilindi. Tadqiqot davomida kiyimning moddiy va ma’naviy madaniyatdagi o‘rni, jahon kiyim-kechak sanoatining rivojlanish sur’atlari hamda iste’mol hajmining ortishi natijasida ustki kiyimlarga bo‘lgan talabning oshib borishi ilmiy jihatdan asoslandi.

Kalit so‘zlar: Ustki kiyim, kiyim-kechak sanoati, assortiment, klassifikatsiya, jaket, nimcha, tolstovka, kurtka, konstruktiv yechim, bichim, mato xossalari, fizik-mexanik ko‘rsatkichlar, ergonomika, komfortlik, estetik ko‘rinish.

Kiyim – moddiy va ma’naviy madaniyatning muhim elementlaridan biri bo‘lib, biz ko‘rib chiqqan misollar bilan tasdiqlangan kiyimning kontseptual zonasi keng, nomlari ko‘p, xilma-xil va funksional jihatdan to‘yingan va bularning barchasi shunday imkoniyatdan dalolat beradi. So‘nggi 15 yil ichida sanoatning rivojlanishi natijasida, mavsum davomida bir dona kiyim kiygan odamlar soni 30% ga kamaydi[3]. Kiyim-kechak iste’molining oshishi 2005 yilda 34,5 milliard dollar, o‘rtacha yillik 3,7% ni tashkil etgan bo‘lsa, 2018-yilda 55,5 milliard dollarni tashkil etgan va 2020-yilga kelib kiyim-kechak sanoati, jahon miqyosida qiymati 1,5 trillion dollarlik yirik sanoat bo‘lib, bu ko‘rsatkich yengil avtomobillar ishlab chiqarishidan ham yuqoriroqdir[4].

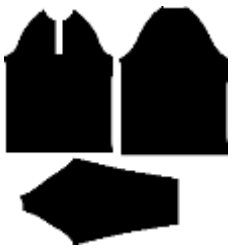
Shuningdek tikuvchilik sanoatida so‘ngi yillarda sifati, qulayligi va mosligiga ko‘proq e’tibor berilmoqda. Ustki kiyimlar uchun eng muhum xususiyatlar bu uning chidamliligi, uzoq muddatga yaroqliligi, estetik ko‘rinish va qulayligi shuningdek rangi

va mato tuzilishi kiyimning dizayni va estetik ko‘rinishiga ta’sir qiladi. Kiyimning eng muhim parametridan biri kamfortligidir.

Har bir istemolchi o‘zining garderobida bir necha turdagi ustki kiyimlari mavjud bo‘lib, garderobdagi eng qimmat buyumlardan biridir. Shuning uchun ustki kiyimlar bir mavsumda ko‘proq vaqt davomida xizmat qilishi kerak. Buning uchun esa, avvalo kiyimni qanday tanlashni bilish kerak, ustki kiyimlarni xarid qilganimizda uning matosini sifatiga, fizik-mexanik xususiyatiga, eng asosiysi qulayligiga ahamyat berishimiz lozimdir. Agar palto, plash, kardigan va shunga o‘xshash uzun ustki kiyimlar tanlash kerak bo‘lsa, ularni imkon qadar boldir qismiga tushadiganini olish tavsiya etiladi. Bunday uzunlikdagi ustki kiyimlar yubka, ko‘ylak, shim yoki boshqa kombinatsiya bilan ham ajoyib ko‘rinishni hosil qiladi. (1.1-jadvalda va 1.1- ilovada) batafsil keltirilgan.

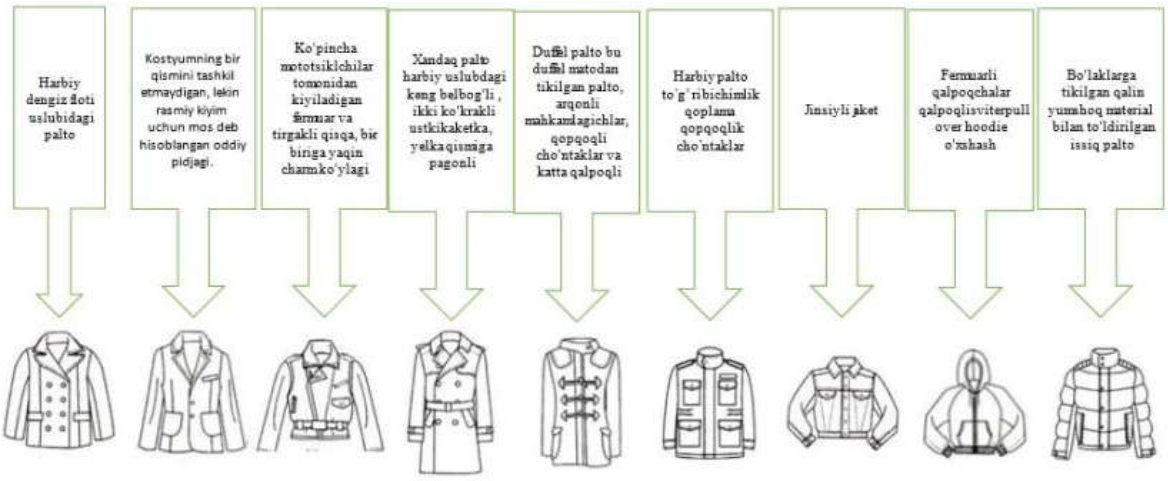
1.1-jadval:

T/r	Ustki kiyim ko‘rinishi	Nomlanishi	Ustki kiyim harakteristikasi	Mato turi	Bichimi
1		Jaket	Erkaklar jaketi kalta bichimda yengil jinsi ko‘ylagi qisqartirilgan uslub bo‘lib, etaklari beldan biroz yuqoriroqda. Asosan kuz va bahor oylarida kiyish uchun mo‘ljallangan.	Jensiviy	

2		Nimcha	Erkaklar nimchasi to‘g‘ri bichimda bo‘lib qish, bahor, kuz mavsumga mo‘ljallangan. Nimcha yoqasi ko‘tarma, old bord qismi molniya taqilmalik, yengi yuq bichimda.	Plashopka	
3		Talstovka	Sport uslubidagi erkaklar ustki kiyimi matosi trikotaj bichimi to‘g‘ri bichimda, yengi o‘tqazma yeng, yoqasi tik yoqa, old bord qismi ichki zamok, ustki qismida knopka bilan biriktirilgan, yeng va etak qismi manjet o‘rnatilgan.	Trikotaj	
4		Yengil kurtka	Kuz va bahor mavsumiga mo‘ljallangan yengil ustki kiyim. Plashopka matosidan bo‘lib yeng qismi reglan, yoqasi tik yoqa, old bort qismida molniya taqilmasi bilan biriktirilgan.	Plashopka	

5		Yengil kurtka	Mavsumiy ustki kiyim bo‘lib to‘g‘ri bichimda yeng qismi o‘tqazma, yoqa qismi kopyushon, old bord qismi molniya taqilma bilan biriktirilgan	Plashopka	

Ustki kiyim tanlashda rang alohida ahamiyatga ega. Keyingi mavsumda qanday rang urfda bo‘lishi mavhum masala. Shuning uchun ularni neytral rangda bo‘lishi maqsadga muvofiq. Oq, qora, qaymoq rang, kul rang, jigarrang yoki to‘q ko‘k kabi qalin ustki kiyimlar uzoq muddat davomida ko‘zga tashlanmaydi bu albatta har bir istemolchi uchun qulaydir. Keng yoqalar, burmali bezaklar va turli xil bichimdagi ustki kiyimlarga ham kamroq etibor berish kerak. Chunki mavsum mobaynida turli xil uslublar urfga kiradi. Klassik uslublar esa hamisha tendensiyaga muvofiq ravishda o‘z ahamiyatini yo‘qotmaydi. Izlanishlar davomida bu masalada ko‘proq oddiy bichimdagi klassik ustki kiyimlarni tavsiya etadi. Shuningdek ustki kiyimlar bir necha turga bo‘linadi, palto, kalta palto, plash, jaket, pidjak, kurtka. (1-rasm)

1-rasm. Ustki kiyimlarni assortimentlari

Xulosa : Olib borilgan ilmiy tadqiqot tahlillari natijasida ustki kiyimlarni tuzilishi, tashqi ko‘rinishi va guruhlarga bo‘linishi bo‘yicha ustki kiyimlarning klassifikatsiyasi ishlab chiqildi. Bunday ustki kiyimlar klassifikatsiyasi kelajakda chok mustahkamligi yuqori bo‘lgan turli xil assortimentdagi ustki kiyimlarni takomillashtirishga xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. K.A.Boymatova “Ustki kiyimlarni tikish jarayonida chok mustahkamligini oshirish tadqiqi” dissertasiya 2026.
2. Yasemin Bulut & Vildan Sular (2012) Manufacturing and Sewing Performance of Polyurethane and Polyurethane/Silicone Coated Fabrics, Materials and Manufacturing Processes, 28:1, 106-111, DOI: 10.1080/10426914.2012.700148
3. Vedat DAL, Merve Ertinmaz Yargici, Serdar Salman, Analyzing the effects of sewing machine needle coating materials on the Needle’s heating during sewing, tekstil ve konfeksiyon 24(4), 2014 393
4. Bobovcan marcelic, rogale, d, dragcevic, z, annals of daaam for 2012 & proceedings of the 23rd international daaam symposium, volume 23, no.1, issn 2304-1382

INCREASING THE ACTIVITY OF VOCATIONAL EDUCATION STUDENTS THROUGH PROFESSION-ORIENTED MATHEMATICAL PROBLEMS

Xamdamov Karim Ibroximovich
Mathematics Teacher, Fergana City Polytechnic College No. 5

Abstract

This article analyzes the importance of using professionally oriented mathematical problems in increasing the activity of students studying in the energy direction of vocational educational institutions. Integration of mathematics with practical tasks in the field of energy serves to increase students' interest in science, develop skills in applying mathematical knowledge in practice, and form professional competencies. The article discusses methods for increasing students' motivation and activity in the lesson through the use of practical problems such as electricity consumption, Ohm's law, power and energy calculations. The impact of mathematical tasks associated with professional activities on educational effectiveness is also analyzed.

Keywords

Vocational education, energy, mathematics, professionally oriented problems, student activity, mathematical literacy, professional competence, electricity, Ohm's law, motivation.

KASBGA YO‘NALTIRILGAN MATEMATIK MASALALAR ORQALI PROFESSIONAL TA’LIM O‘QUVCHILARINING FAOLLIGINI OSHIRISH

Xamdamov Karim Ibroximovich
Farg‘ona shahar 5-son politexnikumi matematika fani o‘qituvchisi

Annotatsiya. Ushbu maqolada professional ta’lim muassasalarining energetika yo‘nalishida tahsil olayotgan o‘quvchilar faolligini oshirishda kasbga yo‘naltirilgan matematik masalalardan foydalanishning ahamiyati tahlil qilinadi. Matematika fanini

energetika sohasidagi amaliy vazifalar bilan integratsiya qilish o‘quvchilarning fanga bo‘lgan qiziqishini oshirish, matematik bilimlarni amaliyotda qo‘llash ko‘nikmalarini rivojlantirish hamda kasbiy kompetensiyalarini shakllantirishga xizmat qiladi. Maqolada elektr energiyasi sarfi, Ohm qonuni, quvvat va energiya hisoblari kabi amaliy masalalardan foydalanish orqali o‘quvchilarning motivatsiyasi va darsdagi faolligini oshirish usullari yoritilgan. Shuningdek, kasbiy faoliyat bilan bog‘langan matematik topshiriqlarning ta’lim samaradorligiga ta’siri tahlil qilingan.

Kalit so‘zlar: Professional ta’lim, energetika, matematika, kasbga yo‘naltirilgan masalalar, o‘quvchilar faolligi, matematik savodxonlik, kasbiy kompetensiya, elektr energiyasi, Om qonuni, motivatsiya.

Аннотация. В данной статье анализируется важность использования профессионально-ориентированных математических задач для повышения активности студентов, обучающихся по энергетическому направлению в профессиональных учебных заведениях. Интеграция математики с практическими задачами в области энергетики способствует повышению интереса студентов к науке, развитию навыков применения математических знаний на практике и формированию профессиональных компетенций. В статье рассматриваются методы повышения мотивации и активности студентов на занятиях посредством использования практических задач, таких как потребление электроэнергии, закон Ома, расчеты мощности и энергии. Также анализируется влияние математических задач, связанных с профессиональной деятельностью, на эффективность обучения.

Ключевые слова: Профессиональное образование, энергетика, математика, профессионально-ориентированные задачи, активность студентов,

математическая грамотность, профессиональная компетенция, электричество, закон Ома, мотивация.

Kirish

Bugungi kunda professional ta’lim tizimida raqobatbardosh, malakali va zamonaviy texnologiyalar bilan ishlay oladigan mutaxassislarni tayyorlash muhim vazifalardan biri hisoblanadi. Bunday mutaxassislarni tayyorlashda umumta’lim fanlari, xususan matematika fanining o‘rni beqiyosdir. Matematika nafaqat nazariy bilimlarni shakllantiradi, balki o‘quvchilarning mantiqiy fikrlash, tahlil qilish, muammolarni hal etish va amaliy hisob-kitoblarni bajarish ko‘nikmalarini rivojlantiradi. Ayniqsa, energetika yo‘nalishida tahsil olayotgan o‘quvchilar uchun matematik bilimlar kasbiy faoliyatning ajralmas qismi hisoblanadi. Amaliyot shuni ko‘rsatadiki, o‘quvchilar matematika fanining kelajakdagi kasbiy faoliyat bilan bog‘liqligini anglaganlarida, ularning fanga bo‘lgan qiziqishi va darsdagi faolligi sezilarli darajada ortadi. Shu sababli matematika darslarida kasbga yo‘naltirilgan masalalardan foydalanish ta’lim samaradorligini oshirishning muhim omillaridan biri hisoblanadi. Energetika sohasiga oid elektr energiyasi sarfi, quvvat, kuchlanish, tok kuchi, qarshilik, transformatorlar va elektr tarmoqlariga bog‘liq masalalar o‘quvchilarga matematik bilimlarning amaliy ahamiyatini tushunishga yordam beradi. Kasbga yo‘naltirilgan matematik masalalar o‘quvchilarning nazariy bilimlarini real hayot va ishlab chiqarish jarayonlari bilan bog‘lash imkonini yaratadi. Bunday yondashuv natijasida o‘quvchilar matematik formulalar va hisoblash usullarini nafaqat dars jarayonida, balki kelajakdagi kasbiy faoliyatlarida ham qo‘llash zarurligini anglaydilar. Bu esa ularning motivatsiyasini oshirib, mustaqil fikrlash va amaliy muammolarni hal etish ko‘nikmalarini rivojlantiradi.

Asosiy qism

Professional ta’lim muassasalarida o‘quvchilarning dars jarayonidagi faolligi ta’lim samaradorligini belgilovchi muhim omillardan biridir. Ayniqsa, matematika fanini o‘qitishda o‘quvchilarning faol ishtiroki ularning bilimlarni chuqur o‘zlashtirishiga, amaliy ko‘nikmalarni shakllantirishiga va kasbiy kompetensiyalarni rivojlantirishiga xizmat qiladi. O‘quvchilar faolligiga ta’sir etuvchi omillar turli xil bo‘lib, ular o‘zaro bog‘liq holda ta’lim jarayonining natijadorligiga ta’sir ko‘rsatadi.

O‘quvchilar faolligini belgilovchi asosiy omillardan biri motivatsiya hisoblanadi. Agar o‘quvchi o‘rganayotgan mavzuning kelajakdagi kasbiy faoliyatida zarur ekanligini tushunsa, uning fanga bo‘lgan qiziqishi ortadi. Energetika yo‘nalishi o‘quvchilari uchun elektr energiyasi sarfi, quvvat, kuchlanish va tok kuchi bilan bog‘liq matematik masalalar amaliy ahamiyatga ega bo‘lgani sababli ular darslarda faolroq qatnashadilar.

Matematika fanining kasbiy fanlar bilan bog‘langan holda o‘qitilishi o‘quvchilarning darsga bo‘lgan qiziqishini oshiradi. Nazariy formulalar va qoidalar real hayotiy vaziyatlar hamda ishlab chiqarish jarayonlari bilan bog‘langanida o‘quvchilar mavzuning ahamiyatini chuqurroq anglaydilar. Masalan, elektr energiyasi xarajatlarini hisoblash yoki Om qonuni asosida tok kuchini aniqlashga oid topshiriqlar matematikaning amaliy qiymatini namoyon etadi.

Ta’lim jarayonida qo‘llaniladigan metodlar ham o‘quvchilar faolligiga sezilarli ta’sir ko‘rsatadi. An’anaviy ma’ruza usulida o‘quvchilar ko‘proq tinglovchi rolida bo‘lsa, interaktiv metodlar ularni faol ishtirok etishga undaydi. Guruhli ishlash, muammoli ta’lim, amaliy topshiriqlar va loyiha faoliyati o‘quvchilarning mustaqil fikrlashi va darsdagi ishtirokini kuchaytiradi.

Professional ta’limda o‘quvchilar matematika fanining o‘z mutaxassisligi bilan qanchalik bog‘liqligini his qilsalar, ularning faolligi shunchalik ortadi. Energetika yo‘nalishida elektr tarmoqlari, transformatorlar, energiya sarfi va texnik hisob-kitoblar

bilan bog‘liq matematik masalalardan foydalanish o‘quvchilarning mavzuga qiziqishini oshiradi hamda kasbiy bilimlarni mustahkamlaydi.

Zamonaviy ta’lim jarayonida raqamli texnologiyalar muhim o‘rin egallaydi. GeoGebra, Excel, simulyatsion dasturlar va sun’iy intellekt vositalaridan foydalanish matematik tushunchalarni vizual tarzda tushuntirish imkonini beradi. Bu esa o‘quvchilarning mavzuni yaxshiroq o‘zlashtirishiga va darsdagi faolligini oshirishga yordam beradi.

Har bir o‘quvchining bilim darajasi, qiziqishi, qobiliyati va o‘rganish sur’ati turlicha bo‘ladi. Shu sababli o‘qituvchi ta’lim jarayonida individual yondashuvni qo‘llashi zarur. O‘quvchilarning imkoniyatlarini hisobga olgan holda tashkil etilgan darslar ularning o‘ziga bo‘lgan ishonchini

Hozirgi kunda professional ta’lim tizimida o‘quvchilarni kelajakdagi kasbiy faoliyatga tayyorlash ta’lim jarayonining asosiy vazifalaridan biri hisoblanadi. Bu vazifani samarali amalga oshirish uchun umumta’lim fanlarini maxsus fanlar bilan integratsiyalash muhim ahamiyatga ega. Xususan, matematika fanini energetika yo‘nalishiga oid amaliy masalalar bilan bog‘lab o‘qitish o‘quvchilarning nazariy bilimlarini mustahkamlash va ularni real ishlab chiqarish jarayonlariga tayyorlash imkonini beradi.

Energetika sohasi elektr energiyasini ishlab chiqarish, uzatish va iste’mol qilish bilan bog‘liq murakkab hisob-kitoblarni talab etadi. Mazkur jarayonlarda quvvat, kuchlanish, tok kuchi, qarshilik, energiya sarfi va samaradorlik ko‘rsatkichlarini aniqlashda matematik bilimlardan keng foydalaniladi. Shu sababli matematika darslarida energetika yo‘nalishiga oid masalalardan foydalanish o‘quvchilarning fanga bo‘lgan qiziqishini oshiradi hamda ularning kasbiy tayyorgarligini kuchaytiradi.

Kasbga yo‘naltirilgan matematik masalalar o‘quvchilarga matematik tushunchalar va formulalarning amaliy ahamiyatini tushunishga yordam beradi(1-rasmga qarang). Masalan, elektr qurilmalarining bir sutka yoki bir oy davomida sarflaydigan energiyasini hisoblash, elektr tarmog‘idagi tok kuchini aniqlash yoki elektr energiyasi uchun to‘lov miqdorini hisoblash kabi topshiriqlar o‘quvchilarda matematikaning kundalik va kasbiy faoliyatdagi o‘rnini anglashga xizmat qiladi.

1-rasm. Energetika yo‘nalishida kasbga yo‘naltirilgan matematik masalalarning o‘quvchilar faolligini oshirishdagi o‘rni

Masalan, quvvati 5 kVt bo‘lgan elektr dvigatel kuniga 8 soat ishlasa, uning bir oylik elektr energiyasi sarfi quyidagi formula asosida hisoblanadi:

$$w = P * t$$

Bu yerda:

W — sarflangan elektr energiyasi;

P — qurilma quvvati;

t — ishlash vaqti.

Yana bir misol. Elektr energiyasi uchun to‘lovni hisoblash. Korxona bir oy davomida 12 500 kVt·soat elektr energiyasi iste’mol qildi. Agar 1 kVt·soat energiya narxi 900 so‘m bo‘lsa, umumiy xarajatni aniqlang.

Bu kabi iqtisodiy mazmundagi masalalar energetika mutaxassislarining amaliy faoliyatida tez-tez uchraydi va o‘quvchilarda iqtisodiy fikrlashni rivojlantiradi. Bunday masalalar orqali o‘quvchilar matematik formulalardan foydalanish ko‘nikmasini egallaydi hamda energiya resurslaridan samarali foydalanish bo‘yicha tushunchalarga ega bo‘ladi. Shuningdek, energetika yo‘nalishida elektr zanjirlarini o‘rganishda Om qonuni muhim o‘rin tutadi. Tok kuchini aniqlashga oid masalalar o‘quvchilarning matematik hisoblash malakasini rivojlantiradi va maxsus fanlarni o‘zlashtirishiga yordam beradi.

Kasbga yo‘naltirilgan masalalarning yana bir muhim jihati shundaki, ular o‘quvchilarda mustaqil fikrlash va muammolarni hal etish ko‘nikmalarini shakllantiradi. Energetika obyektlarida uchraydigan real vaziyatlar asosida tuzilgan topshiriqlar o‘quvchilarni tahlil qilishga, ma’lumotlarni qayta ishlashga va asoslangan xulosalar chiqarishga o‘rgatadi. Natijada ular nafaqat matematik bilimlarni, balki kelajakdagi kasbiy faoliyatlari uchun zarur bo‘lgan amaliy kompetensiyalarni ham egallaydilar. Bundan tashqari, kasbga yo‘naltirilgan matematik masalalar fanlararo integratsiyani ta’minlaydi. Matematika, fizika, elektrotexnika va maxsus fanlar o‘rtasidagi bog‘liqlik o‘quvchilarning bilimlarini tizimli ravishda shakllantirishga xizmat qiladi. Bu esa o‘quvchilarning darsdagi faolligini oshirib, ta’lim samaradorligini yuksaltiradi.

Energetika yo‘nalishida kasbga yo‘naltirilgan matematik masalalardan foydalanish o‘quvchilarning matematika faniga bo‘lgan qiziqishini oshiradi, nazariy bilimlarni amaliyot bilan bog‘laydi hamda ularning kasbiy kompetensiyalarini rivojlantirishga xizmat qiladi. Bunday yondashuv professional ta’limning sifatini oshirish va zamonaviy mehnat bozori talablariga javob beradigan malakali mutaxassislarni tayyorlashda muhim ahamiyat kasb etadi.

Xulosa

Professional ta’lim muassasalarida matematika fanini o‘qitishda kasbga yo‘naltirilgan masalalardan foydalanish o‘quvchilarning darsdagi faolligini oshirishning samarali vositalaridan biri hisoblanadi. Ayniqsa, energetika yo‘nalishida tahsil olayotgan o‘quvchilar uchun matematik bilimlarni elektr energiyasi ishlab chiqarish, uzatish va iste’mol qilish jarayonlari bilan bog‘lash ta’limning amaliy ahamiyatini kuchaytiradi. Maqolada tahlil qilinganidek, elektr energiyasi sarfini hisoblash, Om qonuni, transformatorlar, elektr tarmoqlaridagi energiya yo‘qotishlari hamda qayta tiklanuvchi energiya manbalari bilan bog‘liq matematik masalalar o‘quvchilarning fanga bo‘lgan qiziqishini oshiradi. Bunday masalalar orqali o‘quvchilar nazariy bilimlarni amaliyotda qo‘llash, muammolarni tahlil qilish va mustaqil qaror qabul qilish ko‘nikmalarini egallaydilar. Kasbga yo‘naltirilgan topshiriqlar matematika va maxsus fanlar o‘rtasidagi integratsiyani ta’minlab, o‘quvchilarning kasbiy kompetensiyalarini rivojlantirishga xizmat qiladi. Natijada o‘quvchilarning matematik savodxonligi, mantiqiy fikrlashi va amaliy ko‘nikmalari shakllanib, ularning kelajakdagi kasbiy faoliyatga tayyorgarlik darajasi oshadi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019-yil 6-sentabrdagi PF-5812-son Farmoni. Professional ta’lim tizimini takomillashtirish chora-tadbirlari to‘g‘risida.

2. Sh.A. Alixonov. Matematika o‘qitish metodikasi. Toshkent: O‘qituvchi, 2020.

3. Jumayev M.E. Matematika o‘qitish metodikasidan praktikum. Toshkent: Fan va texnologiya, 2019.

4. Xodjayev B.X. Umumiy pedagogika nazariyasi va amaliyoti. Toshkent: Sano-standart, 2021.

5. Tolipov O‘., Usmonboyeva M. Pedagogik texnologiyalarning tatbiqiy asoslari. Toshkent: Fan, 2018.

6. Hayitov A., Abdullayev R. Elektrotexnika va elektronika asoslari. – Toshkent: Tafakkur Bo‘stoni, 2020.

7. Kasimov M. Energetika asoslari. – Toshkent: Yangi asr avlodi, 2021.

8. Ergashev N. Elektr ta’minoti tizimlari. – Toshkent: Innovatsion rivojlanish nashriyoti, 2022.

9. Polat E.S. Sovremennie pedagogicheskie i informatsionnie texnologii v sisteme obrazovaniya. – Moskva: Akademiya, 2021.

10. Dörnyei Z. Motivational Strategies in the Language Classroom. Cambridge University Press, 2001.

11. Richards J.C., Rodgers T.S. Approaches and Methods in Language Teaching. Cambridge University Press, 2014.

12. OECD. PISA 2022 Assessment and Analytical Framework. Paris: OECD Publishing, 2023.

13. Niss M., Højgaard T. Mathematical Competencies Revisited. Springer, 2019.

14. Skemp R. The Psychology of Learning Mathematics. Routledge, 2020.

15. National Council of Teachers of Mathematics (NCTM). Principles to Actions: Ensuring Mathematical Success for All. NCTM, 2014.

Theory and Practice of Application of the Arbitration–Mediation–Arbitration Procedure

Isaeva Sevinch Oybek kizi

Master’s Student, University of World Economy and Diplomacy

Abstract

This thesis examines the theory and practice of applying the hybrid Arbitration–Mediation–Arbitration (Arb-Med-Arb) procedure as one of the progressive mechanisms for resolving international commercial disputes. It analyzes the legal nature, advantages, and procedural features of the procedure, as well as the foreign experience of its institutionalization (Singapore, Italy, China, Hong Kong, and India). On the basis of a comparative legal analysis, it is concluded that, despite a relatively developed body of foreign doctrine and practice, the Arb-Med-Arb procedure remains understudied within the legal system of the Republic of Uzbekistan; at the same time, the existing laws “On International Commercial Arbitration” and “On Mediation,” together with the activity of the Tashkent International Arbitration Centre, create the necessary preconditions for its systematic implementation, for which the thesis proposes a model draft law.

Keywords

arbitration–mediation–arbitration procedure; arb-med-arb; international commercial arbitration; mediation; hybrid dispute resolution; alternative dispute resolution; SIAC–SIMC Protocol; Tashkent International Arbitration Centre; Republic of Uzbekistan.

Исаева Севинч Ойбек кизи

Магистрант Университета мировой экономики и дипломатии

Тезис: Теория и практика применения процедуры арбитраж–медиация–арбитраж

Аннотация

Настоящий тезис посвящён исследованию теории и практики применения гибридной процедуры арбитраж–медиация–арбитраж (арб-мед-арб) как одного из прогрессивных способов разрешения международных коммерческих споров. В работе анализируются правовая природа, преимущества и процессуальные особенности данной процедуры, а также зарубежный опыт её институционализации (Сингапур, Италия, Китай, Гонконг, Индия). На основе сравнительно-правового анализа обосновывается вывод о том, что, несмотря на достаточно развитую зарубежную доктрину и практику, в правовой системе Республики Узбекистан процедура арб-мед-арб остаётся малоизученной; при этом наличие законов «О международном коммерческом арбитраже» и «О медиации», а также деятельность Ташкентского международного арбитражного центра создают необходимые предпосылки для её системного внедрения, для чего в работе предлагается модель соответствующего законопроекта.

Ключевые слова: *процедура арбитраж–медиация–арбитраж; арб-мед-арб; международный коммерческий арбитраж; медиация; гибридные способы разрешения споров; альтернативное разрешение споров; Протокол SIAC–SIMC; Ташкентский международный арбитражный центр; Республика Узбекистан.*

Понятие и правовая природа процедуры арб-мед-арб

Широкие возможности глобального, межнационального и стратегического сотрудничества между странами делают актуальным имплементацию наиболее современных и эффективных методов разрешения споров. Совершенствование законодательства и законодательной практики в этой сфере не только привлекает внимание других государств в плане стратегического сотрудничества, но и обезопасивает страну от затяжных конфликтных ситуаций с иностранными

контрагентами в самых разных секторах экономики. Одним из таких прогрессивных методов является процедура арбитраж–медиация–арбитраж (далее — арб-мед-арб), представляющая собой гибридную форму разрешения споров, которая соединяет в себе возможность мирного урегулирования спора и юридическую ответственность за принятое решение, эффективность арбитража и конфиденциальность медиации.

Правовая природа процедуры раскрывается через её процессуальные возможности: арб-мед-арб обеспечивает широкое вовлечение сторон конфликта в принятие решения относительно исхода разбирательства, чёткое осознание сторонами юридической ответственности и понимание системы этапов разбирательства. Процедура даёт сторонам возможность выдвинуть креативные идеи, обсудить психологические аспекты ситуации, сопоставить стратегические планы и интересы, а также сохранить мирные взаимоотношения. В национальных правопорядках, включая узбекский, правовая база и практические инструменты её реализации находятся на стадии формирования, тогда как такие мировые институты, как Сингапурский международный арбитражный центр (SIAC) и Сингапурский международный центр медиации (SIMC), уже выработали успешные программы её применения.

Зарубежный опыт имплементации процедуры арб-мед-арб

Сингапур выступил первопроходцем в институционализации процедуры арб-мед-арб посредством введения в силу Протокола SIAC–SIMC Arb-Med-Arb — совместной инициативы Сингапурского международного арбитражного центра (SIAC) и Сингапурского международного центра медиации (SIMC). Данный Протокол обеспечивает структурированную основу, позволяющую сторонам плавно переходить от арбитражного процесса к медиационному, а также

гарантирует исполнение медиационных соглашений в качестве согласованных решений (consent award).

В Италии, в свою очередь, используется схема разрешения споров «dual track», позволяющая сторонам попытаться разрешить спор при помощи медиации и, в случае неудачи, обратиться за помощью в арбитраж. Данный процесс не закреплён на законодательном уровне, однако регулируется институциональными правилами и принципом автономии сторон при условии соблюдения основных принципов надлежащего судебного разбирательства, беспристрастности и публичного порядка.

В Китае и Гонконге процедура арб-мед-арб также применяется широко и, в зависимости от того, какой из процессов был инициирован первым, может приобретать форму мед-арб-мед. В Индии же введение гибридной процедуры арб-мед-арб привело к разгрузке судебной системы и прогрессированию законодательной системы страны в целом.

Преграды для внедрения процедуры арб-мед-арб в Республике Узбекистан

На данном этапе основными преградами, препятствующими введению в практику процедуры арб-мед-арб, являются следующие. Во-первых, это отсутствие в Законе «О международном коммерческом арбитраже» оговорки о приостановлении процесса арбитражного разбирательства в целях проведения медиации. Во-вторых, это отсутствие процедурной связанности между медиативными и арбитражными центрами. В-третьих, это неопределённость механизма конфиденциальности процессов.

В то же время следует особо подчеркнуть, что наличие и активное применение в практике законов Республики Узбекистан «О международном

коммерческом арбитраже» и «О медиации», а также прогрессирующая деятельность Ташкентского международного арбитражного центра делают высоко вероятным системное введение гибридной процедуры арб-мед-арб в законодательство Республики Узбекистан.

Преимущества внедрения процедуры арб-мед-арб

Внедрение процедуры арб-мед-арб в законодательную практику Республики Узбекистан обладает рядом существенных преимуществ. Во-первых, она обеспечивает эффективное регулирование времени разрешения конфликта путём комбинирования арбитража и медиации. Во-вторых, она даёт возможность разрешить спор ещё на стадии медиации, сокращая тем самым выделяемые денежные расходы. В-третьих, она предоставляет сторонам возможность влиять на исход дела путём самостоятельного выявления решения проблемы. В-четвёртых, она способствует снижению нагруженности и повышению эффективности судебной структуры. В-пятых, она повышает доверие инвесторов к возможности исполнения возникающих споров на международном уровне и по международным стандартам. Наконец, в-шестых, она способствует привлечению в страну крупных международных проектов и инвестиций.

Особое значение приобретают правовые нововведения в области медиации и коммерческого арбитража, а также проводимые социальные мероприятия, такие как «Неделя международного коммерческого арбитража», которые объединяют профессионалов со всего мира и поэтапно ведут Узбекистан к внедрению передовых инструментов в сфере альтернативных методов разрешения споров.

Модель законодательного закрепления процедуры арб-мед-арб

В качестве нововведения в работе предлагается модель законопроекта, выступающая в качестве дополнения к Закону «О международном коммерческом

арбитраже» и представляющая собой Главу V[1] «Процедура арбитраж–медиация–арбитраж», состоящую из пяти статей. Данные статьи затрагивают все важнейшие аспекты сущности и поэтапности процедуры арб-мед-арб, обеспечивая правовую определённость её применения в национальной правовой системе.

Заключение

Таким образом, в ходе исследования выявляется, что фундамент гибридной процедуры арб-мед-арб уже в достаточной степени построен в зарубежной науке и практике, однако в узбекской правовой доктрине данная тема остаётся основательно малоизученной. Это доказывает необходимость дальнейшего изучения вопросов правовой природы процедуры арб-мед-арб, её эффективности и прогрессивности, а также возможности её интеграции в национальную систему альтернативного разрешения споров.

Список использованной литературы

1. Закон Республики Узбекистан «О международном коммерческом арбитраже» от 16 февраля 2021 года № ЗРУ-674. https://lex.uz/docs/5294087

2. Закон Республики Узбекистан «О медиации» от 3 июля 2018 года № ЗРУ-482. - https://lex.uz/docs/3805229

3. Гражданский кодекс Республики Узбекистан. https://lex.uz

4. Типовой закон ЮНСИТРАЛ о международном торговом арбитраже 1985 года (с изменениями, принятыми в 2006 году). Нью-Йорк: ООН, 2008.

5. Конвенция ООН о признании и приведении в исполнение иностранных арбитражных решений (Нью-Йоркская конвенция). Нью-Йорк, 1958.

6. Конвенция ООН о международных мировых соглашениях, достигнутых в результате медиации (Сингапурская конвенция о медиации). Нью-Йорк: ООН, 2019.

7. SIAC–SIMC Arbitration–Mediation–Arbitration (Arb-Med-Arb) Protocol. Singapore: SIAC; SIMC, 2014. https://simc.com.sg/arb-med-arb

8. Arbitration Rules of the Singapore International Arbitration Centre (SIAC Rules). Singapore: SIAC.

9. Mediation Rules of the Singapore International Mediation Centre (SIMC Mediation Rules). Singapore: SIMC.

10. Alexander N. M., Hussin A., Kück C. SIAC–SIMC’s Arb-Med-Arb Protocol. SSRN, 2018. https://ssrn.com/abstract=3329785

11. Ташкентский международный арбитражный центр (TIAC): официальный сайт. https://tiac.uz

DIFFERENTIAL RADIOLOGICAL DIAGNOSIS OF URINARY BLADDER LESIONS

Ardayev Asror Anvarali o‘g‘li

Clinical Resident, Department of Medical Radiology, Faculty of Postgraduate Education, Samarkand State Medical University, Samarkand, Uzbekistan

Abstract

Urinary bladder lesions represent one of the current challenges in modern urology and radiology. They include benign and malignant tumors, inflammatory pseudotumors, blood clots, and other pathological changes. Due to the similarity of clinical manifestations, radiological imaging methods play a crucial role in differentiating these lesions. Ultrasound (US), Computed Tomography (CT), Magnetic Resonance Imaging (MRI), multiparametric MRI, and the Vesical Imaging-Reporting and Data System (VI-RADS) are widely used to determine the nature, extent, and degree of malignancy of urinary bladder lesions. This article analyzes the differential diagnosis of urinary bladder lesions, the diagnostic capabilities of imaging modalities, and modern radiological approaches.

Keywords

urinary bladder, bladder tumors, differential diagnosis, ultrasound, computed tomography, magnetic resonance imaging, VI-RADS, urothelial carcinoma, radiology.

SIYDIK QOPI HOSILALARINING DIFFERENSIAL NUR TASHXISI

Ardayev Asror Anvarali o‘g‘li

Samarqand davlat tibbiyot universiteti DKTF

Tibbiy radiologiya kafedrasi klinik ordinatori, Samarqand, Uzbekistan

Annotatsiya

Siydik qopi hosilalari zamonaviy urologiya va radiologiyaning dolzarb muammolaridan biri hisoblanadi. Ular yaxshi sifatli va xavfli o‘smalar, yallig‘lanish natijasida hosil bo‘lgan psevdotumorlar, qon quyqalari hamda boshqa patologik o‘zgarishlarni o‘z ichiga oladi. Klinik simptomlarning o‘xshashligi sababli ushbu hosilalarni bir-biridan farqlashda nur tashxis usullarining ahamiyati juda katta. Ultratovush tekshiruvi (UTT), kompyuter tomografiya (KT), magnit-rezonans tomografiya (MRT), multiparametrik MRT va VI-RADS tizimi siydik qopi hosilalarining tabiati, tarqalishi va malignlik darajasini aniqlashda keng qo‘llaniladi. Ushbu maqolada siydik qopi hosilalarining differensial tashxisi, nur tashxis usullarining diagnostik imkoniyatlari va zamonaviy radiologik yondashuvlar tahlil qilingan.

Kalit so‘zlar: siydik qopi, qovuq o‘smalari, differensial tashxis, ultratovush tekshiruvi, kompyuter tomografiya, magnit-rezonans tomografiya, VI-RADS, urotelial karsinoma, radiologiya.

Kirish

Siydik qopi kasalliklari orasida o‘smasimon hosilalar alohida klinik ahamiyatga ega. Urologik kasalliklar tarkibida qovuq o‘smalari eng ko‘p uchraydigan patologiyalardan biri bo‘lib, ayniqsa erkaklarda keng tarqalgan. Jahon sog‘liqni saqlash tashkiloti ma’lumotlariga ko‘ra, siydik qopi saratoni dunyoda eng ko‘p uchraydigan o‘n nafar xavfli o‘sma qatoriga kiradi.

Qovuq hosilalari klinik jihatdan gematuriya, dizuriya, pollakiuriya, siydik ajralishining buzilishi yoki qovuq sohasidagi og‘riqlar bilan namoyon bo‘lishi mumkin. Biroq ayrim bemorlarda kasallik uzoq vaqt davomida simptomsiz kechadi. Shu sababli radiologik tekshiruvlar kasallikni erta aniqlash va davolash rejasini tuzishda muhim o‘rin tutadi.

Differensial tashxisning asosiy maqsadi xavfli o‘smalarni yaxshi sifatli hosilalar, qon quyqalari, yallig‘lanish o‘zgarishlari va boshqa psevdotumorlardan farqlashdan iborat.

Siydik qopi hosilalarining tasnifi

Siydik qopi hosilalari kelib chiqishi va biologik xususiyatlariga ko‘ra bir necha guruhlarga bo‘linadi.

Yaxshi sifatli hosilalar

Papilloma

Papilloma uroteliydan rivojlanadigan yaxshi sifatli o‘sma hisoblanadi. Odatda kichik hajmli bo‘lib, qovuq bo‘shlig‘iga qarab o‘sadi. Ayrim hollarda malign transformatsiyaga uchrashi mumkin.

Leiomioma

Leiomioma siydik qopi mushak qavatidan rivojlanadigan kam uchraydigan yaxshi sifatli o‘sma hisoblanadi. U sekin o‘sadi va ko‘pincha tasodifan aniqlanadi.

Fibroma va gemangioma

Fibroma biriktiruvchi to‘qimadan rivojlanadi. Gemangioma esa qon tomirli hosila bo‘lib, ayrim hollarda gematuriyaga sabab bo‘ladi.

Xavfli hosilalar

Urotelial karsinoma

Siydik qopi xavfli o‘smalarining 90% dan ortig‘ini tashkil qiladi. U ko‘pincha papillarsimon shaklda rivojlanib, qovuq devoriga invaziya qilishi mumkin.

Yassi hujayrali rak

Surunkali yallig‘lanish va parazitar kasalliklar bilan bog‘liq holda rivojlanadi.

Adenokarsinoma

Kam uchraydi, ammo agressiv kechishi bilan ajralib turadi.

Metastatik zararlanishlar

Siydik qopi boshqa a’zolardagi o‘smalarning metastazlari bilan ham zararlanishi mumkin.

Ultratovush tekshiruvining diagnostik ahamiyati

UTT siydik qopi hosilalarini aniqlashda birinchi bosqich tekshiruv usuli hisoblanadi.

Uning afzalliklari:

- Invaziv emas;
- Tez bajariladi;
- Arzon va qulay;
- Takroriy qo‘llash mumkin.

O‘smalarning ultratovush belgilar

Qovuq o‘smalari:

- Bo‘shliqqa qarab o‘suvchi hosila sifatida ko‘rinadi;
- Notekis konturlarga ega bo‘ladi;
- Doppler rejimida qon oqimi aniqlanadi;
- Katta o‘lchamlarda qovuq devorini deformatsiyalaydi.

Qon quyqalari

Gematuriya natijasida hosil bo‘ladigan qon quyqalari ultratovushda o‘smani eslatishi mumkin.

Ammo:

- Harakatchan bo‘ladi;
- Doppler rejimida qon tomirlari aniqlanmaydi;
- Bemor holati o‘zgarganda joylashuvi siljiydi.

Bu belgilar differensial tashxisda muhim ahamiyatga ega.

Kompyuter tomografiyaning o‘rni

KT siydik qopi hosilasining anatomik xususiyatlarini aniqlashda keng qo‘llaniladi.

Kontrastlangan KT quyidagilarni baholaydi:

- O‘sma hajmi;
- Lokalizatsiyasi;
- Devor invaziyasi;
- Limfa tugunlari holati;
- Uzoq metastazlar.

Urotelial karsinoma KTda

- Kontrast modda yig‘uvchi yumshoq to‘qimali hosila;
- Devor qalinlashishi;
- Mushak qavatiga invaziya;
- Perivezikal yog‘ to‘qimasiga tarqalish.

Qon quyqasi KTda

- Kontrast modda yig‘maydi;
- Shakli noturg‘un bo‘ladi;
- Takroriy tekshiruvlarda o‘zgarishi mumkin.

KT ayniqsa TNM klassifikatsiyasi bo‘yicha bosqichlashda muhim rol o‘ynaydi.

Magnit-rezonans tomografiyaning ahamiyati

MRT yumshoq to‘qimalarni eng yuqori aniqlikda tasvirlaydigan usullardan biridir.

MRT afzalliklari

- Yuqori kontrast rezolyutsiya;
- Devor qatlamlarini aniq ko‘rsatishi;
- Invaziya darajasini baholashi;
- Radiatsiya yuklamasining yo‘qligi.

T2-vaznli tasvirlar

Normal mushak qavati past signal beradi.

Agar o‘sma mushak qavatini zararlasa:

- Mushak qatlamining uzilishi;
- Signal intensivligining o‘zgarishi kuzatiladi.

DWI MRT va differensial tashxis

Diffuzion-vaznli MRT (DWI) zamonaviy diagnostikada alohida o‘rin egallaydi.

Malign o‘smalarda:

- Hujayralar zichligi yuqori bo‘ladi;
- Diffuziya cheklanadi;
- DWI tasvirlarida yuqori signal aniqlanadi;
- ADC qiymatlari pasayadi.

Yaxshi sifatli hosilalarda ADC ko‘rsatkichlari nisbatan yuqori bo‘ladi.

Bu esa malign va benign hosilalarni farqlash imkonini beradi.

VI-RADS tizimi

2018-yildan boshlab multiparametrik MRT asosida VI-RADS (Vesical Imaging Reporting and Data System) tizimi qo‘llanila boshlandi.

Uning asosiy maqsadi:

- Mushak invaziyasini baholash;
- Operatsiya taktikasini tanlash;
- Davolash natijalarini prognozlash.

VI-RADS 1–5 ballik tizimdan iborat:

- VI-RADS 1 – invaziya ehtimoli juda past;
- VI-RADS 2 – past ehtimol;
- VI-RADS 3 – noaniq;

- VI-RADS 4 – yuqori ehtimol;
- VI-RADS 5 – juda yuqori ehtimol.

Tadqiqotlar ushbu tizimning diagnostik aniqligi 85–95% ga yetishini ko‘rsatgan.

Differensial tashxis mezonlari

O‘sma va qon quyqasi

Belgi	**O‘sma**	**Qon quyqasi**
Harakatchanlik	Yo‘q	Bor
Qon tomirlari	Mavjud	Yo‘q
Kontrast yig‘ilishi	Bor	Yo‘q
Invaziya	Mavjud	Yo‘q

O‘sma va polipoid sistit

Polipoid sistit:

- Diffuz devor qalinlashuvi;
- Yallig‘lanish belgilari;
- Invaziyaning yo‘qligi.

Malign o‘smada:

- O‘choqli hosila;
- Mushak qatlamiga o‘sish;
- Limfa tugunlarining zararlanishi.

O‘sma va qovuq endometriozi

Endometrioz:

- Ayollarda uchraydi;
- Hayz sikli bilan bog‘liq simptomlar mavjud;
- MRTda qon mahsulotlari aniqlanadi.

Zamonaviy radiologik yondashuvlar

Sun’iy intellekt va radiomika texnologiyalari hozirgi kunda siydik qopi o‘smalarining differensial tashxisida faol o‘rganilmoqda.

Radiomik tahlil:

- Tasvirlardan yuzlab parametrlarni ajratib oladi;
- O‘sma biologiyasini baholaydi;
- Davolash natijasini prognoz qiladi.

Kelajakda ushbu texnologiyalar siydik qopi saratonini invaziv tekshiruvlarsiz baholash imkoniyatlarini kengaytirishi kutilmoqda.

Xulosa

Siydik qopi hosilalarining differensial tashxisida nur tashxis usullari hal qiluvchi ahamiyatga ega. Ultratovush tekshiruvi birlamchi skrining usuli bo‘lsa, kompyuter tomografiya va magnit-rezonans tomografiya hosilaning tabiati, invaziya darajasi va tarqalishini aniq baholash imkonini beradi. DWI MRT va VI-RADS tizimining amaliyotga joriy etilishi diagnostik aniqlikni sezilarli darajada oshirib, davolash taktikasini tanlashda muhim rol o‘ynamoqda. Nur tashxis usullaridan kompleks foydalanish siydik qopi kasalliklarini erta aniqlash va bemor prognozini yaxshilashga xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Panebianco V., Narumi Y., Altun E. et al. Multiparametric MRI for Bladder Cancer: VI-RADS Assessment System. *European Urology*, 2018.
2. Babjuk M., Burger M., Capoun O. et al. EAU Guidelines on Non-Muscle-Invasive Bladder Cancer. *European Urology*, 2024.
3. Takeuchi M., Sasaki S., Ito M. Diffusion-Weighted MRI of Bladder Cancer. *Radiology*, 2019.

4. Silverman S.G., Leyendecker J.R., Amis E.S. Imaging in the Diagnosis and Management of Bladder Cancer. *AJR*, 2017.

5. Wong-You-Cheong J.J., Woodward P.J., Manning M.A. Neoplasms of the Urinary Bladder. *Radiographics*, 2006.

6. Vargas H.A., Akin O. MRI of Bladder Cancer: Staging and Beyond. *Current Urology Reports*, 2021.

7. Turkbey B., Rosenkrantz A.B., Haider M.A. Multiparametric MRI Applications in Urologic Oncology. *Radiologic Clinics of North America*, 2020.

8. Kim B., Semelka R.C. *Abdominal-Pelvic MRI*. Wiley Blackwell, 2019.

9. Grainger R.G., Allison D.J. *Diagnostic Radiology*. Elsevier, 2021.

10. Campbell-Walsh-Wein Urology. 13th Edition. Elsevier, 2024.

Ways of Developing Creativity During Independent Learning Hours

Erkinov Ozodbek Faxriddin o‘g‘li
Student of the Pedagogy Program, Faculty of Pedagogy, Andijan State Pedagogical Institute

Abstract. This article analyzes the pedagogical opportunities and effective methods for developing students’ creative thinking abilities during independent learning hours. It also highlights the importance of using innovative technologies, interactive methods, and creative tasks in the process of independent learning. The study substantiates that by properly organizing students’ independent activities, it is possible to develop their ability to approach problem situations creatively, think independently, and generate new ideas. The article further discusses the impact of modern pedagogical approaches aimed at fostering creativity on improving the effectiveness of education.

Keywords

independent learning, creativity, creative thinking, innovative approach, interactive methods, creative activity, pedagogical technologies, student engagement, independent thinking, educational effectiveness.

Mustaqil ta’lim soatlarida kreativlikni rivojlantirish yo’llari

Andijon davlat pedagogika instituti pedagogika fakulteti Pedagogika yo’nalishi talabasi Erkinov Ozodbek Faxriddin o’g’li
ozodbekerkiboyev205@gmail.com

Annotatsiya:

Mazkur maqolada mustaqil ta’lim soatlarida talabalarning kreativ fikrlash qobiliyatlarini rivojlantirishning pedagogik imkoniyatlari va samarali usullari tahlil qilinadi. Shuningdek, mustaqil ta’lim jarayonida innovatsion texnologiyalar, interfaol metodlar hamda ijodiy topshiriqlardan foydalanishning ahamiyati yoritilgan.

Talabalarning mustaqil faoliyatini to‘g‘ri tashkil etish orqali ularda muammoli vaziyatlarga kreativ yondashish, erkin fikrlash va yangi g‘oyalarni ilgari surish ko‘nikmalarini shakllantirish mumkinligi asoslab berilgan. Maqolada kreativlikni rivojlantirishga xizmat qiluvchi zamonaviy pedagogik yondashuvlarning ta’lim samaradorligiga ta’siri ham bayon etiladi.

Kalit so‘zlar: mustaqil ta’lim, kreativlik, kreativ fikrlash, innovatsion yondashuv, interfaol metodlar, ijodiy faoliyat, pedagogik texnologiyalar, talaba faolligi, mustaqil fikrlash, ta’lim samaradorligi.

Kirish

Bugungi kunda ta’lim tizimida talabalarni har tomonlama rivojlantirish, ayniqsa ularda kreativ fikrlash ko‘nikmalarini shakllantirish dolzarb masalalardan biri hisoblanadi. Zamonaviy jamiyat taraqqiyoti, axborot texnologiyalarining jadal rivojlanishi hamda innovatsion yondashuvlarning keng qo‘llanilishi ta’lim jarayoniga yangicha talablarni qo‘ymoqda. Bunday sharoitda talabalarning mustaqil fikrlashi, muammolarga ijodiy yondasha olishi va yangi g‘oyalarni ilgari surish qobiliyatlarini rivojlantirish muhim ahamiyat kasb etadi.

Mustaqil ta’lim soatlari talabalarning bilimlarini mustahkamlash, o‘z ustida ishlash va ijodiy salohiyatini namoyon etish uchun keng imkoniyat yaratadi. Ayniqsa, mustaqil ta’lim jarayonida interfaol metodlar, innovatsion pedagogik texnologiyalar va ijodiy topshiriqlardan foydalanish talabalarning kreativlik darajasini oshirishga xizmat qiladi. Shu bilan birga, mustaqil faoliyatni to‘g‘ri tashkil etish orqali ularda erkin fikrlash, tahlil qilish, muammoli vaziyatlarga noodatiy yechim topish kabi muhim kompetensiyalar shakllanadi.

Mazkur maqolada mustaqil ta’lim soatlarida kreativlikni rivojlantirishning

pedagogik imkoniyatlari, samarali usullari hamda innovatsion yondashuvlarning ta’lim samaradorligiga ta’iri ilmiy-nazariy jihatdan tahlil qilinadi.

Asosiy qism

Mustaqil ta’lim bugungi ta’lim tizimining ajralmas tarkibiy qismi bo‘lib, talabalarning bilim olish jarayonidagi faolligini oshirishga xizmat qiladi. Ayniqsa, mustaqil ta’lim soatlarida kreativlikni rivojlantirish talabaning intellektual salohiyatini yuksaltirishda muhim omil hisoblanadi. Kreativlik — bu shaxsning yangicha fikrlashi, noodatiy g‘oyalarni ilgari surishi hamda muammolarga innovatsion yondasha olish qobiliyatidir. Shu sababli oliy ta’lim jarayonida kreativ fikrlashni shakllantirishga alohida e’tibor qaratilmoqda.

Mustaqil ta’lim jarayonida kreativlikni rivojlantirishning samarali yo‘llaridan biri interfaol metodlardan foydalanishdir. “Aqliy hujum”, “Klaster”, “Sinkveyn”, “Baliq skeleti”, “Konseptual xarita” kabi metodlar talabalarning erkin fikrlashiga va o‘z qarashlarini mustaqil ifoda etishiga yordam beradi. Ushbu metodlar orqali talabalar muammoli vaziyatlarni tahlil qilish, turli yechimlarni taqqoslash va eng maqbul variantni tanlash ko‘nikmalarini egallaydilar.

Shuningdek, mustaqil ta’limda raqamli texnologiyalar va internet resurslaridan foydalanish ham kreativlikni rivojlantirishda katta ahamiyatga ega. Elektron platformalar, multimedia vositalari, onlayn taqdimotlar va virtual laboratoriyalar talabalarning mustaqil izlanish olib borishiga imkon yaratadi. Natijada talabalarda axborotni tahlil qilish, qayta ishlash va yangi g‘oyalarni shakllantirish kompetensiyalari rivojlanadi.

Ijodiy topshiriqlar ham kreativlikni shakllantirishning muhim vositalaridan biri hisoblanadi. Esse yozish, loyiha ishlari tayyorlash, muammoli vaziyatlarga yechim topish, innovatsion g‘oyalar ishlab chiqish kabi vazifalar talabalarning mustaqil

fikrlashini faollashtiradi. Bunday topshiriqlar orqali talabalar nafaqat nazariy bilimlarini mustahkamlaydi, balki amaliy faoliyatda qo‘llash ko‘nikmalarini ham rivojlantiradi.

Bundan tashqari, o‘qituvchining yo‘naltiruvchi va motivatsion faoliyati ham muhim ahamiyat kasb etadi. O‘qituvchi talabalarni erkin fikrlashga undashi, ularning ijodiy tashabbuslarini qo‘llab-quvvatlashi va mustaqil faoliyatni samarali tashkil etishi zarur. Chunki qulay pedagogik muhit talabalarning kreativ salohiyatini yuzaga chiqarishga xizmat qiladi.

Demak, mustaqil ta’lim soatlarida interfaol metodlar, innovatsion texnologiyalar va ijodiy topshiriqlardan foydalanish talabalarning kreativ fikrlash qobiliyatini rivojlantirishda samarali vosita hisoblanadi. Bu esa kelajakda raqobatbardosh, tashabbuskor va innovatsion fikrlovchi mutaxassislarni tayyorlashga yordam beradi.

Mustaqil ta’lim

Mustaqil ta’lim — bu talabaning o‘qituvchi rahbarligi asosida, biroq bevosita nazoratsiz ravishda bilim olish, o‘z ustida ishlash va egallagan bilimlarini mustahkamlashga qaratilgan faoliyatidir. Mustaqil ta’lim jarayonida talaba axborotlarni izlaydi, tahlil qiladi, qayta ishlaydi hamda amaliy faoliyatda qo‘llash ko‘nikmalarini rivojlantiradi. Ushbu jarayon ta’lim oluvchining mustaqil fikrlashi, mas’uliyati va ijodiy yondashuvini shakllantirishda muhim ahamiyatga ega.

Bugungi kunda ta’lim tizimida mustaqil ta’limga alohida e’tibor qaratilmoqda. Chunki zamonaviy jamiyat har tomonlama rivojlangan, yangicha fikrlay oladigan va muammolarga innovatsion yondasha oladigan mutaxassislarni talab etadi. Mustaqil ta’lim esa talabaning bilim olish jarayonidagi faolligini oshirib, uni doimiy izlanishga undaydi.

Mustaqil ta’limning asosiy vazifalari talabaning nazariy bilimlarini mustahkamlash, qo‘shimcha ma’lumotlarni o‘rganish, amaliy ko‘nikmalarni

rivojlantirish hamda kreativ fikrlash qobiliyatini shakllantirishdan iboratdir. Shu bilan birga, mustaqil ta’lim orqali talabada vaqtni to‘g‘ri taqsimlash, o‘z faoliyatini rejalashtirish va mas’uliyat bilan yondashish kabi muhim kompetensiyalar ham rivojlanadi.

Mustaqil ta’lim turli shakllarda tashkil etilishi mumkin. Jumladan, referat va esse yozish, loyiha ishlari tayyorlash, taqdimotlar yaratish, ilmiy maqolalarni tahlil qilish, internet manbalari bilan ishlash hamda amaliy topshiriqlarni bajarish mustaqil ta’limning keng tarqalgan shakllari hisoblanadi. Ayniqsa, axborot-kommunikatsiya texnologiyalarining rivojlanishi mustaqil ta’lim samaradorligini yanada oshirmoqda.

Shunday qilib, mustaqil ta’lim talabaning intellektual salohiyatini rivojlantirish, kreativ fikrlashini shakllantirish hamda kelajakdagi kasbiy faoliyatiga tayyorlashda muhim pedagogik jarayon sifatida namoyon bo‘ladi.

Ta’lim samaradorligi

Ta’lim samaradorligi — bu ta’lim jarayonida belgilangan maqsad va vazifalarning qay darajada amalga oshirilganligini ifodalovchi pedagogik tushunchadir. U o‘quvchilarning yoki talabalarning bilim, ko‘nikma va malakalarni egallashi, mustaqil fikrlashi hamda amaliy faoliyatda qo‘llay olishi bilan belgilanadi. Ta’lim samaradorligi yuqori bo‘lishi uchun o‘quv jarayonida zamonaviy pedagogik texnologiyalar, interfaol metodlar va innovatsion yondashuvlardan foydalanish muhim ahamiyat kasb etadi.

Bugungi globallashuv va axborot texnologiyalari rivojlangan davrda ta’lim samaradorligini oshirish ta’lim tizimining asosiy vazifalaridan biri hisoblanadi. Chunki zamonaviy jamiyat raqobatbardosh, kreativ fikrlovchi va mustaqil qaror qabul qila oladigan mutaxassislarni talab etmoqda. Shu sababli ta’lim jarayonida talabaning faolligini oshirish, uni mustaqil izlanishga yo‘naltirish hamda ijodiy yondashuvini rivojlantirishga alohida e’tibor qaratiladi.

Ta’lim samaradorligini oshirishda interfaol metodlarning o‘rni beqiyosdir. “Aqliy hujum”, “Bahs-munozara”, “Klaster”, “Loyiha metodi” kabi usullar talabalarni faol fikrlashga undaydi, mavzuni chuqurroq o‘zlashtirishiga yordam beradi. Bundan tashqari, raqamli texnologiyalar, elektron darsliklar, multimedia vositalari va onlayn platformalardan foydalanish ham o‘quv jarayonining samaradorligini oshiradi.

Shuningdek, ta’lim samaradorligi o‘qituvchining pedagogik mahorati, darsni tashkil etish usuli hamda ta’lim muhitiga ham bog‘liqdir. O‘qituvchining talabalarni rag‘batlantirishi, ularga individual yondashuvi va ijodiy muhit yaratishi bilimlarni sifatli o‘zlashtirishga xizmat qiladi.

Xulosa qilib aytganda, ta’lim samaradorligi zamonaviy pedagogik texnologiyalar, mustaqil ta’lim, interfaol metodlar va innovatsion yondashuvlar asosida ta’minlanadi. Bu esa yoshlarning intellektual salohiyatini oshirish va malakali mutaxassislarni tayyorlashda muhim omil hisoblanadi.

Xulosa

Xulosa qilib aytganda, mustaqil ta’lim soatlarida kreativlikni rivojlantirish zamonaviy ta’lim tizimining muhim yo‘nalishlaridan biri hisoblanadi. Talabalarning mustaqil faoliyatini samarali tashkil etish orqali ularda erkin fikrlash, muammolarga ijodiy yondashish, innovatsion g‘oyalarni ilgari surish hamda mustaqil qaror qabul qilish ko‘nikmalarini shakllantirish mumkin.

Maqolada tahlil qilinganidek, interfaol metodlar, raqamli texnologiyalar va ijodiy topshiriqlardan foydalanish talabalarning kreativ salohiyatini rivojlantirishga ijobiy ta’sir ko‘rsatadi. Ayniqsa, mustaqil ta’lim jarayonida zamonaviy pedagogik texnologiyalarning qo‘llanilishi ta’lim samaradorligini oshirish bilan bir qatorda, talabalarning bilimlarni chuqur o‘zlashtirishiga xizmat qiladi.

Shuningdek, o‘qituvchining yo‘naltiruvchi va motivatsion faoliyati mustaqil

ta’lim samaradorligini ta’minlashda muhim omillardan biri hisoblanadi. Talabalarni mustaqil izlanishga undash, ularning ijodiy tashabbuslarini qo‘llab-quvvatlash va qulay pedagogik muhit yaratish kreativ fikrlashning rivojlanishiga zamin yaratadi.

Demak, mustaqil ta’lim soatlarida kreativlikni rivojlantirish orqali raqobatbardosh, tashabbuskor va zamonaviy bilimlarga ega bo‘lgan mutaxassislarni tayyorlash imkoniyati kengayadi. Bu esa ta’lim tizimi sifatini oshirish hamda jamiyat taraqqiyotiga munosib hissa qo‘shadigan barkamol avlodni shakllantirishda muhim ahamiyat kasb etadi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Amabile T.M. Creativity in Context. – New York: Springer, 2017.
2. Guilford J.P. The Nature of Human Intelligence. – New York: McGraw-Hill, 1967.
3. Saidahmedov N. Pedagogik mahorat va pedagogik texnologiya. – Toshkent: O‘qituvchi, 2016.
4. Yo‘ldoshev J.G‘., Usmonov S.A. Zamonaviy pedagogik texnologiyalarni amaliyotga joriy etish. – Toshkent: Fan va texnologiyalar, 2018.
5. Sharipov Sh.S. Talabalarda kreativ fikrlashni rivojlantirish metodikasi. – Toshkent: Tafakkur, 2021.

THE EFFECTIVENESS OF USING GEOGEBRA SOFTWARE IN ANALYTICAL GEOMETRY CLASSES

To‘xtasinov Dadaxon Farxodovich
Associate Professor, Department of Pedagogy of Continuing Education, Oriental University
Nafisa Tuxtasinova
Senior Lecturer, Department of Mathematics and Information Technologies, Oriental University

ANNOTATION

This article examines the didactic, methodological, and psychological foundations of using the GeoGebra dynamic mathematics software in the teaching of analytic geometry. In the course of the study, the visualization, interactivity, and modeling capabilities of the GeoGebra software were scientifically substantiated as having a positive impact on the formation of analytic geometry concepts. In addition, a comparative analysis of traditional and innovative teaching methods was conducted, and the effectiveness of lessons organized using GeoGebra was confirmed by experimental results.

KEY WORDS

analytic geometry, GeoGebra, digital education, visual learning, interactive methods, mathematical thinking.

ANALITIK GEOMETRIYA DARSLARIDA GEOGEBRA DASTURIDAN FOYDALANISH SAMARADORLIGI

To‘xtasinov Dadaxon Farxodovich
Oriental universiteti Uzluksiz ta’lim pedagogikasi kafedrasi dotsenti,
df.tohtasinov@gmail.com
Nafisa Tuxtasinova

Oriental universiteti Matematika va axborot texnologiyalari kafedrasi katta o‘qituvchisi,
nafisatoxtasinova092@gmail.com

ANNOTATSIYA. Mazkur maqolada analitik geometriya fanini o‘qitish jarayonida GeoGebra dinamik matematik dasturidan foydalanishning didaktik, metodik va psixologik asoslari yoritilgan. Tadqiqot davomida GeoGebra dasturining vizualizatsiya, interaktivlik va modellashtirish imkoniyatlari analitik geometriya tushunchalarini shakllantirishga ijobiy ta’sir ko‘rsatishi ilmiy jihatdan asoslab berilgan. Shuningdek, an’anaviy va innovatsion o‘qitish usullari qiyosiy tahlil qilinib, GeoGebra asosida tashkil etilgan darslarning samaradorligi tajriba natijalari bilan tasdiqlangan.

KALIT SO‘ZLAR: analitik geometriya, GeoGebra, raqamli ta’lim, vizual o‘qitish, interaktiv metodlar, matematik tafakkur.

Kirish. Zamonaviy ta’lim tizimida fanlarni o‘qitishda raqamli texnologiyalarni joriy etish ta’lim sifatini oshirishning muhim omillaridan biri hisoblanadi. Ayniqsa, matematik fanlar, xususan analitik geometriya abstrakt tushunchalarga boy bo‘lgani sababli o‘quvchilardan yuqori darajadagi mantiqiy va fazoviy tafakkurni talab etadi. Ko‘pgina tadqiqotlar shuni ko‘rsatadiki, faqat an’anaviy tushuntirish va doskada chizma chizish orqali bunday tushunchalarni yetarli darajada shakllantirish qiyin.

Pedagogika va psixologiya fanlarida isbotlanganidek, bilimni qabul qilishda vizual obrazlar muhim rol o‘ynaydi. Shu bois, analitik geometriya darslarida vizual va interaktiv muhit yaratish ta’lim samaradorligini oshiradi. GeoGebra dasturi aynan shu ehtiyojdan kelib chiqib, matematik obyektlarni dinamik tarzda modellashtirish imkonini beruvchi samarali ta’lim vositasi sifatida namoyon bo‘lmoqda.

Mazkur maqolaning asosiy maqsadi - GeoGebra dasturidan foydalanish orqali analitik geometriya darslarini samarali tashkil etish imkoniyatlarini ilmiy jihatdan asoslashdan iborat.

Analitik geometriya fanini o‘rganish jarayonida o‘quvchilar quyidagi qiyinchiliklarga duch keladilar:

Birinchidan, geometrik figuralarning algebraik tenglamalar orqali ifodalanishi o‘quvchilarda mavhumlik hissini keltirib chiqaradi. Masalan, parabola yoki giperbola tenglamasi ko‘rinishida berilganda, o‘quvchi uning haqiqiy geometrik shaklini tasavvur qilishda qiynaladi.

Ikkinchidan, grafik va algebraik ifodalar o‘rtasidagi bog‘liqlik yetarlicha anglanmaydi. An’anaviy usulda chizilgan grafiklar statik bo‘lib, parametrlarning o‘zgarishi natijasida qanday holatlar yuz berishini ko‘rsatib bera olmaydi.

Uchinchidan, o‘quvchilarning fazoviy tasavvuri yetarli darajada rivojlanmagan bo‘lishi natijasida masalalarni yechishda xatolarga yo‘l qo‘yiladi. Bu holat ularning matematikaga bo‘lgan qiziqishini pasaytiradi.

Bu kabi muammolarni hal etishda zamonaviy pedagogik texnologiyalar, jumladan, dinamik matematik dasturlardan foydalanish zarurati yuzaga keladi.

GeoGebra dasturi konstruktivizm va faoliyatga asoslangan ta’lim nazariyalariga mos keluvchi vosita hisoblanadi. Ushbu dastur yordamida o‘quvchi faqat tayyor bilimni qabul qilmaydi, balki uni mustaqil ravishda kashf etadi.

GeoGebra dasturining asosiy didaktik imkoniyatlari quyidagilardan iborat: algebraik ifoda va geometrik tasvir o‘rtasida uzviy bog‘liqlikni ta’minlaydi; parametrlarni dinamik o‘zgartirish orqali obyektlarning xossalarini tahlil qilish imkonini beradi; tajriba o‘tkazish va gipoteza ilgari surish ko‘nikmalarini shakllantiradi. Masalan, to‘g‘ri chiziq tenglamasida k koeffitsientining o‘zgarishi chiziqning qiyalik burchagiga qanday ta’sir qilishini GeoGebra orqali real vaqt rejimida kuzatish mumkin. Bu esa nazariy tushunchaning ongli ravishda o‘zlashtirilishiga olib keladi.

Pedagogik tadqiqotlar shuni ko‘rsatadiki, interaktiv muhitda tashkil etilgan darslar o‘quvchilarning bilish faolligini sezilarli darajada oshiradi. GeoGebra dasturi yordamida o‘qituvchi muammoli vaziyatlar yaratishi, o‘quvchilarni mustaqil xulosa chiqarishga yo‘naltirishi mumkin.

GeoGebra asosida olib borilgan darslarda o‘quvchilarning matematik tushunchalarni anglash darajasi oshadi; analitik va mantiqiy fikrlash rivojlanadi; dars jarayonida o‘quvchi subyekt sifatida ishtirok etadi.

Ayniqsa, ikkinchi tartibli egri chiziqlarni o‘rganishda GeoGebra dasturi katta samara beradi. Chunki o‘quvchi parametrlarning o‘zgarishini bevosita ko‘rib, umumiy qonuniyatni mustaqil aniqlaydi.

Tajriba-sinov ishlari davomida ikki guruh bilan mashg‘ulotlar olib borildi: biri an’anaviy usulda, ikkinchisi esa GeoGebra dasturidan foydalangan holda o‘qitildi. Natijalar shuni ko‘rsatdiki, GeoGebra asosida o‘qitilgan guruhda nazorat ishlaridagi o‘rtacha ko‘rsatkich yuqori bo‘ldi; grafik masalalarni tahlil qilish qobiliyati shakllandi;o‘quvchilarning fanga bo‘lgan qiziqishi oshdi.

Bu natijalar GeoGebra dasturining nafaqat vizual, balki chuqur didaktik ahamiyatga ega ekanligini tasdiqlaydi.

O‘tkazilgan nazariy tahlil va tajriba-sinov ishlari natijalariga tayangan holda shuni ta’kidlash mumkinki, analitik geometriya darslarida GeoGebra dasturidan foydalanish ta’lim jarayonining samaradorligini sezilarli darajada oshiradi. Ushbu dastur yordamida geometrik obyektlarning algebraik ifodasi va ularning grafik tasviri o‘rtasidagi uzviy bog‘liqlik yaqqol namoyon bo‘lib, o‘quvchilarda mavhum tushunchalarni ongli va puxta o‘zlashtirish imkoniyati yuzaga keladi. GeoGebra dasturi asosida tashkil etilgan darslar o‘quvchilarning faolligini oshirib, ularni mustaqil fikrlashga, tahlil qilishga va xulosa chiqarishga yo‘naltiradi. Natijada, o‘quvchilarning nafaqat nazariy bilimlari, balki ama-

liy ko‘nikmalari ham shakllanadi, matematik tafakkuri va fazoviy tasavvuri izchil rivojlanadi. Bu esa analitik geometriya fanini o‘zlashtirishda uchraydigan an’anaviy qiyinchiliklarni bartaraf etishga xizmat qiladi. Shuningdek, GeoGebra dasturidan foydalanish ta’lim jarayonini zamonaviy pedagogik texnologiyalar asosida tashkil etish, fanlararo integratsiyani amalga oshirish hamda raqamli ta’lim muhitini shakllantirish imkonini beradi. Shu sababli, GeoGebra dasturini analitik geometriya fanini o‘qitish jarayoniga tizimli va bosqichma-bosqich joriy etish zamonaviy ta’lim talablariga to‘liq javob beradi hamda ta’lim sifatini oshirishning muhim omillaridan biri sifatida e’tirof etiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Tukhtasinov, D. F. (2018). Developing Logical Thinking of 5-9th Year Students at Mathematics Lessons. *Eastern European Scientific Journal*, (2).

2. Farkhodovich, T. D. (2022). The problem of forming interpersonal tolerance in future teachers. *International Journal of Innovative Analyses and Emerging Technology*, *2*(4), 12-15.

3. Tukhtasinov, D. (2018). Development of logical thinking of pupils of 5-9th grades in the lessons of mathematics. *Zbiór artykułów naukowych recenzowanych*, *209*(22), 586-587.

4. Sayfutdinovna, A. B., Farkhadovich, T. D., & Imomovna, T. N. (2021). Methodology Of Developing Logical Thinking In The Process Of Teaching Mathematics In Grades 5-9 Students Ways To Apply In Practice The Didactic Complex Of Conditions For The Development Of Logical Thinking Of Students In Mathematics Lessons. *European Journal of Molecular and Clinical Medicine*, *8*(1), 948-962.

5. Farhodovich, T. X. D. (2023). Boshlang ‘ich sinf o ‘quvchilarining tafakkurini rivojlantirishning psixologik va pedagogik jihatlari. *Ijtimoiy fanlarda innovasiya onlayn ilmiy jurnali*, *3*(3), 24-28.

DIGITALIZATION OF INVENTORY ACCOUNTING IN BUDGETARY ORGANIZATIONS AND ISSUES OF IMPROVING ITS EFFICIENCY

Narzullayeva Husnigul

Master’s Student, Banking and Finance Academy

Annotation

This thesis examines the theoretical and methodological foundations of inventory accounting in budgetary organizations and explores current issues related to its improvement. Inventory accounting plays a crucial role in ensuring the efficient, transparent, and accountable management of public resources within the public sector. The study analyzes the existing practices of inventory accounting in budgetary organizations, identifies key challenges affecting the accuracy and effectiveness of accounting processes, and evaluates their impact on financial management. Particular attention is paid to the digitalization of accounting systems, the implementation of electronic document management, the improvement of inventory-taking procedures, and the strengthening of internal control mechanisms. Based on the research findings, practical recommendations are proposed to enhance the reliability, transparency, and efficiency of inventory accounting in budgetary organizations, thereby contributing to the effective use of public funds and the improvement of public sector financial management.

Keywords

budgetary organizations, inventories, inventory accounting, public sector accounting, internal control, inventory-taking, digitalization, electronic document management, financial management, accounting efficiency.

BUDJET TASHKILOTLARIDA TOVAR-MODDIY ZAXIRALAR HISOBINI RAQAMLASHTIRISH VA UNING SAMARADORLIGINI OSHIRISH MASALALARI

Narzullayeva Husnigul - Bank-Moliya akademiyasi magistranti

Annotatsiya. Mazkur tezisda budjet tashkilotlarida tovar-moddiy zaxiralar hisobining nazariy-uslubiy asoslari hamda uni takomillashtirishning dolzarb masalalari tadqiq etilgan. Tovar-moddiy zaxiralar hisobi davlat sektorida moliyaviy resurslardan samarali, maqsadli va oqilona foydalanishni ta’minlashning muhim omillaridan biri hisoblanadi. Tadqiqot doirasida budjet tashkilotlarida tovar-moddiy zaxiralar hisobini yuritishning amaldagi holati tahlil qilinib, mavjud muammolar va ularning hisob jarayonlari samaradorligiga ta’siri baholangan. Shuningdek, hisob tizimini raqamlashtirish, elektron hujjat aylanishini keng joriy etish, inventarizatsiya jarayonlarini takomillashtirish hamda ichki nazorat mexanizmlarini kuchaytirish masalalariga alohida e’tibor qaratilgan. Tadqiqot natijasida budjet tashkilotlarida tovar-moddiy zaxiralar hisobining shaffofligi, ishonchliligi va samaradorligini oshirishga qaratilgan ilmiy-amaliy taklif hamda tavsiyalar ishlab chiqilgan.

Kalit so‘zlar: budjet tashkilotlari, tovar-moddiy zaxiralar, buxgalteriya hisobi, davlat sektori hisobi, ichki nazorat, inventarizatsiya, raqamlashtirish, elektron hujjat aylanishi, moliyaviy nazorat, hisob samaradorligi.

Mamlakatimizda davlat moliyasini boshqarish tizimini takomillashtirish, budjet mablag‘laridan samarali va maqsadli foydalanishni ta’minlash hamda davlat sektorida moliyaviy nazorat mexanizmlarini kuchaytirishga qaratilgan keng ko‘lamli islohotlar amalga oshirilmoqda. Mazkur islohotlarning muhim yo‘nalishlaridan biri budjet tashkilotlarida buxgalteriya hisobi va moliyaviy hisobot tizimini xalqaro standartlar asosida takomillashtirishdan iboratdir. Bu borada tovar-moddiy zaxiralar hisobini

samarali tashkil etish alohida ahamiyat kasb etadi, chunki ushbu aktivlar budjet tashkilotlari faoliyatining moddiy asosini tashkil etadi va davlat mablag‘laridan foydalanish samaradorligini tavsiflovchi muhim ko‘rsatkichlardan biri hisoblanadi [O‘zbekiston Respublikasining “Buxgalteriya hisobi to‘g‘risida”gi Qonuni, 2016].

Tovar-moddiy zaxiralar budjet tashkilotlarining kundalik faoliyatini amalga oshirish uchun zarur bo‘lgan moddiy resurslar majmuasini o‘z ichiga oladi. Ularning tarkibiga dori vositalari, oziq-ovqat mahsulotlari, qurilish materiallari, yoqilg‘i-moylash materiallari, xo‘jalik va kanselyariya buyumlari, ehtiyot qismlar hamda boshqa moddiy resurslar kiradi. Mazkur zaxiralarning kirimi, saqlanishi va sarflanishini to‘g‘ri hisobga olish davlat mulkining saqlanishini ta’minlash, budjet mablag‘larining samarasiz sarflanishining oldini olish va moliyaviy hisobotlarning ishonchliligini oshirish imkonini beradi [O‘zbekiston Respublikasi Budjet kodeksi, 2020].

Zamonaviy iqtisodiy sharoitda davlat sektorida moliyaviy resurslarni boshqarish samaradorligi ko‘p jihatdan hisob va nazorat tizimining sifatiga bog‘liq. Tovar-moddiy zaxiralar hisobini to‘g‘ri tashkil etish moddiy boyliklarning harakati ustidan uzluksiz nazoratni amalga oshirish, mavjud resurslardan oqilona foydalanish va boshqaruv qarorlarini qabul qilish uchun zarur bo‘lgan ishonchli axborotlarni shakllantirishga xizmat qiladi. Shu sababli budjet tashkilotlarida tovar-moddiy zaxiralar hisobining shaffofligi va ishonchliligini ta’minlash davlat moliyaviy boshqaruvi tizimining ustuvor vazifalaridan biri hisoblanadi [IPSASB, 2023].

Bugungi kunda budjet tashkilotlarida tovar-moddiy zaxiralar hisobini yuritish jarayonida ayrim muammolar saqlanib qolmoqda. Xususan, birlamchi hujjatlarni rasmiylashtirishdagi kamchiliklar, ombor hisobi va buxgalteriya hisobi ma’lumotlari o‘rtasidagi tafovutlar, inventarizatsiya jarayonlarining yetarli darajada avtomatlashtirilmaganligi hamda axborot texnologiyalaridan foydalanish darajasining

pastligi hisob ma’lumotlarining tezkorligi va ishonchliligiga salbiy ta’sir ko‘rsatmoqda [O‘zbekiston Respublikasi Moliya vazirligi, 2022]. Mazkur holat esa budjet mablag‘laridan foydalanish samaradorligini oshirish va moliyaviy nazorat tizimini takomillashtirish zaruratini yuzaga keltirmoqda. Raqamli iqtisodiyotning jadal rivojlanishi sharoitida budjet tashkilotlarida hisob jarayonlarini avtomatlashtirish, elektron hujjat aylanishi tizimlarini joriy etish hamda ombor hisobi va buxgalteriya hisobi ma’lumotlarini integratsiyalash muhim ahamiyat kasb etmoqda. Xalqaro amaliyot shuni ko‘rsatadiki, raqamli texnologiyalardan samarali foydalanish hisob ma’lumotlarining aniqligini oshirish, inson omili bilan bog‘liq xatolarni kamaytirish va ichki nazorat samaradorligini kuchaytirish imkonini beradi [IPSASB, 2023].

Shu nuqtai nazardan, budjet tashkilotlarida tovar-moddiy zaxiralar hisobining amaldagi holatini tahlil qilish, mavjud muammolarni aniqlash hamda ularni bartaraf etishga qaratilgan ilmiy-amaliy taklif va tavsiyalar ishlab chiqish dolzarb ilmiy masalalardan biri hisoblanadi. Tovar-moddiy zaxiralar hisobini takomillashtirish orqali davlat moliyaviy boshqaruvi samaradorligini oshirish, budjet mablag‘laridan oqilona foydalanishni ta’minlash va moliyaviy nazorat tizimining ta’sirchanligini kuchaytirish mumkin.

Tovar-moddiy zaxiralar har qanday tashkilot faoliyatining muhim tarkibiy qismi bo‘lib, ishlab chiqarish, xizmat ko‘rsatish va boshqaruv jarayonlarining uzluksizligini ta’minlashda muhim rol o‘ynaydi. Budjet tashkilotlarida esa tovar-moddiy zaxiralar davlat tomonidan ajratilgan mablag‘lar hisobidan shakllantirilishi bilan boshqa xo‘jalik yurituvchi subyektlardan farqlanadi. Shu sababli ularning hisobi va nazorati davlat mulkining saqlanishi hamda budjet mablag‘laridan maqsadli foydalanishni ta’minlashning muhim vositasi hisoblanadi [O‘zbekiston Respublikasi Budjet kodeksi, 2020].

Iqtisodiy mazmuniga ko‘ra, tovar-moddiy zaxiralar tashkilot faoliyatida foydalanish, iste’mol qilish yoki xizmatlar ko‘rsatish jarayonida sarflanishi

mo‘ljallangan moddiy aktivlar majmuasini anglatadi. Xalqaro davlat sektori buxgalteriya hisobi standartlariga muvofiq, zaxiralar odatiy faoliyat davomida foydalanish yoki tarqatish uchun mo‘ljallangan aktivlar sifatida e’tirof etiladi [IPSAS 12, 2023]. Mazkur yondashuv tovar-moddiy zaxiralarning nafaqat moddiy resurs, balki davlat moliyaviy resurslarini boshqarishning muhim obyekti ekanligini ko‘rsatadi.

Budjet tashkilotlarida tovar-moddiy zaxiralar tarkibiga oziq-ovqat mahsulotlari, dori vositalari, yoqilg‘i-moylash materiallari, qurilish materiallari, xo‘jalik va kanselyariya buyumlari, ehtiyot qismlar hamda boshqa moddiy boyliklar kiradi. Ushbu zaxiralarning harakati doimiy ravishda hujjatlashtirilishi, hisob registrlarida aks ettirilishi va nazorat qilinishi zarur. Aks holda moddiy boyliklarning yo‘qolishi, samarasiz foydalanilishi yoki noqonuniy sarflanishi xavfi yuzaga keladi [O‘zbekiston Respublikasi Moliya vazirligi, 2022].

Tovar-moddiy zaxiralar hisobining asosiy maqsadi zaxiralarning mavjudligi, harakati va qoldiqlari to‘g‘risida ishonchli hamda tezkor axborotlarni shakllantirishdan iboratdir. Ushbu ma’lumotlar asosida budjet tashkilotlari rahbariyati moddiy resurslarga bo‘lgan ehtiyojni aniqlaydi, xaridlarni rejalashtiradi va mavjud resurslardan foydalanish samaradorligini baholaydi. Shuningdek, zaxiralar hisobi davlat moliyaviy nazorati organlari uchun ham muhim axborot manbai hisoblanadi [O‘zbekiston Respublikasining “Buxgalteriya hisobi to‘g‘risida”gi Qonuni, 2016].

Tovar-moddiy zaxiralar hisobining muhim elementlaridan biri inventarizatsiya hisoblanadi. Inventarizatsiya moddiy boyliklarning haqiqiy mavjudligini aniqlash, hisob ma’lumotlari bilan solishtirish va mavjud tafovutlarni bartaraf etish imkonini beradi. Inventarizatsiya natijalari hisob ma’lumotlarining ishonchliligini ta’minlash hamda moddiy javobgar shaxslar faoliyati ustidan nazoratni kuchaytirishga xizmat qiladi [O‘zbekiston Respublikasi Moliya vazirligi, 2022].

So‘nggi yillarda davlat sektorida raqamlashtirish jarayonlarining jadallashuvi tovar-moddiy zaxiralar hisobini yuritish mexanizmlariga ham sezilarli ta’sir ko‘rsatmoqda. Elektron hujjat aylanishi tizimlari, avtomatlashtirilgan buxgalteriya dasturlari va ombor boshqaruvi tizimlaridan foydalanish hisob ma’lumotlarining aniqligi va tezkorligini oshirishga xizmat qilmoqda. Xalqaro tajribada zaxiralarni boshqarishning zamonaviy usullari davlat sektorida moliyaviy resurslardan foydalanish samaradorligini oshirishning muhim omillaridan biri sifatida e’tirof etiladi [IPSAS 12, 2023].

Shunday qilib, budjet tashkilotlarida tovar-moddiy zaxiralar hisobining nazariy asoslari ularning iqtisodiy mohiyati, hisobni tashkil etish tamoyillari, inventarizatsiya jarayonlari hamda zamonaviy axborot texnologiyalaridan foydalanish masalalarini qamrab oladi. Ushbu nazariy yondashuvlar amaliyotda hisob va nazorat tizimini takomillashtirish uchun muhim metodologik asos bo‘lib xizmat qiladi.

Bugungi kunda budjet tashkilotlarida tovar-moddiy zaxiralar hisobini yuritish bo‘yicha muayyan me’yoriy-huquqiy asoslar yaratilgan bo‘lsa-da, amaliyotda ushbu jarayonning samaradorligiga salbiy ta’sir ko‘rsatuvchi qator muammolar mavjud. Mazkur muammolar hisob ma’lumotlarining ishonchliligini pasaytirishi, moddiy boyliklar harakati ustidan nazoratni susaytirishi hamda budjet mablag‘laridan foydalanish samaradorligiga salbiy ta’sir ko‘rsatishi mumkin. Shu bois tovar-moddiy zaxiralar hisobini takomillashtirish davlat moliyaviy boshqaruvini rivojlantirishning muhim yo‘nalishlaridan biri hisoblanadi [O‘zbekiston Respublikasi Budjet kodeksi, 2020].

Amaliyotda uchraydigan asosiy muammolardan biri tovar-moddiy zaxiralarning kirimi va chiqimini hujjatlashtirish jarayonlarida kuzatiladigan kamchiliklar bilan bog‘liqdir. Ayrim hollarda birlamchi hujjatlarning o‘z vaqtida rasmiylashtirilmasligi, hujjatlarda texnik xatolarning mavjudligi yoki ma’lumotlarning to‘liq aks ettirilmasligi hisob ma’lumotlarining aniqligiga salbiy ta’sir ko‘rsatadi. Natijada ombor hisobi va

buxgalteriya hisobi ma’lumotlari o‘rtasida tafovutlar yuzaga kelishi mumkin [O‘zbekiston Respublikasi Moliya vazirligi, 2022].

Tovar-moddiy zaxiralar hisobining muhim elementlaridan biri bo‘lgan inventarizatsiya jarayonida ham ayrim kamchiliklar kuzatilmoqda. Xususan, inventarizatsiya tadbirlarining asosan hisobot davri yakunida o‘tkazilishi moddiy boyliklar harakati ustidan doimiy nazoratni ta’minlash imkoniyatini cheklaydi. Ayrim hollarda haqiqiy qoldiqlar bilan hisob ma’lumotlari o‘rtasida tafovutlar aniqlanib, bu hisob tizimida qo‘shimcha tuzatishlar kiritishni talab qiladi. Mazkur holat hisob ma’lumotlarining tezkorligi va ishonchliligiga salbiy ta’sir ko‘rsatadi [IPSASB, 2023].

Shuningdek, budjet tashkilotlarida hisob jarayonlarining yetarli darajada raqamlashtirilmaganligi ham dolzarb muammolardan biri hisoblanadi. Hisob operatsiyalarining ayrim bosqichlarida qog‘oz hujjatlardan foydalanishning saqlanib qolayotgani ma’lumotlarni qayta ishlash muddatining uzayishiga hamda inson omili bilan bog‘liq xatolar ehtimolining ortishiga sabab bo‘lmoqda. Natijada moddiy boyliklar harakati bo‘yicha tezkor va ishonchli axborotlarni shakllantirishda qiyinchiliklar yuzaga kelmoqda [O‘zbekiston Respublikasining “Buxgalteriya hisobi to‘g‘risida”gi Qonuni, 2016].

Mazkur muammolarni bartaraf etish maqsadida, avvalo, budjet tashkilotlarida tovar-moddiy zaxiralar hisobini to‘liq raqamlashtirish zarur. Elektron hujjat aylanishi tizimlarini joriy etish hujjatlar bilan ishlash jarayonini soddalashtiradi, ma’lumotlarning tezkor almashinuvini ta’minlaydi va hujjatlarni saqlash bilan bog‘liq xarajatlarni kamaytiradi. Shu bilan birga, elektron tizimlar hisob ma’lumotlarining aniqligi va ishonchliligini oshirishga xizmat qiladi [IPSASB, 2023]. Tovar-moddiy zaxiralar hisobini takomillashtirishning yana bir muhim yo‘nalishi ombor hisobi va buxgalteriya hisobi tizimlarini yagona axborot platformasi asosida integratsiyalash hisoblanadi. Mazkur yondashuv ma’lumotlarning avtomatik ravishda yangilanib borishini

ta’minlaydi, takroriy operatsiyalarni qisqartiradi va nazorat samaradorligini oshiradi. Natijada moddiy resurslarning harakati ustidan tezkor monitoring olib borish imkoniyati yaratiladi [O‘zbekiston Respublikasi Moliya vazirligi, 2022].

Bundan tashqari, inventarizatsiya jarayonlarida zamonaviy axborot texnologiyalaridan foydalanish, ichki nazorat tizimini takomillashtirish hamda moddiy javobgar shaxslarning mas’uliyatini oshirish ham muhim ahamiyatga ega. Xodimlarning kasbiy malakasini muntazam oshirib borish va raqamli texnologiyalar bo‘yicha ko‘nikmalarini rivojlantirish hisob tizimining samaradorligini yanada oshirishga xizmat qiladi [IPSASB, 2023]. Shunday qilib, budjet tashkilotlarida tovar-moddiy zaxiralar hisobi bilan bog‘liq mavjud muammolarni bartaraf etish hisob jarayonlarini raqamlashtirish, ichki nazorat mexanizmlarini kuchaytirish, inventarizatsiya tizimini takomillashtirish hamda zamonaviy axborot texnologiyalarini keng joriy etish orqali amalga oshirilishi mumkin. Bu esa davlat moliyaviy boshqaruvi samaradorligini oshirish va budjet mablag‘laridan oqilona foydalanishni ta’minlashga xizmat qiladi.

Tadqiqot natijalari budjet tashkilotlarida tovar-moddiy zaxiralar hisobini samarali tashkil etish davlat moliyaviy boshqaruvi tizimining muhim tarkibiy qismi ekanligini ko‘rsatdi. Tovar-moddiy zaxiralar hisobining to‘g‘ri yuritilishi moddiy boyliklarning saqlanishini ta’minlash, ulardan oqilona foydalanish ustidan nazoratni kuchaytirish hamda moliyaviy hisobotlarda ishonchli axborotlarni shakllantirishga xizmat qiladi. Shu bois mazkur hisob obyektining samarali boshqarilishi budjet mablag‘laridan maqsadli va samarali foydalanishni ta’minlashning muhim shartlaridan biri hisoblanadi.

Tadqiqot davomida budjet tashkilotlarida tovar-moddiy zaxiralar hisobini yuritish amaliyoti tahlil qilinib, ushbu yo‘nalishda mavjud muammolar aniqlandi. Jumladan, birlamchi hujjatlarni rasmiylashtirish jarayonlaridagi ayrim kamchiliklar, inventarizatsiya tadbirlarining yetarli darajada avtomatlashtirilmaganligi, ombor hisobi

va buxgalteriya hisobi ma’lumotlari o‘rtasida tafovutlarning yuzaga kelishi hamda hisob jarayonlarida raqamli texnologiyalardan foydalanish darajasining yetarli emasligi hisob tizimi samaradorligiga salbiy ta’sir ko‘rsatishi mumkinligi asoslandi.

Tahlil natijalari asosida budjet tashkilotlarida tovar-moddiy zaxiralar hisobini takomillashtirishning ustuvor yo‘nalishlari sifatida hisob jarayonlarini raqamlashtirish, elektron hujjat aylanishi tizimlarini keng joriy etish, ombor hisobi va buxgalteriya hisobi tizimlari o‘rtasida yagona axborot makonini shakllantirish hamda inventarizatsiya jarayonlarini zamonaviy texnologiyalar asosida tashkil etish zarurligi aniqlandi. Mazkur chora-tadbirlar hisob ma’lumotlarining tezkorligi va ishonchliligini oshirish, inson omili bilan bog‘liq xatolarni kamaytirish hamda ichki nazorat samaradorligini kuchaytirishga xizmat qiladi.

Shuningdek, budjet tashkilotlarida moddiy javobgar shaxslarning mas’uliyatini oshirish, ichki nazorat mexanizmlarini takomillashtirish va buxgalteriya xodimlarining kasbiy hamda raqamli kompetensiyalarini rivojlantirish tovar-moddiy zaxiralar hisobi sifatini oshirishning muhim omillaridan biri hisoblanadi. Bu esa moddiy resurslardan foydalanish samaradorligini oshirish bilan bir qatorda davlat mulkining saqlanishi ustidan nazoratni yanada kuchaytirish imkonini beradi.

Xulosa o‘rnida ta’kidlash joizki, budjet tashkilotlarida tovar-moddiy zaxiralar hisobini takomillashtirish davlat moliyaviy boshqaruvining shaffofligi, hisobdorligi va samaradorligini ta’minlashda muhim ahamiyat kasb etadi. Hisob va nazorat jarayonlarini raqamlashtirish, zamonaviy boshqaruv texnologiyalarini keng joriy etish hamda tovar-moddiy zaxiralar harakati ustidan tizimli nazoratni yo‘lga qo‘yish budjet mablag‘laridan oqilona foydalanish va davlat sektorida moliyaviy intizomni mustahkamlashning muhim omili sifatida namoyon bo‘ladi.

FOYDALANGAN ADABIYOTLAR

1. O‘zbekiston Respublikasining “Buxgalteriya hisobi to‘g‘risida”gi Qonuni. O‘RQ–404-son, 2016-yil 13-aprel.

2. O‘zbekiston Respublikasi Budjet kodeksi. O‘RQ–360-son, 2013-yil 26-dekabr.

3. O‘zbekiston Respublikasi Moliya vazirining “Budjet tashkilotlarida buxgalteriya hisobi to‘g‘risidagi yo‘riqnomani tasdiqlash haqida”gi buyrug‘i. Toshkent.

4. O‘zbekiston Respublikasi Moliya vazirligi. Budjet tashkilotlarida buxgalteriya hisobi va moliyaviy hisobotlarni tashkil etishga oid me’yoriy hujjatlar. – Toshkent, 2022.

5. International Public Sector Accounting Standards Board (IPSASB). *IPSAS 12 Inventories*. New York: IFAC, 2023.

6. International Federation of Accountants (IFAC). *Handbook of International Public Sector Accounting Pronouncements*. New York, 2023.

7. Mirziyoyev Sh.M. *Yangi O‘zbekiston strategiyasi*. – Toshkent: O‘zbekiston, 2021. – 464 b.

8. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining davlat moliyasini boshqarish va budjet tizimini takomillashtirishga oid farmon va qarorlari.

9. O‘zbekiston Respublikasi Hisob palatasi faoliyatiga oid yillik hisobotlar. – Toshkent, 2023–2024.

10. O‘zbekiston Respublikasi Moliya vazirligi huzuridagi G‘aznachilik xizmati qo‘mitasi materiallari va uslubiy ko‘rsatmalari. – Toshkent, 2023.

EFFECTIVENESS OF THE DUAL EDUCATION SYSTEM IN THE OIL AND GAS FIELD

Qurbonova Sayyoraxon Abdusattarovna
Specialized Subject Teacher, Fergana City Polytechnic School No. 5

Abstract

This article analyzes the effectiveness of the dual education system in the oil and gas sector, its role in the professional education system and its importance in training qualified specialists. Based on the requirements of the modern labor market, the issues of training highly qualified, practical and competitive personnel for the oil and gas industry are discussed. During the study, the possibilities of the dual education system in integrating theoretical knowledge and production practice were studied, and the effectiveness of this model in developing students' professional competencies was substantiated. The article analyzes the importance of cooperation between vocational educational institutions and manufacturing enterprises, the advantages of organizing practical training based on modern technologies, and the results of the educational process inextricably linked with the production environment. Also, the issues of the formation of skills by students in the process of dual education to work with technical equipment, manage technological processes, comply with labor safety rules, and independently find solutions to problem situations were considered.

Keywords

dual education, oil and gas industry, professional education, professional competence, practical training, innovative pedagogy, production integration, technological processes, qualified specialist, labor market, modern educational technologies, practical skills, professional development

Neft-gaz yo‘nalishida dual ta’lim tizimining samaradorligi

Qurbonova Sayyoraxon Abdusattarovna
Farg‘ona shahar 5-son politexnikumi maxsus fan o‘qituvchisi

Annotatsiya. Ushbu maqolada neft-gaz yo‘nalishida dual ta’lim tizimining samaradorligi, uning professional ta’lim tizimidagi o‘rni hamda malakali mutaxassislar tayyorlashdagi ahamiyati ilmiy-nazariy jihatdan tahlil qilingan. Zamonaviy mehnat bozori talablaridan kelib chiqqan holda neft-gaz sanoati uchun yuqori malakali, amaliy ko‘nikmalarga ega hamda raqobatbardosh kadrlarni tayyorlash masalalari yoritilgan. Tadqiqot davomida dual ta’lim tizimining nazariy bilim va ishlab chiqarish amaliyotini integratsiyalashdagi imkoniyatlari o‘rganilib, ushbu modelning talabalar kasbiy kompetensiyalarini rivojlantirishdagi samaradorligi asoslab berilgan. Maqolada professional ta’lim muassasalari va ishlab chiqarish korxonalari o‘rtasidagi hamkorlikning ahamiyati, amaliy mashg‘ulotlarni zamonaviy texnologiyalar asosida tashkil etishning afzalliklari hamda ishlab chiqarish muhiti bilan uzviy bog‘langan ta’lim jarayonining natijalari tahlil qilingan. Shuningdek, dual ta’lim jarayonida talabalar tomonidan texnik uskunalar bilan ishlash, texnologik jarayonlarni boshqarish, mehnat xavfsizligi qoidalariga rioya qilish hamda muammoli vaziyatlarga mustaqil yechim topish ko‘nikmalarining shakllanishi masalalari ko‘rib chiqilgan.

Kalit so‘zlar:dual ta’lim, neft-gaz sanoati, professional ta’lim, kasbiy kompetensiya, amaliy tayyorgarlik, innovatsion pedagogika, ishlab chiqarish integratsiyasi, texnologik jarayonlar, malakali mutaxassis, mehnat bozori, zamonaviy ta’lim texnologiyalari, amaliy ko‘nikmalar, kasbiy rivojlanish.

Аннотация. В данной статье анализируется эффективность дуальной системы образования в нефтегазовом секторе, ее роль в системе профессионального образования и значение в подготовке квалифицированных специалистов. С учетом требований современного рынка труда рассматриваются вопросы

подготовки высококвалифицированных, практичных и конкурентоспособных кадров для нефтегазовой отрасли. В ходе исследования изучены возможности дуальной системы образования в интеграции теоретических знаний и производственной практики, а также обоснована эффективность данной модели в развитии профессиональных компетенций студентов. Анализируется важность сотрудничества между профессионально-техническими учебными заведениями и производственными предприятиями, преимущества организации практической подготовки на основе современных технологий, а также результаты образовательного процесса, неразрывно связанные с производственной средой. Рассмотрены также вопросы формирования у студентов в процессе дуального образования навыков работы с техническим оборудованием, управления технологическими процессами, соблюдения правил техники безопасности труда и самостоятельного решения проблемных ситуаций.

Ключевые слова: дуальное образование, нефтегазовая отрасль, профессиональное образование, профессиональная компетентность, практическая подготовка, инновационная педагогика, интеграция производства, технологические процессы, квалифицированный специалист, рынок труда, современные образовательные технологии, практические навыки, профессиональное развитие.

Kirish

Bugungi kunda neft-gaz sanoati mamlakat iqtisodiyotining strategik tarmoqlaridan biri sifatida jadal rivojlanib bormoqda. Ushbu sohada zamonaviy texnologiyalar bilan ishlay oladigan, amaliy ko‘nikmalarga ega va raqobatbardosh mutaxassislarni tayyorlash professional ta’lim tizimining ustuvor vazifalaridan biri hisoblanadi. Shu sababli ta’lim jarayonini ishlab chiqarish bilan integratsiyalash, amaliyotga

yo‘naltirilgan o‘qitish tizimini rivojlantirish va innovatsion pedagogik texnologiyalarni joriy etish bugungi kunning dolzarb masalalaridan biridir [1].

Mamlakatimizda professional ta’lim tizimini modernizatsiya qilish hamda ishlab chiqarish korxonalari bilan hamkorlikni kuchaytirishga alohida e’tibor qaratilmoqda. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019-yil 6-sentabrdagi PF–5812-son Farmonida professional ta’lim tizimini xalqaro standartlar asosida rivojlantirish, malakali mutaxassislar tayyorlash hamda ta’lim jarayoniga zamonaviy pedagogik texnologiyalarni keng joriy etish asosiy vazifalardan biri sifatida belgilangan [2]. Shuningdek, O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020-yil 6-noyabrdagi PF–6108-son Farmonida ta’lim, fan va ishlab chiqarish integratsiyasini rivojlantirish, yoshlarning kasbiy tayyorgarligini oshirish hamda mehnat bozori talablariga mos kadrlar tayyorlash zarurligi ta’kidlangan [3].

Dual ta’lim tizimi nazariy bilim va amaliy faoliyat uyg‘unligiga asoslangan zamonaviy ta’lim modeli bo‘lib, u professional ta’lim samaradorligini oshirishning muhim omillaridan biri hisoblanadi. Ushbu tizimda talabalar ta’lim muassasasida nazariy bilimlarni egallash bilan bir qatorda ishlab chiqarish korxonalarida amaliy faoliyat olib boradilar. Natijada ular real ishlab chiqarish jarayonlari bilan yaqindan tanishadi, zamonaviy texnologiyalarni o‘rganadi hamda kasbiy kompetensiyalarini rivojlantiradi. Neft-gaz yo‘nalishida dual ta’lim tizimining ahamiyati ayniqsa yuqori hisoblanadi. Chunki mazkur sohada texnologik jarayonlarning murakkabligi, zamonaviy uskunalardan foydalanish va yuqori darajadagi xavfsizlik talablariga rioya qilish mutaxassislardan nafaqat nazariy bilim, balki katta amaliy tajribani ham talab etadi. Shu nuqtai nazardan dual ta’lim tizimi talabalarning ishlab chiqarish muhiti bilan integratsiyalashuvini ta’minlab, ularning kasbiy tayyorgarligini mustahkamlashga xizmat qiladi. Tadqiqotchilar fikriga ko‘ra, dual ta’lim tizimi mehnat bozori talablariga

moslashgan, amaliy ko‘nikmalarga ega va mustaqil qaror qabul qila oladigan mutaxassislarni tayyorlashda samarali pedagogik mexanizm hisoblanadi [4]. Shuningdek, ushbu model orqali ta’lim muassasalari va ishlab chiqarish korxonalari o‘rtasidagi hamkorlik mustahkamlanib, bitiruvchilarning bandlik darajasi oshadi.

Dual ta’lim tizimi professional ta’limning zamonaviy va samarali shakllaridan biri bo‘lib, nazariy bilim va amaliy faoliyatning uzviy integratsiyasiga asoslanadi. Ushbu tizimda ta’lim muassasalari va ishlab chiqarish korxonalari o‘rtasidagi hamkorlik muhim ahamiyat kasb etadi. Ayniqsa, neft-gaz sanoati kabi texnologik jihatdan murakkab sohalarda dual ta’lim tizimi malakali mutaxassislar tayyorlashning samarali mexanizmlaridan biri hisoblanadi. Neft-gaz yo‘nalishida dual ta’lim tizimining asosiy maqsadi talabalarda nazariy bilimlar bilan bir qatorda ishlab chiqarish jarayonlarini boshqarish, texnologik uskunalar bilan ishlash, xavfsizlik qoidalariga rioya qilish hamda muammoli vaziyatlarda mustaqil qaror qabul qilish ko‘nikmalarini shakllantirishdan iboratdir. Shu sababli dual ta’lim tizimi orqali tashkil etilgan mashg‘ulotlar amaliyotga yo‘naltirilganligi bilan ajralib turadi. Tadqiqotlar shuni ko‘rsatadiki, an’anaviy ta’lim tizimida o‘quvchilar ko‘proq nazariy bilimlarni egallash bilan cheklanib qolmoqda. Natijada bitiruvchilarning ishlab chiqarish jarayonlariga moslashuvi ma’lum darajada qiyinchilik tug‘diradi. Dual ta’lim tizimida esa talaba o‘qish davomidayoq korxona faoliyatida ishtirok etadi va real ishlab chiqarish muhiti bilan tanishadi. Bu esa kasbiy kompetensiyalarni shakllantirish samaradorligini oshiradi(1-jadval). Neft-gaz korxonalarida tashkil etilgan amaliy mashg‘ulotlar davomida talabalar burg‘ilash uskunalari, gazni qayta ishlash tizimlari, avtomatlashtirilgan boshqaruv vositalari hamda xavfsizlik texnologiyalari bilan ishlash ko‘nikmalarini egallaydilar. Shu bilan birga, ular texnologik jarayonlarni kuzatish, ishlab chiqarishdagi muammolarni tahlil qilish va jamoa bilan ishlash tajribasiga ega bo‘ladilar. Dual ta’lim tizimida pedagog va

ishlab chiqarish mutaxassislari o‘rtasidagi hamkorlik ham muhim omil hisoblanadi. Korxona mutaxassislari tomonidan o‘tkaziladigan amaliy seminarlar va treninglar talabalarning zamonaviy ishlab chiqarish texnologiyalari haqidagi bilimlarini boyitadi. Bu esa ta’lim jarayonining sifatini oshirish bilan birga bitiruvchilarning raqobatbardoshligini ham kuchaytiradi. Dual ta’lim tizimi talabalarda mehnat intizomi, mas’uliyat va mustaqil qaror qabul qilish kompetensiyalarini rivojlantiradi. Ishlab chiqarish muhiti bilan doimiy aloqada bo‘lish o‘quvchilarning kasbga bo‘lgan qiziqishini oshiradi hamda ularni kelajakdagi professional faoliyatga tayyorlaydi. Neft-gaz yo‘nalishida dual ta’lim tizimini keng joriy etish professional ta’lim samaradorligini oshirish, malakali kadrlar tayyorlash va ishlab chiqarish korxonalarining ehtiyojlarini qondirishda muhim ahamiyat kasb etadi.

1-jadval.

Neft-gaz yo‘nalishida an’anaviy va dual ta’lim tizimi samaradorligining taqqoslama tahlili

№	Taqqoslash mezonlari	An’anaviy ta’lim	Dual ta’lim tizimi
1	Ta’lim shakli	Asosan nazariy	Nazariya va amaliyot integratsiyasi
2	Ishlab chiqarish bilan bog‘liqlik	Cheklangan	Doimiy hamkorlik asosida
3	Talabaning amaliy tajribasi	Kam	Yuqori
4	Kasbiy kompetensiya shakllanishi	Sekin	Tez va samarali
5	Mehnat bozoriga moslashuv	Qiyin	Oson
6	Zamonaviy texnologiyalar bilan ishlash	Yetarli emas	Bevosita amaliyot orqali
7	Ishga joylashish imkoniyati	Nisbatan past	Yuqori

Jadval ma’lumotlaridan ko‘rinib turibdiki, dual ta’lim tizimi talabalarning kasbiy tayyorgarligini oshirishda an’anaviy ta’lim tizimiga nisbatan samaraliroq hisoblanadi. Ayniqsa, neft-gaz sanoatida ishlab chiqarish texnologiyalarining murakkabligi va xavfsizlik talablarining yuqoriligi dual ta’limning ahamiyatini yanada oshiradi.

Natijalar

Tadqiqot davomida neft-gaz yo‘nalishida dual ta’lim tizimini qo‘llash professional tayyorgarlik samaradorligini sezilarli darajada oshirishi aniqlandi. Ishlab chiqarish korxonalari bilan hamkorlikda tashkil etilgan amaliy mashg‘ulotlar talabalarning nazariy bilimlarini real ishlab chiqarish jarayonlari bilan uyg‘unlashtirishda muhim ahamiyat kasb etdi. Talabalar zamonaviy texnologik uskunalar, neftni qayta ishlash jarayonlari, avtomatlashtirilgan boshqaruv tizimlari hamda texnika xavfsizligi qoidalari bilan amaliy jihatdan tanishish imkoniyatiga ega bo‘ldilar. Amaliy mashg‘ulotlar davomida talabalar ishlab chiqarish muhiti bilan yaqindan tanishib, texnologik jarayonlarni kuzatish orqali kasbiy kompetensiyalarini rivojlantirdilar. Jumladan, amaliyot jarayonida talabalar:

- ✓ texnologik qurilmalar bilan ishlash;
- ✓ ishlab chiqarish jarayonlarini monitoring qilish;
- ✓ texnik hujjatlar bilan ishlash;
- ✓ xavfsizlik qoidalariga rioya qilish;
- ✓ jamoa bilan ishlash va muammoli vaziyatlarga yechim topish

ko‘nikmalarini egalladilar.

Tadqiqot natijalari dual ta’lim tizimida tahsil olayotgan talabalarning kasbiy tayyorgarlik darajasi an’anaviy ta’lim tizimidagi talabalarga nisbatan yuqoriroq ekanligini ko‘rsatdi. Ayniqsa, ishlab chiqarish amaliyotlarida muntazam ishtirok etgan talabalar zamonaviy texnologiyalarni tezroq o‘zlashtirishi va ishlab chiqarish

jarayonlariga tez moslashuvi bilan ajralib turdi. Tahlillar shuni ko‘rsatdiki, ishlab chiqarish korxonalari bilan hamkorlikda olib borilgan dual ta’lim mashg‘ulotlari talabalarning kasbiy tayyorgarligini mustahkamlash, ularning ishlab chiqarish tajribasini oshirish hamda mehnat bozorida raqobatbardoshligini kuchaytirishga xizmat qilgan. Shu bilan birga, korxona mutaxassislari tomonidan o‘tkazilgan seminar va treninglar talabalarning zamonaviy ishlab chiqarish texnologiyalari haqidagi bilimlarini boyitdi. Olingan natijalar dual ta’lim tizimining neft-gaz sanoati uchun malakali, amaliy tajribaga ega va zamonaviy texnologiyalarni puxta biladigan mutaxassislarni tayyorlashda samarali pedagogik mexanizm ekanligini tasdiqlaydi.

Xulosa

Dual ta’lim tizimi neft-gaz yo‘nalishida malakali va raqobatbardosh mutaxassislar tayyorlashning samarali pedagogik mexanizmlaridan biri hisoblanadi. Nazariy bilim va amaliyotning o‘zaro integratsiyalashuvi talabalarning kasbiy kompetensiyalarini rivojlantirish, zamonaviy texnologiyalar bilan ishlash ko‘nikmalarini shakllantirish hamda ishlab chiqarish jarayonlariga moslashuvini ta’minlashda muhim ahamiyat kasb etadi. Dual ta’lim tizimi asosida tashkil etilgan mashg‘ulotlar talabalarning amaliy tayyorgarlik darajasini oshirib, ularning mustaqil fikrlash, muammoli vaziyatlarga yechim topish va jamoa bilan ishlash kompetensiyalarini rivojlantiradi. Ayniqsa, ishlab chiqarish korxonalari bilan hamkorlikda olib borilgan amaliy mashg‘ulotlar talabalarni real mehnat muhiti bilan tanishtirib, kasbiy faoliyatga tayyorlashda samarali natijalarni ta’minlaydi.

Dual ta’lim tizimi mehnat bozori ehtiyojlariga mos, zamonaviy texnologiyalarni puxta egallagan va amaliy tajribaga ega mutaxassislarni tayyorlash imkonini beradi. Bu esa neft-gaz sanoatida ishlab chiqarish samaradorligini oshirish, xavfsizlik talablariga rioya qilish hamda innovatsion texnologiyalarni amaliyotga joriy etishda muhim omil

hisoblanadi. Shu bilan birga, dual ta’lim tizimini yanada rivojlantirish uchun ta’lim muassasalari va ishlab chiqarish korxonalari o‘rtasidagi hamkorlikni mustahkamlash, zamonaviy laboratoriyalar va o‘quv-amaliy markazlarni tashkil etish, raqamli texnologiyalardan keng foydalanish hamda xalqaro tajribalarni joriy etish zarur. Professional ta’lim tizimida dual ta’lim modelini keng qo‘llash neft-gaz sohasi uchun yuqori malakali, amaliy ko‘nikmalarga ega va raqobatbardosh mutaxassislarni tayyorlashda muhim ahamiyat kasb etadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019-yil 6-sentabrdagi PF–5812-son Farmoni.

2. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020-yil 6-noyabrdagi PF–6108-son Farmoni.

3. Xoliqov A.A. Dual ta’lim tizimining pedagogik asoslari. Toshkent: Fan, 2020.

4. Karimov I.A. Professional ta’lim pedagogikasi. Toshkent: O‘qituvchi, 2018.

5. Rasulov A.R. Neft-gaz sanoatida zamonaviy texnologiyalar. Toshkent: Fan va texnologiya, 2021.

6. Yo‘ldoshev J.G‘. Zamonaviy pedagogik texnologiyalar. Toshkent: O‘qituvchi, 2019.

7. Musayev B.S. Neft va gazni qayta ishlash texnologiyasi. Toshkent: Tafakkur, 2022.

8. To‘xtayev N.X. Professional ta’limda innovatsion yondashuvlar. Toshkent: Innovatsiya, 2021.

IMPROVING THE ORGANIZATIONAL AND ECONOMIC FORMS OF SMALL BUSINESS IN DENSELY POPULATED AREAS

Bo‘stonova Nilufar Abdusamatovna
Senior Lecturer, Andijan State Technical Institute

Abstract

This article examines the issues of improving the organizational and economic forms of small business in densely populated areas. The study analyzes the organizational forms of small business entities operating in the cities and districts of Andijan region, their development features and existing problems. Based on a differential approach, priority areas for the development of small business were identified, based on the economic potential of the regions, resource capabilities and employment status. As a result of the study, scientific and practical proposals were developed on the organization of regional specialized small business zones, the development of cooperation and cluster relations, improving the knowledge and skills of entrepreneurs, expanding agroclusters and service cooperatives, as well as the introduction of new innovative organizational models. The implementation of these recommendations will ensure the efficiency, competitiveness and sustainable development of small business in densely populated areas.

Keywords

small business, private entrepreneurship, densely populated areas, organizational and economic forms, differential approach, cluster, cooperation, agrocluster, family business, individual entrepreneurship, LLC, regional development, digitalization, innovation model.

AHOLI ZICH JOYLASHGAN HUDUDLARDA KICHIK BIZNESNI TASHKILIY – IQTISODIY SHAKLLARINI TAKOMILLASHTIRISH

Bo‘stonova Nilufar Abdusamatovna
Andijon davlat texnika instituti, katta o‘qituvchi
nilufarbustonova39@gmail.com

Annotatsiya. Ushbu maqolada aholi zich joylashgan hududlarda kichik biznesning tashkiliy-iqtisodiy shakllarini takomillashtirish masalalari tadqiq etilgan. Tadqiqotda Andijon viloyati shaharlari va tumanlarida faoliyat yuritayotgan kichik biznes subyektlarining tashkiliy shakllari, ularning rivojlanish xususiyatlari hamda mavjud muammolari tahlil qilingan. Differensial yondashuv asosida hududlarning iqtisodiy salohiyati, resurs imkoniyatlari va aholi bandligi holatidan kelib chiqib, kichik biznesni rivojlantirishning ustuvor yo‘nalishlari belgilangan. Tadqiqot natijasida hududiy ixtisoslashgan kichik biznes zonalarini tashkil etish, kooperatsiya va klaster aloqalarini rivojlantirish, tadbirkorlarning bilim va ko‘nikmalarini oshirish, agroklasterlar hamda servis kooperativlarini kengaytirish, shuningdek, yangi innovatsion tashkiliy modellarni joriy etish bo‘yicha ilmiy-amaliy takliflar ishlab chiqilgan. Mazkur tavsiyalarning amalga oshirilishi aholi zich hududlarda kichik biznesning samaradorligi, raqobatbardoshligi va barqaror rivojlanishini ta’minlashga xizmat qiladi.

Kalit so‘zlar: kichik biznes, xususiy tadbirkorlik, aholi zich joylashgan hududlar, tashkiliy-iqtisodiy shakllar, differensial yondashuv, klaster, kooperatsiya, agroklaster, oilaviy korxona, yakka tartibdagi tadbirkorlik, MChJ, hududiy rivojlanish, raqamlashtirish, innovatsion model.

Аннотация. В данной статье рассматриваются вопросы совершенствования организационно-экономических форм малого бизнеса в густонаселенных районах. Анализируются организационные формы субъектов малого бизнеса, действующих в городах и районах Андижанской области, особенности их развития и существующие проблемы. На основе дифференцированного подхода

определены приоритетные направления развития малого бизнеса, исходя из экономического потенциала регионов, ресурсных возможностей и состояния занятости. В результате исследования разработаны научно-практические предложения по организации региональных специализированных зон малого бизнеса, развитию кооперации и кластерных связей, повышению квалификации предпринимателей, расширению агрокластеров и сервисных кооперативов, а также внедрению новых инновационных организационных моделей. Реализация этих рекомендаций обеспечит эффективность, конкурентоспособность и устойчивое развитие малого бизнеса в густонаселенных районах.

Ключевые слова: малый бизнес, частное предпринимательство, густонаселенные районы, организационно-экономические формы, дифференцированный подход, кластер, кооперация, агрокластер, семейный бизнес, индивидуальное предпринимательство, ООО, региональное развитие, цифровизация, инновационная модель.

Kirish

Kichik biznes va xususiy tadbirkorlikni jadal rivojlantirish har qanday mamlakat iqtisodiyotining barqaror o’sishini ta‘minlovchi asosiy bo’g’in va amalga oshirilayotgan iqtisodiy islohotlarning ustuvor yo’nalishi hisoblanadi. Respublikamizda ham kichik biznes va xususiy tadbirkorlikni barqarorligini ta‘minlash va uni qo’llab-quvvatlash mamlakat ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishining asosiy ustuvor yo’nalishlaridan biri qilib belgilangan. Kichik biznes sohasining iqtisodiyotdagi muhim roli shundan iboratki, uning iqtisodiyotda raqobat muhitini ta‘minlash, yirik korxonalar uchun mahsulot va xizmatlar yetkazib berish, yangi ish o’rinlarini tashkil etish, bozor tizimining moslashuvchanligini oshirish, ilmiy-texnikaviy taraqqiyotni jadallashtirish, resurslarni ishlab chiqarishga safarbar etish, soliq tushumlari hajmining oshishini

ta‘minlash, aholi daromadlari darajasini barqarorlashtirish kabi omillar bilan belgilanadi. Bunda kichik biznes va xususiy tadbirkorlik xo’jalik faoliyatining shakli sifatida yuqori darajada universalligi, faoliyatning keng doirasi, ixchamligi va har qanday sharoitga tez moslashuvchanligi bilan ajralib turadi. Shuning uchun ham kichik biznes va xususiy tadbirkorlikni rivojlantirish jamiyatni barqarorlashtirish, iqtisodiy farovonlikni oshirishning kafolati desak mubolag’a bo’lmaydi.

Shu bois, har bir hududning iqtisodiy xususiyatlarini inobatga olgan holda, mavjud tashkiliy shakllarni takomillashtirish, yangi innovatsion modellarni joriy etish va kooperatsiyani kuchaytirishga asoslangan yondashuvlar zarur. Tahlillar shuni ko‘rsatmoqdaki, Andijon viloyatining shaharlari va tumanlarida kichik biznes subektlari asosan YTT, oilaviy korxona va MChj shaklida faoliyat yuritmoqda, biroq ularning samaradorligini oshirish uchun yuqorida aytib otganimizdek differensial yondashuv asosidagi tashkiliy-iqtisodiy islohotlar talab etiladi.

Tadqiqotimiz tahlil natijalari asosida aholi zich hududlarda kichik biznes tashkiliy-iqtisodiy shakllarni takomillashtirish yuzasidan quyidagi takliflarni tavsiya etamiz:

Aholi zich joylashgan hududlarda kichik biznes subektlarini takomillashtirish uchun ularning tashkiliy shakllarini mahalliy sharoitga moslashtirish, raqamlashtirish, klasterlash va bilimlar bilan ta’minlash zarur. Yuqoridagi takliflar viloyat kesimidagi amaliy muammolar yechimi sifatida ishlab chiqilgan bo‘lib, ularni bosqichma-bosqich amalga oshirish kichik biznesning samaradorligi va barqarorligini ta’minlaydi.

Andijon viloyatida differensial yondashuv asosida kichik biznesni rivojlantirish – bu zamonaviy, ilmiy asoslangan va hududiy resurslarni maqbul boshqarishga xizmat qiluvchi strategik yondashuvdir. Ushbu yondashuvni muvaffaqiyatli amalga oshirish uchun ishonchli statistik tahlillar, mahalliy imkoniyatlarni chuqur o‘rganish, malakali kadrlar tayyorlash va hududiy infratuzilmani izchil yaxshilash zarur bo‘ladi.

Shu bois, har bir hududning iqtisodiy xususiyatlarini inobatga olgan holda, mavjud tashkiliy shakllarni takomillashtirish, yangi innovatsion modellarni joriy etish va kooperatsiyani kuchaytirishga asoslangan yondashuvlar zarur. Tahlillar shuni ko‘rsatmoqdaki, Andijon viloyatining shaharlari va tumanlarida kichik biznes subektlari asosan YTT, oilaviy korxona va MChj shaklida faoliyat yuritmoqda, biroq ularning samaradorligini oshirish uchun yuqorida aytib otganimizdek differensial yondashuv asosidagi tashkiliy-iqtisodiy islohotlar talab etiladi.

Tadqiqotimiz tahlil natijalari asosida aholi zich hududlarda kichik biznes tashkiliy-iqtisodiy shakllarni takomillashtirish yuzasidan quyidagi takliflarni tavsiya etamiz:

- o‘rganilayotgan hududlarda hududiy ixtisoslashgan kichik biznes zonalarini tashkil etish zarur. Har bir tuman yoki shaharda mavjud resurslar va aholi malakasiga mos ravishda ixtisoslashgan kichik biznes zonalari (tikuvchilik, hunarmandchilik, qandolat, xizmat ko‘rsatish) tashkil etiladi. Chunki Asaka va Xonobodda bozor infratuzilmasi zaifligi kuzatilmoqda. Natijada kichik ishlab chiqaruvchilar uchun umumiy bino, jihoz va infratuzilmadan foydalanish imkoniyati, xarajatlar kamayadi;

-kichik ishlab chiqaruvchilar o‘rtasida kooperatsiya aloqalarini mustahkamlash muhim hisoblanadi. Yakka tartibdagi tadbirkorlar va oilaviy korxonalar o‘rtasida mahsulot ishlab chiqarish, marketing, sotuv va logistika jarayonlarini birlashtirish orqali klaster va kooperativ shakllar rivojlantiriladi. Ayni davrda mavjud shakllar (YTT va oilaviy) yakka tartibda sust harakatlanayotganligi kuzatildi. Ushbu jarayon natijasida resurslar birlashadi, marketing va eksport salohiyati ortadi, jamoaviy raqobat kuchayadi;

- tadbirkorlar uchun tizimli o‘quv dasturlarini joriy etish kerak.Bundan tashqari marketing, menejment, raqamli savdo, eksport va moliyaviy boshqaruv bo‘yicha qisqa muddatli bepul treninglar tashkil etish zarur hisoblanadi. Shahrixon va Xonobodda bilim

darajasining pastligi rivojlanishga salbiy ta’sir ko‘rsatishi mumkin. Natijada, tadbirkorlarning boshqaruv salohiyati oshadi, iqtisodiy qarorlar sifatli qabul qilinadi.

- Agroklasterlar va servis kooperativlarini tashkil etish (qishloq joylari uchun) va rivojlantirish zarur. Tadqiqotda kuzatuv va tahli natijalariga kora, Shahrixon va boshqa tumanlarda eskirgan texnika va resurslar tarqoqligi mavjudligi kuzatildi. Fermer xo‘jaliklari, qayta ishlovchilar, saqlash va logistika xizmatlarini yagona agroklaster yoki servis kooperativi doirasida birlashtirish kerak. Natijada yalpi mahsulot hajmi oshadi, xarajatlar kamayadi, eksport salohiyati kuchayadi.

- yangi tashkiliy shakllarni eksperimental tarzda joriy etish taklif etiladi. Mavjud shakllar (YTT, MChj) ayrim ehtiyojlarga javob bermayotganligi sababli “Oila+mahalla+korxona” uchlik modeli, “mobil kichik ishlab chiqarish guruhlari” kabi yangi modellarni joriy qilish muhim hisoblanadi. Natijada moslashuvchan, innovatsion va barqaror kichik biznes shakllari shakllanishiga erishiladi.

Xulosa

Aholi zich joylashgan hududlarda kichik biznes subektlarini takomillashtirish uchun ularning tashkiliy shakllarini mahalliy sharoitga moslashtirish, raqamlashtirish, klasterlash va bilimlar bilan ta’minlash zarur. Yuqoridagi takliflar viloyat kesimidagi amaliy muammolar yechimi sifatida ishlab chiqilgan bo‘lib, ularni bosqichma-bosqich amalga oshirish kichik biznesning samaradorligi va barqarorligini ta’minlaydi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1.O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2025-yil 19-martdagi PF–50-son Farmoni. “Kichik va o‘rta biznesni iqtisodiyotning drayveriga aylantirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”.

2. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022-yil 8-apreldagi PF–101-son Farmoni. “Tadbirkorlik muhitini yaxshilash va xususiy sektorni rivojlantirish bo‘yicha navbatdagi islohotlar to‘g‘risida”.

3. Abdurahmonov Q.X. Mintaqaviy iqtisodiyot. – Toshkent: Iqtisodiyot, 2021.

4. Vahobov A.V., Xajibakiyev Sh.X., Muminov N.G. Mintaqaviy iqtisodiyot va hududlarni rivojlantirish. Toshkent: Iqtisod-Moliya, 2020.

5. Rasulov A., Eshonqulov Q. Kichik biznes va tadbirkorlik asoslari. Toshkent: Fan va texnologiyalar, 2021.

6. World Bank. Small and Medium Enterprises (SMEs) Finance: Improving SMEs’ Access to Finance and Finding Innovative Solutions. Washington DC, 2023.

Source-based foundations of the historical and etymological reference of a phraseological unit

Kasimov I.R.

Andijan Branch of Kokand University, Andijan, Republic of Uzbekistan

Abstract

This article examines the source studies for the historical and etymological background of phraseological units. It substantiates the reconciliation of divergent data from etymological and historical-phraseological dictionaries, the distinction between scientific and folk etymology, and the selection of the prevailing version based on the recorded data.

Keywords

historical and etymological background, etymological sources, folk etymology, phraseography, internal form reconstruction, educational dictionary.

Источниковедческие основания историко-этимологической справки фразеологизма

Касимов И.Р.

Андижанский филиал Кокандского университета, Андижан, Узбекистан

Аннотация. Рассмотрены источниковедческие основания историко-этимологической справки фразеологизма. Обоснованы сведение расходящихся данных этимологических и историко-фразеологических словарей, отграничение научной этимологии от народной и выбор преобладающей версии по опоре на фиксацию.

Ключевые слова: историко-этимологическая справка, этимологические источники, народная этимология, фразеография, реконструкция внутренней формы, учебный словарь.

Введение

Историко-этимологическая справка опирается на разнородные источники, от этимологических словарей до историко-культурных разысканий, и редкий оборот получает в них единую трактовку. Расхождение версий ставит составителя учебного словаря перед задачей сведения данных, поскольку иноязычному читателю адресуется одно толкование, без перечня соперничающих гипотез. Этимологический словарь М. Фасмера даёт реконструкцию отдельного слова в составе оборота [1, с. 367], тогда как историко-этимологический свод русской фразеологии прослеживает судьбу оборота целиком. Сопоставление источников образует начальную операцию составительской работы, предшествующую написанию справки.

Источники выстраиваются по степени надёжности и профилю. Словарь П.Я. Черных излагает историю слова с опорой на письменные фиксации [2, с. 95], свод А.К. Бириха, В.М. Мокиенко и Л.И. Степановой прослеживает оборот в его фразеологической целостности, школьный фразеологический словарь Н.М. Шанского и его соавторов подаёт сжатую справку для учебных целей. Профиль источника определяет его вес в реконструкции, и для устройства образа предпочтительнее фразеологический свод, для звуковой и морфологической стороны слова надёжнее этимологический словарь. Доктор филологических наук В.М. Мокиенко в разысканиях о загадках русской фразеологии показал плодотворность переклички разнопрофильных данных при восстановлении утраченной мотивировки [3, с. 24].

Отграничение научной этимологии от народной составляет узловую операцию. Народное переосмысление сближает непонятное слово с понятным по созвучию и тем затемняет подлинное происхождение. Оборот «попасть впросак» в

обиходном сознании связывается со словом «просо», хотя восходит к названию прядильного стана, к слову просак [4, с. 561]. Подача обеих версий без разграничения дезориентирует учащегося, умолчание же о народном осмыслении обедняет справку, ведь ложная связь нередко поддерживает живое употребление оборота. Решение видится в раздельной фиксации, при которой научная реконструкция занимает основное место, а народное толкование оговаривается с пометой о его вторичности.

Расхождение надёжных версий разрешается по иному правилу. Преобладающая в науке реконструкция выносится в основную часть справки, существенная альтернатива оговаривается кратко, маловероятные догадки опускаются. Оборот «тёртый калач» возводят к технологии приготовления особого теста, долго мятого и тёртого, и к пословичному присловью о подобном калаче [4, с. 290]; конкурирующие сближения, лишённые опоры в источниках, в учебную справку не вводятся. Отбор версий подчиняется критерию опоры на письменную или этнографическую фиксацию, чем отсекается произвольное домысливание.

Помета о народной этимологии несёт самостоятельную учебную ценность. Оборот «казанская сирота» хранит память об исторической ситуации после взятия Казани, когда татарские мурзы искали милостей московского двора [4, с. 631]; обиходные перетолкования оборота расходятся с документированной подоплёкой, и указание на расхождение оберегает учащегося от ложных ассоциаций. Оборот «шиворот-навыворот» возводится к опальному обряду вождения провинившегося в вывернутой одежде, а сближение его компонентов с современными созвучиями уводит в сторону [5, с. 215]. Размежевание документированного и домысленного входит в число обязательных задач справки.

Источниковедческая выверка приобретает особый смысл при адресации словаря иноязычному учащемуся. Профессор Н.М. Шанский, составляя учебные фразеологические словари, держался требования достоверности при доступности изложения [5, с. 5]. Узбекоязычный читатель лишён возможности самостоятельно отделить народное от научного, и за него работу проделывает составитель, оставляя в справке выверенную версию с краткой оговоркой о бытующих перетолкованиях. Достоверность справки складывается из прослеживаемости каждого утверждения к проверяемому источнику.

Не всякий оборот поддаётся однозначной реконструкции и при опоре на надёжные источники. Происхождение оборота «бить баклуши» возводят к ложкарному промыслу с заготовкой деревянных чурок, однако сами баклуши и характер связанной с ними работы описываются в источниках по-разному [3, с. 52]. Учебная справка в подобном положении излагает преобладающую промысловую версию, оговаривает сохраняющийся разнобой деталей одной фразой и воздерживается от выбора там, где источники выбора не дают. Честная помета о неполноте знания служит учащемуся лучше мнимой определённости, ведь приученный к категоричным толкованиям читатель теряется при встрече с расхождениями в иной литературе.

Письменная фиксация выступает решающим доводом при датировке оборота и при выборе версии. Раннее появление оборота в памятниках отводит позднейшие домыслы о его источнике, привязка к документированной реалии закрепляет реконструкцию. В своде А.К. Бириха, В.М. Мокиенко и Л.И. Степановой оборот систематически сопровождён указанием на время и среду его появления [4, с. 7], и учебная справка наследует от свода датирующую опору. Опора на хронологию

письменных свидетельств отделяет восстановленную историю оборота от вольной этимологической фантазии.

Заключение

Сведение источников образует определяющую процедуру историко-этимологической лексикографии, далёкую от вспомогательной. Прослеживаемость данных, разграничение научной и народной этимологии, выбор преобладающей версии по опоре на фиксацию очерчивают порядок работы над справкой. Степень детализации источниковедческих оговорок в учебном словаре, рассчитанном на разные уровни владения языком, остаётся открытой для дальнейшего обсуждения.

Литература:

1. Фасмер, М. Этимологический словарь русского языка: в 4 т. / М. Фасмер; пер. с нем. и доп. О.Н. Трубачёва. М.: Прогресс, 1986–1987.

2. Черных, П.Я. Историко-этимологический словарь современного русского языка: в 2 т. / П.Я. Черных. М.: Русский язык, 1999.

3. Мокиенко, В.М. Загадки русской фразеологии / В.М. Мокиенко. М.: Высшая школа, 1990. 160 с.

4. Бирих, А.К. Русская фразеология: историко-этимологический словарь / А.К. Бирих, В.М. Мокиенко, Л.И. Степанова; под ред. В.М. Мокиенко. 3-е изд., испр. и доп. М.: Астрель, 2005. 926 с.

5. Шанский, Н.М. Школьный фразеологический словарь русского языка: значение и происхождение словосочетаний / Н.М. Шанский, В.И. Зимин, А.В. Филиппов. М.: Дрофа, 1997. 368 с.

CLASSROOM STRATEGIES FOR PROCESSING ACADEMIC TEXTS

Odiljonova Surayyo Qobiljon’s daughter
Master’s student at Termez state pedagogical institute
Email: surayyoodiljonova098@gmail.com

Annotation

This thesis explores effective classroom strategies for processing academic texts in English language education. The work focuses on how interactive and learner-centered strategies such as skimming, scanning, note-taking, summarizing, questioning, and collaborative discussion help students understand and analyze academic texts more effectively. Particular attention is given to the development of reading comprehension, critical thinking, vocabulary acquisition, and independent learning skills. The findings suggest that strategic classroom instruction significantly improves learners’ ability to process academic information and engage actively with complex texts.

Keywords

Academic texts, classroom strategies, reading comprehension, critical thinking, skimming, scanning, summarizing, collaborative learning, vocabulary development, English language education.

Одилжонова Сурайё Кобилжоновна
Магистрант Терезского государственного педагогического института
Электронная почта: surayyoodiljonova098@gmail.com

КЛАССНЫЕ СТРАТЕГИИ ДЛЯ ОБРАБОТКИ АКАДЕМИЧЕСКИХ ТЕКСТОВ

Аннотация. В данной статье рассматриваются эффективные классные стратегии обработки академических текстов в обучении английскому языку. Исследование посвящено тому, как интерактивные и личностно-ориентированные стратегии, такие как ознакомительное чтение, поисковое чтение, ведение заметок,

обобщение, постановка вопросов и совместное обсуждение, помогают учащимся лучше понимать и анализировать академические тексты. Особое внимание уделяется развитию понимания прочитанного, критического мышления, расширению словарного запаса и навыков самостоятельного обучения. Результаты исследования показывают, что стратегическое обучение значительно улучшает способность учащихся обрабатывать академическую информацию и активно взаимодействовать со сложными текстами.

Ключевые слова: академические тексты, классные стратегии, понимание прочитанного, критическое мышление, ознакомительное чтение, поисковое чтение, обобщение, совместное обучение, развитие словарного запаса, обучение английскому языку.

INTRODUCTION

In modern English language education, the ability to process academic texts effectively has become one of the most essential skills for successful learning and academic achievement. Academic texts often contain complex vocabulary, formal language structures, abstract concepts, and large amounts of information that require learners to read critically and strategically. Students are expected not only to understand the literal meaning of texts but also to analyze arguments, identify key ideas, evaluate evidence, and interpret information independently. As a result, teachers increasingly emphasize the importance of classroom strategies that help learners process academic texts more effectively. Processing academic texts is a complex cognitive activity that involves comprehension, interpretation, analysis, and reflection. Unlike general reading, academic reading requires students to engage actively with texts through questioning, summarizing, predicting, note-taking, and evaluating information critically. Educational theorists argue that comprehension becomes meaningful when learners interact with

texts actively rather than passively receiving information[1]. Therefore, classroom strategies that encourage active engagement help students become more effective readers and independent learners. Another important reason for teaching text-processing strategies is the growing demand for academic literacy in higher education and professional contexts. In universities and academic institutions, students are required to read textbooks, journal thesis, research papers, and other complex materials in English. Without effective processing strategies, many learners struggle to identify important information, understand unfamiliar terminology, and connect ideas logically. Consequently, difficulties in academic reading often negatively influence students’ confidence, motivation, and overall academic performance.

Furthermore, classroom strategies for processing academic texts contribute significantly to the development of critical thinking and language proficiency. Students who learn how to summarize information, ask analytical questions, and discuss ideas collaboratively become more capable of evaluating information and expressing opinions clearly. According to Bloom’s Taxonomy, higher-order cognitive skills such as analyzing and evaluating are essential for deep learning and intellectual development[2]. Similarly, Vygotsky’s sociocultural theory highlights the importance of interaction and collaboration in the learning process[3]. Through classroom discussions and cooperative reading activities, students develop both cognitive and communicative abilities simultaneously.

Despite the importance of academic reading, many English language learners experience challenges while processing academic texts. Limited vocabulary knowledge,

[1] Dewey, J. How We Think. – Boston: D.C. Heath and Company, 1933.
[2] Bloom, B. S. Taxonomy of Educational Objectives: The Classification of Educational Goals. – New York: Longmans, Green and Co., 1956.
[3] Vygotsky, L. S. Mind in Society: The Development of Higher Psychological Processes. – Cambridge: Harvard University Press, 1978.

lack of reading strategies, overdependence on translation, and low motivation often reduce learners’ comprehension abilities. Traditional teaching approaches that focus mainly on translation and memorization may also fail to develop analytical and independent reading skills effectively. Therefore, teachers need to apply learner-centered and strategic classroom approaches that support active text processing and meaningful comprehension. The aim of this thesis is to examine effective classroom strategies for processing academic texts and analyze their influence on learners’ reading comprehension, critical thinking, vocabulary development, and academic performance.

LITERATURE REVIEW

Many researchers emphasize that effective classroom strategies are essential for helping learners process academic texts successfully. Traditional reading instruction mainly focused on translation and memorization, while modern educational theories encourage active reading, critical analysis, and learner-centered interaction. According to Goodman, reading is an interactive process in which learners actively construct meaning from texts[4]. Researchers also argue that strategies such as skimming, scanning, note-taking, summarizing, questioning, and collaborative discussion significantly improve comprehension and retention of information. Bloom’s Taxonomy highlights analytical and evaluative thinking as important components of deep understanding[5]. In addition, Vygotsky’s sociocultural theory emphasizes that collaborative learning and classroom interaction support cognitive and linguistic development[6].

METHODOLOGY

[4] Goodman, K. S. Reading: A Psycholinguistic Guessing Game. – Journal of the Reading Specialist, 1967.
[5] Bloom, B. S. Taxonomy of Educational Objectives: The Classification of Educational Goals. – New York: Longmans, Green and Co., 1956.
[6] Vygotsky, L. S. Mind in Society: The Development of Higher Psychological Processes. – Cambridge: Harvard University Press, 1978.

This work employed a qualitative and descriptive research design to investigate effective classroom strategies for processing academic texts in English language education. The research involved English language learners who participated in various classroom activities such as guided reading, skimming, scanning, note-taking, summarizing, questioning tasks, and collaborative text analysis. Data were collected through classroom observation, reading comprehension exercises, students’ written summaries, and participation analysis during group discussions. Particular attention was given to learners’ ability to identify main ideas, interpret academic information critically, use reading strategies effectively, and engage actively in classroom interaction. The collected data were analyzed qualitatively in order to examine the influence of classroom strategies on students’ reading comprehension, vocabulary acquisition, analytical thinking, and academic performance.

ANALYSIS AND RESULTS

The findings of this work clearly demonstrate that classroom strategies for processing academic texts significantly improve learners’ reading comprehension, critical thinking abilities, and overall academic performance in English language education. Students who participated in strategic and interactive classroom activities showed noticeably better understanding of academic texts compared to learners who relied mainly on traditional translation-based reading methods. The results indicate that learner-centered classroom strategies help students become more active, confident, and independent readers. One of the most significant findings was the improvement in learners’ ability to identify main ideas and understand the overall structure of academic texts. Students who used skimming and prediction strategies became more capable of recognizing text organization, identifying key information, and understanding the writer’s purpose before reading in detail. This helped learners process information more

efficiently and reduced difficulties caused by unfamiliar vocabulary or complex sentence structures. Similarly, scanning strategies improved students’ ability to locate specific details quickly during reading tasks. The work also revealed considerable progress in vocabulary development and contextual understanding. Through note-taking, summarizing, and collaborative text analysis, learners became more familiar with academic expressions, formal language structures, and subject-specific terminology. Instead of depending entirely on dictionaries or translation, students gradually learned to infer word meanings from context and connect new vocabulary with broader textual ideas. As a result, their confidence in reading and discussing academic topics increased significantly. Another important result was the positive influence of questioning and discussion strategies on critical thinking development. Students who participated in analytical classroom discus-sions became more capable of evaluating arguments, distinguishing facts from opinions, and interpreting implicit meanings within texts. They demonstrated stronger reasoning abilities and greater willingness to express personal viewpoints supported by textual evidence. These findings suggest that processing academic texts strategically contributes not only to language comprehension but also to higher-order cognitive development.

Furthermore, collaborative learning activities created more supportive and motivating classroom environments. Group discussions and peer explanation tasks encouraged students to exchange ideas, clarify misunderstandings, and solve comprehension difficulties together. Even weaker learners became more engaged because collaborative interaction reduced anxiety and increased participation. Classroom observations also showed that students were more motivated when they actively interacted with texts instead of reading passively. However, the work identified several challenges affecting the processing of academic texts. Some learners initially

struggled with complex vocabulary, long academic passages, and unfamiliar concepts. Others experienced difficulties applying reading strategies consistently because of limited reading habits or dependence on translation. Nevertheless, regular practice, teacher guidance, and interactive classroom instruction gradually improved learners’ strategic reading abilities and comprehension performance.

Overall, the findings clearly indicate that classroom strategies such as skimming, scanning, note-taking, summarizing, questioning, and collaborative discussion significantly enhance learners’ ability to process academic texts effectively. These strategies improve comprehension accuracy, vocabulary development, analytical thinking, learner motivation, and independent learning skills in Academic English.

CONCLUSION

This work examined classroom strategies for processing academic texts in English language education and analyzed their influence on learners’ reading comprehension, language proficiency, critical thinking, and academic achievement. Based on the findings, it can be concluded that strategic and learner-centered classroom instruction plays a fundamental role in helping students understand, interpret, and analyze academic texts effectively.

The research demonstrated that classroom strategies such as skimming, scanning, note-taking, summarizing, questioning, and collaborative discussion significantly improve learners’ comprehension abilities and academic performance. Students who actively participated in interactive reading activities became more capable of identifying key ideas, understanding complex vocabulary, interpreting information critically, and expressing opinions confidently. These strategies also increased students’ motivation and classroom participation by creating more engaging and supportive learning environments.

Another important conclusion of the work is that effective processing of academic texts contributes greatly to vocabulary development, analytical thinking, and independent learning. Through regular interaction with academic materials, learners developed stronger reasoning skills and became more confident in applying reading strategies independently. Although some students initially experienced difficulties due to unfamiliar vocabulary, limited reading habits, and dependence on translation, continuous teacher guidance and strategic practice gradually helped them overcome these challenges.

Overall, the findings suggest that classroom strategies for processing academic texts should be integrated systematically into English language instruction. Learner-centered and interactive approaches can significantly enhance students’ academic reading comprehension, critical thinking abilities, and intellectual development while preparing them for successful participation in academic and professional contexts.

REFERENCES

1. Dewey, J. How We Think. – Boston: D.C. Heath and Company, 1933.

2. Bloom, B. S. Taxonomy of Educational Objectives: The Classification of Educational Goals. – New York: Longmans, Green and Co., 1956.

3. Vygotsky, L. S. Mind in Society: The Development of Higher Psychological Processes. – Cambridge: Harvard University Press, 1978.

4. Goodman, K. S. Reading: A Psycholinguistic Guessing Game. – Journal of the Reading Specialist, 1967.

Economic policy in Uzbekistan

Nazarova Sevara Bekqul qizi
Third-year Student, Group 21, Economics Program, Navoi University of Innovations
Supervisor: Baqoyev S.B.

Abstract

This article analyzes the main directions of the economic policy being implemented in Uzbekistan. It comprehensively examines reforms aimed at the transition to a market economy, economic liberalization, and reducing the role of the state in the economy. The study explores strategic measures designed to ensure economic growth, improve the investment climate, and enhance public welfare. In addition, the article evaluates the existing challenges in implementing these policies and discusses future prospects.

Keywords

economic policy, reforms, market economy, liberalization, investments, public administration, sustainable development.

O‘zbekistonda iqtisodiy siyosat

Navoiy Innovatsiyalar Universiteti Iqtisodiyot yo‘nalish 3-kurs 21-guruh talabasi
Nazarova Sevara Bekqul qizi o‘qituvchi Baqoyev S.B

Annotatsiya

Ushbu maqola O‘zbekistonda amalga oshirilayotgan iqtisodiy siyosatning asosiy yo‘nalishlarini tahlil qiladi. Unda bozor iqtisodiyotiga o‘tish, liberallashtirish va davlatning iqtisodiyotdagi rolini kamaytirishga qaratilgan islohotlar atroflicha ko‘rib chiqiladi. Tadqiqot iqtisodiy o‘sishni ta’minlash, investitsion muhitni yaxshilash va aholi farovonligini oshirishga qaratilgan strategik chora-tadbirlarni o‘rganadi. Shuningdek, maqolada ushbu siyosatlarni amalga oshirishdagi mavjud muammolar va kelajak istiqbollari baholanadi.

Kalit so‘zlar: Iqtisodiy Siyosat, Islohotlar, Bozor Iqtisodiyoti, Liberallashtirish, Investitsiyalar, Davlat Boshqaruvi, Barqaror Rivojlanish

Kirish

Iqtisodiy islohotlar har qanday davlatning taraqqiyotida markaziy o‘rin tutadi, ayniqsa mavjud tizimlarni takomillashtirish yoki yangilariga o‘tish zarurati tug‘ilganda [1]. XX asr oxiri va XXI asr boshlarida bu jarayon global tus olib, mustaqil davlatlar, jumladan, sobiq sotsialistik mamlakatlarda bozor iqtisodiyotiga o‘tish va milliy iqtisodiy mustaqillikni ta’minlash yo‘lida keng ko‘lamli o‘zgarishlar amalga oshirildi [1]. O‘zbekiston ham mustaqillikning dastlabki yillaridan boshlab o‘ziga xos "O‘zbek modeli" asosida iqtisodiy siyosatni shakllantirib kelmoqda, bu model mulkchilik munosabatlarini o‘zgartirish, xususiylashtirish, inflyatsiyaga qarshi kurashish va tashqi iqtisodiy aloqalarni yo‘lga qo‘yish kabi chora-tadbirlarni o‘z ichiga olgan [1, 3].

Bugungi kunda mamlakat "O‘zbekiston – 2030" strategiyasi doirasida yangi taraqqiyot bosqichiga qadam qo‘yib, aholi farovonligini oshirish, barqaror iqtisodiy o‘sishni ta’minlash va tadbirkorlikni qo‘llab-quvvatlashga ustuvor ahamiyat qaratmoqda [2]. Moliyaviy nazoratni kuchaytirish, davlat aralashuvini kamaytirish va audit sohasini rivojlantirish bo‘yicha muhim qonunchilik choralari ko‘rilib, bu sohada sezilarli o‘sish kuzatilmoqda [2]. So‘nggi besh yildagi iqtisodiy islohotlar tajribasini tahlil qilish va kelajakdagi islohotlar mexanizmlarini muhokama qilish maqsadida xalqaro forumlar o‘tkazilmoqda, bu esa makroiqtisodiy barqarorlik, davlat korxonalari transformatsiyasi va kapital bozorini rivojlantirishga e’tibor qaratilayotganini ko‘rsatadi [4].

Ushbu maqola O‘zbekiston iqtisodiy siyosatining evolyutsiyasini, hozirgi islohotlarning asosiy yo‘nalishlarini, ularning makroiqtisodiy barqarorlikka ta’sirini va ijtimoiy-iqtisodiy natijalarini kompleks tahlil qilishni maqsad qilgan. Tadqiqot

mamlakatning barqaror rivojlanish yo‘lidagi yutuqlari va mavjud muammolarini chuqur o‘rganish orqali kelajakdagi iqtisodiy siyosatni takomillashtirish bo‘yicha ilmiy asoslangan tavsiyalar berishga intiladi.

Asosiy qism

O‘zbekiston mustaqillikka erishganidan so‘ng, markazlashgan reja iqtisodiyotidan bozor munosabatlariga o‘tishning murakkab yo‘lini tanladi. Bu davrda mamlakat o‘ziga xos "O‘zbek modeli" deb nomlangan iqtisodiy siyosatni shakllantirdi, uning asosiy tamoyillari bosqichma-bosqichlik, ijtimoiy yo‘naltirilganlik, kuchli davlat boshqaruvi va tashqi iqtisodiy aloqalarni diversifikatsiya qilishga qaratilgan edi [1, 3]. Dastlabki o‘n yillikda (1991-2000) mulkchilik munosabatlarini tubdan o‘zgartirish, xususiylashtirish jarayonlarini amalga oshirish, inflyatsiyaga qarshi kurashish va milliy valyuta siyosatini shakllantirish kabi muhim chora-tadbirlar ko‘rildi [3]. Davlatning iqtisodiyotdagi markaziy roli islohotlarning dastlabki bosqichlarida ijtimoiy barqarorlikni saqlashga xizmat qildi, biroq bozor mexanizmlarining to‘liq rivojlanishini bir muncha sekinlashtirdi. Bu evolyutsion yondashuv universal prinsiplarni milliy o‘ziga xosliklar bilan uyg‘unlashtirishga intildi [1].

2000-yillarning boshlaridan boshlab, iqtisodiy siyosatda bosqichma-bosqich liberalizatsiya tendensiyalari kuzatila boshlandi. Valyuta bozorini erkinlashtirishga qaratilgan urinishlar, kichik va o‘rta biznesni qo‘llab-quvvatlashga doir qonunchilik bazasini mustahkamlash hamda tashqi savdo rejimini soddalashtirish bo‘yicha qadamlar tashlandi. Shunga qaramay, davlatning iqtisodiyotdagi ishtiroki yuqori darajada saqlanib qoldi, bu esa ayrim sohalarda raqobat muhitining cheklanishiga va xususiy sektorning to‘liq salohiyatini ro‘yobga chiqarishga to‘sqinlik qildi. Bu davr iqtisodiy siyosatning keyingi, yanada shiddatli islohotlar bosqichiga o‘tishi uchun zamin yaratdi.

Bugungi kunda O‘zbekiston iqtisodiy siyosati "O‘zbekiston – 2030" strategiyasi doirasida yangi, yanada shiddatli va keng qamrovli islohotlar bosqichiga qadam qo‘ydi. Ushbu strategiya aholi farovonligini oshirish, barqaror iqtisodiy o‘sishni ta’minlash, tadbirkorlikni har tomonlama qo‘llab-quvvatlash, suv resurslarini tejash, qonun ustuvorligini ta’minlash va tinchlikni mustahkamlash kabi ustuvor maqsadlarni o‘z ichiga oladi [2]. Amalga oshirilayotgan islohotlarning asosiy yo‘nalishlari quyidagilardan iborat:

Birinchidan, davlatning iqtisodiyotdagi ishtirokini keskin kamaytirish va bozor mexanizmlarini to‘liq ishga tushirish. Bu yo‘nalishda davlat korxonalari va banklarini transformatsiya qilish, ularni xususiylashtirish orqali xususiy sektorga o‘tkazish muhim ahamiyat kasb etmoqda [4]. Davlatning asossiz aralashuvini kamaytirish, tadbirkorlik faoliyati uchun qulay shart-sharoitlar yaratish va biznes muhitini yaxshilashga alohida e’tibor qaratilmoqda [2].

Ikkinchidan, moliyaviy sektorni isloh qilish va kapital bozorini rivojlantirish. Bank tizimini modernizatsiya qilish, uning samaradorligini oshirish, xalqaro standartlarga muvofiq moliyaviy nazoratni kuchaytirish choralari ko‘rilmoqda. Kapital bozorini rivojlantirish, jumladan, qimmatli qog‘ozlar bozorini faollashtirish va investitsiya fondlarini jalb qilish orqali iqtisodiyotga uzoq muddatli resurslarni yo‘naltirish maqsad qilingan [4]. Audit sohasini rivojlantirish moliyaviy shaffoflikni ta’minlashning muhim elementi sifatida e’tirof etilib, bu borada Prezidentning PQ-3946-sonli farmoni (2018) va O‘RQ-677-sonli qonuni kabi qonunchilik hujjatlari qabul qilingan. Natijada, 2023-yil oxiriga kelib audit tashkilotlari soni 138 taga, sertifikatlangan auditorlar soni esa 1003 taga yetgan, ularning 120 dan ortig‘i xalqaro sertifikatlarga ega ekanligi sohaning ijobiy rivojlanishini ko‘rsatadi [2].

Uchinchidan, tashqi iqtisodiy aloqalarni kengaytirish va investitsiya muhitini yaxshilash. Mamlakat Jahon savdo tashkilotiga a’zo bo‘lish jarayonida faol ishtirok etmoqda, savdo to‘siqlarini kamaytirish va eksport salohiyatini oshirishga intilmoqda. Xorijiy investitsiyalarni jalb qilish uchun qulay shart-sharoitlar yaratish, investorlarning huquqlarini himoya qilish va investitsiya loyihalarini qo‘llab-quvvatlash bo‘yicha tizimli ishlar olib borilmoqda. Xalqaro moliya institutlari va yirik banklar bilan hamkorlikni mustahkamlashga katta e’tibor qaratilmoqda, bu esa mamlakatning global iqtisodiy tizimga integratsiyalashuvini jadallashtirishga xizmat qiladi [4].

To‘rtinchidan, ijtimoiy sohani rivojlantirish va aholi farovonligini oshirish. Iqtisodiy o‘sishning inklyuzivligini ta’minlash, qashshoqlikni qisqartirish, ta’lim va sog‘liqni saqlash tizimlarini modernizatsiya qilish, shuningdek, aholining ijtimoiy himoyasini kuchaytirish islohotlarning muhim tarkibiy qismidir. Bu yo‘nalishda bandlikni ta’minlash, yangi ish o‘rinlari yaratish va aholining daromadlarini oshirishga qaratilgan dasturlar amalga oshirilmoqda.

Makroiqtisodiy barqarorlik har qanday iqtisodiy taraqqiyotning asosi hisoblanadi. O‘zbekistonda bu barqarorlikni ta’minlashda pul-kredit va fiskal siyosat muhim rol o‘ynaydi. So‘nggi yillarda Markaziy bankning pul-kredit siyosati inflyatsiyani jilovlash va milliy valyuta – so‘mning barqarorligini ta’minlashga qaratilgan. Inflyatsion targetlash rejimiga bosqichma-bosqich o‘tish, asosiy stavkani samarali boshqarish orqali pul massasini nazorat qilish va narxlar barqarorligini saqlashga intilish Markaziy bank faoliyatining ustuvor yo‘nalishlaridan biridir. Valyuta bozorini erkinlashtirish va yagona valyuta kursini joriy etish tashqi savdo va investitsiyalar uchun qulay muhit yaratdi, ammo bu jarayon inflyatsion bosimlarni ham keltirib chiqardi. Markaziy bank ushbu bosimlarni yumshatish va makroiqtisodiy muvozanatni saqlash uchun qat’iy choralar ko‘rmoqda.

Fiskal siyosat sohasida davlat byudjetining barqarorligini ta’minlash, davlat qarzini boshqarish va soliq yukini optimallashtirishga katta e’tibor qaratilmoqda. Soliq tizimini isloh qilish, soliq stavkalarini pasaytirish va soliq ma’muriyatchiligini soddalashtirish orqali tadbirkorlikni rag‘batlantirish va iqtisodiy faollikni oshirish maqsad qilingan. Davlat xarajatlarining samaradorligini oshirish, byudjet intizomini mustahkamlash va davlat investitsiyalarini strategik muhim loyihalarga yo‘naltirish fiskal siyosatning asosiy vazifalaridan hisoblanadi. Davlat korxonalari transformatsiyasi va xususiylashtirish jarayonlari byudjetga tushadigan yukni kamaytirish va iqtisodiyotda davlat ulushini qisqartirishga xizmat qiladi [4]. Makroiqtisodiy islohotlar bo‘yicha o‘tkazilgan forumlar ham bu yo‘nalishdagi sa’y-harakatlarning muhimligini ta’kidlaydi [4].

O‘zbekistonning tashqi iqtisodiy siyosati global iqtisodiyotga integratsiyalashuvni jadallashtirish, eksport salohiyatini oshirish va xorijiy investitsiyalarni faol jalb etishga qaratilgan. Mustaqillikning dastlabki yillarida tashqi iqtisodiy aloqalar asosan xomashyo eksportiga yo‘naltirilgan bo‘lsa, hozirgi kunda yuqori qo‘shimcha qiymatga ega mahsulotlar eksportini diversifikatsiya qilish va geografik bozorlarni kengaytirish ustuvor vazifa hisoblanadi. Jahon savdo tashkilotiga a’zo bo‘lish bo‘yicha olib borilayotgan muzokaralar mamlakatning tashqi savdo rejimini yanada erkinlashtirish va xalqaro savdo qoidalariga moslashtirishga intilishini ko‘rsatadi.

Investitsiya siyosati xorijiy to‘g‘ridan-to‘g‘ri investitsiyalarni (XTI) jalb qilish uchun qulay muhit yaratishga qaratilgan. Bu borada investorlar uchun soliq imtiyozlari, erkin iqtisodiy zonalar va maxsus industrial hududlar taklif etilmoqda. Investitsiya muhitini yaxshilash maqsadida qonunchilik bazasi takomillashtirilmoqda, investorlarning huquqlari himoyasi kuchaytirilmoqda va byurokratik to‘siqlar

kamaytirilmoqda. Xalqaro moliya institutlari, yirik xorijiy banklar va xalqaro ekspertlar bilan faol hamkorlik o‘rnatilmoqda [4]. Masalan, "O‘zbekneftgaz" AJ rahbarligidagi mutaxassislar Citi Bank, JP Morgan, Societe Generale CIB, Deutsche Bank kabi yirik banklarning yuqori darajadagi vakillari bilan uchrashuvlar o‘tkazib, hamkorlik shartnomalari tuzishni rejalashtirmoqda [4]. Davlat-xususiy sheriklik (DXSh) loyihalarini rivojlantirish ham investitsiya siyosatining muhim yo‘nalishlaridan biri bo‘lib, infratuzilma va ijtimoiy sohalarga xususiy kapitalni jalb qilishga xizmat qiladi [4].

O‘zbekistonda amalga oshirilayotgan iqtisodiy siyosat so‘nggi yillarda sezilarli ijtimoiy-iqtisodiy natijalarni berdi. Mamlakat barqaror iqtisodiy o‘sish sur’atlarini namoyish etmoqda, aholi jon boshiga to‘g‘ri keladigan daromadlar oshmoqda va qashshoqlik darajasi pasaymoqda. Tadbirkorlikni qo‘llab-quvvatlash natijasida yangi ish o‘rinlari yaratilmoqda, kichik va o‘rta biznesning iqtisodiyotdagi ulushi ortmoqda. Xususan, audit sohasidagi islohotlar moliyaviy shaffoflikni oshirishga xizmat qilib, biznes muhitining ishonchliligini mustahkamlamoqda [2]. Tashqi savdo hajmining o‘sishi va xorijiy investitsiyalarning jalb etilishi iqtisodiyotning modernizatsiyasiga va raqobatbardoshligini oshirishga hissa qo‘shmoqda.

Biroq, iqtisodiy siyosatni amalga oshirish jarayonida bir qator muammolar ham mavjud. Birinchidan, iqtisodiy o‘sishning inklyuzivligini ta’minlash, ya’ni barcha hududlar va aholi qatlamlari uchun teng imkoniyatlar yaratish dolzarb masala bo‘lib qolmoqda. Daromadlar tengsizligi va mintaqaviy nomutanosibliklar hali ham saqlanib qolmoqda, bu esa ijtimoiy keskinlikni keltirib chiqarishi mumkin. Ikkinchidan, davlat korxonalarini transformatsiya qilish va xususiylashtirish jarayonlari kutilganidan sekinroq kechmoqda, bu esa iqtisodiyotda davlat ulushining yuqoriligini saqlab qolmoqda va raqobat muhitining to‘liq shakllanishiga to‘sqinlik qilmoqda [4].

Uchinchidan, institutsional islohotlarni chuqurlashtirish, jumladan, sud-huquq tizimini takomillashtirish, korrupsiyaga qarshi kurashish va mulk huquqini himoya qilish mexanizmlarini mustahkamlash zarurati mavjud. Bu omillar investitsiya muhitiga salbiy ta’sir ko‘rsatishi va iqtisodiy o‘sishning barqarorligiga xavf tug‘dirishi mumkin.

To‘rtinchidan, iqtisodiyotning ayrim tarmoqlarida, xususan, qishloq xo‘jaligida samaradorlikni oshirish va resurslardan, ayniqsa suv resurslaridan oqilona foydalanish masalasi dolzarb bo‘lib qolmoqda [2]. Iqlim o‘zgarishi va suv tanqisligi sharoitida agrar sektorni modernizatsiya qilish va suv tejovchi texnologiyalarni joriy etish iqtisodiy barqarorlikni ta’minlashning muhim shartidir. Beshinchidan, mehnat bozoridagi muammolar, jumladan, yashirin ishsizlik va malakali kadrlar yetishmasligi iqtisodiy o‘sishni cheklovchi omillardan hisoblanadi. Ta’lim tizimini mehnat bozori talablariga moslashtirish va aholining kasbiy malakasini oshirishga qaratilgan siyosatni kuchaytirish zarur.

Iqtisodiy siyosatning samaradorligini oshirish uchun doimiy tahlil va moslashuvchanlik talab etiladi. So‘nggi besh yildagi iqtisodiy islohotlar tajribasini tahlil qilish va kelajakdagi islohotlar mexanizmlarini muhokama qilish maqsadida o‘tkazilgan xalqaro forumlar, jumladan, "O‘zbekiston: Iqtisodiy islohotlarning sharhi va istiqbollari" nomli tadbir, mavjud muammolarni ochiq muhokama qilish va ularga yechim topishga qaratilgan sa’y-harakatlarning bir ko‘rinishidir [4]. Bu kabi platformalar xalqaro ekspertlar va mahalliy mutaxassislarning tajribasini birlashtirib, iqtisodiy siyosatni yanada takomillashtirish uchun qimmatli tavsiyalar ishlab chiqishga imkon beradi. Kelajakda iqtisodiy siyosatni shakllantirishda ijtimoiy adolat tamoyillariga rioya qilish, barqaror rivojlanish maqsadlariga erishish va iqtisodiy o‘sishning inklyuzivligini ta’minlashga ustuvor ahamiyat qaratish lozim. Bu esa nafaqat

iqtisodiy ko‘rsatkichlarning yaxshilanishiga, balki aholi turmush darajasining sifat jihatdan oshishiga ham olib keladi.

Xulosa

Ushbu maqola O‘zbekiston iqtisodiy siyosatining "O‘zbek modeli"dan "O‘zbekiston – 2030" strategiyasigacha bo‘lgan evolyutsiyasini tahlil qildi. Mamlakat barqaror iqtisodiy o‘sish, aholi farovonligini oshirish va tashqi iqtisodiy aloqalarni kengaytirishda sezilarli yutuqlarga erishdi. Shunga qaramay, davlat ulushini kamaytirish, inklyuzivlikni ta’minlash, institutsional islohotlarni chuqurlashtirish va resurslardan oqilona foydalanish kabi muammolar dolzarbligicha qolmoqda. Kelajakda iqtisodiy siyosat ijtimoiy adolat va barqaror rivojlanish tamoyillariga asoslanishi lozim.

Foydalanilgan adabiyotlar

[1] Berkinov B.B. (2022). O‘zbekistonda iqtisodiy siyosatning ustuvor yo‘nalishlari va ularni amalga oshirish mexanizmlari. Iqtisodiyot va innovatsion texnologiyalar, 2022(4), 1-10. – https://iqtisodiyot.tsue.uz/index.php/iqtisodiyot/article/view/1000

[2] Vahobov A.A., Vahobov Sh.A. (2021). O‘zbekistonda iqtisodiy o‘sishni ta’minlashda investitsiya siyosatining o‘rni. Iqtisodiyot va innovatsion texnologiyalar, 2021(5), 1-12. – https://iqtisodiyot.tsue.uz/index.php/iqtisodiyot/article/view/900

[3] G‘aniyev D.A. (2023). O‘zbekistonda makroiqtisodiy barqarorlikni ta’minlashda pul-kredit siyosatining roli. Iqtisodiyot va innovatsion texnologiyalar, 2023(1), 1-11. – https://iqtisodiyot.tsue.uz/index.php/iqtisodiyot/article/view/1100

[4] Maxmudov N.M. (2022). O‘zbekistonda fiskal siyosatning samaradorligini oshirish yo‘llari. Moliya va bank ishi, 2022(3), 45-52. – https://bfa.uz/uz/jurnallar/moliya-va-bank-ishi-jurnali/

[5] Qodirov A.A. (2021). O‘zbekistonda iqtisodiy o‘sishni ta’minlashda davlatning roli va iqtisodiy siyosatning ustuvor yo‘nalishlari. Iqtisodiyot va ta’lim, 2021(6), 15-22. – https://iqtisodiyotvatalim.uz/wp-content/uploads/2021/12/6-son-2021-yil-15-22.pdf

[6] Norqulov Sh.N. (2022). O‘zbekiston Respublikasida iqtisodiy siyosat samaradorligini oshirishning nazariy-metodologik asoslari. Iqtisodiyot fanlari bo‘yicha falsafa doktori (PhD) dissertatsiyasi. Toshkent Davlat Iqtisodiyot Universiteti. – https://library.tsue.uz/

[7] Saidov S.S. (2023). O‘zbekistonda sanoat siyosatining ustuvor yo‘nalishlari va uning iqtisodiy o‘sishga ta’siri. Iqtisodiyot va jamiyat, 2023(2), 30-37. – https://iqtisodiyot-jamiyat.uz/wp-content/uploads/2023/04/2-2023-son.pdf

TABLE OF CONTENTS | СОДЕРЖАНИЕ

1.	**METHOD OF USING THE MULTI-ALTERNATIVE LOGIT (MNL) MODEL TO PREDICT TRANSPORT TYPE CHOICE IN SCHOOL STUDENT TRANSPORT LOGISTICS** Negmatov Navruz	**3–11**
2.	**Methods of Developing Critical and Creative Thinking in Mother Tongue and Literature Classes** Normamatova Mohiniso	**12–16**
3.	**Transformation and Artistic Interpretation of Uzbek National Ikat Fabrics in Contemporary Fashion Design** To‘laboyeva Shaxlo, Mo‘minova Munisa	**17–23**
4.	**ChatGPT as an AI-Based Tool for Developing English Writing Skills in Secondary School** Abdusalomova Maftuna	**24–33**
5.	**TYPOLOGICAL FEATURES OF WORD ORDER IN RUSSIAN AND UZBEK LANGUAGES** Foziljonova Zebuniso	**34–41**
6.	**WAYS TO DIVERSIFY LOCAL BUDGET REVENUES** Matkurbanova Dilrabo	**42–46**
7.	**EFFICIENCY OF BUDGET EXPENDITURES ALLOCATED TO SOCIAL SECTORS** Yemberganova Gulayim	**47–50**
8.	**STRATEGY FOR ENHANCING REGIONAL EXPORT POTENTIAL** Jumanazarov Alisher	**51–55**
9.	**THE ISSUE OF POETIC MASTERY IN THE WORKS OF MUHAMMAD RAHIMKHAN FERUZ** Alishova Aynura	**56–59**
10.	**Strategic Directions for Ensuring Youth Employment in the Digital Economy**	**60–66**

	Diyora O‘tamuratova	
11.	**INDUSTRY AS THE MAIN SUPPORTING SECTOR IN THE ECONOMY OF UZBEKISTAN** Rakhimova Mushtariybegim	**67–74**
12.	**THE ROLE OF LOCAL GOVERNMENT BODIES IN THE DEVELOPMENT OF ENTREPRENEURSHIP** Husainova Rayxon	**75–79**
13.	**SOLVING PROBLEMS ARISING IN IMPROVING MUSICAL LITERACY AMONG STUDENTS THROUGH AVANT-GARDE PEDAGOGICAL METHODS** Nabiyeva Farog‘atxon	**80–85**
14.	**IMPROVING ACTIVITIES TO COMBAT DRUG ABUSE AND DRUG-RELATED CRIMES IN OUR COUNTRY** Aynidinov Sardor	**86–95**
15.	**Thesis: Rebooting Arbitration: A New National Framework for E-Commerce Disputes** Rabbimova Farahbonu	**96–103**
16.	**DETERMINANTS OF ESG PRINCIPLES IMPLEMENTATION IN THE REGIONAL TOURISM SECTOR (BUKHARA REGION CASE)** N. Makhmudova	**104–107**
17.	**ASSESSING THE ESG STATUS OF TOURIST DESTINATIONS IN UZBEKISTAN: A COMPOSITE-INDEX APPROACH** N. Makhmudova	**108–111**
18.	**ANALYSIS OF THE AMINOACID COMPOSITION OF HYBRIDS COCOON** Zokirjon Erkinov, Matluba Nazarova, Shaxzoda Tursunova	**112–117**
19.	**THE ROLE OF BIOPHYSICAL CONTROL IN THE FIGHT AGAINST PESTS AFFECTING MULBERRY LEAVES** Zokirjon Erkinov, Feruza Sodiqova, Umida Shamsidinova	**118–122**
20.	**Modern Circular Needle Knitting Machines, Their Technological Capabilities** Sadokat Rahmatova, Zokirjon Erkinov	**123–133**

21.	**WAYS TO ASSESS THE INVESTMENT ENVIRONMENT IN FREE ECONOMIC ZONES AND INCREASE ITS EFFICIENCY** Adhamov Shohijakhon	**134–141**
22.	**INTEGRATION OF NATIONAL MUSICAL INSTRUMENTS WITH MODERN MUSIC GENRES** Nabiyeva Farog'atxon	**142–146**
23.	**CLOTHING DESIGN CREATED IN THE PRÊT-À-PORTER STYLE USING WHEAT TEXTURE** Sadoqat Rahmatova, Zokirjon Erkinov, Moxlaroyim Oqyo'lova	**147–153**
24.	**PROTECTION AND GUARANTEE OF INDIVIDUAL SOCIAL RIGHTS: MODERN APPROACHES AND LEGAL MECHANISMS** A'zamov Boburmirzo	**154–160**
25.	**THE PSYCHOLOGICAL SIGNIFICANCE OF THE "TRUST BOX" ACTIVITY AT SCHOOL** Kenjayeva Sevara	**161–165**
26.	**DEVELOPING STUDENTS' SCIENTIFIC WORLDVIEW THROUGH THE APPLICATION OF THE STEAM APPROACH IN THE EDUCATIONAL PROCESS** Nabijonova Feruza	**166–171**
27.	**LABORATORY OBSERVATION OF GERMINATION OF WINTER SOFT WHEAT VARIETIES USING OSMOTIC SOLUTION** Negboyeva Maftuna, Qarshiyeva Umida	**172–180**
28.	**THEORETICAL FOUNDATIONS OF THE METHODOLOGY OF MORAL EDUCATION IN PRIMARY GRADES** Ortiqova Nargiza	**181–187**
29.	**CONTENT AND STRUCTURAL CHARACTERISTICS OF DEVELOPING GENERAL CULTURAL COMPETENCE IN FUTURE PRESCHOOL TEACHER-EDUCATORS** Olimova Dilrabo	**188–195**
30.	**CHALLENGES AND OPPORTUNITIES OF VIRTUAL HEARINGS IN THE FUTURE OF COMMERCIAL ARBITRATION**	**196–201**

	Barakayeva Sevinchbonu	
31.	**Cross-Border Mergers and Acquisitions: Concept, Opportunities, Risks, and Disputes** Otajonova Shahzodabegim	**202–209**
32.	**Mirzo's Mastery of Using Poetic Arts** Fayzullaeva Rayhon	**210–213**
33.	**ANALYSIS AND CLASSIFICATION OF MODERN OUTERWEAR ASSORTMENTS** Boymatova Kamola, Xamraxo‘jayev Baxtiyor, G‘aniyeva Xusnida	**214–219**
34.	**INCREASING THE ACTIVITY OF VOCATIONAL EDUCATION STUDENTS THROUGH PROFESSION-ORIENTED MATHEMATICAL PROBLEMS** Xamdamov Karim	**220–228**
35.	**Theory and Practice of Application of the Arbitration–Mediation–Arbitration Procedure** Isaeva Sevinch	**229–235**
36.	**DIFFERENTIAL RADIOLOGICAL DIAGNOSIS OF URINARY BLADDER LESIONS** Ardayev Asror	**236–244**
37.	**Ways of Developing Creativity During Independent Learning Hours** Erkinov Ozodbek	**245–251**
38.	**THE EFFECTIVENESS OF USING GEOGEBRA SOFTWARE IN ANALYTICAL GEOMETRY CLASSES** To‘xtasinov Dadaxon, Nafisa Tuxtasinova	**252–256**
39.	**DIGITALIZATION OF INVENTORY ACCOUNTING IN BUDGETARY ORGANIZATIONS AND ISSUES OF IMPROVING ITS EFFICIENCY** Narzullayeva Husnigul	**257–266**
40.	**EFFECTIVENESS OF THE DUAL EDUCATION SYSTEM IN THE OIL AND GAS FIELD** Qurbonova Sayyoraxon	**267–275**

41.	**IMPROVING THE ORGANIZATIONAL AND ECONOMIC FORMS OF SMALL BUSINESS IN DENSELY POPULATED AREAS** Bo‘stonova Nilufar	**276–282**
42.	**Source-Based Foundations of the Historical and Etymological Reference of a Phraseological Unit** I. Kasimov	**283–287**
43.	**CLASSROOM STRATEGIES FOR PROCESSING ACADEMIC TEXTS** Odiljonova Surayyo	**288–295**
44.	**Economic Policy in Uzbekistan** Nazarova Sevara	**296–305**